

बुद्धिबळे

ना.रा. वडनप

बुद्धिचले

लेखक

श्री. ना. रा. वडनप

बी. एमसी. (आनर्थ)

महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ, मुंबई

प्रकाशनी :

मार्गशीर्ष अंक १८९७

(डिसेंबर १९७५)

० महागुरु राज्य साहित्य संस्थान, मुंबई

प्रकाशक :

सचिव,

महागुरु राज्य साहित्य - संस्कृती मंडळ

सचिवालय, मुंबई ४०० ००२

मुद्रक :

मि. ए. लाटकर

कल्पना मुद्रणालय

‘ शिव-वाचेनी ’

४६१/४ महाशिव पेठ

पुणे ४११ ०३०

किंमत २६ रुपये

मप्रिय आईस

के. सी. सी. ताराबाई रा. बडनप
(जन्म १८९८; मृत्यु १९३५)

सप्रेम अर्पण

आई

(चाल : प्रेमस्वरूप आई)

मांगल्य मूर्ति आई	वात्सल्य सिंधू आई
सन्मार्गदर्शि आई	निर्व्याज प्रेमि आई ॥ ध्रु० ॥
बुद्धिवल्लामधे मी	जिकून ये कधी मी
शाबासकी मनाची	नाही मिले कुणाची ॥
होई अशी उपेक्षा	रुजवी मनी अपेक्षा
पाठीवरून फिरवी	मायाळु हात आई ॥ १ ॥
मांगल्य मूर्ति आई	.....
बुद्धिवल्लवरी मी	लिहिलाय ग्रंथ हा मी
हे ग्रंथपुष्प अर्पी	कविता रचून आई ॥
चरणी तुझ्याच ठेवी	सेवा मदीय आई
मजला शुभाशि देई	प्रेमस्वरूप आई ॥ २ ॥
मांगल्य मूर्ति आई	.....

— नाना

निवेदन

१. आधुनिक शास्त्रे ज्ञानविज्ञान, तंत्र आणि अभियांत्रिकी इत्यादी क्षेत्रांत त्याचप्रमाणे भारतीय प्राचीन संस्कृती, इतिहास, कला इत्यादी विषयांत मराठी भाषेला विद्यापीठाच्या स्तरावर ज्ञानदान करण्याचे सामर्थ्य यावे हा मुख्य उद्देश लक्षात घेऊन साहित्य-संस्कृती मंडळाने वाङ्मय निर्मितीचा विविध कार्यक्रम हाती घेतला आहे. मराठी विश्वकोश, मराठी भाषेचा महाकोश, वाङ्मयकोश, विज्ञानमाला, भाषांतरमाला, आंतरभारती-विश्वभारती, महाराष्ट्रेतिहास इत्यादी योजना या कार्यक्रमात अंतर्भूत केल्या आहेत.

२. मराठी भाषेला विद्यापीठीय भाषेचे प्रगल्भ स्वरूप व दर्जा देण्याकरिता मराठीत विज्ञान, तत्त्वज्ञान, सामाजिक शास्त्रे आणि तंत्रविज्ञान या विषयांवरील संशोधनात्मक व अश्याबल साहित्याने युक्त अशा ग्रंथांची रचना मोठ्या प्रमाणावर होण्याची आवश्यकता आहे. शिक्षणाच्या प्रसाराने मराठी भाषेचा विकास होईल ही गोष्ट तर निर्विवादच आहे. पण मराठी भाषेचा विकास होण्यास आणखीही एक साधन आहे आणि ते साधन म्हणजे मराठी भाषेत निर्माण होणारे उत्कृष्ट वाङ्मय हे होय. जीवनाच्या भाषेतच ज्ञान व संस्कृती यांचे अविष्टान तयार व्हावे लागते. जोपर्यंत माणसे परकी भाषेच्याच आश्रयाने शिक्षण घेतात, कामे करतात व विचार व्यक्त करतात तोपर्यंत शिक्षण मरकस बनत नाही, संशोधनाला परावलंबित्व राहतं व विचाराला अस्सलपणा येत नाही. एवढेच नव्हे तर वेगाने वाढणाऱ्या ज्ञानविज्ञानापासून सर्वसामान्य माणसे वंचित राहतात.

३. बरील विषयावर केवळ पारिभाषिक कोश अथवा पाठ्यपुस्तके प्रकाशित करून विद्यापीठीय स्तरावर अशा प्रकारचे स्वरूप व दर्जा मराठी भाषेला प्राप्त होणार नाही. सर्वसामान्य सुशिक्षितांपासून तो प्रजावंत पेढितांस्पेत मान्य होतील अशा ग्रंथांची रचना व्हावयास पाहिजे. मराठी भाषेत किंवा अन्य भारतीय भाषांमध्ये विज्ञान, सामाजिक शास्त्रे व तंत्रविज्ञान या विषयांचे प्रतिपादन करावयास उपयुक्त अशा परिभाषा सूची किंवा परिभाषा कोश तयार होत आहेत. पश्चिमी भाषांना अशा प्रकारच्या कोशांची गरज नसते, याचे कारण उघड आहे. पश्चिमी भाषांत ज्या विद्यांचा संग्रह केलेला असतो, त्या विद्यांची परिभाषा सतत वापराने

रुढ झालेली असते. त्या शब्दांचे अर्थ त्यांच्या उच्चारणाबरोबर वा वाचनाबरोबर वाचकांच्या लक्षात येतात, निदान त्या त्या विषयांतील जिज्ञासू तरी ते माहीत असतात. अशी स्थिती मराठी किंवा अन्य भारतीय भाषांची नाही. परिभाषा किंवा शब्द यांचा प्रतिपादनाच्या ओघात समर्पकपणे वारंवार प्रतिष्ठित लेखांत व ग्रंथांत उपयोग केल्याने अर्थ व्यक्त करण्याची त्यात शक्ती येते. अशा तऱ्हेने उपयोगात न आलेले शब्द केवळ कोशात पडून राहिल्याने अर्थशून्य राहतात. म्हणून मराठीत आधुनिक ज्ञानविज्ञानाची भाषा बनविण्याकरिता शासन, विद्यापीठे, प्रकाशनसंस्था व त्या त्या विषयांचे कुशल लेखक यांनी मराठीत ग्रंथरचना करणे आवश्यक आहे.

४. बरील उद्देश ध्यानात ठेवून मंडळाने जो बहुविध बाळगरीन कार्यक्रम आखला आहे त्यातील पहिली पायरी म्हणून सामान्य सुशिक्षित वाचक-वर्गाकरिता, इंग्रजी न येणाऱ्या कुशल कामगारांकरिता व पदवी/पदविका घेतलेल्या अभियंत्यांकरिता मुबोध भाषेत लिहिलेली विज्ञान व तंत्रविषयक पुस्तके प्रकाशित करून स्वल्प किंमतीत देण्याची व्यवस्था केलेली आहे. मंडळाने आजवर आरोग्यशास्त्र, शारीरविज्ञान, जीवशास्त्र, आयुर्वेद, गणित, ज्योतिषशास्त्र, भौतिकी, रेडिओ, अणुविज्ञान, सांख्यिकी, स्थापत्य-शास्त्र, वनस्पतिशास्त्र इत्यादी विषयांवर ३१ दर्जेदार पुस्तके विज्ञानमालेत प्रकाशित केली आहेत. वस्त्रोद्योग, प्रकाशचित्रणकला, गणकयंत्रे रंग, कृत्रिम धागे, पुस्तक बांधणी, मोटार-दुकस्ती, वैमानिक विद्या, अवकाशयान, साखर निर्मिती इत्यादी इतर अनेक विषयांवरील पुस्तके तयार होत आहेत.

५. मंडळाच्या विज्ञानमालेत श्री. ना. रा. वडनप यांनी लिहिलेले “बुद्धिबळे” हे पुस्तक प्रकाशित करण्यास मंडळास आनंद होत आहे. बुद्धिबळाची आवड असलेल्या व्यक्तींना व सर्वसाधारण मराठी वाचकांना हे पुस्तक उपयुक्त व माहितीपूर्ण ठरेल अशी आशा आहे.

वार्ड,
मार्गशीर्ष १, १८९७.
३ डिसेंबर, १९७५.

कश्मणशास्त्री जोशी
अध्यक्ष,
महाराष्ट्र राज्य साहित्य-संस्कृती मंडळ.

प्रस्तावना

बुद्धिबळाच्या खेळात दैवाचा भाग फार थोडा असतो. प्रतिकूल दैव, नियमित बुद्धिबळ खेळणाऱ्याच्या यशावर काहीच परिणाम करू शकत नाही. यामुळे या खेळात यश मिळविण्या-कमिता, अभ्यास, सराव, एकाग्रचित्त, सावधानता, मनाचा समतोल, कोणत्याही परिस्थितीत गडबडून न जाणे, मानसिक व बौद्धिक ताण सहन करण्याची शक्ती या मनाच्या सर्वोत्तम गुणांची जोपासना करावी लागते.

यावरून असे लक्षात येईल की, स्वतःच्या अंगातील गुणांवर काही विशेष कर्तृत्व करून दाखविण्याची ज्यांची मनोधारणा असते अशाच व्यक्ती बुद्धिबळाच्या खेळाकडे आकृष्ट होतात.

परंतु अनुभव, सराव यांच्या तोटकेणामुळे आपल्यापेक्षा जास्त अनुभवी खेळाडूंची खेळताना प्रथम प्रथम त्यांना चरेच डाव हरावे लागतात व त्यामुळे निराश होऊन ते या खेळाचा नाद सोडून देतात. केवळ खेळा राहिल्याने बुद्धिबळाच्या डावात प्रगती होणे हे फार सावकाशीने होते व तितका धीर व उत्साह टिकणे, हे सर्व साधारणपणे शक्य नसते त्यामुळे ज्यांनी बुद्धिबळे खेळून खेळून चरेचचे कौशल्य मिळविलेले असते ते एक ठराविक मर्यादा गाठतात व त्या मर्यादेपलीकडे पोहोचू शकत नाहीत. या पलीकडे जायचे असेल तर बुद्धिबळाच्या खेळावर त्यांच्या सर्व अंगोपांगाचा उद्घापोढ करणारी पुस्तके, मासिके, लेख वाचून, अभ्यासून, आपल्या खेळातील उणिवा दूर करावयास पाहिजेत.

मुदवाने, बुद्धिबळाच्या खेळावर लिहिलेली पुस्तके, मासिके, लेख संख्येने इतकी भरपूर आहेत (सर्व खेळांत बुद्धिबळावर लिहिलेल्या पुस्तकांची संख्या अधिक आहे.) की, थोड्याशा प्रयत्नांनी ही पुस्तके मिळवून त्यांचा अभ्यास करणे ही गोष्ट फारशी अवघड नाही.

ज्या प्रमाणात हे घडावयास पाहिजे तसे घडत नसल्याने आपल्याकडील बुद्धिबळाच्या खेळात जशी प्रगती व्हावयास पाहिजे तशी ती होत नाही.

प्रत्यक्ष पटावर खेळ खेळत राहणे, व त्याच्या जोडीला पुस्तके, मासिके आणून, उत्कृष्ट खेळाडूंच्या खेळपद्धतीचा अभ्यास करून आपल्या खेळातील उणिवा दूर करीत राहणे, या पद्धतीचा अवलंब केल्यास कोणाही खेळाडूला या खेळात यशाचा बराचसा पट्टा गाठता येईल.

आपल्याकडे बहुतेक नवीनच खेळायला लागलेल्या खेळाडूंना प्रत्यक्ष पटावरच खेळण्याचा उत्साह फार असतो व जितके खेळावयाला मिळेल तितके खेळून त्यांचा उत्साह संपुष्टात येतो. पण वर निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अभ्यास न केल्याने त्यांच्या खेळातील उणिवा तशाच राहून जातात व शेवटी काहीशी निराशा पत्करावी लागते.

अगदी सुरुवातीपासूनच पटावर प्रत्यक्ष खेळ खेळताना, पुस्तके, मासिके यांच्या अभ्यासाची जोड घेऊन खेळ खेळण्याची सवय लागण्याची आवश्यकता आहे. त्याकरिता, नवीन खेळाडूंना ही सवय लावावी या उद्देशाने श्री. वडनप यांनी मराठीतून हे पुस्तक लिहिले आहे व त्याचे नाव “बुद्धिबळे” असे आहे.

जे काही शिकायचे ते (त्यातल्या त्यात बुद्धिबळे हे) शेवटी स्वतःच शिकावे लागते या सत्य वस्तुस्थितीला धरून, तसे शिकण्याकरिता मदत म्हणून बुद्धिबळावर पुस्तके, मासिके, लेख वगैरे लिहिली जातात, परंतु ही बहुतांशी सर्व इंग्रजी भाषेतून वा परकीय भाषेतून असतात. इंग्रजी भाषा न जाणणारे वा ती पुरेशी न जाणणारे अशा अनेक लोकांना ती पाहिजेत तितकी उपयुक्त ठरत नाहीत. याकरिता मराठीतून ह्या सर्व पुस्तकांतील ज्ञान क्रमशः प्रसृत करावे या उद्देशाने बरील पुस्तक लिहिण्यात आले आहे.

आतापर्यंत प्रत्यक्ष पटावर खेळून काहीशी प्रगती केलेल्या (बयाने लहान-वा थोर) खेळाडूंना हे पुस्तक पुष्कळच मदत करू शकेल. कारण अशा खेळाडूंना खेळाचे काही मूलभूत नियम, पद्धती याची विनचूक माहिती नसते व जी काही असते ती अर्धवट असते.

उदाहरणार्थ : खेळाच्या अंतिम पर्वातील अगदी गणिती पद्धतीच्या भागासंबंधी अज्ञान ही ह्या खेळाडूंच्या खेळातील सर्वसामान्य उणीव असते.

पुस्तके मासिके यावरून अभ्यास करणे याकरिता बुद्धिबळाचे खेळीवाचन व लिखाणपद्धती याची संपूर्ण माहिती पाहिजे. या पद्धती तीन प्रकारच्या आहेत. त्यांतील महत्त्वाच्या दोन प्रकारांची संपूर्ण माहिती या पुस्तकात दिली आहे.

या पुस्तकाचा दुसरा महत्त्वाचा उपयोग असा की, भारतात बुद्धिबळ खेळ फार जुना आहे व तो निराळ्या पद्धतीने खेळला जातो. परंतु सध्या जागतिक बुद्धिबळ स्पर्धा ज्या नियमांना आणि पद्धतीला धरून खेळल्या जातात ते नियम आणि पद्धती यांचे ज्ञान सर्वसामान्य माणसांना असत नाही. ते त्यांना संपूर्ण प्रकारे देणे ही आजची फार आवश्यकता आहे. त्या दृष्टीने हे पुस्तक फार उपयोगी पडेल.

शिकणे हे कधी संतत नाही. जन्मभर माणसाला शिकतच राहावे लागते. त्यामुळे एखाद्या ३००-४०० पानांत सर्व बुद्धिबळाच्या खेळाचे ज्ञान कसे देता येईल? पण, पुस्तकाच्या नावाचा अर्थ इतकाच की ते एक प्रकारचे आवाहन आहे. बुद्धिबळाच्या खेळाच्या अभ्यासाची सुरुवात आपण या पुस्तकापासून करू शकता. असा काही अभ्यास करावयाचा असतो, करावा लागतो याची जाणीव झाल्यावर पुढच्या अभ्यासाची ओढ निर्माण होईल. या पुस्तकात आदिपर्व, मध्यपर्व, अंतिम पर्व असे भाग पाडून त्या त्या पर्वाच्या अभ्यासाची दिशा दाखविली आहे. अंतिम पर्वात निश्चितता जास्त असल्याने त्यावर विस्तारपूर्वक व सर्व महत्त्वाच्या प्रकारांची शक्य तेवढी माहिती विस्तार सांभाळून दिलेली आहे.

बुद्धिबळाचा अभ्यास करण्याच्या पद्धतीत आद्यपर्वत सेटल्या सेटल्या उत्तम डावांचा वक्तव्य हा एक प्रमुख भाग आहे. सेटल्या सेटल्या डावात संप्रतिकच, आदि, मध्य, व अंती यांचे वेगळे. तेव्हा पूर्वी सेटल्या सेटल्या, जगातील उत्तम सेटल्यांच्या डावांचा अभ्यास, ही बुद्धिबळाच्या सेटल्या, सर्वोत्तीर्ण, मुख्य अशा अभ्यास चतुःशकती. तसेच डावातून त्यांचा महत्त्वाच्या स्थितीची, "डाव प्रसिद्ध करणारे" विशेष आकृतिद्वारा वाचकांस लक्षात आणून देऊन, त्या पारंगितीत गुंतागुंत, निची सोडवणूक हे सर्व करून घेतल्यात. याच कारणाकारिता बौद्धिबळावरील पुस्तकात प्रत्यक्ष डाव आणि त्या डावातील पद्धत यांतील निर्णायक पारंगिती यांचा आवश्यक नितका समावेश केलेला असतो. आता पुस्तकात निरनिराळ्या मुख्यांतीच्या सेटल्यावर आधारित असलेले निवडक डाव घेऊन आलेले तेच त्याच दुसरे डाव घेऊन त्यांचा अभ्यास वाचकांनी करावा असा तो डाव देण्यात उद्देश आहे.

अशाप्रकारे बुद्धिबळ सेटल्याचा अभ्यास करण्याची प्रवृत्ती वाढीला त्याचाही असा हे पुस्तक निर्दोषाचा उद्देश आहे. अशा अभ्यासाची सुरुवात करण्यास आवश्यक तेवढी माहिती, पुरेशी मागणी या पुस्तकात दिली आहे.

संस्कृत या पुरावा अशाच देवनागरी या अन्य भाषांतील पुस्तके, भाषिके यावरून करावा लागेल. मराठी भाषेतून बुद्धिबळाच्या अभ्यासाची सुरुवातीची सोय या पुस्तकात केली आहे.

या पुराव्या काळात, या पुराव्या अभ्यासास उभयुक्त अशी बुद्धिबळावरील प्रगत पुस्तके मराठी भाषेतून कितीही जातील व थोड्याच काळात आंतरराष्ट्रीय बुद्धिबळस्पर्धाकारिता उपयुक्त होणारे सार्वत्रिक मराठी भाषेतून प्रसिद्ध होईल अशी महत्त्वाकांक्षा बाळगून ही प्रस्तावना पुढे सरली.

श्री. न. जोगळेकर

माजी ओनर्स सेनेटर्स,	{	अध्यक्ष
मध्य विभाग		जोडी क्रम
महाराष्ट्र चेंब्र अथोसिपेशन	{	पूर्ण

अनुक्रमणिका

[illegible]

प्रकरण ३ : खेळी लेखन आणि वाचन

२५

खेळी नोंद हाची आवश्यकता	२६
वर्णनात्मक पद्धत : वृद्धिचिंतचे नामकरण	२७
घटावसंगत प्रत्येक घटाने नामकरण	२७
शब्दांच्या वृद्धिचिंतांच्या खेळी नोंदामाठी-घटाने नावे	
आणि अनुक्रमिक	२७
काळ्या वृद्धिचिंतांच्या खेळी नोंदामाठी घटाने नावे	
आणि अनुक्रमिक	२८
खेळी नोंदावताना वाचकाच्या तोंडातून येणारे	२८
खेळी नोंद कशी वाचावयाची असते ?	३३
संदिग्धता कसा टाळावा ?	३६
वैजिक पद्धत : घटाने अनुक्रमिक	३८
अभ्या पट्ट्यांची नावे	३९
विस्मरणपूर्वक खेळी लेखन	४०
मॉलिन रीत	४२
संदिग्धता कसा टाळावा ?	४२
विनम्र खेळी लेखनाचा उपयोग	४४
दोन्ही पद्धतीमध्ये एका संपूर्ण टावाने खेळी लेखन	४५

प्रकरण ४ : शह, मात आणि किल्लेकोट

४६

शह	४६
शह नियमना करण्याच्या तीन पद्धती	४८
इसेम घडलेले मोहारे	५१
काटशह	५३
दुहेरी शह	५४
मात	५६
मातचे प्रकार	५८
किल्लेकोट :	६१
किल्लेकोटाची आवश्यकता	
किल्लेकोटामाठी प्राथमिक गरज	६२
राजाच्या बाजूकडील किल्लेकोट	६३

[illegible]

चार धोक्यांना दान	१११
ग्युहो पिशाचो	११२
गजाने आगीस	११३
पेट्टाफळा बनाव	११४
फिलीडोरचा बनाव	११५
कय लापेंस	११६
स्काबचा दान	११७
दोन धोक्यांना बनाव	११८
फेट्टाचिदोरचा दान	११९
दण्डाचा बनाव	१२०

(६) एकुमी राजा व्याद्याची सुरुवात

१२१

राजाच्या बनाव	१२१
राजाच्या बनाव	१२२
राजाचा दान	१२३
कन्या बनाव	१२४
मिमिड्याचा बनाव	१२५

(७) दुहेरी वजीर व्याद्याची सुरुवात

१२६

वजीराच्या आधीपाचा स्वीकार	१२६
वजीराच्या आधीपाचा नकार	१२७

(८) एकुमी वजीर व्याद्याची सुरुवात

१२८

बुद्धापेठ्याचा बनाव	१२८
डब बनाव	१२९
धुन फिल्ड्याचा बनाव	१३०
राजाचा भारतीस बनाव	१३१
मिमिडा डिटियन बनाव	१३२
राजाचा भारतीस बनाव	१३३
सुरुवातीच्या व्याद्याचे एकूण	१३४
राजाची सुरुवात योग्य रीतीने कशी करूनी —	१३५
ह्यामाठी महत्त्वाच्या सूचना	१३६
आकृती क्रमांक १४३ वर्ग-८ समस्येचे उत्तर	१३७

प्रकरण ३ : मध्य पत्र - मध्यपत्रिका डाक

१४१

(१) मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का निर्धारण करें ।

(२) मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

(३) मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१

मध्य पत्रिका (Book)

१४२

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१४३

मध्य पत्रिका (Stewer)

१४४

मध्य पत्रिका (Discovered Attack)

१४५

मध्य पत्रिका (Discovered Check)

१४६

मध्य पत्रिका (Double Check)

१४७

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

१४८

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

१४९

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५०

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

१५१

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५२

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५३

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५४

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५५

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम का अर्थ बताएं ।

१५६

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१५७

मध्य पत्रिका

१५८

मध्य पत्रिका

१५९

मध्य पत्रिका

१६०

मध्य पत्रिका

१६१

मध्य पत्रिका

१६२

मध्य पत्रिका

१६३

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१६४

मध्य पत्रिका के अंग्रेजी नाम

१६५

प्रकरण ८ : अंतिम पर्व

१८६

विभाग १ :

८.१ निवृत्ते, वसंवरणेने र (जिणे, हरणे)	१८६
८.२ समालोच्य प्रकाशांना दाख	
२.१ क. १ मात (Mate)	१८७
२.२ क. २ (वसंवरणेने ड्राव (Draw)	१८७

विभाग २

गतीने मात करी करायधाना उभे, व्याचं नील आणि मज	१८८
गजाना विराध	१९०
गजान्या जिगेद्यांना अक्षेपण जाण	१९१
(वि १) हजेने मात करी करायधाना ?	१९१
(वि २) वसंवरणेने मात करी करायधाना ?	१९२
वसंवरणेने ड्राव करण्यांना आसपक्या	१९३
(अ) वृद्धि ड्राव (Stalemate)	१९३
(नि) आसपक्या ड्राव आणि वसंवरणा ड्राव (Perpetual Check)	१९६
(जि) पुनर्गति स्थितींना वसंवरणा ड्राव (Same position has happened three times in a game)	१९७
(व) समालोचने ठरवेंदे प्रमाणे ड्राव (Draw by Agreement)	१९७
(डा) समालोचनेच्या ठरवेंदे प्रमाणे वसंवरणा ड्राव (Draw by Decision)	१९८
(ष) मात करण्यामागट करीत राना वृद्धि वसंवरणेने वसंवरणा	१९८
(ज१) दोन रानांच्या साहाय्याने राजा: विरोधी एकुल्या एक राजावर करी मात करतो ?	१९८
(ज२) एक राने आणि एक दोरा हांच्या साहाय्याने राजा, विरोधी एकुल्या एक राजावर करी मात करतो ?	२००
(य) राजा आणि पदादे विरुद्ध एकुल्या एक राजा आणि मात खेळी गणना	२००
खेळी गणना पद्धतीने नु.	२०३
हजेच्या पद्धतीने व्याख्या अरवाद	२०३
राजा आणि दोन पदादे विरुद्ध राजा	२०८
मूत्र क. २	२१०

- (छ) राजा आणि घोडा विकत राजा आणि दे . २४
(ज) राजा प्याडे आणि घोडा विकत राजा .

(दोन)

- (च) राजा आणि उंट विकत राजा आणि प्याडे २५
(छ) राजा आणि दोन प्याडे विकत राजा आणि उंट २६
(ज) राजा उंट आणि प्याडे विकत राजा आणि उंट २७

(तीन)

शेवटच्या खेळ्यात लहान मोठे

- (च) राजा अधिक उंट आणि प्याडे विकत राजा आणि घोडा २८
(छ) राजा घोडा आणि प्याडे विकत राजा आणि उंट २९

अंतिम पर्वाने हत्ती

(एक)

- राजा आणि हत्ती विकत राजा आणि एक प्याडे ३०
मू. क. ४ आणि मू. क. ५ ३१
मू. क. ६ ३२
मू. क. ७ ३३

(दोन)

- राजा आणि दोन प्याडे विकत राजा आणि हत्ती ३४

(तीन)

- राजा हत्ती आणि प्याडे विकत राजा आणि हत्ती ३५
(अ) वडीलकन्याच्या घरात काळा राजा आले ३६
तीन सायले ३७
हत्ती स्थिर ठेवणे ३८
वडीलकन्याच्या घराने राजाचा निनाकारण घाटे काढल्याने ३९
महिला राजाच्या घरात आले ४०
सुकीच्या घरात राजाचा हत्ती ४१
ल्युसेनाची स्थिती ४२
ल्युसेनाची स्थिती केवढा प्राप्त करून घेता येते ? ४३
मू. क. ८ ४४

(अ. ४)

राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं उद (१ राधा विरुद्धा) २७९

(पाणि)

राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं उद (१ राधा विरुद्धा) २८०

अनिम पर्वान् वीर्यं

(अ. ५)

(अ) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं २८१

(ब) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं २८२

(दोन)

(अ) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २८३

(ब) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २८४

(क) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २८५

(द) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २८६

(तीन)

राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं लक्षणं मोहो २८७

(क) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं २८८

(ग) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा, उद आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २८९

(ग-१) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २९०

(ग-२) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २९१

(ग-३) राजा आर्याज्यं वीर्यं विरुद्धं राजा, उद आर्याज्यं (१ राधा विरुद्धा) २९२

अनिम पर्वान् प्यादे

(अ) राजा आर्याज्यं प्यादे विरुद्धं राजा २९३

(ब) राजा आर्याज्यं प्यादे विरुद्धं राजा आर्याज्यं प्यादे २९४

प्रथम पाठन्याया वीर्यं वीर्यं २९५

पाठन्याया वीर्यं वीर्यं वीर्यं वीर्यं २९६

दोन्ही वा वीर्यं वीर्यं वीर्यं २९७

पाठन्याया प्यादे मागो २९८

प्रकरण ९ : (आ) एक बोलका शत्रु (ब) शत्रुची जया	३२९
विभाग १ (आ) एक	३३१
विभाग २ (ब) शत्रुची जया	३३२
गज वा भागीय चनाव	३३३
बगीचाचा भागीय चनाव	३३४
भागीय चनाव	३३५
केच चनाव	३३६
हच चनाव	३३७
शत्रुची जया	३३८
शत्रुची जया	३३९
शत्रुची जया	३४०
शत्रुची जया	३४१
शत्रुची जया	३४२
शत्रुची जया	३४३
शत्रुची जया	३४४
शत्रुची जया	३४५
शत्रुची जया	३४६
शत्रुची जया	३४७
शत्रुची जया	३४८
शत्रुची जया	३४९
शत्रुची जया	३५०
शत्रुची जया	३५१
शत्रुची जया	३५२
शत्रुची जया	३५३
शत्रुची जया	३५४
शत्रुची जया	३५५
शत्रुची जया	३५६
शत्रुची जया	३५७
शत्रुची जया	३५८
शत्रुची जया	३५९
शत्रुची जया	३६०

प्रकरण १० : जागतिक कीर्तीच्या किशोर आणि ग्यामर्फी यांच्यामधील	
विश्वविजेतेपदाच्या आशाने शत्रुची जया	३५१
निवडक शत्रुची जया	
शत्रुची जया (आउटमॅट)	३५२
शत्रुची जया	३५३
शत्रुची जया	३५४
शत्रुची जया ११ वा डाव	३५५
शत्रुची जया १२ वा डाव	३५६

સાત-દા-દ-૧-વા-૨૧

૫૨

સાત-દા-દ-૨ (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૫૩

૧૯-૨૨-વા-૧ (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

પ્રકરણ ૨૨ : શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે આપા

૩૬૬

૧. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૨. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૩. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૪. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૫. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૬. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૭. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૮. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૯. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૦. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૧. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૨. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૩. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૧૪. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૧૫. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૧૬. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૧૭. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૮. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૧૯. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૨૦. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૨૧. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૨૨. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

૨૩. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે (સાત-દા-૨૧-વા-૨૧) ૨૧-વા-૨૧

૨૪. શુદ્ધિચક્ર અને ચંદ્ર પૂર્વે

उपसंहार

३९०

विभाग १

निबन्ध कक्षाक १	३९०
निबन्ध कक्षाक २	३९०
निबन्ध कक्षाक ३	३९१
निबन्ध कक्षाक ४	३९२

विभाग २

४०४

भौतिकशास्त्र	४०४
(भा) भौतिकशास्त्र	४०४
(म) भौतिकशास्त्र	४०४
(ने) भौतिकशास्त्र	४०४
भौतिकशास्त्र	४०४
भौतिकशास्त्र	४०४

विभाग ३

४०४

परिशिष्ट १ - भौतिकशास्त्र - भौतिकशास्त्र	४०४
परिशिष्ट २ - भौतिकशास्त्र - भौतिकशास्त्र	४०४

आधारग्रन्थ

४१४

सुविचित्र

४१४

भास्को (रजिस्ट्रार) दिने १९७६ मे मरिच्या उरले

श्री. आर. वी. सप्रे (भागत)

१९७६, ६

सि. सिंगुण्ड नेजर्को, अजेष्टिना

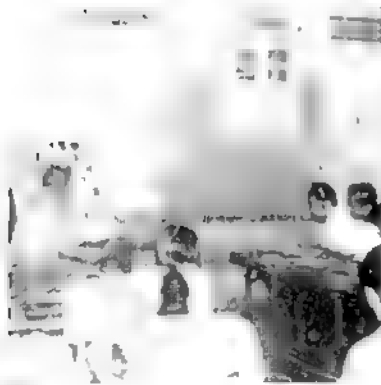

(चित्र क्र. २)

मौ. स्वेटलाना भाटे

ग्रँड मास्टर मि. अलेक्झांडर म्यूरान

पुणे येथे १९७१ च्या अखिल भारतीय बुद्धिवल शिबिरात

(चित्र क्र. ३)

ग्रँड मास्टर मि. अलेक्झांडर म्यूरान

बुद्धिवल सनस्या प्रश्न रथावर

समजावून सांगताना

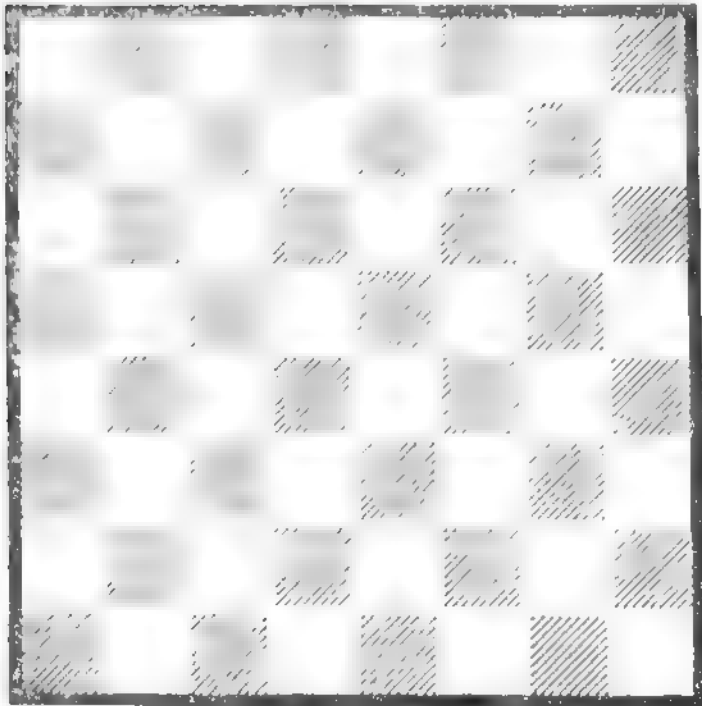
(चित्र क्र. ४)

श्री. श्रीकृष्ण साखळकर

फिशर व स्पार्की यांच्यामध्ये झालेल्या

तिसरा डाव समजावून सांगताना

बुद्धिबळाचा सरंजाम

॥ १ ॥ अथा. यत् सत्यं देवगन्ता पुष्टं दिव्येन्द्रा त्वयन् नैवर्त्तनी कथाभाते पाळ्यथा पाह्विजे :

नियम : पट मध्ये ठेवतांना पटाच्या कोपऱ्यातील पांढरा चौरस प्रत्येक खेळाडूच्या उजव्या हाताला बसवावा लागतो.

पटावरील सर्व चौरस चौरसांचा उपयोग खेळामध्ये केला जातो. पटावरील चौरसांना 'घर' म्हणतात. ही घरे, एक सोडून एक अशी आळीसळीने पांढरा आणि काळी असतात. अशी आठ आठ घरे प्रत्येक आडव्या आणि उभ्या पट्टीत असतात. उभ्या पट्टीला मुमती 'पट्टी' असेही म्हणतात; आणि आडव्या पट्टीला 'रांक' असे आगमवी एक नाव आहे. एकसरी पट्टीतील चौरसांचे कोपरे जोडलेल्या घरांना कर्ण किंवा कर्णपट्टी म्हणतात. ही निरक्या कर्णातीठ घरे एकाच रंगाची म्हणजे फक्त काळ्या रंगाची अथवा फक्त पांढऱ्या रंगाची असतात.

'मोहोरी आणि प्यादी' मिळून 'बुद्धिवले' होवत. प्रत्येक खेळाडूकडे पुढे दाखविल्याप्रमाणे सहा प्रकारची निरनिराळी बुद्धिवले असतात.

पांढरी	बुद्धिवले	काळी
	१ राजा	
	१ वजीर	
	२ हत्ती	
पांढऱ्या कर्णपरातीळ उंट 	१ उंट	 पांढऱ्या कर्णपरातीळ उंट
काळ्या कर्णपरातीळ उंट 	१ उंट	 काळ्या कर्णपरातीळ उंट
	२ घोडे	
	८ प्यादी	
एकूण सोळा पांढरी बुद्धिवले		एकूण सोळा काळी बुद्धिवले

अशा प्रकारचे एकूण सोळा बुद्धिवलांचे दड प्रत्येक खेळाडूकडे असते; त्यांची मांडणी आकृती २ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे करतात. आकृती २ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे, एक खेळाडू पटाच्या एका बाजूच्या पहिल्या रांकवेरीठ आठ घरांत, पांढरी मोहोरी मांडून त्याच्यापुढील रांकवेरीठ आठ घरांत पांढरी प्यादी मांडतो; त्याच्या विरुद्ध बाजूला, दुसरा खेळाडू त्याच्या

(२) पांढरा वजीर पांढऱ्या घरात आणि काळा वजीर काळ्या घरात आहे का ?

पांढऱ्या वजीरासमोर काळा वजीर एकाच (उभ्या) पटीत बसतो, त्या पटीला ' वजीर पटी ' असे म्हणतात. वजीरासोबरील पटीत पांढऱ्या राजासमोर काळा राजा ' राजाच्या पटीत ' बसतो. अशा ह्या सर्व गोष्टी तपासून घ्याव्यात.

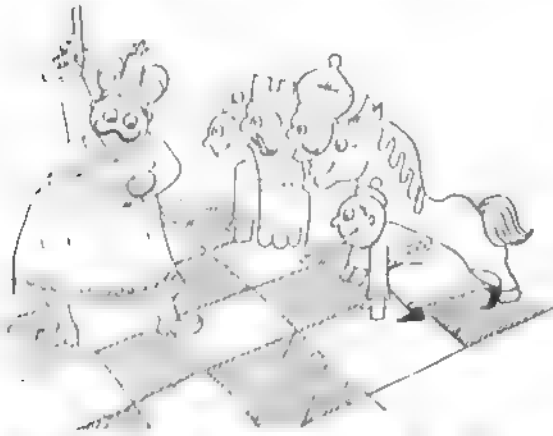
राजाच्या सोबरील घरांत अनुक्रमे उंट, घोडा आणि हत्ती असतात; ह्या वाज्या ' राजाची वाजू ' असे म्हणतात; तसेच वजीराच्या सोबरील घरांत अनुक्रमे उंट, घोडा आणि हत्ती असतात, त्या वाज्या ' वजीराची वाजू ' असे म्हणतात. खेळाच्या सुरुवातीस आकृती २ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे मोठोरा आणि प्याही ज्या घरांत असतात ती घरे त्यांची स्वगृहे होत.

ज्या खेळाडूकडे पांढऱ्या रंगाची बुद्धिबळे असतात त्याला ' पांढरी ' अथवा नुसते ' पां ' असे म्हणतात; आणि ज्या खेळाडूकडे काळा बुद्धिबळे असतात त्याला ' काळी ' अथवा नुसते ' का ' असे म्हणतात. खेळाची सुरुवात प्रथम ' पांढरी ' आपले एक बुद्धिबळ चालवून करीत; त्यानंतर ' काळी ' आपले एक बुद्धिबळ चालवितो. अशा रीतीने आळीपाळीने पांढरी आणि काळी बुद्धिबळे खेळता जातात.

बुद्धिबळाच्या चावीच्या ' खेळी ' असोती म्हणतात. बुद्धिबळाची एक चाळ म्हणजे एक खेळी होते. तातळून धरिलेले बॅंडल की बुद्धिबळाची ' चाळ ' किंवा ' खेळी ' म्हणजे बुद्धिबळाचा श्वाशोच्छ्वास आहे.

बुद्धिवळांच्या चाली, गती आणि माण्याच्या पद्धती;
आणि बुद्धिवळांची तैलनिक मूल्ये.

बुद्धिवळें तेव्हा पदार्थांत आल्या किंवा उभ्या पडीत अथवा निरक्या कर्णवर्तून हलता, तेव्हा त्यांच्या हातवाडीय अनुक्रमे आउरी चाल, उभी चाल आणि निरक्या चाल असे म्हणतात.

एका खेळीत बुद्धिवळें जालीत जाल्ये किंवा घेवें चाल करू शकते त्यावर त्याची गती अवलंबून असते. आणि निरक्याच्या चाडीने जालीत जाल्ये घेवें त्याच्या उभ्याच्या बुद्धीवर त्याचा फटा अवलंबून असतो आणि ती घेवें त्या बुद्धिवळांच्या माण्यात आलेले असे म्हणतात.

गती, पहा आणि मागा ह्या सर्व गोष्टी बुद्धिवळांच्या चाडीवर आधारीतल्या आहेत.

प्रत्येक बुद्धिवळांनी हलण्याची चाल आणि गती वेगवेगळ्या असतात. उदा० मोठ्या पदावर :

- (१) राजा वल्लभा कोणत्याही पडीत, रांकेत अथवा कर्णांत एका घरात हलतो; म्हणजे राजाची चाल आणि गती एका घरापुरती आहे.
- (२) हत्ती आठव्या चाडीने रांकेत अथवा उभ्या चाडीने पडीत कोणत्याही एका घरात हलतो. रांकेत किंवा पडीत एवूण आठ घरे असतात; तेव्हा हत्तीची गती (हत्ती आहे ते घर सोडून), एका खेळीत जालीत जाल्ये सात घरे अशी असते.

- (३) उट फक्त निम्करा चाळीने त्याच्या कर्मांशीट सोपव्याशी एका घरात ठेवतो. पटाचा मधल्या कर्मानध्ये एका आठ घरे असतात; तेव्हा उटाची गती (उट आगे ते घर सोडून) एका खेळीत जास्तीत जास्त गत घरे अशी असते.
- (४) वजीर रकैतीट हिचा पट्टीशीट हिचा कर्मांशीट सोपव्याशी एका घरात अनुक्रमे आठव्या किंवा उभ्या हिचा निम्करा चाळीने हट्ट घेता. म्हणजे वजीराचा, ह्या अविर, वजीर उठा घरात आगे त्या घराच्या रगाच्या उटाची झळून होवारी गप्पुत चाल आणि गती आहे.
- (५) थोडा अशीच धरत्या उठुग चाळीने हट्टी आणि त्याचा शेव म्हणजे चाल आणि गती फक्त २३ घरांची असते.
- (६) त्यादे उभ्या चाळीने, पट्टीत सरळ एक घर उट्ट घरात; पण एकटा पुंउ खेळीत त्यादे मामे घेता येत नाही.

मोठोरा आणि त्याची त्याच्या माण्याच्या खेळीशी येवल्या आहेत. उदा०

मोठोरा त्याच्या वट्टी त्याच्या विरोधी बुद्धिचक्राचा मारू शकता; म्हणजे मोठोरा त्याच्या हत्य्याच्या चाळीनेत मातूत. फक्त त्यादे (घर ६ मध्ये निर्गम्याप्रमाणे) त्याच्या हत्य्याच्या चाळीने मारू शकत नाही. कारण त्यादे फक्त त्याच्या बुद्ध्या कर्मांशगत उ विरोधी बुद्धिचक्र मारू शकते; म्हणजे

त्याच्या " हलण्याची चाल " सरळ असते आणि " माण्याची चाल " निरर्थक असते.

विरोधी बुद्धिचक्राचा माण्याच्या क्रियेमध्ये पुढील मोठी घडतात. बुद्धिचक्र (१) विरोधी बुद्धिचक्राचा मारून, (२) त्या मृग बुद्धिचक्राचे पटावरून उघाटन करून (३) त्याच्या ऐवजी (४) त्या घरात जाणे, म्हणजे या विरुद्धी क्रिया जरी निर्गम्याच्या असल्या तरी त्या सर्व एकाच खेळीचे भाग आहेत.

बुद्धिचक्राच्या चाळीशीट येविल्या तेच बुद्धिचक्र खेळीने येवण्य आहे. बुद्धिचक्रांचे एकमेकांशीट सहकार्य, जेव्हा कण्याची त्याची विट्टी, विरोधी बुद्धिचक्रांशी खेळी मारामारी या मात्या मोठी त्यांचा चाईतूनच निर्माण होतात.

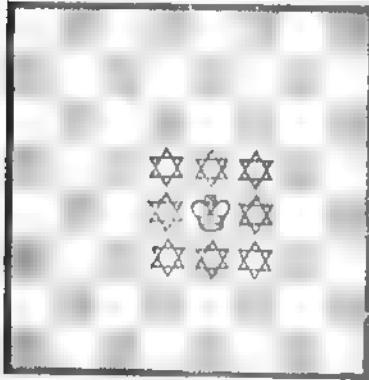
बुद्धिचक्राच्या चाळी, गती आणि फटा ह्यांच्या वैशिष्ट्यावर बुद्धिचक्राचे सामर्थ्य मोठेक जाते. बुद्धिचक्राच्या चाळी आणि गती निर्गम्याच्या आहेत. त्यामुळे त्याची तौल्यनक मूल्य ही निर्गम्याची होतात. त्याच्या तौल्यनक मूल्यांचा नक्ता त्याची दिशा आहे, त्यामध्ये त्याच्याचे मूल्य एक अने प्रमाण मानून इतर बुद्धिचक्रांची मूल्य टरविशी आहेत.

लहान आणि मोठी बुद्धिचक्रे दोन निर्गम्याच्या विभागांत मुद्दाम दाखविली आहेत, कारण राजा केवळ एका मोठ्या बुद्धिचक्राच्या साहाय्याने (म्हणजे नुसत्या वजीराच्या किंवा एका

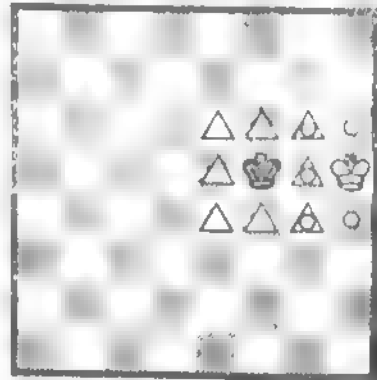

घरात वर शकते, परंतु ते घर विरोधी दृढबळाचा मारा मारणार नाही (पां. ४ आणि ५ पाहा).

राजा त्याच्या घरातील विनोद विरोधी दृढबळाचा मारा मारणार नाही. शत्रू आणि त्याने पराक्रम उभाटून घेतले, त्या घरात जाऊ शकतो. (पां. ३ आणि ६ पाहा.)

आकृती ३
राजा कसा होऊ शकतो

आकृती ४
विरोधी राजांची हान्यचाट

राजा ह्या चिन्हांकित कोणत्याही

दिशेतील एका घरात, आडल्या किंवा उभ्या अथवा तिरकस चालीने होऊ शकतो. त्यावरून दिसून येईल की, राजाची चाल आणि मनी उत्तमच्या एका घरापुढीच आहे; परंतु

राजाचापरा (ह्या चिन्हांकित)

उभाटल्या आठही घरांवर पोहोचू शकतो, म्हणून त्याच्या मान्यात उभाटची आठ घरे आहेत.

पां. राजाचा मारा ह्या चिन्हांकित

पाच घरांवर होऊ शकतो तर काळ्या

राजाचा मारा ह्या चिन्हांकित

आठही घरांवर होऊ शकतो. परंतु ह्या

 चिन्हांकित तिन्ही घरांवरती

कोन्ही विरोधी राजांचा मारा होऊ शकतो,

म्हणून त्यांना ह्या तिन्ही घरांत एकमेका-

दोघारां जाता येणार नाही. म्हणूनच काळ्या

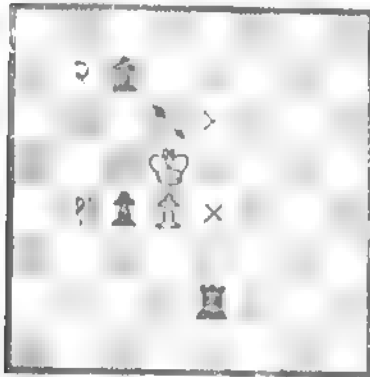
राजा उरलेल्या पाच घरात हलू शकतो तर

पां. राजाच्या हल्ल्यास फक्त दोनच घरे

राहतात.

२. फलपान्तेतून घेई एक तेंपु निर्माणामें हो, ती अशी ही :

गुडिवेळें अशा रीतीने हालचाल करतात की त्यांच्या स्वतःच्या हालचालीस जास्तीत जास्त घरे कडी राखता येतील आणि त्याच वेळी विरोधी बुद्धिवर्त्यांच्या हालचालींवर बंधने आणि नुसत्या त्यांच्या वाटचाली करीत कमी घरे कडी उरतील यासाठी त्यांच्यामध्ये मतलब राखून जागृत आणि असदी सुरवातीच्या खेळापासून तर शेवटच्या खेळीपर्यंत दोघेही प्रतिस्पर्धी असा प्रयत्न अधिकृत करीत असतात.

आकृती ५

राजाच्या चालीबरीख बंधने

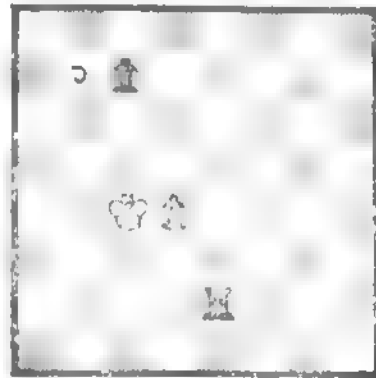
राजा विरोधी लढ्याच्या चार्जीच्या माग्यातून

आ जिहां-

द्विच्याच्या जिही क्षेत्र त्याने विरोधी

व्यादे क्र. २ च्या माग्यातील आ

जिहांकित बगत आणि स्वपक्षाच्या व्याख्याच्या बगत (राजा) जाऊ दक्षिणारी नाही.

आकृती ६

राजा कसा बळी वेतो

विरोधी व्यादे माळून राजा या पाचवडी

त्या बगत जातो. राजा क्र. २ ने विरोधी

व्यादे माळून दक्षिणारी नाही, कारण ते

राजाच्या माग्यातूनच जाते.

राजाचा बळी घेत नसताना, राजा जसा दक्षिणारी नसताना त्याच्या मुर्तेने पोवरच गुंडाळणाऱ्या जवळ येऊन असतो. कारण राजा जेव्हात मुर्तेला ओढीत तेव्हात तोचही सुरक्षित असतो.

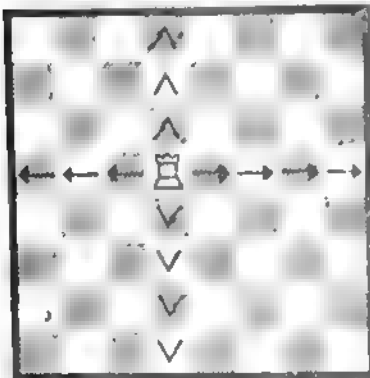
“राजा सत्समस्त तो हाव पवास” म्हणूनच राजाचे मोहोरे असोले आणि अर्थाने महाबाचे आहे.

हत्ती :

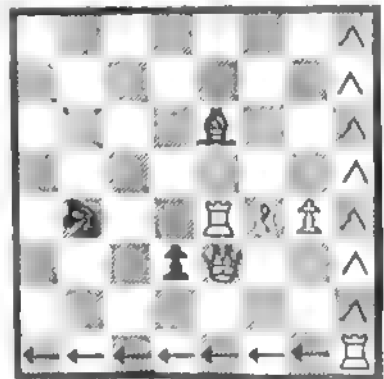
एका सेजीर, हत्ती, राखीर (महामे जाड्या पदवीर) अथवा उभा पदवीर कोणत्याही एका घरात हलके. हत्ती आड्या अथवा उभा चालीने, एका सेजीर कोणत्याही एका दिशेस जातो (आकृती ७ पाहा.).

आपल्या जातीच्या माथ्यात येणाऱ्या विरोधी बुद्धिबळाच्या मार्गाने, त्याचे पदावरून उभाड्या करून, हत्ती त्या घरात जातो. नेहा त्याची चाल स्वभावाच्या बुद्धिबळाचे रंगहत्ती जाते नेहा तो त्या बुद्धिबळाच्या अग्रीहत्ती कोणत्याही एका रिकाम्या घरात जातो; परंतु हत्ती कोणत्याही बुद्धिबळाच्या ओढातून पदवीर घरात (जे ने घरा रिकामे राखले तरीही) जाऊ शकणार नाही. (आकृती ८ पाहा.)

आकृती ७

हत्तीची हलण्याची चाल

आकृती ८

हत्तीची मारण्याची चाल

हत्ती आड्या चालीने हा → / ←

क. १ चा हत्ती आड्या चालीने धोडा

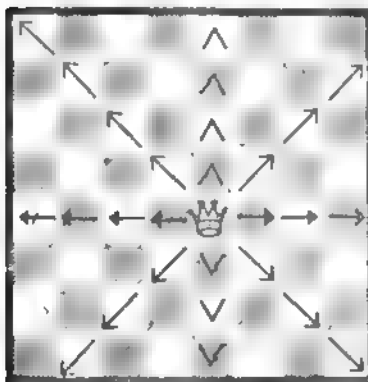

वजीर :

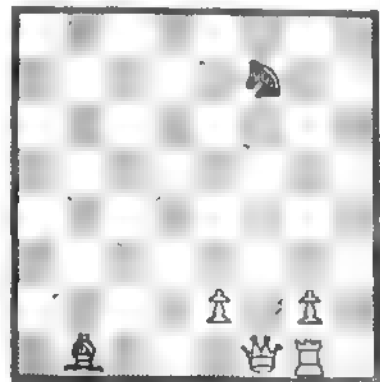
वजीर महाराजे हाचाच अधिकार, वजीर ज्या घरात मोहो व्हा त्याच्या घराच्या उदासी मिळून हाणेंच मरुत जातो, पक्षा आणि मणि एकाच ठिकाणी जातो, त्यांचे मणीकरण पुढे दिले आहे:—

वजीर एका खेळीत हाचेंच मरुत 'म' ह्या घरात या जागीने मरुत जातो व हाणेंच एका घरात जातो.
 किंवा हाचेंच मरुत 'हा' ह्या घरात या जागीने वजीर हाचेंच मरुत जातो, एका घरात जातो,
 किंवा हाचेंच मरुत 'न' ह्या घरात या जागीने वजीर हाचेंच मरुत जातो, एका घरात जातो. (आकृती ११ वाहा.)

आकृती ११

वजीराची हाचेंच मरुत.

आकृती १२

वजीराची हाचेंच मरुत.

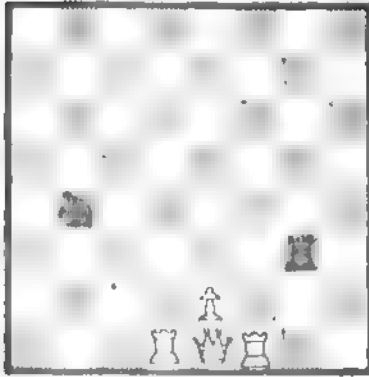
वर्जीर पुढील किष्कांकित $(\rightarrow) (\leftarrow) (\wedge) (\vee)$

कोणत्याही एका घरात,

आडव्या किंवा उभ्या अथवा तिग्या चालीने जातो.

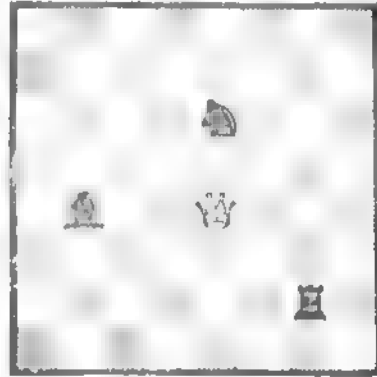
वर्जीर हत्तीच्या चालीने उंट किंवा घोडा मारून त्याच्या ऐवजी त्या घरात जाऊ शकतो. स्वपक्षाच्या प्याद्यांनी त्याची तिरकस चाल रोखली आहे. वर्जीर स्वपक्षाच्या प्याद्यांना किंवा हत्तींना तसेच विरोधी उंटाला किंवा घोड्याला ओळांहुन पलीकडे जाऊ शकणार नाही.

आडूली १३

वर्जीराला उंट्याच्या चालीने मागमारी

वर्जीर, उंट्याच्या चालीने घोडा किंवा हत्ती मारून त्याच्या ऐवजी त्या घरात जाऊ शकतो. स्वपक्षाच्या हत्तींनी आणि प्याद्याने त्याची आडवी आणि उभी चाल रोखली आहे तेव्हा तो त्यांना ओळांहुन पलीकडे जाऊ शकणार नाही.

आडूली १४

वर्जीराला संयुक्त चालीने मारामारी

वर्जीर, हत्तीच्या 'म हा' चालीने उंट किंवा घोडा मारतो, अथवा उंट्याच्या 'न' चालीने हत्ती मारतो. आणि त्याच्याऐवजी त्या घरात (तो) जातो. वर्जीर विरोधी उंटाला किंवा घोड्याला अथवा हत्तीला ओळांहुन पलीकडे जाऊ शकणार नाही.

आडूली ११ आणि १४ वरून पुढील समीकरण मांडता येते.

$$\left. \begin{array}{l} \text{वर्जीराला} \\ \text{चाल आणि गती} \end{array} \right\} = \left[(\text{हत्तीची}) + (\text{उंट्याची}) \right] \text{संयुक्त चाल आणि गती आहे.}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{चाल आणि गती} \end{array} \right\} = \left[(\text{म हा}) + (\text{न}) \right] \text{संयुक्त चाल आणि गती आहे.}$$

म्हा म हा न चालीने आणि गतीने, वर्जीर मोकळ्या पटावरून क्षेत्रस्थ वगणून काढल्या आणि पाट्याच्या निवृत्त एका २७ घरांवर ताबा देवू शकतो; म्हणजे वर्जीराला पळा २७ घरांवर

तन मन धनाची न वाळयता क्षिती
बुद्धिबळ मेळाला यांनी दिली गती ॥

(चित्र क्र. ५)

श्री. वाळयण लक्ष्मण तथा
वाथासाहेब गोखले

(चित्र क्र. ६)

श्री. शंकरराव नरगोपंत जोगळेकर

(चित्र क्र. ७)

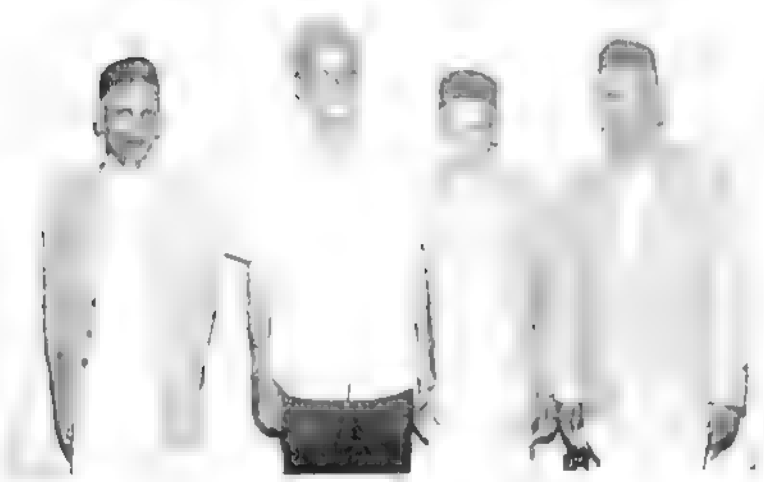
श्री. एन. डी. पडमलगीकर

(चित्र क्र. ८)

श्री. श्रीकृष्ण साखळकर

जन्म पिरीवीर काही नामवंत चढवळपट

(चित्र ६.१) श्री. जाणेकर, श्री. रामभाऊ सप्रे, श्री. याचुराव येस, श्री. म्हाडीकर

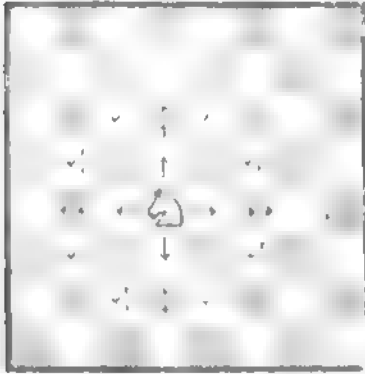

(चित्र ६.२) श्री. यी. पी. शेंडेकर
वी. ग. राष्ट्रीय निवड सामर्थ्या
हस्ता चढविताना

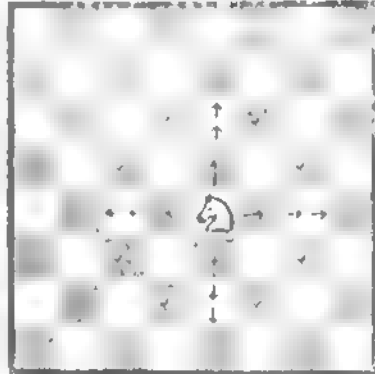
(चित्र ६.३) कै. दिगंबरपंत मालेगावकर
जन्मी अच पुणे ह. राजेंद्र ग. या सामर्थ्या
एकूण तीन वेळा विजेतेपट मिळविणें.

१. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती.

आकृती १४

१. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती.

आकृती १५

१. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती.

१. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती.

(१) येण्याच्या उद्गमाची २१ वर :

(३) एका लघुवासाने दावावलेले — 'पहिले घर :

(४) दोन लघुवासांनी दावावलेले — 'दुसरे घर '

(५) तीन लघुवासांनी दावावलेले — 'तिसरे घर '

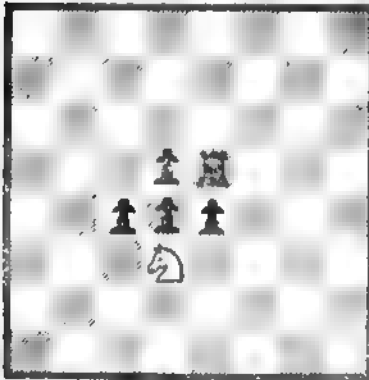
अशी एकूण अडीच (२१) घरे

१. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती. यज्ञाच्या चार्डी, मनी आणि मारण्याच्या पद्धती.

(१) २३ व्या सोमवाराने यज्ञाच्या ८ घरांचे येण्याच्या वेळी, यज्ञाच्या ८ घरांचे येण्याच्या वेळी, यज्ञाच्या ८ घरांचे येण्याच्या वेळी.

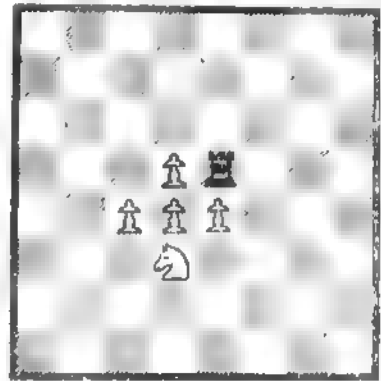
आणि तो जेव्हा घटाच्या काळ्या जाईल तेव्हा त्याचा तावा कमी घरावर येतो आणि त्याच्या ताव्यात कमी घरे येतात.

- (४) घोडा ज्या घरातून चालू करून, उड्डाण करून जेथे अंतिम श्रेष्ठ टाकतो त्यामध्ये येणाऱ्या मध्यस्थित घरांतील विरोधी बुद्धिबळांना तो मारू शकणार नाही. तसेच त्या मध्यस्थित घरांतील विरोधी किंवा स्वपक्षाच्या बुद्धिबळांना उडवेल त्याच्या उड्डाणाचा हाणार नाही. (आकृती १७ व १८ पाहा.)

आकृती १७

पां. घोडा काळ्या प्यावांवरून उड्डाण करून हत्तीच्या मारून त्या घरात त्याच्या ऐवजी जाऊ शकतो.

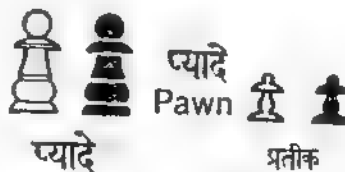

आकृती १८

पां. घोडा स्वपक्षाच्या प्यावांवरून उड्डाण करून हत्तीच्या मारून त्याच्याऐवजी त्या घरात जाऊ शकतो.

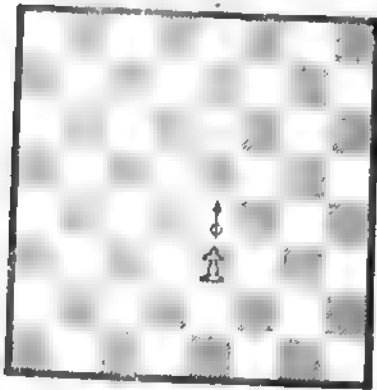
घोड्याचे तीखनिक मूल्य 'तीन' आहे. घोडा एका खेळीत दोन्ही रंगांच्या महणजे काळ्या आणि पांढऱ्या घरांवरती (एकाच वेळी) माग करण्यास असमर्थ असल्यामुळे राजा एका किंवा दोन्ही घोड्यांच्या साहाय्याने एकुलत्या एक विरोधी राजावर निर्णायक रीतीने मार करण्यास असमर्थ ठरतो. घोड्याचा उपयोग डावाच्या मुद्रातीला बहुधा करतात.

प्यादे :

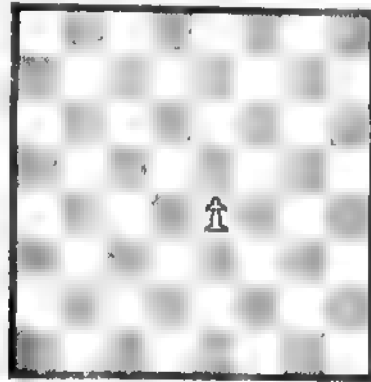
पुढीलप्रमाणे चाली द्यात पायदळाचा समावेश केल्या आहे. पायदळ म्हणजे व्यादे दळ आणि व्यादे म्हणजे (खडबधारी) विपारी आहे.

व्याघाती प्रमाणे हलक्याची चाल म्हणजे त्याच्या उभ्या पट्टीतील समोरच्या रिकाम्या घरात गती, असु पद्धती पुढीलप्रमाणे व्यादे मार्गे घेता येत नाही. (आकृती १९, २०, २१ आणि २२ पाहा.)

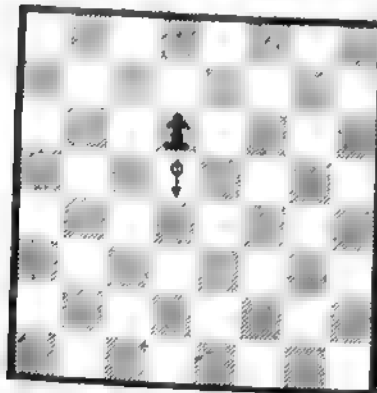
आकृती १९

पां. व्यादे सकळ पुढच्या त्या विन्दा हल रिकाम्या घरात चालूंक आहे.

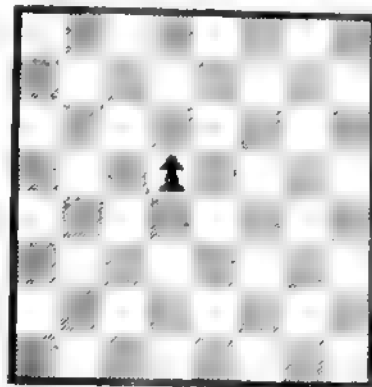

आकृती २०

पां. व्याघाते आपली हलक्याची चाल पूर्ण केली आहे.

आकृती २१

आकृती २२

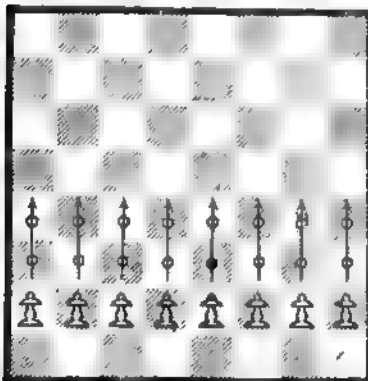
काले प्यादे सरळ पुढच्या ह्या
चिन्हांकित रिकाम्या घरात चालूने
आहे.

हाल्या प्याशने आपली रज्ज्याची चाल
पुढे केलेली आहे.

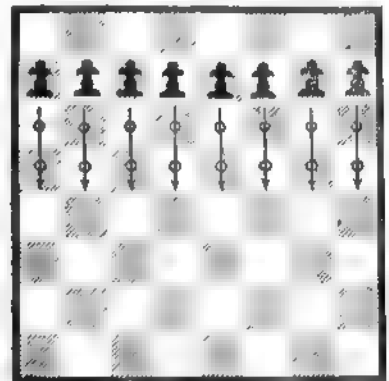
प्यादे केव्हाही माघारा किंवा दुसऱ्या कोणत्याही दिशेस जात नाही. प्याद्याच्या मधोमध (उभयतः) घरात जेव्हा स्वाधाने वृद्धिबळ असते तेव्हा त्याची चाल तात्पुरती रोखली जाते; आणि प्यादे (तात्पुरते) पुढे जाऊ शकत नाही. त्याचप्रमाणे त्याचे पुढील घरात जेव्हा विरोधी वृद्धिबळ असते तेव्हासुद्धा प्याद्याची चाल (तात्पुरती) रोखली जाते; कारण प्यादे इतर मांडोऱ्यांप्रमाणे चालीत रज्ज्याच्या विरोधी वृद्धिबळाचा गाल शकत नाही.

स्वगृहातून केलेली प्याद्याची पहिली चाल

प्याद्याची एक महत्त्वाची ठेव्हळक चाल आहे. जेव्हा कोणतेही प्यादे त्याच्या स्वगृहात (आकृती २ वाहा) असते तेव्हा त्या (प्याद्या)च्या त्याचे अगदी पहिल्या खेळीत (ती डावाची पहिली खेळी असतेच असे नाही) त्याचे मधोमध पहिल्या अथवा एकदम (एका खेळीत) दुसऱ्या घरात जाण्याची मुभा असते. (आकृती २३ आणि २४ वाहा) प्याद्याच्या पहिल्या चालीनंतर त्याची पद्यावरील पुढील चाल नेहमीच्या प्रमाणे चालीमागची म्हणजे एका खेळीत एक घर पुढे जाणे अशी असते.

आकृती २३

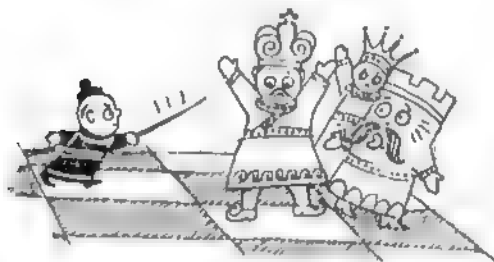
आकृती २४

आकृती २३ आणि २४ मध्ये खेळाच्या सुरुवातीची प्याद्यांची मांडणी दाखविली आहे. आठही प्यादी त्यांच्या स्वगृहात एका खेळीत उभी आहेत. स्वगृहातील प्रत्येक प्यादे, एका

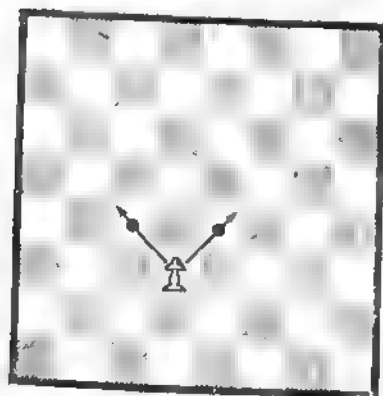
वेळीत एक धर ० अथवा एकदम दोन धरे पुढे जात. ही दोन्हीही धरे रिकामी

रह्यात जाऊन. ही धरे वापरातील गेळाती अशी दाम्याची आहेत.

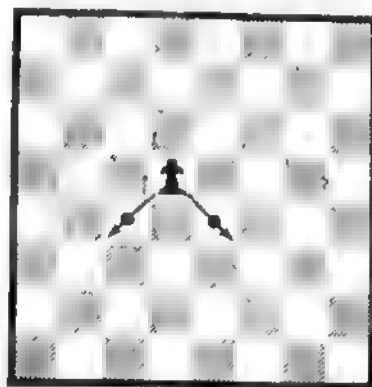
प्याचांची मारामारी

प्याचे प्याचे समोरून: डावीकडील अथवा उजवीकडील कोणत्याही एका कर्णवरातीत विशेषी: शुद्धिचक्र मारू शकते.

आकृती २५

आकृती २६

आकृती २५ किंवा २६ मधील व्यादे दोन बाणांतील गोड्याची दागविलेल्या कोणत्याही एका कर्णधरातील विरोधी बुद्धिबळाच्या मार्ग शकते; म्हणजे ही दोन कर्णधरे त्या व्याद्याच्या माऱ्यातील आहेत. बाणांतील दागविलेल्या ह्या चिन्हांकित कर्णधरांत व्यादे त्याच्या प्रमाण चालीने वेढ्याची जाऊ शकत नाही. परंतु त्या कर्णधरांत जेव्हा विरोधी बुद्धिबळे असतात, तेव्हा त्यांपैकी कोणत्याही एका कर्णधरातील विरोधी बुद्धिबळाचा मार्गून (त्याचे पटावरून उघाटन करून) ते (व्यादे) त्याच्याऐवजी जाते. यामुळे एक गोष्ट स्पष्ट होणे की, विरोधी बुद्धिबळाचा मार्गाना होणारी व्याद्याची मारण्याची निरकी चाल ही व्याद्याच्या नेहमीच्या मजळ चालीहून अगदी निगळी आहे.

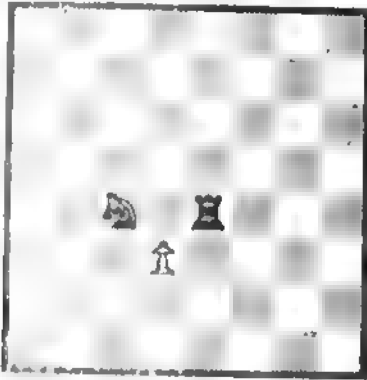
व्याद्याची मारण्याची ही निरकी चाल अस्वाभाविक आहे, कारण डार मध्ये बुद्धिबळे (म्हणजे मोहोरी) त्यांच्या चालीनेच मारामारी करतात. यासाठीच "व्यादे मजळ चालते आणि तिरके मारते" ही गोष्ट नेहमी लक्षात ठेवावी.

सर्वसाधारणपणे व्याद्याची हलण्याची चाल एक घर पुंडे (त्याच्या पहिल्या खेळीमेरेन) शशी असते; आणि त्याचे तैत्तिक मूल्य एक मानले आहे. हलण्याच्या चालीने व्याद्या फक्त एक घर मिळते; परंतु मारामारी करताना व्याद्याला दोनपैकी एक कर्णधर मिळते; आणि व्याद्याच्या मारामारीच्या ह्या वैशिष्ट्यामुळेच व्याद्याची इतकी मारामारीत बुद्धिगत होणे नसोयित खेळाडू ही गोष्ट नेमकी विस्मयान, आणि खेळण्याच्या भरात बऱ्याच वेळा ते आपली मोहोरी जेव्हा विरोधी व्याद्याच्या माऱ्यातील कर्णधरांत नजगून गेले ठेवतात, तेव्हा ती (मोहोरी) अगदी अन्तर मोडत किंवा फुकटान मारली जातात. अशा वेळाळा जोऊ नों म्हणूनच नेहमी लक्षात ठेवावे की :

व्याद्याची 'हलण्याची चाल' सरळ असते

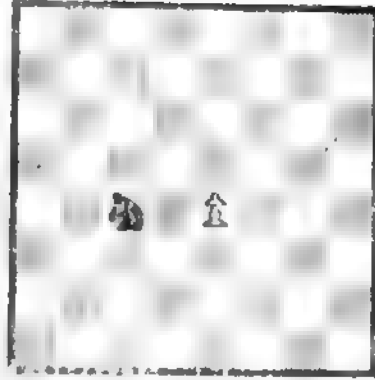
परंतु व्याद्याची 'मारण्याची चाल' तिरकी असते.

व्याद्याच्या मारामारीची वैशिष्ट्ये पुढील आकृत्यांमधून दागविली आहेत.

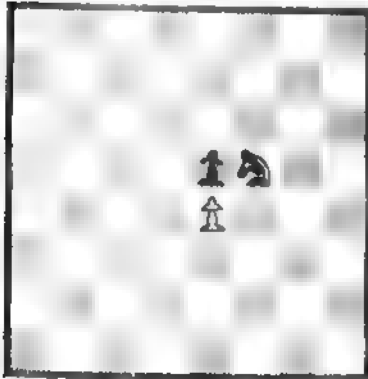
आकृती २३

माण्याच्या घरातील राजाची निवड; कारण त्याचे हत्ती किंवा राने मारू शकते.

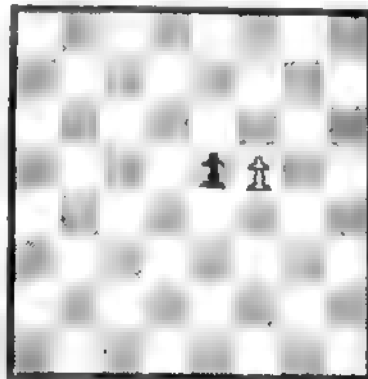
आकृती २८

प्यावाने मारामारी पुरी केव्ही आहे. हत्ती मारून प्यावे त्याचे घेवती त्या घरात गेले आहे.

आकृती २९

प्यावांनी एकमेकांची चांगड रोखली आहे. परंतु पांडव्या प्यावाचा नाणवाची मधी लागली आहे.

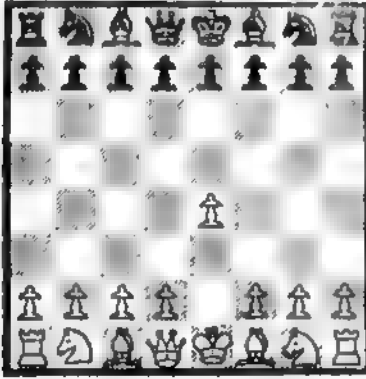
आकृती ३०

पांडव्या प्यावाने मारामारी पुरी केव्ही आहे. पांदरे प्यावे धांड मारून धाड्याच्या घरात गेले आहे.

आकृत्यांमधून प्यावांची चाल कशी दाखवितात

प्रमाण चालीने पांदरी प्यादी काळ्या चान्कडे जातात तर काळी प्यादी पांदव्या चान्कडे जातात.

काळी

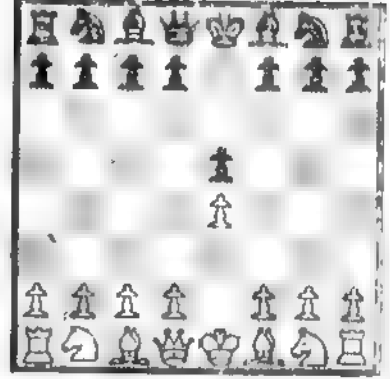

पांढरी

आकृती ३१

पांढऱ्याने राजापुढीतल्या दे दोन घरे पुढे सारून डाव सुरू केला आहे. अशा रीतीने राजाचे प्यादे पुढे चालवून पांढऱ्याने आपल्या बजीराचा आणि उंटाचा मार्ग एका खेळीत मोकळा केला आहे.

काळी

पांढरी

आकृती ३२

माला उत्तर म्हणून काळ्यानेही आपल्या राजापुढीतल्या दे दोन घरे पुढे चालवून आपल्या बजीराचा आणि उंटाचा मार्ग तर खुदा केलाच आहे, त्याशिवाय पांढऱ्या प्याद्याची चाल रोखली आहे.

अशा रीतीने प्याद्यांनी एकमेकांची चाल रोखून, त्यांच्या पुढील मान्यातील कर्णबरांवर मारक दृष्टी ठेवली आहे. म्हणूनच डावाच्या मुखातील ह्या दोन्ही चाली चांगल्या असतात, यासाठीच डावाची मुखात अशा तऱ्हेने प्यादी पुढे चालवून करण्याची शिफारस केली आहे. तसे पाहिले तर डावाची मुखात फक्त प्यादे किंवा उड्या चालीचा धोडाच करू शकतात, कारण इतर सर्व मोहोऱ्यांचे मार्ग रोखलेले असतात.

आकृती ३१ आणि ३२ माली प्याद्यांची खेळी दिविताना बराच मजकूर दिवावा लागला आणि वेळही फुकट दवडावा लागला; हे भारे दाखवण्यासाठी एक मुद्रमुद्रित पद्धत आहे; ती “खेळी लेखन आणि वाचन” ह्या पुढील प्रकरणात दिली आहे.

प्याद्यांच्या सुप्त सामर्थ्याविषयाची म्हणजे (१) प्याद्याची बंदी आणि (२) प्याद्याच्या वाटमारी - सामर्थ्याविषयाची माहिती पुढे प्रकरण पाचमध्ये दिली आहे.

खेळी लेखन आणि वाचन

खेळी लेखन आणि वाचन याची आवश्यकता का वाटायची हे अगण साधी जाणून घेऊ. सलग माहिती घेणे की, महाराष्ट्रात आंतरराष्ट्रीय बुद्धिबळ खेळ स्पर्धे, पुणे, मासिकी येथे. त्यात महाराष्ट्र खेळटा जालो. त्याच वर्ष्याचे गोष्टी कारणीभूत असल्यात, पण त्यांनीच प्रभूत राज्यांचा विचार केल्यास आग्यास असे दिसून येईल की, बुद्धिबळ खेळावर अर्धाक पावले इंग्रजी भाषेत आले. तसेच बुद्धिबळ खेळाने चांगले डाव काही विशिष्ट इंग्रजी लेखका माहितीत येला. पण त्यांनीच सरे मजकूर इंग्रजीत-खेळीमुद्रा इंग्रजी भाषेत लिहिल्या असतात आणि हे सारे समजावून देणारे माहितीमग थोडे असतात; त्यामुळे त्यांचे लेखांनी कुलंबणा होणे. खेळ जाणून घेण्याची इच्छा असलेली योग्य मार्गदर्शन न मिळाल्याने निराशा होणे. म्हणूनच बुद्धिबळाच्या खेळी मराठीत देवनागरी लिपीत सहज मिळणे पाळ्यास त्याचा फायदा सर्वोस मिळू शकेल. मग बुद्धिबळ खेळी मराठी भाषेतील लेखका, मासिककांत, पात्रिकांत, मासिकांत वेळोवेळी छापून आल्या म्हणजे बुद्धिबळाचा सारथ प्रसार आणि प्रचार आसोआप होईल. असो. आता आणून मुख्य विषयाकडे वळू या.

“बुद्धिबळ खेळी नोंद” निरनिराळ्या गोष्टीकडून मास उपभुक्त ठरते. उदा० बुद्धिबळ खेळाच्या उताऱ्या शिवाय ही एक कायम स्वरूपाची नोंद असणे आणि ती आपल्याला - (महिषकाळात) पुढे केव्हाही संदर्भासाठी सहज उपयोगी पडणे. तसेच अशा तऱ्हेची ‘खेळी नोंद’ जाणून बुद्धिबळाचा संपूर्ण डाव पटायर खेळता खेळत त्या डावाचे मूल्यमापन करणे शक्य होणे. त्याचप्रमाणे त्या डावातील कोणत्या खेळ्या चांगल्या आहेत आणि कोणत्या खेळ्या वाईट, चाक अमतात; वाईट खेळ्या कशा टाळता येतील त्याचा संपूर्ण विचार करण्यास मुदम जाणे. सर्वोत महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे बुद्धिबळ खेळाचा अभ्यास निवांतपणे करण्यास मुदम जाणे. कारण बुद्धिबळ खेळ सुधारण्यास तसेच खेळातील कसब वाढविण्यास, त्याचवेळी खेळानून उत्पन्न होणारा निर्मोठ आनंद लुटण्यास अशांततेचा छापील किंवा शिथिल नोंदीचा उपयोग करून घेता येतो.

बुद्धिबळ खेळी नोंदविण्यासाठी पुढे दिलेले साधे सूत्र अंगीकारतात.

“प्रत्येक मोहोच्याला नाव असणे आवश्यक आहे. तसेच पटावरील प्रत्येक घराक; नाव असणे आवश्यक आहे.” मग खेळीची नोंद एका सर्वसाधारण सूत्रात गोवणे सहज शक्य होईल; उदा० ‘क्ष’ बुद्धिबळ ‘क’ घरामधून ‘ख’ घरामध्ये हलविले.

(१) धर्षणात्मक पद्धत

[illegible]

मराठी नाव	संक्षिप्त नाव	इंग्रजी नाव	संक्षिप्त नाव
(१) वीर रानी	व र	(१) Queen Rook	Q R
(२) वीर घोडा	व घो	(२) Queen Knight	Q N
(३) वीर उंट	व उं	(३) Queen Bishop	Q B
(४) वीर र	व	(४) Queen	Q
(५) राजा	रा	(५) King	K
(६) राजा उंट	रा उं	(६) King Bishop	K B
(७) राजा घोडा	रा घो	(७) King Knight	K N
(८) राजा रानी	रा र	(८) King Rook	K R

१. ...
 २. ...
 ३. ...

प्राचीन संस्कृत साहित्य का इतिहास - प्रो. वा. वा. शर्मा द्वारा लिखित। यह पुस्तिका प्राचीन संस्कृत साहित्य के इतिहास पर प्रकाश डालती है।

मराठी नाव	संक्षिप्त नाव	इंग्रजी नाव	संक्षिप्त नाव
(१) वजीर हत्ती प्यादे	व ह प्या	(१) Queen Rook Pawn	Q R P
(२) वजीर घोडा प्यादे	व घो प्या	(२) Queen Knight Pawn	Q N P
(३) वजीर उंट प्यादे	व उं प्या	(३) Queen Bishop Pawn	Q B P
(४) वजीर प्यादे	व प्या	(४) Queen Pawn	Q P
(५) राजा प्यादे	रा प्या	(५) King Pawn	K P
(६) राजा उंट प्यादे	रा उं प्या	(६) King Bishop Pawn	K B P
(७) राजा घोडा प्यादे	रा घो प्या	(७) King Knight Pawn	K N P
(८) राजा हत्ती प्यादे	रा ह प्या	(८) King Rook Pawn	K R P

आकृती ३३ मधील पुढील एक गोट निदर्शनास येते. यदाच यदा या गेळाच्या पट्टीच्या एका वावूला पांढरा हत्ती असतो आणि दुसऱ्या वावूला काळा हत्ती असतो. त्याचप्रमाणे प्रत्येक पट्टीच्या एका वावूला पांढऱ्याने बुद्धिवळ असतो आणि दुसऱ्या वावूला काळ्याने नेच बुद्धिवळ असतो; म्हणूनच काळ्या मोलाच्या आणि त्याचरी नावे असलेल्या वावूला काळ्या बुद्धिवळांच्या नावांप्रमाणेच असतात.

काळी

१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०
९	९	९	९	९	९	९	९
८	८	८	८	८	८	८	८
७	७	७	७	७	७	७	७
६	६	६	६	६	६	६	६
५	५	५	५	५	५	५	५
४	४	४	४	४	४	४	४
३	३	३	३	३	३	३	३
२	२	२	२	२	२	२	२
१	१	१	१	१	१	१	१

पांढरी

आकृती ३४

पटावरील प्रत्येक पट्टीचे नाव

१	१	१	१	१
२	२	२	२	२
३	३	३	३	३
४	४	४	४	४
५	५	५	५	५
६	६	६	६	६
७	७	७	७	७
८	८	८	८	८
९	९	९	९	९
१०	१०	१०	१०	१०

आकृती ३५

पांढऱ्या बुद्धिवळांच्या खेळा नोंदवितांना वापरावयाचे अनुक्रमांक.

१	१	१	१	१
२	२	२	२	२
३	३	३	३	३
४	४	४	४	४
५	५	५	५	५
६	६	६	६	६
७	७	७	७	७
८	८	८	८	८

आकृती ३६

काळ्या बुद्धिवळांच्या खेळा नोंदवितांना वापरावयाचे अनुक्रमांक

पटावरील प्रत्येक घराचे नामकरण : टावाच्या मुखातील रानांमधे (आकृती २३ पाहा) रानांमधे नारंगी हड्डा आणि हाळी मोमरी (सनसामोर) रानांमधे नारंगी (उन्हा) पट्टी, नारंगी रानांमधे काळ्या आणि काळ्या मोठी यात नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २४ पाहा) रानांमधे काळ्या आणि काळ्या रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २५ पाहा) रानांमधे काळ्या आणि काळ्या रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २६ पाहा)

मराठी

इंग्रजी

- (१) वजीर हत्ती पट्टी
- (२) वजीर घोडा पट्टी
- (३) वजीर उंट पट्टी
- (४) वजीर पट्टी
- (५) राजा पट्टी
- (६) राजा उंट पट्टी
- (७) राजा घोडा पट्टी
- (८) राजा हत्ती पट्टी

- (1) Queen Rook file
- (2) Queen Knight file
- (3) Queen Bishop file
- (4) Queen file
- (5) King file
- (6) King Bishop file
- (7) King Knight file
- (8) King Rook file

टावाच्या मुखातील रानांमधे नारंगी हड्डा आणि हाळी मोमरी (सनसामोर) रानांमधे नारंगी (उन्हा) पट्टी, नारंगी रानांमधे काळ्या आणि काळ्या मोठी यात नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २४ पाहा) रानांमधे काळ्या आणि काळ्या रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २५ पाहा) रानांमधे काळ्या आणि काळ्या रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २६ पाहा)

प्रत्येक घराचे दोन नावे असतात. त्यामधील एक नाव पाट्ट्या वृद्धवर्गाच्या मोठी रानांमधे नारंगी (आकृती २३ पाहा) दुसरे नाव काळ्या वृद्धवर्गाच्या मोठी रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २४ पाहा)

आकृती २३ पाहा : आकृती २३ मध्ये टावावरील घरांची नावे पाट्ट्या वृद्धवर्गाच्या मोठी रानांमधे नारंगी देण्याचा प्रमाण (आकृती २३ पाहा)

प्रथम इष्ट वर वेगळ्या पट्टीत आहे त्या पट्टीचे (आकृती २४ प्रमाणे) नाव निर्धारित.

काळी BLACK

बह८	बघो८	बउ८	ब८	रा८	राउ८	राघो८	राह८
बह७	बघो७	बउ७	ब७	रा७	राउ७	राघो७	राह७
बह६	बघो६	बउ६	ब६	रा६	राउ६	राघो६	राह६
बह५	बघो५	बउ५	ब५	रा५	राउ५	राघो५	राह५
बह४	बघो४	बउ४	ब४	रा४	राउ४	राघो४	राह४
बह३	बघो३	बउ३	ब३	रा३	राउ३	राघो३	राह३
बह२	बघो२	बउ२	ब२	रा२	राउ२	राघो२	राह२
बह१	बघो१	बउ१	ब१	रा१	राउ१	राघो१	राह१

पांढरी WHITE

आकृती ३७

पांढऱ्या बुद्धिबळाच्या खेळी मोडविना नासरावयाची दगऱ्या नांवां आणि अनुक्रमांक.

त्यानंतर ते घर कोणत्या रंगित जाई त्या रंगिता अनुक्रमांक (आकृती ३५, प्रमाणे) निहावयाचा असतो. रंगिता अनुक्रमांक येतात पुढील रङ्ग वागतात. आकृती ३३ मध्ये दाखविलेली पांढऱ्या रंगिताची स्वर्गे ओळखी ती सध (पांढऱ्याचा वा अकृती) पांढऱ्या रंगित येतात, तेव्हा त्या पांढऱ्या रंगिताची दगऱ्या अनुक्रमांक '१' दिल्या जाते. तसेच पांढऱ्या दगऱ्याची स्वर्गे दुसऱ्या रंगित येतात. तेव्हा त्या दुसऱ्या रंगिताची दगऱ्या अनुक्रमांक '२' दिल्या जाते. अशा रीतीने वर्गांचे अनुक्रमांक पांढऱ्याच्या वाळूकडून काढल्याच्या वाळूकडून चढा जातात (आकृती ३५, पाहा). पांढऱ्या बुद्धिबळाची खेळी मोडविना प्रथम बुद्धिबळाचे (आकृती ३३, प्रमाणे) सश्रित नाव निवून छोटी आठवी रेष मारून, नंतर ते कोणत्या

१. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।
 २. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।
 ३. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।

काळी BLACK

१२५	१२६	१२७	१२८	१२९	१३०	१३१	१३२
१३३	१३४	१३५	१३६	१३७	१३८	१३९	१४०
१४१	१४२	१४३	१४४	१४५	१४६	१४७	१४८
१४९	१५०	१५१	१५२	१५३	१५४	१५५	१५६
१५७	१५८	१५९	१६०	१६१	१६२	१६३	१६४
१६५	१६६	१६७	१६८	१६९	१७०	१७१	१७२
१७३	१७४	१७५	१७६	१७७	१७८	१७९	१८०
१८१	१८२	१८३	१८४	१८५	१८६	१८७	१८८

पांढरी WHITE

आकृती ३८

काळ्या चंद्रबळांना काळी नासवता वासवयाचा घराती नावे ।
 ती नावे काळ्याच्या बाजूकडून वाचता येतात.

१. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।
 २. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।
 ३. पांढरी लेखन (पांढरी २८ प्रमाण) नाव । आकृती ३८ ।

[illegible]

(૧) ... , ઘો - ઘઉંરે; હા નાંદીના અર્થે પુરીઅગ્રમાળે આંઁ.

$$E_{\text{eff}} = E_0 \left(1 - \frac{\alpha}{\beta} \right) \left(1 + \frac{\gamma}{\delta} \right) \left(1 + \frac{\epsilon}{\zeta} \right) \left(1 + \frac{\eta}{\theta} \right) \left(1 + \frac{\iota}{\kappa} \right) \left(1 + \frac{\lambda}{\mu} \right) \left(1 + \frac{\nu}{\xi} \right) \left(1 + \frac{\omicron}{\pi} \right) \left(1 + \frac{\rho}{\sigma} \right) \left(1 + \frac{\tau}{\upsilon} \right) \left(1 + \frac{\phi}{\chi} \right) \left(1 + \frac{\psi}{\omega} \right)$$

(३) उं - प्रां 'a, ...; स्या नोदीना अथे पृथी-अपमाणे आदि.

1. 1949年10月1日，中华人民共和国成立，标志着中国历史进入了一个新的纪元。在这一天，中国人民终于摆脱了长达百年的屈辱历史，建立了独立自主的国家。

(३) ... त्या-ष ३;

[illegible]

(४) या - व ४, ... ;

[illegible][illegible]

(अर्थात पांढऱ्याची).

(१) "... , प्या-रा ४; " हे एक व्यास म्हणजे उभे आहे (तरी काळजीने).

अशा रीतीने खेळीची नोंद संपूर्ण आणि सारंगीतः प्या जाऊ.

हे दोन हजे संपूर्ण असल्या कारणाने हजे २२ व २३, २४ व २५, २६ व २७, २८ व २९ या क्रमांक ३६ वरांचे चार खेळ्यांची नोंद घ्यावा असाही पुढील नियम करतात.

(१) प्या-रा ४, प्या-रा ४; (२) घो-रा उं ३, घो-व उं ३;
(३) उं-घो ५, प्या-व ३; (४) प्या-व ४, प्या × प्या;

अशा प्रकारे २४ वरांचा संपूर्ण चालीने प्याल्याच्या खेळाचा प्याल्याचा नोंद घ्यावा असा नियम काळजीने खेळीची नोंद घ्यावा असाही पुढील नियम करतात.

(१) , ; (२) , ; (३) , ; (४) , ;

ह्याचा अर्थ : (१) ह्या आकड्यांचे नोंद घ्यावा असे खेळीची नोंद करणे संपूर्ण चालीने घ्यावा, नंतर काळजीने खेळीची नोंद करणे असे घ्यावा, अशा दोन प्याल्यांची पुढील नोंद करतात.

कधी कधी प्याल्याची नोंद घ्यावा असे खेळीने करतात. उदा०

(१) ..., प्या-रा ४; (२) घो-रा उं ३, घो-व उं ३; (३) उं-घो ५, प्या-व ३; (४) प्या-व ४, प्या / प्या; असे करू.

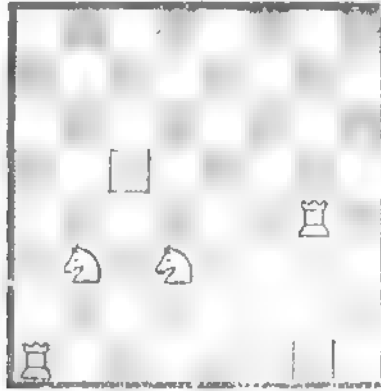
असदिग्धपणा कसा टाळावा ?

कधी कधी एखाद्या प्याल्याची नोंद किंवा तीन प्याल्यांची नोंद घ्यावे असा नियम घ्यावा असे मागणी जाण्याची शक्यता निर्माण होते, अशा खेळीने नोंद घ्यावे असा नियम घ्यावे असे, ह्याचा स्पष्ट उद्देश कदाचित् करावयाचा नसा. उदा० आम्ही २० वर्षांचे एखाद्या खेळाची नोंद घ्यावा असा नियम घ्यावे असा एक प्याले मागू असाही नियम घ्यावा असे खेळीची नोंद घ्यावा असा "घो × प्या" असा घो × (उं) प्या असे नोंद घ्यावा नाही. कारण ह्या नियमने नोंद घ्यावे असा नियम घ्यावे असे आहे ह्याचा बोध होत नाही. कारण त्याचीच एक प्याले वरील-उंटाच्या सहाव्या वरात आहे. उरलेल्या दोन्ही प्याच्या राजा-उंटाच्या पट्टीत अनुक्रमे निमव्या आणि सातव्या वरात आहेत. आता समजा राजा-उंटा सात वर्षांचे प्याले घ्यावे असे असे असल्यास त्याची नोंद घ्यावी "घो × (रा-उं) प्या" अशी करून घ्यावा नाही. कारण रा उं ३ मधील प्याले मागले आहे की रा उं ३ मधील प्याले मागले आहे ह्याचा नीट उद्देश होत नाही. किंवा असा असदिग्धपणा टाळण्यासाठी, ह्या खेळीची नोंद "घो × (रा उं ३) प्या, ...;" अशी स्पष्टपणे करावयास हवी. (आकृती ४० पाहा.)

ह्याचप्रमाणे आकृती ४१ मधील पांढऱ्या प्याले, रा. ६ मधील काळे प्याले मागले की, व उं ६ मधील काळे प्याले मागले, ह्याची नोंद स्पष्टपणे करावयास हवी. समजा व उं ६ मधील

जोत नाही. समजा व १ मधील हल्ल्याचा घो १ मध्ये हल्ल्यास समजावण आता नं.३
 “(व) ह-ग घो १, ... :” या प्रत्ययेने मोड करावयास द्यावा.

आकृती ४२

पांडव्याची खेळी आहे.

(१) समजा घो-३, ५, ... : हा हल्ला घेऊन या खेळ्यास नाही.

वेळा “घो (व ३)-उ ५, ... :” या प्रत्ययेने मोड करावयास द्यावा.

(२) गुमा “ह-ग घो १, ... :” हा हल्ला घेऊन या खेळ्यास नाही.

वेळा “(व) ह-ग घो १, ... :” या प्रत्ययेने मोड करावयास द्यावा.

आता आपण वैजिक पद्धतीप्रमाणे खेळी घेऊन हल्ला करायला येतो.

(२) वैजिक पद्धत

वर्गीतात्मक पद्धतीप्रमाणे समजावण गोपी आणि तर्मपद्धत अशी वैजिक पद्धत आहे. वैजिक पद्धतीने हे पद्यावगळ घरांना फक्त पांडव्याच्या वाजकडून अनेकमात्र आणि नाव दिली आहेत; म्हणूनच पद्यावगळ प्रत्येक घराच्या फक्त एकच नाव असते. कारण पद्यावगळ घरांना अनुक्रमाने देणाऱ्या पांडव्या मोहोण्याच्या स्वयंश्रुता म्हणजे पांडव्या राखणीत घरांना क्रमांक ‘१’ देतात. तसेच पांडव्या व्याख्यांच्या स्वयंश्रुता म्हणजे दुसऱ्या राखणीत घरांना क्रमांक ‘२’ देतात. अशा रीतीने घरांचे अनुक्रमांक पांडव्याच्या वाजकडून काळप्राच्या वाजकडून स्वतः जातात. आकृती ४३ पहा.

आकृती ४३ आणि आकृती ४४ मिळून संयुक्तपणे आकृती ४५ तयार होत. अशा प्रकारची आकृती वैजिक पद्धतीने लेखन करताना उपयोगी पडते. (आकृती ४५ पाहा)

वर्णनात्मक पद्धतीमध्ये आणि वैजिक पद्धतीमध्ये पद्यावरील घर्गणा नावे कशी असतात ती वाचणीद्वारे पुढे दिली आहेत.

वर्णनात्मक पद्धतीमधील पांढऱ्याचे किंवा काळ्याचे		वैजिक पद्धतीमधील		वर्णनात्मक पद्धतीमधील पांढऱ्याचे किंवा काळ्याचे	
घर	घर	घर	घर	घर	घर
व ह १	किंवा व ह ८ = ए १	ए ८	= व ह ८	किंवा व ह १	
व घो २	किंवा व घो ७ = बी २	बी ७	= व घो ७	किंवा व घो २	
व उं ३	किंवा व उं ६ = सी ३	सी ६	= व उं ६	किंवा व उं ३	
व ४	किंवा व ५ = डी ४	डी ५	= व ५	किंवा व ४	
रा ५	किंवा रा ४ = ई ५	ई ४	= रा ४	किंवा रा ५	
रा उं ६	किंवा रा उं ३ = एक ६	एक ३	= रा उं ३	किंवा रा उं ६	
रा घो ७	किंवा रा घो २ = जी ७	जी २	= रा घो २	किंवा रा घो ७	
रा ह ८	किंवा रा ह १ = एच ८	एच १	= रा ह १	किंवा रा ह ८	

वरील तक्त्यावरून कळून येते की पांढऱ्याच्या खेळी लेखनासाठी किंवा काळ्याच्या खेळी लेखनासाठी घर्गणी (अनुक्रमिक आणि नावे मिळून होणारी संयुक्त) नावे एकच असतात (म्हणजे वर्णनात्मक पद्धतीप्रमाणे आकृती ३७ आणि आकृती ३८ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे निरनिराळी नसतात.) आकृती ४६ मध्ये पांढऱ्या आणि काळ्या वर्द्धावळाच्या खेळी नोंदविताना वापरावयाची घर्गणी नावे आणि अनुक्रमांक मिळून होणारी संयुक्त नावे दिली आहेत ती पहावी.

वैजिक पद्धतीमध्ये खेळी लेखन (१) विस्तारपूर्वक किंवा (२) संक्षिप्त रीतीने केले जाते. (१) विस्तारपूर्वक खेळी लेखन करताना, प्रथम बुद्धिवळाचे अव्याख्य ठिठून त्यापुढे ते ज्या घरातून हलविजे गेले आहे त्या प्रस्थान घराचे नाव (आकृती ४६ प्रमाणे) नोंदवून पुढे छोटी आडवी रेष देताना, त्यानंतर ते (बुद्धिवळ) ज्या घरात हलविजे आहे त्या नियोजित घराचे (आकृती ४६ प्रमाणे) नाव लिहितात. उदा०

“ उं सी १ - जी ५, ... ; ” ह्या खेळी नोंदीचा अर्थ : उंउ ‘ सी १ ’ ह्या प्रस्थान घरातून ‘ जी ५ ’ ह्या नियोजित घराने हलविला आहे; असा होतो. ह्या खेळीची वर्णनात्मक पद्धतीप्रमाणे “ उं - रा घो ५, ... ; ” अशी नोंद होईल (आकृती ४७ पाहा) वैजिक पद्धतीमध्ये प्याद्याची खेळी लिहिताना ‘ प्या ’ हे प्यादे निदर्शक अव्याख्य लिहित नाहीत.

काळी

८	ए८	बी८	सी८	डी८	ई८	एफ८	जी८	एच८
७	ए७	बी७	सी७	डी७	ई७	एफ७	जी७	एच७
६	ए६	बी६	सी६	डी६	ई६	एफ६	जी६	एच६
५	ए५	बी५	सी५	डी५	ई५	एफ५	जी५	एच५
४	ए४	बी४	सी४	डी४	ई४	एफ४	जी४	एच४
३	ए३	बी३	सी३	डी३	ई३	एफ३	जी३	एच३
२	ए२	बी२	सी२	डी२	ई२	एफ२	जी२	एच२
१	ए१	बी१	सी१	डी१	ई१	एफ१	जी१	एच१

ए बी सी डी ई एफ जी एच
पांढरी

आकृती ४६

पांढऱ्या आणि काळ्या बुद्धिचक्रांच्या मेली नोंदविताना वापरावयाची नावे आणि अनुक्रमांक मिळून होणारी संयुक्त नावे.

उदा० आकृती ४७ मध्ये ई पट्टीतील पांढरे आणि काळे व्यादे दोन, दोन बरे पुढे चालविली आहेत. तेव्हा त्याची नोंद पुढील प्रमाणे होईल.

भैजिक पद्धतीप्रमाणे

पांढरी

(१) ई२-ई४,

काळी

ई७-ई५;

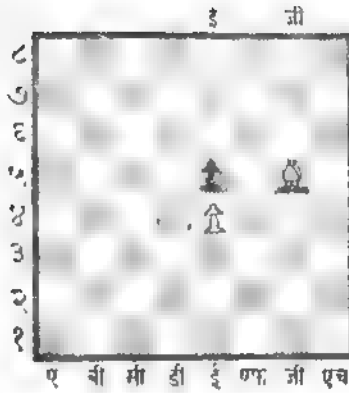
वर्णनात्मक पद्धतीप्रमाणे

पांढरी

(१) व्या-रा ४,

काळी

व्या-रा ४

आकृती ४७

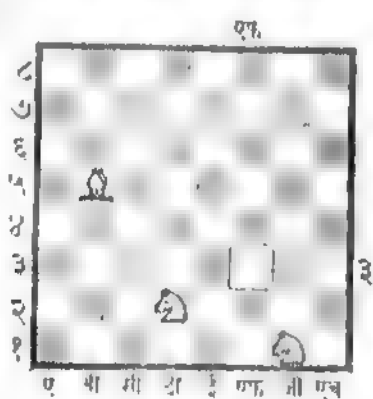
(२) संक्षिप्त रीत : मोठ्या चुगतीच्या सामन्यांतून खेळताना निवा रोजच्या सरावाच्या डावांची नोंद विस्तारपूर्वक खेळी लेखनात केल्यास घराच वेळ मोडतो. खेळी-खेळनात वेळ फुकट दवळून चाळणार नाही. तेव्हा प्रत्येक खेळी जवळ स्थिरता याची भरणून अनावश्यक विस्तारदर्शक याची आणि अनावश्यक चिन्हे वगळून खेळी स्थिरली जाणे. जवळ खेळी-लेखनासाठी मोठ्याने अद्याक्षर आणि ते कोणत्या घरात गेले आहे त्या नियोजित घराचे नाव एवढेच लिहिले जावे - हीच खेळी खेळनाची मंथन रीत होय. उदा० आकृती ४८ पाहा. त्यामध्ये पांढरा उंट त्याचे स्वग्रहानून वजीर घोडा ५ ह्या घरात हलविल्या आहे. त्याची नोंद वर्णनात्मक आणि त्रैजिक पद्धतीमध्ये पुढे लिहून दाखविली आहे. (उदा० एक पाहा)

असंदिग्धपणा कसा टाळावा

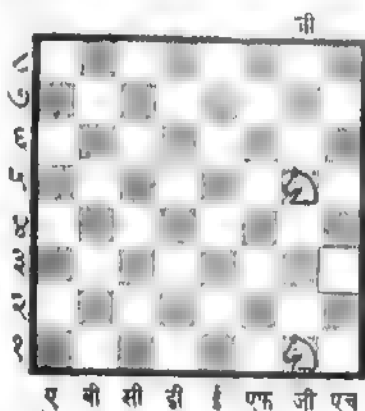
कधी कधी एकाच प्रकारची दोन बुद्धिवले एकाच नियोजित घरात जाऊ शकतात, तेव्हा असंदिग्धपणा नाहीसा करण्यासाठी ज्या घरातून बुद्धिवळ हलविले गेले आहे त्या प्रस्थान घराचा उल्लेख योग्य ठिकाणी केला जातो उदा० आकृती ४८ मध्ये डी २ आणि जी १ ह्या घरांतील पांढरी घोडा 'एक ३' ह्या नियोजित घरात जाऊ शकतात. तेव्हा कोणता घोडा नेमका हलविला गेला आहे हे कळण्यासाठी त्या घोड्याच्या प्रस्थान घराचा उल्लेख करणे आवश्यक असते. समजा जी १ मधील घोडा हलविल्यास त्याची नोंद दोन्ही पद्धतीमध्ये पुढे (उदा० दोनमध्ये) लिहून दाखविली आहे.

कधीकधी एकाच प्रकारची दोन बुद्धिवले एकाच पटीत निरनिराळ्या क्रमांकाच्या घरांत असतात आणि ती एकाच नियोजित घरात जाऊ शकतात. तेव्हा असंदिग्धपणा टाळण्यासाठी ज्या घरातून बुद्धिवळ हलविले गेले आहे त्या प्रस्थान घराचा उल्लेख योग्य ठिकाणी केला जातो.

उदा० गवती ४९ मध्ये दोन्ही पांढरे घोडे जी पदीत 'जी १' आणि 'जी ५' घरांत आहेत आणि न 'एच ३' या निरोजित घरात जाऊ शकतात. तेव्हा नेमका कोणता घोडा 'एच ३' या निरोजित घरात उतरवता येईल आणि ते कळण्यासाठी त्या घोड्याच्या प्रस्थान घराच्या उजव्या बाजूने पाहिले जाते. गवती 'जी ५' मधील घोडा हळकिल्या आदेशा नोंद देऊन पदवीमध्ये पुढे निघून दाटविली आहे. (उदा० तीन पाहता.)

आकृती ४८

आकृती ४९

आकृती ४८ आणि ४९ मध्ये नेमका कोणता घोडा हळकिल्या आदेशा नोंद देऊन कळण्यासाठी घोड्याच्या प्रस्थान घराच्या उजव्या बाजूने पाहिले जाते.

जर उदा० केंद्राच्या उदाहरणांतील खेळ्यांची नोंद दोन्ही पदवीमध्ये पुढे निघून दाटविली आहे. (आकृती ४८ आणि ४९ पहावी).

उदा० वर्णनात्मक पद्धत

वैजिक पद्धत

प्रमाणक

विस्तारपूर्वक

जलद

एक १. उं-व घो ५, ...;

१. उं एफ १-बी ५, ...; १. उं-बी ५, ...;

दोन १. घो (रा घो)-उं३, ...; १. घो जी १-एफ ३, ...; १. घो जी-एफ ३, ...;

तीन १. घो (रा घो ५)-ह ३, ...; १. घो जी ५-एच ३, ...; १. घो जी ५-एच ३, ...;

वरील उदा० दोनमध्ये आणखी एक गोष्ट निदर्शनास येते की, विस्तारपूर्वक शिष्टिताना 'जी १' मधील '१' अंक जलद शिष्टिताना माळला आहे. कारण हा अंक जरी माळला

या भाषणाचा त्या खेळीचा मार्ग होत आहे. परंतु उदा० विभागाचे जी पुढे '५' या अंक विभागार्थक आणि जडदं विभागाचे जिणे वापरून आहे.

बिनचूक खेळी लेखनाचा उपयोग :

बिनचूक खेळी लेखन करणे ही एक महत्त्वाची गोष्ट आहे. जीव्य वृत्तीचा भाषणाचा, बुद्धिवृत्तीचा मार्ग उघडा होऊन प्रत्येक वेळी '५' या खेळीच्या, '१२' या खेळीच्या करण्यास लागते. या मूल शक्ती, एवढेच नव्हे, तर, त्याच वृत्तीचा भाषणाचा प्रत्येक खेळीचे जिणे वापरून मार्ग, पुढे नव्हे, तर या वृत्तीचा खेळीच्या मार्गाचा आणि स्पष्ट असावे लागते. कारण

(ले) एखाद्या गोष्टीचा निर्णय साधण्याचा अर्थ, त्या वेळी केला

(ख) वेळ संपल्याने डाव बंद होतो वगून, खेळी मोहोरबंद (किंवा सीलबंद) केली जाते, आणि डाव बिनचूकपणे पुढे चालू करण्यासाठी किंवा

(न) भावी टरलेल्या वेळामध्ये टरविक लेखांनी मंग्या पूर्ण झाली आहेत की नाही हे टरविण्यासाठी खेळाडूच्या खेळी लेखनाचा आधार घेला जातो. अशा वेळी जेव्हा खेळी लेखनात असेबद्धता भाडवून येते, तेव्हा तो डाव रड टरविण्यास किंवा संबंधित खेळाडूला वाद करण्याचा अधिकार पेशावर संपादिला असतो. यासाठी खेळी लेखन सुबोध, सुसंबद्ध आणि स्पष्ट असावे लागते.

वैजिक पद्धति 'विस्तारपूर्ण' आणि 'जड' लेखन करण्याचा वापरण्याचे वेळ या खेळा :

वर्णन	चूक
— ला मारिले किंवा — ला बळी घेतले →	'×' किंवा :
— ने शह दिला ह्यासाठी →	+
दुहेरी शहासाठी (कधी कधी) →	++
मात दर्शविण्यासाठी →	‡ किंवा ††
किल्लेकोट (राजा कडील) →	o-o
किल्लेकोट (घजीरा कडील) →	o-o-o

(उत्तर चिन्हांसाठी पान क्र. ३२ आणि ३३ शहा.)

आपण पान क्र. ३२, ३३ आणि ३४ वर वर्णन विन्हे पाहिली आहेत. यापैकी बहुतेक चिन्हांची माहिती त्या प्रकरणात सांगितली आहे. परंतु शह, दुहेरी शह, काट शह, मात, किल्लेकोटवगैरे संबंधीची माहिती दिली नाही; त्याची माहिती पुढील प्रकरणात दिली आहे.

श्रीश्री पञ्चतन्त्रस्य पञ्चास्यं भाष्यं (श्रीश्री) लेखन पुढे दिले जाहे ते पाहो.

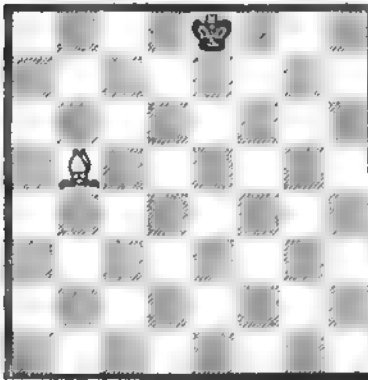
श्रीश्री	वर्णनात्मक पद्धत	श्रुति पद्धत	वर्णनात्मक पद्धत
क्रमिक	पाठ्य	पाठ्य	पाठ्य
(१) व्या-ग-४.	व्या ग ४.	व्या ग ४.	व्या ग ४.
(२) घो-ग-३.	घो-व-३.	घो-व-३.	घो-व-३.
(३) उ-उ-४.	घो ग उ ३.	घो ग उ ३.	घो ग उ ३.
(४) घो-उ-३.	व-घो-व-३.	व-घो-व-३.	व-घो-व-३.
(५) व्या-व-४.	व्या × व्या.	व्या × व्या.	व्या × व्या.
(६) व × व्या.	उ-ग-३.	उ-ग-३.	उ-ग-३.
(७) उ × व्या गह,	ग × उ	ग × उ	ग × उ
(८) घो-घो ५ गह,	ग-घो १.	ग-घो १.	ग-घो १.
(९) व-उ ४ गह,	व्या-व-४.	व्या-व-४.	व्या-व-४.
(१०) घो × व व्या,	घो-ग-४.	घो-ग-४.	घो-ग-४.
(११) घो × घो दु. गह	रा-उ-१.	रा-उ-१.	रा-उ-१.
(१२) घो घो × व्या गह,	५ × जो.	५ × जो.	५ × जो.
(१३) व-घो ८ × मात.			

शह, मात आणि किंग्स्कोट

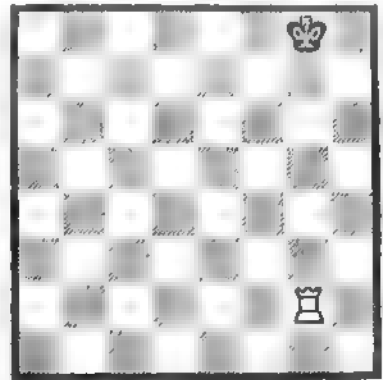
“शह” आणि “मात” हे शब्द मराठी भाषेव हनके रुढ शब्द आहेत। ती त्यांनी व्युत्पत्ती फारशी भाषेतील “शाह मौत” ह्या शब्दापासून शाही अंगानी त्यांची पुस्तकी शक्ती मुद्रा मनाला शिवत नाही.

‘शाह मौत’ ह्याचा अर्थ राजा मेल्या आहे असा होतो. शाह पासून ‘शह’ हा शब्द मराठीत आल्या नेमेव ‘मौत’ पासून ‘मात’ हा शब्द मराठीत रुढ झाला आहे. आता शह म्हणजे नेमके काय आहे हे पाहू या.

जेव्हा विरोधी बुद्धिवळाच्या मारक चालीने राजावर हल्ला होतो म्हणजे काळ्या बुद्धिवळाचा पां. राजावर हिंसा पांडच्या बुद्धिवळाचा का. राजावर हल्ला होतो, नेका हल्ल्या

आकृती ५०

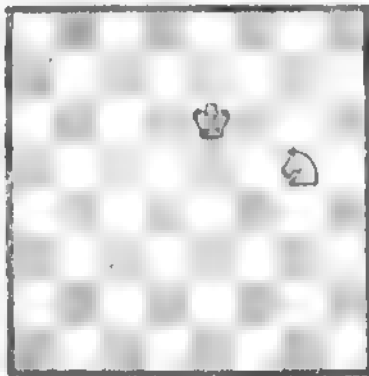
आकृती ५१

उंट-व घो ५ ह्या घरात जाऊन निस्क्या मारक चालीने राजावर शह मारा करतो; “उंटाने राजाचा शह दिला आहे” ह्याची नोंद पुढील प्रमाणे करतात.

(१) उ-व घो ५ शह, ...;

हत्ती धोक्याच्या पट्टीतीट-राघो २ ह्या घरात जाऊन उभ्या मारक चालीने राजावर शह मारा करीत आहे, “हत्तीने राजाचा शह दिला आहे” ह्याची नोंद :

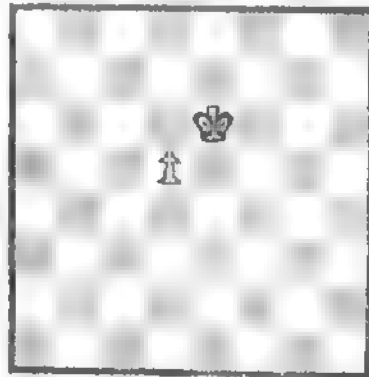
(१) ह-रा घो २ शह, ...;
अशी करतात.

[illegible]

आकृति ५२

घोडा-राशो ५ त्या घरात जाऊन
आरुण्या उगुण घालीच्या अंतिम मान्याच्या
स्थानातील राजावर शह मारा करीत आहे.
“घोड्याने राजाला शह दिला आहे.”
त्याची नोंद :

(१) घो-घो ५ शह, ...;
अशी करतात.

आकृती ५३

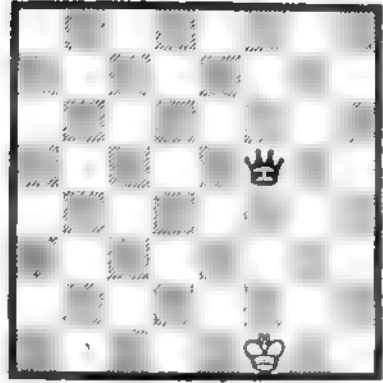
व्याह - नंदहीच्या हल्ल्याच्या चालीने चवथ्या घरातून पाचव्या घरात जाऊन तिरक्या मारण्याच्या चालीने [पान क्र. २१ आणि २२ पाहा] राजावर शह मारा करणे, “व्याघ्राने राजाच्या शह दिल्या आहे.” त्याची नोंद :

(१) व्या - घ ५ शह, ...;
अशी करतात.

आकृती ५४

वजीर, व उं ५ ह्या घरात जाऊन
उंटाच्या तिरक्या मार्क चालीने राजावर
शह मारा करीत आहे. “काळ्या वजीराने
राजाला शह दिला आहे.” त्याची नोंद :
(१) ... व-व उं ५ शह; अशी
करतात.

आकृती ५५

वजीर रा उं ४ ह्या घरात जाऊन
हत्तीच्या उभ्या मार्क चालीने राजावर
शह मारा करीत आहे. काळ्या वजीराने
राजाला शह दिला आहे. ह्याची नोंद :
(१) ... व-रा उ ४ शह; अशी
करतात.

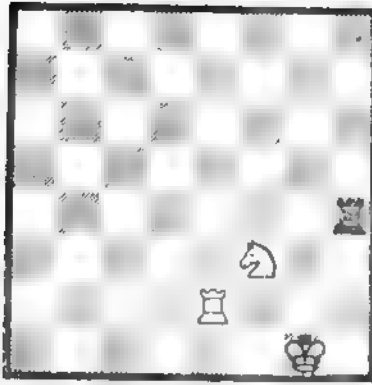
आकृती ५० ते ५५ मध्ये दिव्मत येईल की शह भगने विरोधी बुद्धिबळाने राजावर
चढविण्या हत्ती होय. ह्या शहाच्या मान्यातून जोपर्यंत राजा सुटू शकतो, तो पर्यंत डाव पुढे
चालू राहू शकतो. त्या खेळाडूच्या राजाला शह बसतो त्याने राजाला शह मान्यातून
सोडविणारी चाल करणे अन्यावश्यक असते. राजा या शहाच्या मान्यातून सोडविण्याचे तीन
मार्ग आहेत :

(१) शह देणाऱ्या विरोधी बुद्धिबळाला मारून शहाचे निवारण करणे
आकृती ५६ आणि ५७ वहा राजा आहे त्या घगत राहतो आणि शहाचे निवारण शह
देणाऱ्या बुद्धिबळाला मारून करतो.

किंवा

(२) शहाच्या मान्याबाहेर राजाला हलविणे येथे “विरोधी बुद्धिबळाच्या मान्यात
राजाला केव्हाही हलविता येत नाही” ही गोष्ट नेहमी लक्षात ठेवावी. तेव्हा, राजाला
हलविताना, प्रतिसध्याच्या कोणत्याही बुद्धिबळाच्या मान्यात, तो (राजा) येणार नाही,
अशा एकाऱ्या (सुरक्षित) घरात राजाला हलविणे भाग पडते. आकृती ५६ आणि ५८ पाहा.

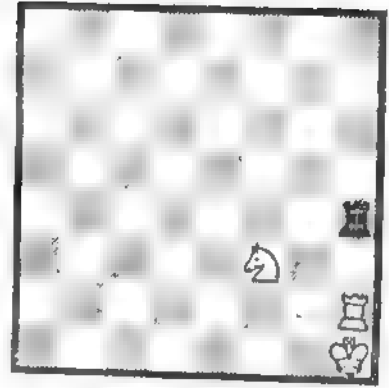

आकृती ५८

- [(१) ... , ह-ह ५ शह]
 (२) रा-घो १, ... ;

पांढऱ्याने खेळी पुरा केली आहे. काळ्या हत्तीच्या शह मान्यामध्ये, पांढऱ्या रा.रा.चा हलवून शहाचे निवारण दुसऱ्या पदवीने केले आहे.

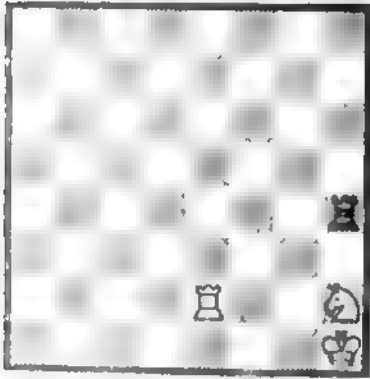

आकृती ५९

- [(१) ... , ह-ह ५ शह]
 (२) ह-ह, २ ... ;

पांढऱ्याने खेळी पुरा केली आहे. काळ्या हत्तीच्या शह मान्यात पांढऱ्या हत्तीच्या हलवा घरात आणत घराजवळ शह निवारक ढालीसारखे मध्ये ठेवून घराजवळ पांढरा हत्ती हरेस बाळून — शहाचे निवारण तिसऱ्या पदवीने केले आहे. *

* आकृती ५९ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे पांढरा हत्ती शह मान्यात ढालीसारखा न आणता पांढरा घोडा शह मान्यामध्ये ढालीसारखा आणून काळ्या हत्तीच्या शहाचे निवारण पांढरा तिसऱ्या पदवीने करू शकतो. आकृती ६० पाहा.

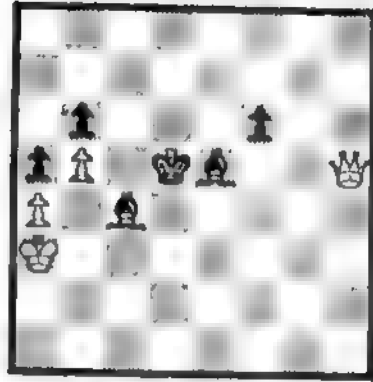
आकृती ६०

[(१) ... , ह-ह ५ शाह;]

(२) घो-ह २, ... ;

पांढऱ्याने गेळी पुरी केली आहे.

येथ काळ्या हत्तीचा शाह, पांढरा धोडा दार्यामाग्या मध्ये आणून म्हणजे धोडा इरेस वाटून काढला आहे; तेव्हा काळ्या हत्तीने पांढऱ्या धोड्याला इरेस किंवा इरेस धरला आहे असे म्हणतात. कारण शाह-निवारक धोड्याची (उड्डाण) चाळ शाह रंगान्या हत्तीच्या चालीहून वेगळी असल्याने, धोडा हत्तीला मारू शकत नाही. आणि काळ्या हत्तीने इरेस धरले असल्यामुळे धोडा हत्तीला शकणार नाही. ही 'ईर' वास्तव्यामध्यक असते. कारण, आकृती ५९ मधील शाह निवारणारा पांढरा हत्ती, त्याच्या पुढील खेळीत, इरेस धरणाऱ्या हत्तीला मारू शकतो. म्हणजे हत्तीने हत्तीला इरेस धरले तरी, हत्तीने हत्ती मारून काढून ईर काढू शकतो. कारण दोन्ही विरोधी हत्तीच्या चाली सारख्या असतात. म्हणून ही ईर काढण्यास त्या मानाने (म्हणजे आकृती ६०) पेक्षा सोपी असते.

आकृती ६१

पांढऱ्यानी खेळी आहे.

(१) घ-ह ५ शाह, उ-रा ४;

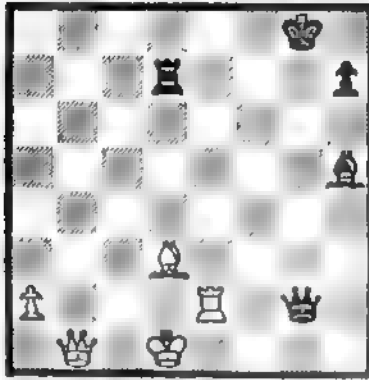
पांढऱ्या बजीराने शाह दिव्या अवताना, काळा उंट दार्यासारख्या मध्ये वाटून काळ्याने शाहाने निवारण केले आहे. येथे काळ्या रंगाच्या कर्णातील उंटाम बजीराने हत्तीच्या चालीने इरेस धरले आहे. ह्या आकृतीमध्ये आणखी एक गोष्ट निदर्शनास येते की, पांढऱ्या राजाला हत्तीला येण्याआगे सुरक्षित घर सध्या स्थितीत नाही. कारण (१) ह २ आणि घो १ ही घरे पां. रंगाच्या कर्ण घरातील विरोधी उंटान्या मान्यात येतात.

(२) घो. ४, हे घर काळ्या प्यादीच्या मान्यात येते.

(३) घो. २-हे घर इरेस धरलेल्या काळ्या रंगाच्या कर्ण घरातील विरोधी उंटान्या मान्यात येते. ह्यामुळे पां. राजा हत्ती शकत नाही.

येथे इरेस धरलेले बुद्धीबळ मारा करू शकते ही गोष्ट लक्षात ठेवावी.

आकृती ६२
पांढऱ्याची खेळी आहे

आकृती ६२ मध्ये इंग्रस धरलेल्या पांढऱ्या बुद्धिवळांनी असहाय्यता दामबिंदी आहे.

आकृती ६२ मध्ये

(१) पां. हत्तीचा काळ्या उंटाने इंग्रस धरले आहे तसेच

(२) पां. उंटाला काळ्या हत्तीने इंग्रस धरले आहे.

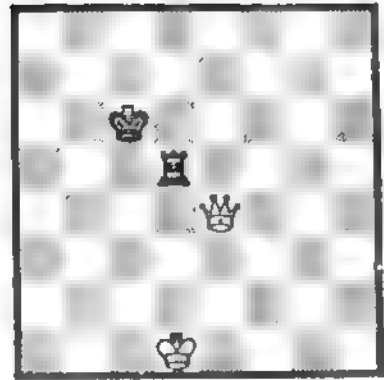
इंग्रस धरलेली बुद्धिवळे हलू शकत नाहीत तेव्हा पांढऱ्याला पुढील खेळ्या करता येणार नाहीत. उदा०

(इ) (१) ह × व शाह, ..., किंवा

(रे) (१) उ × व्वा शाह, ..., किंवा

(स) (१) उ - व उ × शाह, ...;

आकृती ६२ मधील स्थितीवर आधारलेले एक कोड पुढील पानावर दिले आहे ते सोडवावे.

आकृती ६३
पांढऱ्याची खेळी आहे

येथे हत्ती इंग्रस धरला असताना सुद्धा तो शाह देऊ शकतो.

बरोबर आकृतीमधील स्थिती पुढील चालीनून उद्भवली आहे.

(१) व-रा × शाह, ह-व × शाह; येथे पां. बजीगाने उंटच्या चालीने शाह दिला असताना काळा हत्ती द्यामीमाग्या मध्ये येऊन शाहाने निवारण करतो. येथे पांढऱ्या बजीगाने काळ्या हत्तीस इंग्रस धरला आहे आणि तो जरी हलू शकला नाही तरी सुद्धा तो आपल्या उण्या चालीने पां. राजाला शाह देऊ शकतो; तेव्हा पांढऱ्या राजाला त्या शाहाने निवारण करणे भाग पडते. तेव्हा राजा

(२) रा-रा १, ...; किंवा
(२) रा-रा २, ...; किंवा
(२) रा-उं १, ...; किंवा
(२) रा-उं २, ...;

येथे हलूतो.

कोट (१) हा जेव्हा खेळी आहे, तेव्हा,
पांढऱ्या कोणत्या कायदेशीर खेळ्या करू
शकतो ?

(३) काळ्याची खेळी आहे आणि सगळा
काळ्याने जर

(१) ..., थ $\times$ ह शाह ही खेळी
केली तर

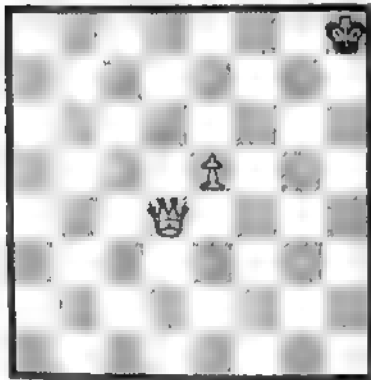
(अ) पांढऱ्या उंटाने काळा बगीर मारता
येईल का ?

(ब) पांढरा कोणत्या कायदेशीर खेळ्या
करू शकतो.

(कोण्याचे उत्तर प्रकरणाचेवटी दिले आहे.)

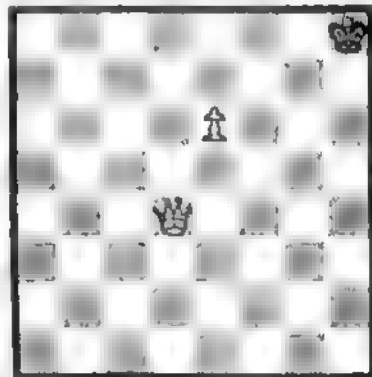
काट शाह

शाह शाह घेताना एखादे बलिष्ठ इष्ट खेळी प्रत्यक्षाणे हलवून विरोधी राजाच्या शाह
येथार, एवढा काटशाहामध्ये ज्याने शाह दिल्या जाणे न बलिष्ठ नियम असतो आणि त्याच
खाता (पयारे) दुसरे बलिष्ठ प्रत्यक्षाणे हलवून विरोधी राजावर होऊ शकणारा (का
टशाह बलिष्ठतांना) इहा शाह मारा उबला केडा जातो आणि काटशाह दिल्या जातो. मध्ये
ज्याने काटशाहाने आलेल्या शाह म्हणजेच काटशाह ज्या काटशाह होय. काटशाहाने स्वरूप
आकृती ६४ आणि ६५ वरून जाणून घेता येईल.

आकृती ६४

पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती ६५

पांढऱ्याने खेळी पुरी केली आहे.

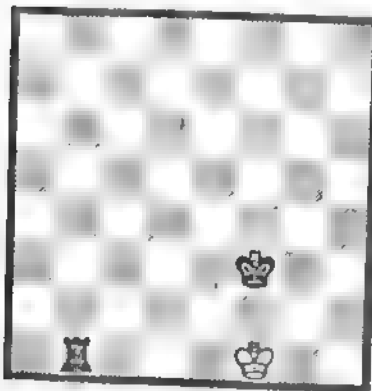
मात

राजा शी ते दादह वगैरे राना मरिती येता. कोणत्याही स्थितीने शत्रूचे (विशेषतः कृष्ण) आगळे नाही म्हणजे राजावर 'मात' पडली. याचे उद्देश्य म्हणजे, याजिने शत्रू येतायत्या राजावर मात होतो तो डाव असतो. तींद्रमळामध्ये राजाचे दोन्ही समग्र स्थाने नष्ट होऊ शकता. मळ्याचे दोन्ही बाजूने तेंद्रमळीचा डाव उपहासाला येतो. परंतु याचा राजावर काय निर्णायक परिणाम होतो याचा काही चंद्रबांधवांना समजो नाही, त्या विनोदी बांधवांमार्फतच हे दाखविता येईल. अजून एक महत्वाचे गोष्टी: याचाच शास्त्रात 'मात' असे म्हणतात.

शत्रू-मातीचे स्वरूप नीट समजण्यास पुढील गोष्टी ध्यायल्यात :

(१) सर्व साधारणपणे मा या शब्दाचा अर्थ पुढीलप्रमाणे होतो: या शत्रू-मा या अडकलेल्या राजाचा बळी घेताच येत नाही. तसेच,

(२) विनोदी पुस्तिकांच्या (जसे की विनोदी किंगडम इमेस भारती) अन्वये नसलेल्या बांधवांमार्फत घडणारे, राजाचे काही जाऊ शकते नाही. (याची उदाहरणे) या दोन्ही वस्तुस्थिती निरीक्षणीय शी मातचे अर्थ नीट समजाऊ देण्यास सादर करीत.

आकृती ७०

(१) ... , ह-घो ८ शह मात

काळा हत्ती आठव्या घरात जाऊन पां. राजाच्या शह देतो आणि शंदन्यावर मात करतो येथे तीव्रपैकी कोणत्याही उपायाने

आकृती ७१

(१) घो-घो ६ शह मात

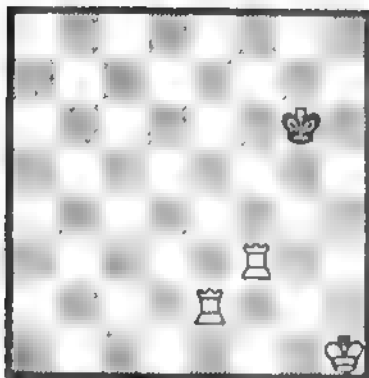
पां. घोडा का. राजाच्या शह देतो आणि काळ्यावर मात करतो कारण येथे तीव्रपैकी कोणत्याही उपायाने याहाचे निवारण करता

शहाने निवारण करता येत नाही. कारण या आकृतीमध्ये (१) पां. राजाच्या मान्याबाहेर मा. काळा तशी असल्याने त्याच्या मा. काळाच्या बाबतीत येत नाही, (२) आठव्या वर्गात वरावर काळ्या दावीचा मारा होत असल्याने तसेच पांढऱ्या राजाच्या लग्नच्या उदा० रा २; उं २ आणि पां २ या तीनही वरांवर काळ्या राजाच्या मारा होत असल्याने पां. राजाच्या लग्नच्या तीनही वर्गांत जाता येत नाही तसेच (३) पां. कडे दुमरे पां. बुद्धिवळ नसल्याने शह निवारक दावीचा उवाय योजना येत नाही. एकूण पां. राजाच्या शोणत्याची सुरक्षित घरात हलविताही येत नाही आणि तसेच शहाने निवारणसुद्धा करता येत नाही; म्हणून त्याच्यावर मात शक्ती आहे.

मा. ३१ रान पां सायद सप्त होत होत त्याच्या बाबती निवारण फक्त उदा० रा १ पां १ या उपायानीच करता येते. कारण तसेच उदा० निवारण दावीचा उवाय येत नसतो. म्हणून शोणत निर्णयाने येत की हाका राजाच्या शोणत्याच्या उपायाने पां. राजाच्या मान्याबाबत सुरक्षित होत होत येण्याचे हे 'पां. कडे दुमरे पां. बुद्धिवळ नसल्याने शह निवारक दावीचा उवाय योजना येत नाही. एकूण पां. राजाच्या शोणत्याची सुरक्षित घरात हलविताही येत नाही आणि तसेच शहाने निवारणसुद्धा करता येत नाही; म्हणून त्याच्यावर मात शक्ती आहे.

मा. १० मागे दावीचा महात्वाने मा. कशी करता येत पां. आहे. मात काय मात निर्णयक शक्ती पडीत उदात्तमात शिवा आणि, त्याने येऊन तोच मात होत होत मा. महात्वाने निर्णयक शक्तीने मात कशी करतात हे दाखविणे आहे.

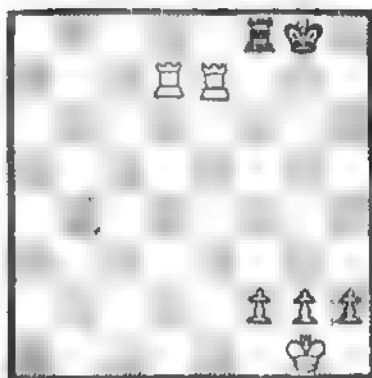
येत नाही. उदा० (१) शह देणाऱ्या घोड्याच्या मारता येत नाही. (२) काळा राजा हलू शकत नाही, कारण हल्ला येण्या-
मध्ये तो १ ते ३ पां. आपल्या मान्यात आहे. (३) शहनिवारक दावीचा उवाय घोड्याच्या शहाच्या निवारणा-
माटी वापरता येत नाही. तेव्हा काळ्या राजाच्या सुरक्षित ठिकाणी हल्ल्याजोरा घेऊन नाही. म्हणून पां. ने काळ्यावर 'मात' केली आहे. आणि दाव निलंबित आहे.

आकृती ७२

पांढऱ्याची खेळी आहे.

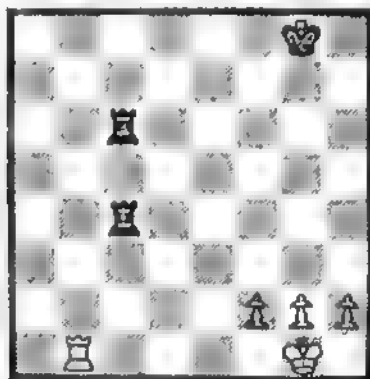
- (१) ह (रा २)-घो २ शह, रा-ह २;
(२) ह (रा उं ३) -ह ३ शह मात.

आकृती ७३

पांढऱ्याची खेळी आहे.

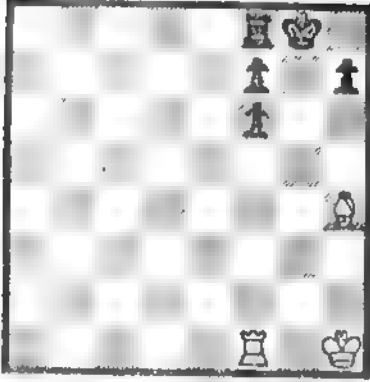
- (दोन हत्ती विरुद्ध एक हत्ती)
(१) ह-रा घो ७ शह, रा-ह १;
(२) ह-ह ७ शह, रा-घो १;
(३) ह (व ७)-रा घो ७ शह मात.

आकृती ७४

दोन हत्ती विरुद्ध एक हत्ती. काळ्याची खेळी आहे.

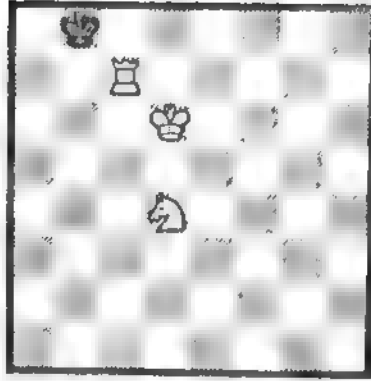
- (१) ...ह-व उं ८ शह
(२) ह×ह, ह×ह शह मात

आकृती ७५.

पांढऱ्याची खेळी आहे.
(हत्ती आणि उंट)

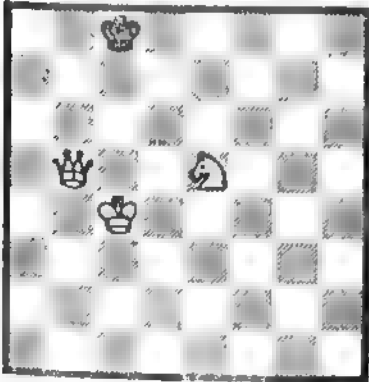
- (१) ह - घो १ शह, रा - ह १;
(२) उ × प्या शह मात

आकृती ७६

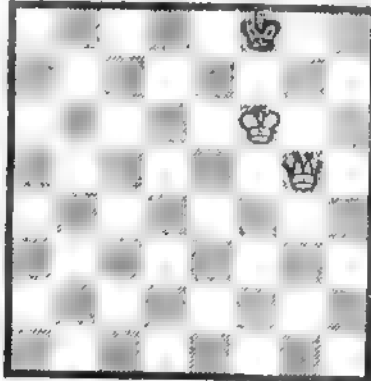
पांढऱ्याची खेळी आहे.
(हत्ती आणि घोडा)

- (१) घो - ब उ ६ शह, रा - ह १;
(२) ह - ह७ शह मात

आकृती ७७

पांढऱ्याची खेळी आहे.
(वजीर आणि घोडा)

आकृती ७८

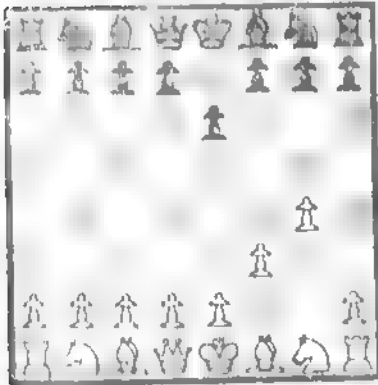
पांढऱ्याची खेळी आहे.
(राजा आणि वजीर)

“ किल्लेकोट ”

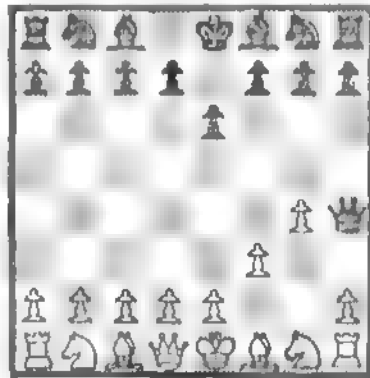
राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण
राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण

आकृती ७९

नी गेली आहे

१. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
२. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
३. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
४. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
५. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
६. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
७. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३
८. त्या - ग ३ ३. त्या - ग ३ ३

आकृती ८०

काळ्याने गेली पूर्ण केली आहे.

(२) ... , घ - ह ५ राह मात काळ्या
वृत्तीगने ह ५ - ग ८ हा कर्ण -
मोकळा असलेला पाहून आणि पाहून राजा
भेदनीय असलेला पाहून ह - ५. त्या
पाहून केलेला राह मात काळ्याने गेली आहे.

राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण

(१) ... , घ - ह ५ राह मात काळ्या वृत्तीगने ह ५ - ग ८ हा कर्ण -

(२) ... , घ - ह ५ राह मात काळ्या वृत्तीगने ह ५ - ग ८ हा कर्ण -

राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण
राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण

राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण
राजा-या सरतागच्या काळीसला येत दु, तसे तसे तोरास । राजा माण माण

राजाच्या संरक्षणाची काळजी असली मुक्तालीच्या सेवेलापासून ते डावाच्या शेवटपर्यंत सतत ध्यावयास हवी. डावाच्या मुखवार्ताच्या सेवेला राजा या मूत्र संभाळाचे लागते, कारण तो भेदनीय आहे. विशेषतः त्याच्या स्मृतावर सहज हल्ला होण्यासारखा असतो. आसानी सेव्याहून राजा उबडा पडणार नाही त्याची काळजी गतून मग्न बाळगून मुखवार्ताच्या सेवेला अखंड दक्षतेने करावयास हव्यात.

राजाचे मोहोरे (स्वतः) सामर्थ्यवान नाही, पण ते भगळवार महत्वाचे आहे; म्हणूनच डावाचा सर्ग होण्यास राजाच्या भावित्वावर अवलंबून असतो. अशा कमकुवत पण महत्त्वपूर्ण राजा या विशेषी सुद्धिबळापासून तसेच भक्त संरक्षण पावे लागते.

राजाच्या संरक्षणासाठी योग्य असा प्रसंग आणि परिणामकारक उपाय म्हणजे 'किल्लेकोट'चा हक्की हवाज होय. किल्लेकोट ही अशी वैशिष्ट्यपूर्ण चाट आहे की, त्या एकाच चालीमध्ये दोन मोहोरी, उदा० राजा आणि हत्ती एकाच वेळी हलवली जाताने, अशी ही संरक्षणात्मक चाट सर्वथ हावात फक्त एकदाच करता येते.

किल्लेकोट करण्याचे दोन प्रकार आहेत. उदा० (१) राजाकडील किल्लेकोट आणि (२) वजीराकडील किल्लेकोट.

(१) राजाकडील हत्तीने जेव्हा किल्लेकोट करताने नेव्हा तो राजाच्या बाजूला किल्लेकोट होतो—त्याची लूण '०-०' अशी आहे.

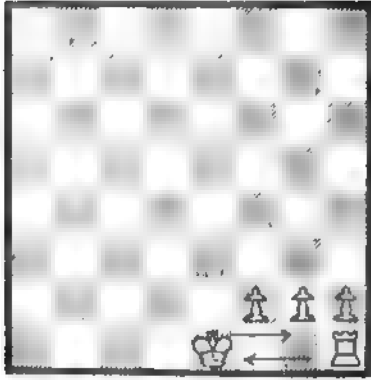
(२) वजीराकडील हत्तीने जेव्हा किल्लेकोट करताने नेव्हा तो वजीराच्या बाजूला किल्लेकोट होतो—त्याची लूण '०-०-०' अशी आहे.

बरीच दोहोंपैकी कोणताही एक प्रकार पगिथिती पाहून सेव्याहून निवडू शकतो.

किल्लेकोट करावयास आवश्यक अशी प्राथमिक गरज म्हणजे हत्ती आणि राजा ह्यांच्यामध्ये असणारी सर्व घरे रिकामी असावी लागतात.

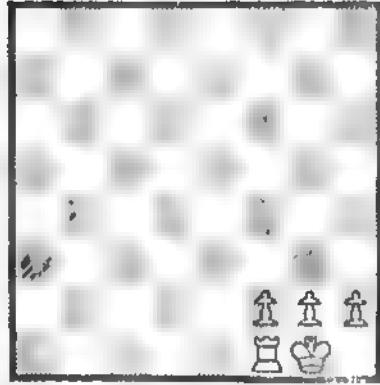
पांढऱ्याला किंवा काळ्याला राजाच्या बाजूला किल्लेकोट जेव्हा करावयाचा असतो तेव्हा पुढील गोष्टी कराव्या लागतात :

(१) पांढरा राजा त्याच्या उजव्या बाजूला दोन घरे (म्हणजे रा धो १ मध्ये) चालवून राजाचा हत्ती राजाच्या नवग्राम घराशेजारील डाव्या बाजूला घरात (म्हणजे रा उं १ मध्ये) ठेवावा लागतो. (आकृती ८१ आणि ८२ पहा). आणि (२) काळा राजा त्याच्या डाव्या बाजूला दोन घरे (म्हणजे रा धो १ मध्ये) चालवून राजाचा हत्ती, राजाच्या नवग्राम घराशेजारील उजव्या बाजूला घरात (म्हणजे रा उं १ मध्ये) ठेवावा लागतो. (आकृती ८३ आणि ८४ पहा)

आकृती ८१

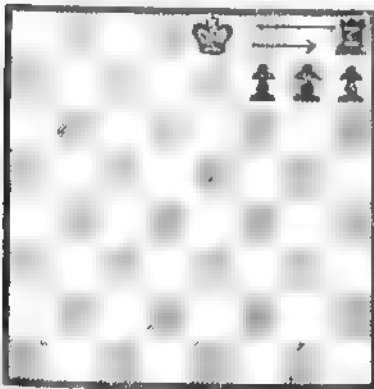
राजाच्या बाजूचा किल्लेकोट करण्यासाठी आवश्यक अशी प्राथमिक गरज पूर्ण करून पांढरा राजा-हत्ती किल्लेकोट करण्याच्या तयारीत आहेत.

आकृती ८२

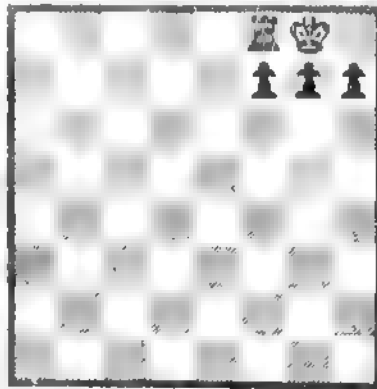
(१) ०-०, ...;

पांढऱ्याने राजाच्या बाजूचा किल्लेकोट केला आहे.

आकृती ८३

राजाच्या बाजूचा किल्लेकोट करण्यासाठी आवश्यक ती प्राथमिक गरज पूर्ण करून काळा राजा-हत्ती किल्लेकोट करण्याच्या तयारीत आहेत.

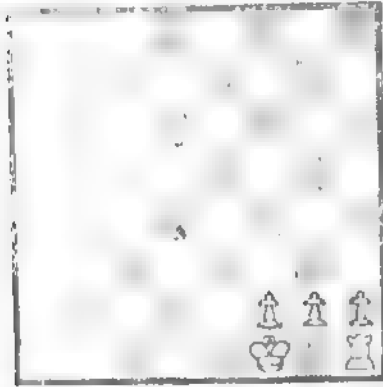
आकृती ८४

(१) ..., ०-०:

काळ्याने राजाच्या बाजूचा किल्लेकोट केला आहे.

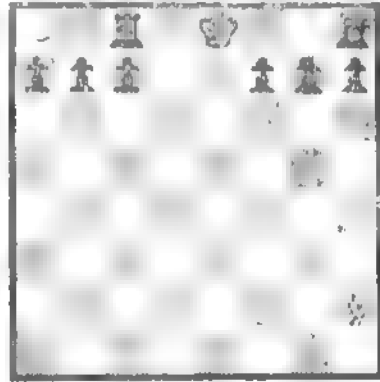

४) ज्या स्थीने चिन्हेकोट करण्याचा अवसो तो जर भारतीय हलविला असेल्यार त्या स्थीने चिन्हेकोट करणे अशक्य होई (आकृती ८८ पाहा).

आकृती ८९

५) जर चिन्हेकोट करणे योग्य नाही, तर राज्याच्या राजा याच्या स्थळापासून कोणत्याही दिशेने चालविले जाऊ शकते. परंतु तो फक्त एकाच दिशेने चालवण्यात येईल.

आकृती ९०

महाराज या राज्याच्या बाजूने चिन्हेकोट करणे योग्य नाही, तर त्या राज्याच्या भूभागातून कोणत्याही दिशेने चालविले जाऊ शकते. परंतु राजा कोणत्याही दिशेने चालवण्यात येऊ शकतो. राज्याच्या बाजूने चिन्हेकोट करता येईल.

६) चिन्हेकोट करण्यावर पुढील शिष्टाचार लागू होईल: राजा या राज्याच्या परमेश्वरीद्वारे देऊन मिळालेल्या नशीबी इत्यादीवर चिन्हेकोट करणे अशक्य होईल.

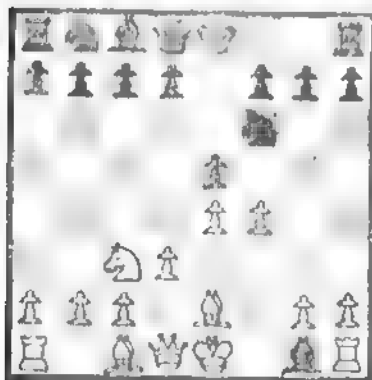
७) चिन्हेकोट येऊन पोहोचल्यानंतर राजा या राज्याच्या बाजूने चालविले जाऊ शकते. परंतु तो फक्त एकाच दिशेने चालवण्यात येईल. (आकृती ९१ पाहा).

८) चिन्हेकोट करणाऱ्या राजा या राज्याच्या बाजूने चालविले जाऊ शकते. परंतु तो फक्त एकाच दिशेने चालवण्यात येईल. (आकृती ९२ पाहा). तसेच

९) चिन्हेकोट करणाऱ्या राजा या राज्याच्या बाजूने चालविले जाऊ शकते. परंतु तो फक्त एकाच दिशेने चालवण्यात येईल. (आकृती ९३ पाहा).

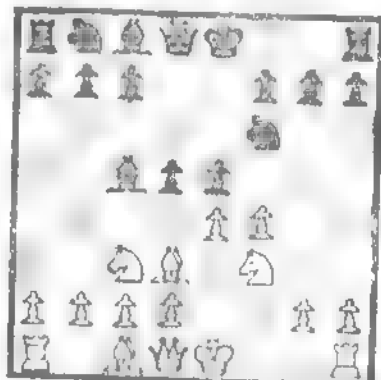
१०) चिन्हेकोट करणाऱ्या राजा या राज्याच्या बाजूने चालविले जाऊ शकते. परंतु तो फक्त एकाच दिशेने चालवण्यात येईल. (आकृती ९४ पाहा).

पाडा) परंतु राजाच्या न हलविता शाहाचे निवारण - (शाह निवारक दालीचा उपाय योजून)
केल्यावर किंगकोटचा बाजूला राखी राखण्याचा निर्णय घेतला गेला.

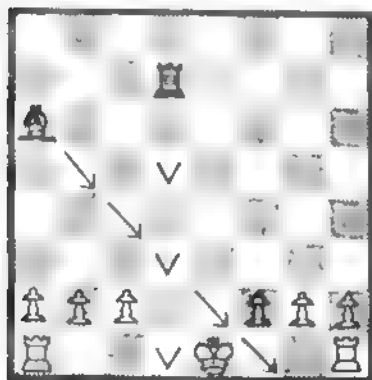
आकृती ८९

(२ - अ पाडा :) किंगकोट करण्यासाठी राजा आणि हत्ती ह्यांच्यामधील घरे रिकामी असावी लागतात. आकृती ८९ मधील परिस्थितीत : पांढऱ्या राजाच्या दोन्हीही बाजूला किंगकोट करता येत नाही. काळ्या राजाच्या राजाच्या बाजूला किंगकोट करता येईल परंतु बजीरागच्या बाजूला किंगकोट करता येणार नाही.

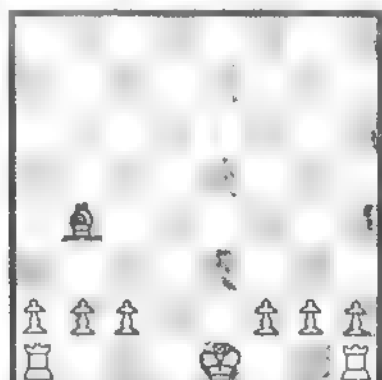

आकृती ९०

(२ - क पाडा :) राजाची तीनपक्षांना लागू राखी १ ह्या घरावर होत असल्याने, राजाच्या किंगकोट करण्यासाठी त्या घरात जाता येत नाही. आकृती ९० मधील स्थितीत पांढऱ्याच्या किंगकोट करता येणार नाही. कारण किंगकोटसाठी राजाच्या राखी १ ह्या काळ्या उंटाच्या माऱ्यानील घरात जावे लागते.

आकृती ९१

आकृती ९२

आकृती ६२ लाठीक कोठ्याचे उत्तर.

को : पांढरा पुढी उपनामे कायदेशीर चाही कम शकतो. उदा० —

(१) थ-घो ३ दाह, ...;

किंवा

(१) रा-रा १, ...;

(१) ..., उं × ह;

(२) उं × उं, ...;

} ही गोळी जरी कायदेशीर असल्या तरी कायदेशीर नाही कारण काळ्याच्या उं देऊन हत्ती मिळविता येतो. लहान बुद्धिबळ देऊन मोठे वंदा येते.

किंवा

(१) रा-य २, ...;

किंवा

(१) रा-उं २, ...;

} ह्या मंड्या जरी कायदेशीर असल्या तरी कायदेशीर नाहीत कारण काळा (१) ... .., च × ह दाह; ही खेळी करून हत्ती पुढ्यात मिळविता.

किंवा

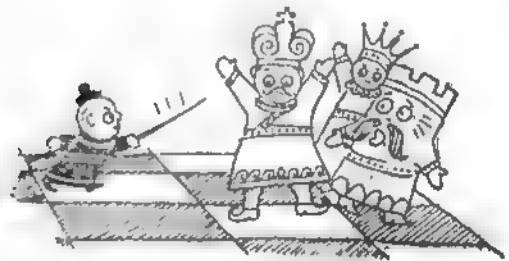
(१) प्या-ह ३ किंवा ह ४, ..., ही चाळ कायदेशीर आहे पण निवडीशी उपयुक्त नाही.

हे : (१) ..., च × ह दाह;

(अ) काळ्या हत्तीने पांढरा उं इरेम धरल्या आहे म्हणून तो हरू शकत नाही.

म्हणून पांढऱ्या उंदाचे बजीर मारता येत नाही.

(ब) पांढरा फक्त (२) रा-उं १, ...; ही पद्धत कायदेशीर मंड्या करू शकतो.

प्याद्याची वैशिष्ट्ये आणि मार्गमारीचे तंत्र

प्याद्याचे वैशिष्ट्य त्याच्या सुप्त सामर्थ्यात आहे.

प्याद्याने सुप्त सामर्थ्य (१) प्याद्याच्या वाटमारीत आणि (२) प्याद्याच्या बदलीत प्रामाण्ये दिसून येता. त्याची माहिती पुढे दिली आहे.

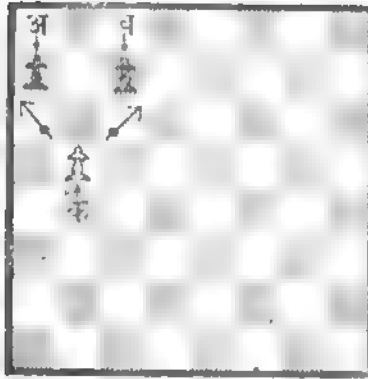
(१) प्याद्याची वाटमारी

प्याद्याने तत्कालीन वाट सरळ आहे, आणि प्याद्याची मार्गमारी वाट निरक्षर आहे, हे आता मागे काढली २२, २३, २५, २६ मध्ये सांगिते आहे.

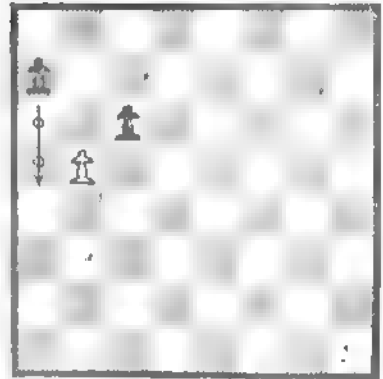
प्याद्याने तत्कालीन मार्गमारीत विरोधी बुद्धिमत्ताय मार्गने ती प्याद्याची सर्वग्राधारण मार्गमारी शक्ती; परंतु त्याशिवाय त्याच्या मान्यातील घगतून जाणाऱ्या विरोधी प्याद्याचा बळी नेत्याचा एक वैशिष्ट्यपूर्ण पद्धत आहे ती पुढे दिली आहे.

आकृती ९४ पाहा. उपावळी (अ किंवा ब) प्याद्याच्या पल्ल्या चालीत एकदम दोन घरे पुढे जाते आणि त्याचळी त्याच्या त्याच्या पक्षीत प्रविष्टाचे (क) प्याद्या पाचव्या घरात आहे अगत्यास; त्या (क) प्याद्याच्या त्याच्या सहाव्या राक्षसीत मान्याच्या घगतून पुढे जाणाऱ्या विरोधी (अ किंवा ब) प्याद्यास मार्गता येते. अशा तऱ्हेने विरोधी प्याद्याच्या मार्गमारीत घगतून एक पंचमस्थानीय प्याद्याच मिळते आणि त्या विशिष्ट मार्गमारीला “ प्याद्याची वाटमारी ” असे म्हणतात; इंग्रजीमध्ये त्याला Enpassant किंवा Inpassing Pawn असे म्हणतात.

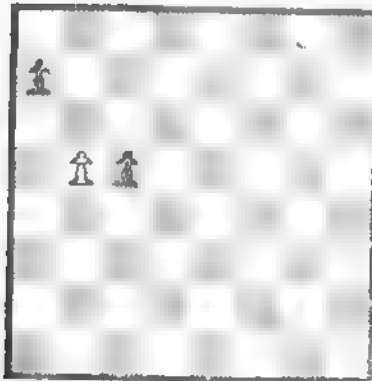
आकृती ९४ पाहा : पांढरे ‘ क ’ प्याद्याच्या पाचव्या घरात आहे. ह्या पांढऱ्या ‘ क ’ प्याद्याच्या वाटमारीत दोन कर्ण घरे येतात. आणि ह्या पां. ‘ क ’ प्याद्याच्या सहाव्या दोहोरी (उभ्या) पक्षीत काळी ‘ अ ’ आणि ‘ ब ’ प्याद्या त्यांच्या स्वग्रहात आहेत. जेव्हा दोहोरीची एक काळी प्याद्या एक घर पुढे जाते (आकृती ९५ पाहा) तेव्हा ते ‘ क ’ प्याद्याच्या मान्यातील घरात येते आणि मग नियमानुसार पांढरे ‘ क ’ प्याद्या त्या काळ्या प्याद्याचा बळी घेऊ शकते.

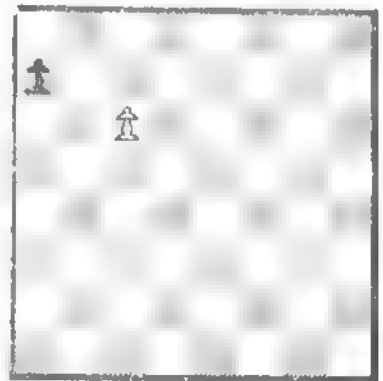
आकृती ९४
काळ्याची खेळी आहे.

आकृती ९५

आकृती ९६
काळ्याने आली खेळी पुरी केली आहे.

आकृती ९७
पांढऱ्याने खेळी पुरी केली आहे.

(१) ...प्या - (ब उं ४;
परंतु दोहोंपैकी एक काळे प्यादे. (उदा०
वउं २ मधील 'ब' प्यादे) एकदम दोन
बरे पुढे चालविले आहे. वास्तविक काळ्या
'ब' प्याद्याची ही चाल पांढऱ्या 'क'
प्याद्याच्या मान्यार्तीत बर आक्रमण करून
होत आहे (आकृती ९५ पाहा). म्हणूनच

(२) प्या X प्या (वा. मा.), ...;
आपल्या मान्यार्तीत बराच पुढे जाणाऱ्या
प्याद्याचा वळी घेण्याचा न्याय हक्क पांढऱ्या
प्याद्याने घेजावून आपली वाटमारी पुरी
केली आहे. त्याची नोंद पुढीलप्रमाणे
करतात.

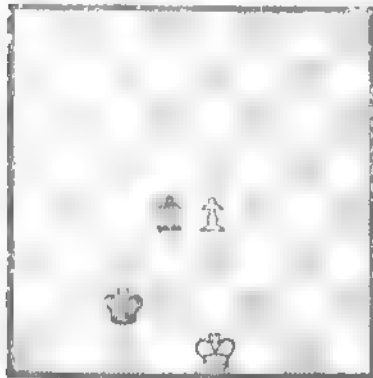
(२) "प्या X प्या (वा. मा.)", ...;

अणू ११२ (१०१) प्यादे एक घर
पुढे नाऊविले पाहिले असे समजता, त्याच्या
माण्याच्या उजव्या पांढऱ्या प्याद्याला
आणू ११३ (आणू १०३ पाह्या).

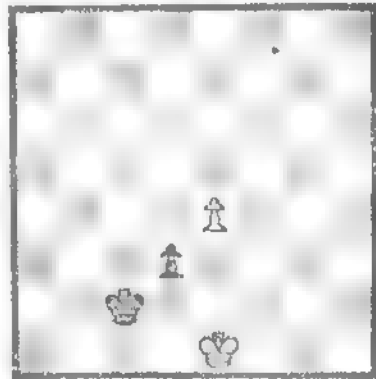
येथे वा. मा. म्हणजे 'वाटमारीतील प्यादे'
असा अर्थ होतो.

आणू ११४ (१०४) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला
आणू ११५ (१०५) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला
आणू ११६ (१०६) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला

आणू ११७ (१०७) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला
आणू ११८ (१०८) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला
आणू ११९ (१०९) प्यादे माण्याच्या पांढऱ्या प्याद्याला
(आणू ११८ आणि ११९ पाह्या).

आणू ११८
काळ्याची खेळी आहे.

आणू ११९
काळ्याने खेळी पुरी केली आहे.

(१) 'प्या-रा ४',...; ही खेळी
पांढऱ्याने नुकतीच पुरी केली आहे.
पांढऱ्या घरात असणाऱ्या काळ्या प्याद्याच्या
माण्यातून पांढऱ्या प्यादे नुकतीच पुढे गेले
आहे. परंतु काळ्याने वाटमारीने ते पांढऱ्या
प्यादे लगेच मारले नाही. उदा० खेळी
(१) पाह्या.

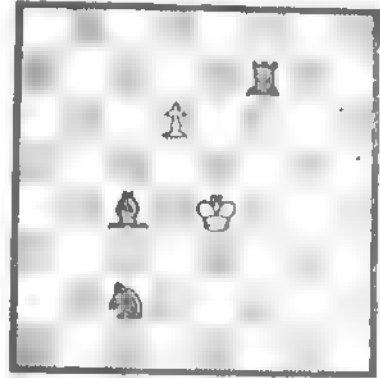
(१)..., प्या-व ६*
काळ्याने पांढऱ्या प्यादे वाटमारीने न मारता
(लगेच) पुढे 'वाटविले' आहे* आणि
ते पांढऱ्या प्यादे वाटमारीतून वचावले आहे
असे समजतात.

(१०) काळ्याने वाट्यातले पादवे-प्यादे माग्याची मारी साठी वाट्यातले पादवे-प्यादे माग्याची मारी ? त्या मारणेचा उच्च प्रसंगावरील पादवे-प्यादे.)

(वाट्याची उदाहरण)

आकृती १००

आकृती १०१

काळ्याने नुकतीच खेळी पूर्ण केली आहे.
उदा. (१) ' ... , प्या - ब ५ शह ;
काळ्याने आपले प्यादे व्यवहारात एकदम
दोन घरे पुढे चालवून पादव्या राजाच्या जवळ
शिल्या आहे तेव्हा पादव्याच्या एकत्र कायदे-
शीर चाळ करणे भाग पडते. (आकृती
१०१ पाहा) .

पादव्याने खेळी पूर्ण केली आहे.
(२) प्या $\times$ प्या (वा. मा.), ... ;
ही भ्रमणे जवळ येणाऱ्या प्याचाही वाट्याची
करणे; कारण ही वाट्याची खेळी नालीवर;
पादव्या राजावर प्यादे- (शह) मान होते.

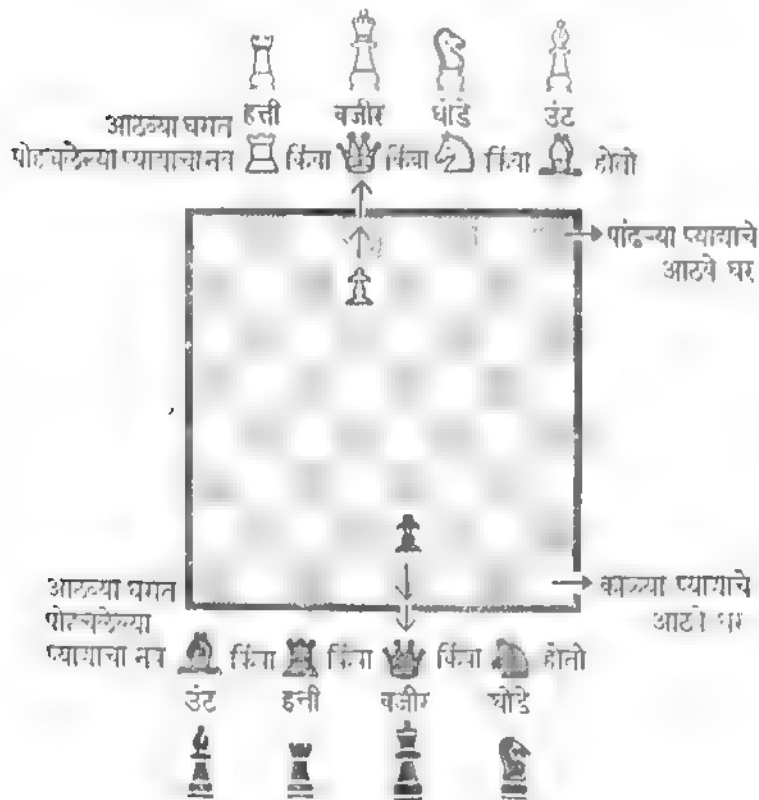
आता आता माग्याचा बदलीचा मुद्दा माग्याची मारी करून घेऊ.

(२) प्याचाची बदली

प्याचाचे मुद्दा माग्याचा बदलीचा मुद्दा माग्याची मारी करून घेऊ. (बदली)
मध्ये आहे.

प्यादे असे एकमेव सुविचल आहे की जसा उच्च भ्रमणे आहे. येतान्या मुद्दा माग्याचा
भ्रमणे भ्रमणे प्यादे, एक एक घर. जवळ जवळ खेळी उच्च बदलीचे ध्येय गाढ शकते.
अशी बदलीची किंवा माग्याची कुंज दुसऱ्या कोणत्याही सुविचलाने नाही.

प्याशाची बळी करताना पुढील गोष्टी कळात.
 (१) प्याशे आठव्या घगत चालवून ...
 (२) ते पद्याशेवर काढून ठेवून ...
 (३) त्याच्या जेवजी पद्याश (त्याचा पद्याश-जवजा) नवा रंग (मिती नव रंगीत)
 ठेवता.

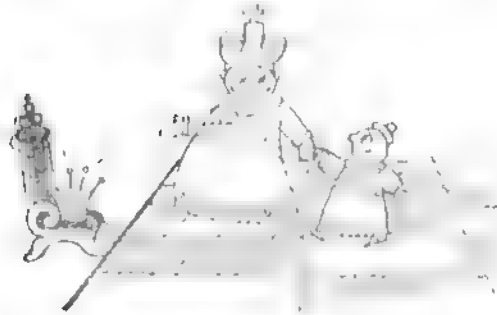
आकृती १०२

प्याशाची बळी करताना पुढील गोष्टी कळात.

- (१) प्याशे आठव्या घगत चालवून ...
- (२) ते पद्याशेवर काढून ठेवून ...
- (३) त्याच्या जेवजी पद्याश (त्याचा पद्याश-जवजा) नवा रंग (मिती नव रंगीत)
 ठेवता.

या तीन निर्दिष्टाव्या क्रिया असल्या तर त्या गेष्टे पक्षाच गेळीचे भाग आहेत.

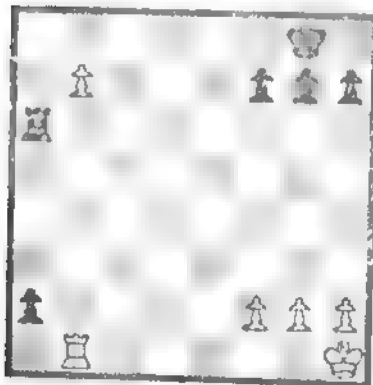
बहतीसोटी नववजीर का निवडतान ?

वजीर साहेब नोरो-माना 'महान' मानवतान नोरोरे आले. महान मान नोरोरे रुपांतरित करुन घेताना बहुधा 'नव-वजीर' घेतान.

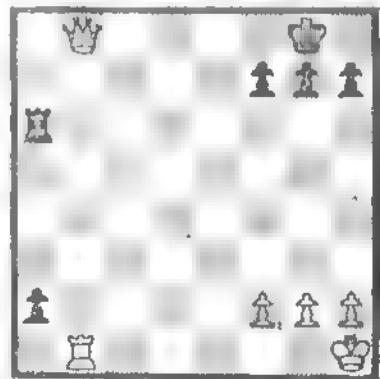
आठव्या बरगलाच प्यासाने रुपांतरित झालेले नव-प्यासे (महाने नव-वजीर वगैरे) काय काय पसकन माजवू शकते हे पुढील आकृत्यांपसून दाखविले आहे.

उदाहरण १

आकृती १०३

पांडव्याची रंगळी आहे. बोकड्याच्या पट्टीची :
पांडवे प्यादे आठव्या बरात आण आहे.
(आकृती १०४ पाहा)

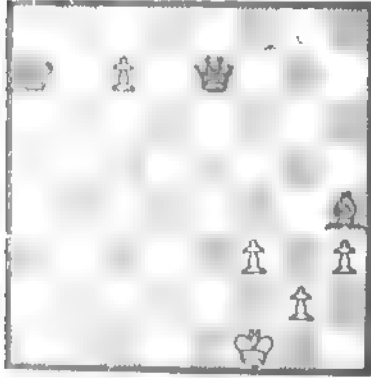

आकृती १०४

(१) प्या-प्या ८ व शह-मात.

महान रंगलाचे पां. प्यादे आठव्या बरात माऊन त्याचे नव-वजीरत रुपांतर होताना तो (वजीर) काळ्या राजावर शह-मात करतो.

उदाहरण २

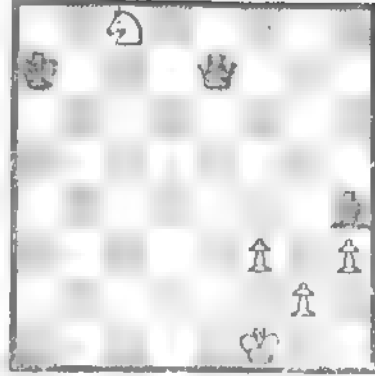

आकृती १००

पांढऱ्याची खेळी ३००.

आकृती १०० च्या स्थितीत पांढऱ्याने त्या राजा वजीर काढण्याच्या हेतूने जर त्याचे भाऊने नाटवून प्याशाचा वजीर उडा तर त्याच्या हात शिकता येणार नाही पण त्याच्यावर मात होऊ शकते. उदा०

(१) त्या-उं८/व??, व-रा८ शह मान; काळा उंटाच्या जांगल वजीर आपणून पांढऱ्यावर यशस्वी रीतीने मात करू शकतो. अशा रीतीने आत्मघातात्मक कारणीभूत होणाऱ्या खेळी न करता अशा प्रातपरिस्थितीत प्रसंगोचित नव मोहोरे निवडणे आवश्यक असते. उदा० आकृती १०६ पाहा.

आकृती १०६

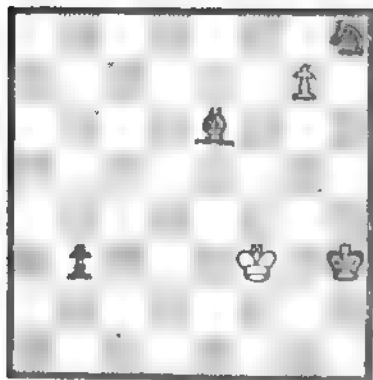
(१) त्या-उं८/घो शह, ...; अशा

समय सूनकता दाखवून पांढऱ्याने अशा प्रसंगात उपयुक्त असा दुसरी हल्ला चढविणाऱ्या धोड्यामध्ये प्याशाची चढती येवी आण. कारण ही नवमोहा काळाचा राजावर शहाचा हल्ला चढवून त्याच खेळी काळाचा वजीरावर प्राणांतिक खुनी हल्ला करतो. धोड्याचा शह काढण्यासाठी प्रथम काळा राजा हल्ल्याने भाग पडते आणि मग धोडा, काळा वजीर सहज मारतो. उदा०

(१) ... , रा-घो१; (२) घो×व, ...; अशा रीतीने डावाला कलाटणी मिळते.

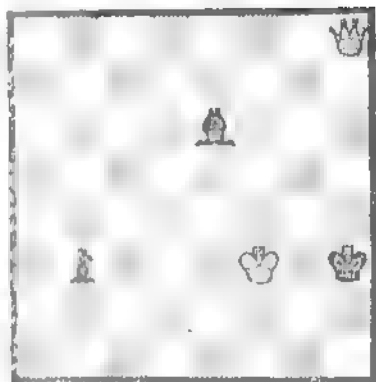

ઉદાહરણ ૩

આકૃતિ ૧૦૦૩

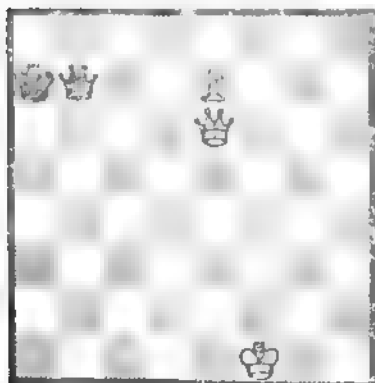
પાઠ પાઠ મેળી ને પાઠ પાઠ મેળી
 (૧) વ્યા-ચોડ વ, પાઠ મેળી ને
 નર કાળા
 (૨) ... કે વ: પાઠ મેળી ને પાઠ મેળી
 મારુ શક્તી. મળૂન આકૃતિ ૧૦૦૮ પાઠા.

આકૃતિ ૧૦૦૮

(૧) વ્યા X યો વ જાહ-માન. વ્યા
 જાહ-માન ના પાને ના જાહ-માન. વ્યા
 મારુન મુગશા સ્વાના નવવ ને વ્યા
 વ્યાના મારી મારુના કે વ્યા જાહ.

(ઉદાહરણ ૪)

આકૃતિ ૧૦૦૯

આકૃતિ ૧૦૧૦

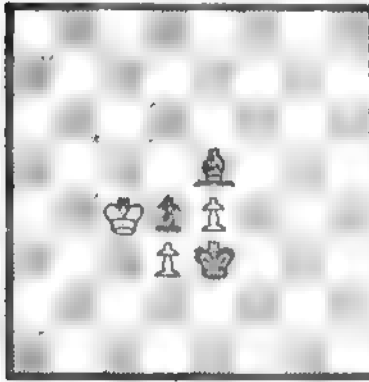

एकूण हल्ली आणि नवीनपाण्याची (मातंग) मोठी मोठेरा जवळ असूनमुदा साच्याएर टाव मसावपास हो पाळी येत, आणि हाय केल्ल पां. ने 'बढत प्यादे' होय! नाण्य मळ्या 'बढत प्यादे' नमो एर पाटन्याय हा टाव मळ्यामळी (नका) नाय नम्या, बढत प्याता हा वाट काळ्या न पिये ह्या गेली नाय, लवमुदा, ह्या मळ्या मळ्याय ह्या मळ्यामळी पाटन्याय नका विनोड टाव मळ्या विजयश्री गेली नाय, काय नो प्याता डिहाणी प्यानेल्या जपल्या टाव्या हाय मळ्याय साहायाने मुळकाय टाव्या कप्याच्या मुळ पायसायाने प्याता बढत प्याताय पाटन्याय वाट, विनोड टाव मळ्या मळ्याय मोफली करत आली.

धरील उदाहरणावरून कळून येते की;

ज्याच्याकडे 'बढत प्यादे' असते
त्याच्याकडे 'विजयश्री' झुकते !!

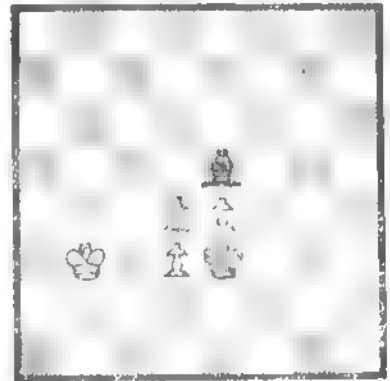
बढत प्याताय प्याता मळीने केली 'बढत' मळीने विजय प्राप्तीची नका नाय ह्या पुढील उदाहरण पाहा :

आकृती ११४

पाटन्याची खेळी आहे

अद्या मळीने पाटन्या हा राजा हळीने भाग पडत आणि ह्या न्याच्या प्याताय समझग जाले. उदा० (१) रा-घो दे, ... : पाटन्या प्यातायने रक्षग करू शकणाऱ्या राजाच्या अशा रीतीने प्यातापायून दूर जाणे भाग पडते.

आकृती ११५

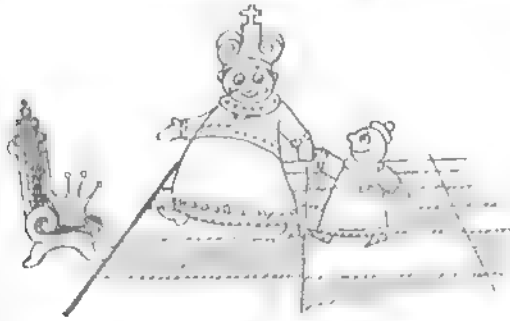
काळ्याची खेळी आहे.

(१) ... , रा X प्या;

विजय पाटन्या प्याताय काळ्या राजा मागते. आणि आण काळ्या राजा आपले 'बढत प्यादे' मळीने अगळ्या घरात मळीने जाऊ शकतो आणि त्याचा नववर्जर करून डाव जिंकू शकतो.

१९४६ साली १९४६ आणि आकृती १९४६ वरून कट्टीने येणे नीत काळसाकडे मंडान एकदा
१९४६ साली १९४६ साली नववरील कस आया नसता, आणि त्यासाठी जरा उट असल्या
१९४६ साली १९४६ साली निर्णायक रीतीने मान करू शकल्या नसता.

१९४६ साली १९४६ साली विद्वानांनी, “प्याथाचे नववरील कस आणि त्यासाठी जरा उट असल्या
१९४६ साली १९४६ साली ‘नववरील’ म्हणजे दोळ्यात भरणारा त्या मुनिष्ठ व्यवहारिक
१९४६ साली १९४६ साली, किंवा त्यासाठी निर्णायक रीतीने मान करणे ही एक महत्त्व
१९४६ साली १९४६ साली असल्याने त्यासाठी जरा उट असल्याने किंवा

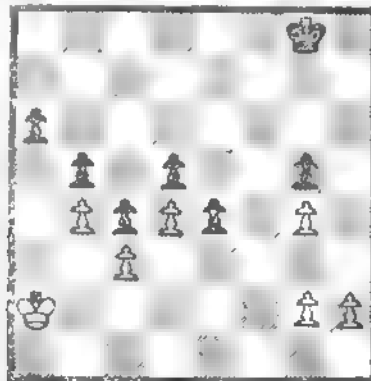

“यज्ञाची मुद्राकृती श्रुतक दिग्गजाच्या प्याथात आहे”

१९४६ साली १९४६ साली प्याथाचे प्रसार कसे असल्याने ते पाहू.

(३) विशिष्ट स्थितीमधील प्याथांचे प्रकार

१९४६ साली १९४६ साली दोन प्रकारच्या विशिष्ट प्याथांची उदा० (१) वाटमागने प्याथे;
१९४६ साली १९४६ साली या प्याथांची माहिती वाचनीय. आकृती १९४६ मध्ये त्यासाठी काही
१९४६ साली १९४६ साली विशिष्ट स्थितीमधील प्याथी दाखविल्या आहेत.

आकृती १९६

आहूती ११६ मध्ये पांढरी महा आणि काळी महा अशा प्रत्येकी महा महा प्याती आहेत; त्यांच्या विशिष्ट स्थितिमुळे त्या पुढे विजेच्या नावांनी ओळखल्या जातात.

प्यादे विरहित पट्टी किंवा मोकळी पट्टी :

- (१) राउ पट्टीवर्गज याशि सर्व पट्टीत 'प्याती' आहेत. प्यादेविरहित पट्टीला 'मोकळी पट्टी' असे म्हणतात. मोकळ्या पट्ट्या हत्तीच्या सहजमुखा हातच्या जेना अखेवत उभयुक्त असतात; कारण हत्तीच्या प्रसिखणी बुद्धिबळांच्या गोटात प्रवेश करण्यास किंवा मुगडी मार्ग्यास मोकळ्या पट्ट्या उपयुक्त ठरतात.
- (२) 'व ४' पट्टी आणि 'राउ' पट्टी ह्या 'अध्यां मोकळ्या पट्ट्या' आहेत; कारण ह्या पट्टीमध्ये फक्त एकेकच प्यादे आहे. 'रा' पट्टीतही एकच काळे प्यादे आहे, पण ते बढत प्यादे आहे पुढे (५) पाहा.
- (३) वह ३, व धो ४, आणि व उं ५ मधील काळी प्याती ही विशिष्ट रचनादृष्टीक आहेत; ह्या रचनेला 'प्याथांची साखळी' असे म्हणतात. कारण ह्या रचनेत प्रत्येक प्यादे, त्याच्या पट्टीतील त्याच्या पुढील प्याथाच्या जोर देऊन रचना करत आहे. उदा० वह ३ ने प्यादे व धो ४ च्या प्याथाच्या जोर देत आहे; आणि व धो ४ चे प्यादे व उं ५ मधील प्याथाच्या जोर देत; ह्याशिवाय :
- (४) व उं ५ मधील प्याथाच्या व ४ मधील प्याथाच्या आणखी एक जोर मिळाला आहे; आणि व धो ४, व उं ५ आणि व ४ मधील काळ्या प्याथांनी शत्रूच्या गोटात 'पाचर' मारली आहे; ती जणू शत्रूच्या फळीत शिरलेल्या प्यादेरुपी भाव्याच्या टोकासारखी भासते.
- (५) रा ५ मधील काळे प्यादे हे 'बढत प्यादे' आहे. कारण बजीरीकरणाच्या बराकडे जाणाऱ्या मार्गातील घगत विरोधी प्याती नाहींत, त्याशिवाय त्याच्या लगतच्या (म्हणजे 'रा उं' किंवा 'व' पट्टीत) विरोधी पां. प्याथांचा मारा त्याच्या बढतीवर होणार नसल्याने हे रा-५ मधील बढत प्यादे विना अडथळा पुढे बजीरीकरणाच्या बराकडे जाऊ शकेल.
- (६) वह ३ मधील काळ्या प्याथाच्या बढतीला विरोध करणारे पांढरे प्यादे व ४ पट्टीत नाही, परंतु त्याच्या बढतीला मारक असे व धो ४ मधील पांढरे प्यादे आहे; कारण ह्या पांढऱ्या प्याथाच्या मान्यात असणारे वह ४ हे घर ओलांडल्याशिवाय वह ३ मधील काळे प्यादे पुढे जाऊ शकणार नाही. अशा प्याथाला "मागासलेले प्यादे" म्हणतात.
- (७) रा धो ४ मधील 'काळे प्यादे' हे "सुटे प्यादे" आहे; कारण त्याच्या

प्यावांना वेगळी पद्धती (येथे रा उ किंवा राह पद्धती) प्यावांच्या रंगाचे दुसरे जोर
प्यावांमार्गे प्यादे नाही.

(८) रा मा पद्धती रा पो २ आणि रा धो ४ मध्ये एकाने रंगाची पांढरी प्याही आणत,
प्यावा (एक पट्टी, एक रंगी) 'हुहेरी प्यादी' म्हणतात. (रा धो ४ मधील
प्यादे रा उ पट्टीमधून विरोधी बुद्धिबळाच्या मार्गाने पुढे आले असता).

(९) रा पो २, रा ह २ मध्ये पॉ. प्यादी आणत. श्याव्यमनच्या पट्टीतील प्यावांना
"प्यावांची जोडी" म्हणतात. प्यावांच्या जोडीत एका रंगाची दोन प्याही
एकमेकांच्या प्यावांच्या घरांत शेजारी शेजारी असतात.

वर वर्णन केलेल्या विशिष्ट स्थितीत प्यावांवूनच "प्यादी-रचना" निर्माण होतात.
प्यावांच्या रचनेच्या भक्कमपणावर किंवा कमकुवतपणावरून त्यांचा "डोयट" रचनेत वेळा
असतो. रंगाने कमकुवतपणाचे विरामार्गे हे प्यादे ह्या सारक्या घरू शकते किंवा मोडून
टप्पू जातात. उदा० रा २ मध्ये अगळेले 'बढत प्यादे' अशा पायदेरीर असले पाण्या
विरोधी बुद्धिबळांना जाताने त्या (बढत प्यावा)ची आगेकूच घेण्याची लागते. (आवृत्ती
१११, ११२ व ११३ वाढ). ह्या उडट प्यादी रचनेत कमकुवतपणा आणणारी रंग (८) मध्ये
वर्णन केलेली 'हुहेरी प्यादी' असतात. शिमाव्याम दोन अगली तर एका राहोपाट एक
अगलीत त्यांना सवतारस्थितीत किंमत 'एक' घेतात. म्हणूनच 'डाववाढ' करणारे
आणि रचनेतील सुस्थितीत असणारी भक्कम पायावर आपापलेही प्यादी रचना डाव्याच्या
आणि पायावर अन्वुल आणि उपयुक्त कामगिरी करू शकते. यामाठीच अगली सकातीच्या
खेळीमधूनच प्यावाची वाढ योजनापूर्वक करावी लागते. 'डाववाढ', 'सुस्थिती' वगैरे
संबंधीची माहिती प्रकरण ७ मध्ये दिली आहे.

वर वर्णन केलेल्या निरनिराळ्या प्रकारच्या प्यावांची नावे मराठीत आणि इंग्रजी भाषेत पुढे
दिली आहेत.

मराठी

- (१) मोकळी पट्टी
- (२) अर्धमोकळी पट्टी
- (३) प्यावांची साखळी
- (४) पाचर
- (५) बढत प्यादे
- (६) मागासलेले प्यादे
- (७) सुटे प्यादे
- (८) हुहेरी प्यादे
- (९) प्यावांची जोडी
- (१०) वाटमारीचे प्यादे

इंग्रजी

- Open file
- Half open file
- Pawn chain
- Wedge
- Passed pawn
- Backward pawn
- Isolated pawn
- Doubled pawn
- Adjacent pawa
- Enpassant pawn

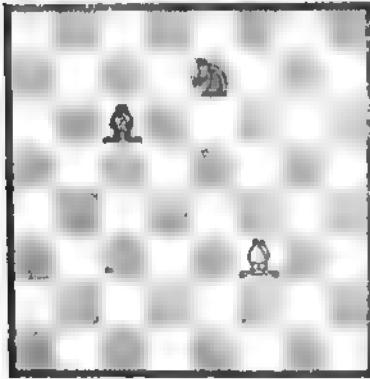
आता आरग 'मारामारीचे तंत्र' कसे अयत्ने ते जाणून घेऊ.

मारामारीचे तंत्र

जो शेवटाला, आता हावात जड वाट करून स्वताच्या बुद्धिचलांना हातान्यानी अंगेरस्थ मिळवून देऊ शकतो; तो दोवडी हाव जिंकू शकतो.

बुद्धिचलाच्या हातना शेता जास्तीत जास्त वाच मिळवून देऊन त्यांना कार्यप्रवृत्त करण्यासाठी, शेवटाला, मारामारी करण्यास उगृत होतो. परंतु मारामारी योग्य रीतीने करावयास हवी. जर मारामारी करताना चुकीचे तंत्र वापरले गेले तर तोटा होतो. परंतु योग्य रीतीने मारामारी केल्यास ती फायदेशीर ठरते. त्यासाठी मारामारीचे तंत्र नीट रीतीने जाणून घेणे आवश्यक आहे. मारामारीचे काही ठळक प्रमाण पुढील रितीने आलेले न पाहतात.

प्रसंग १ आणि २

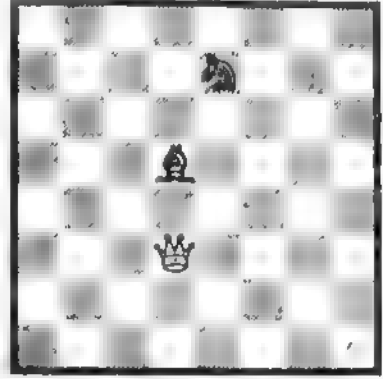
आकृती ११७

पांढऱ्याची शेवटी आहे.

समतेत मारामारी :

(१) उं × उं, घो × उं;

वंटास उट मारल्या गेल्याने ही मारामारी समतेत होत.

आकृती ११८

पांढऱ्याची शेवटी आहे.

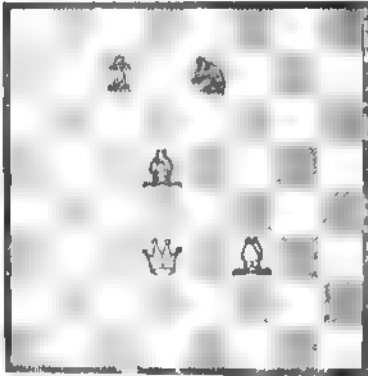
हानिकारक मारामारी :

(१) वृ × उं ? घो × वृ:

पांढऱ्याने केवळ उंटामाठी वजीर दिल्या आहे, त्यामुळे त्याचे कधीही भरून न येणारे नुकसान होते. ही अत्यंत प्रतिकूल मारामारी आहे.

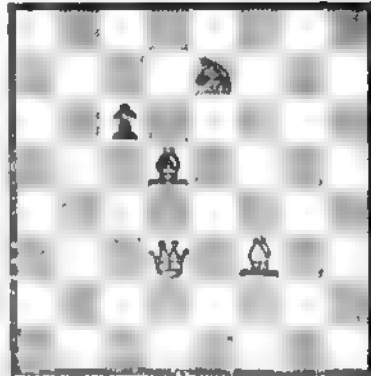
(कारण वजीर=१ मूल्ये=३ उहान मोहोरी) येथे वजीराने उंट मारणे ही एक महान घोडचूक ठरते.

प्रयोग ३ आणि ४ :

आकृती ११९

पांदन्याची गेली आहे.
फायदेशीर मारामारी

आकृती १२०

पांदन्याची गेली आहे.
हानिकारक मारामारी

येथे काळ्या उंट्यावर पांदन्याचा दुहेरी मारा (उडा० वजीर + उंट्याचा मारा) होत आहे; आणि त्याचा बचाव फक्त एक धोडा करीत आहे; हे पाहून एक मोहोरी पांदरा फुकटात मिळवू शकतो. उडा०

(१) उं × उं, घो × उं;

(२) घ × घो, ...;

अशरीतीने पांदन्याला धोडा फुकटात मिळतो. परंतु अतिउमाहाचे भगत पांदन्याने जर काळा उंट वजीराने मारला तर ती अत्यंत तोड्याची मारामारी होईल.

उदा० (१) घ × उं ? घो × घ !;

(२) उं × घो, ...;

वजीराच्या बदल्यात पांदन्याला फक्त दोन लहान मोहोरी मिळतात. केवळ सहा मूल्यांसाठी नऊ मूल्ये देणे योग्य नव्हे. अति

आकृती ११९ आणि आकृती १२० मध्ये धोडामा फक्त आहे. कारण आकृती १२० मध्ये काळ्या उंट्याला आता दुहेरी (म्हणजे प्यायीचा + घोड्याचा) जोर लागत आहे. तसेच त्याच्यावर पांदन्याचा दुहेरी (म्हणजे वजीराचा + उंट्याचा) मारा होत आहे. एकूण पांदन्याला मारामारी करून कोणताही लाभ मिळविता येणार नाही. फारफार तर तो उंटाने उंट वेऊ शकेल. उडा०

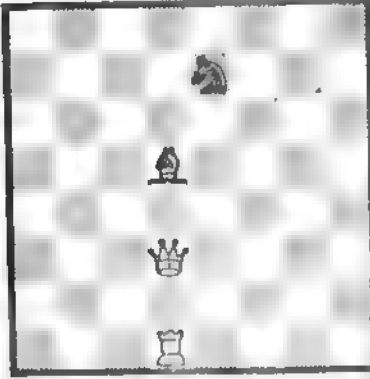
(१) उं × उं, घो × उं; आणि आता हा काळा धोडा पांदन्या वजीराने जर घेतला उडा० (२) घ × घो ? ...; तर पांदरा वजीर, काळ्या प्यायाने मारून, उडा०

(२) ... , प्या × घ; काळ्याचा खूपच फायदा करून दिल्यासारखे होईल; आणि पांदन्याचे कधीही भरून काढता येणार नाही असे भयंकर नुकसान होईल; म्हणूनच

उत्साहाने कधीकधी असा अवघात होतो. तेव्हा मारामारी करताना नेहमी जागरूक असावे लागते.

मागमारां करताना अत्यंत दक्ष राहावयाचा पाहिले आणि तात्काळ पाहून वेळीच मागमारां थांबविणे इष्ट ठरते. *

प्रसंग ५ आणि ६

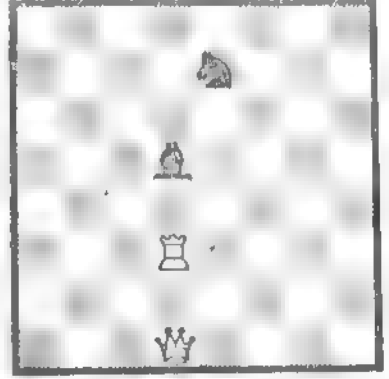
आकृती १२१
पांढऱ्याची खेळी आहे.
हानिकारक-मागमारां.

येथे काळ्या उंटाला एकेरी जॉर आहे, आणि त्याच्यावर दुरेरी मारा होत आहे. असे अमृतमुद्धा काळ्या उंट मारून पांढऱ्याचा कोणताही लाभ होणार नाही, उलट मार तोटा होईल. उदा०

(१) व × उं? घो × व;

(२) ह × घो, ...;

म्हणजे वजीराच्या मदल्यात, फक्त दोन लहान मोहोरी मिळतात. अशा रीतीने ही मागमारी हानिकारक ठरते.

आकृती १२२
पांढऱ्याची खेळी आहे.
लाभदायक मागमारां.

आकृती १२१ मधील वजीर आणि हत्तीने एकमेकांच्या स्थानांची अदलाबदल केलेली आकृती १२२ दिसून येते. अशा (आकृती १२२ मधील) स्थितीत पांढऱ्याचा लाभ होऊ शकतो. उदा०

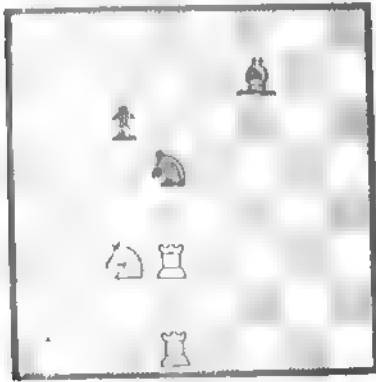
(१) ह × उं, घो × ह;

(२) व × घो, ...;

येथे हत्ती देऊन दोन लहान मोहोरी मिळतात (म्हणून ५ मध्ये देऊन ६ मध्ये मिळतात) म्हणून ही मारामारी लाभदायक आहे.

* आकृती १२० वरून आणखी एक गोष्ट दिसून येते की मागमारांना योग्य जॉर देऊन, पूर्ण संतुलन येते. मोठेपेढ्याला जाग देण्यासाठी त्याचे उपयोगी पडते, (उदा० आकृती १२० मध्ये काळ्या उंटाला त्याच्याने जॉर दिल्या आहे.)

प्रसंग ७ आणि ८

आकृती १२३

पांढऱ्याची वेळ आहे.

फारानी मारामारी.

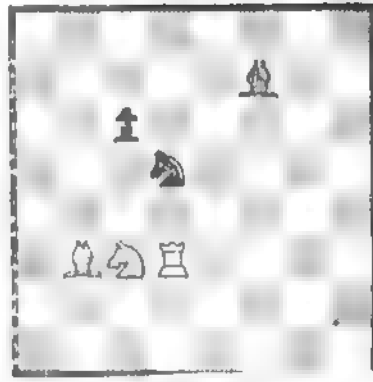
काळ्याने घोड्याचा दुहेरी जोर आहे; आणि त्याने त्याने दोन्ही मार्ग होत आहे; म्हणून तो पांढऱ्याला घोडा मारून जर पुढे मारामारी करू लागेल तर तो फसतो.

उदा० (१) घो × घो, उं × घो.

(२) ह × उं? प्या × ह;

(३) ह × प्या, ...;

म्हणजे घोड्यास घोडा देऊन; उं आणि प्याचावर, पांढऱ्याने आपल्या हत्ती दिला आहे. (१ मूल्य देऊन त्याच्या (३+१) फक्त चार मूल्ये मिळतात.) म्हणूनच ही फसवी मारामारी तोड्याची आहे. येथे पांढऱ्याला त्याने दोन्ही मार्ग, कारण तोर दोन्ही मार्ग आहेत. हत्ती पांढऱ्याने घेतले आहे. म्हणून पांढऱ्याने फार तर घोडा देऊन मारामारी थांबविणे उष्ट आहे. उदा०

आकृती १२४

पांढऱ्याची वेळी आहे.

लाभदायक मारामारी

येथेमुद्दा काळ्या घोड्याला दुहेरी जोर आहे, आणि त्याच्यावर तिहेरी मार होत आहे अशी १२३ साम्यी परिस्थिती आहे. परंतु आकृती १२४ मधील स्थितीत पां. ने मारामारी केल्यास त्याचा फायदा होईल. कारण काळ्याचे दुसरे मोहोरंमुद्दा, पांढरा, आपल्या लहान मोहोराने घेऊ शकतो.

उदा०

(१) घो × घो, उं × घो;

(२) उं × उं, प्या × उं;

(३) ह × प्या, ...;

येथे घोड्यास घोडा देऊन तसेच उंदास उं देऊनमुद्दा पांढऱ्याला एक काळे प्यादे फुकट मिळते. एकूण एका प्याद्याचा लाभ होतो. परंतु येथेही (आकृती १२३ खाली स्पष्टीकरण केल्याप्रमाणे, एक गोष्ट लक्षात ठेवावी की, पांढऱ्याने पहिली अथवा दुसरी मारामारी करताना हत्ती केव्हाही वापर

(१) घो × घो, प्या × घो. मागंनार पांदन्याने

(२) ह × प्या?... ही चाल करू नये कारण

(३) ... उं × ह प्याच्यावर हत्ती देणे भाग पडने किंवा (१) घो × घो, उं × घो; येथेच मारामारी थांबवली.

(२) ह × उं?... ही चाल करू नये. कारण

(३) ... प्या × ह; उंटासाठी हत्ती देणे भाग पडने.

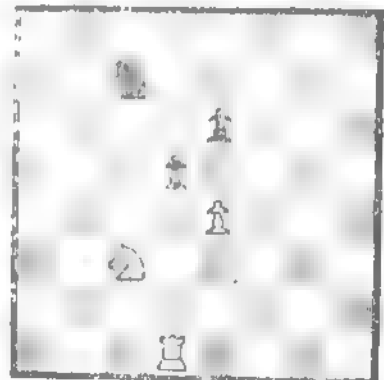
थोडक्यात : कोणत्याही परिस्थितीत हत्तीने दुसरे लहान शुद्धिबळ म्हणजे उंटा किंवा प्यादे मारण्याचा मोह वेळीच आवगया हेच भेयस्कर ठरते. कारण दोघटी मारामारी लोष्ट्याची होते.

नये. कारण अशा मारामारीत ही चाल गेळा म्हणजे पांदन्याचा फायद्याऐवजी लोटा होईल.

प्रसंग ९ आणि १०

आकृती १२४.
पांदन्याची खेळी आहे.

आकृती १२५
पांदन्याची खेळी आहे.

येथे काळ्या प्याचाच नीटस मारा होत आहे, परंतु त्याच्या मदतगार फक्त दुसरा जोर आहे. असे असूनुद्धा मारामारी

ह्या प्रसंगाने पांदन्याला एक प्राप्ती जाणवी मिळू शकते. कारण तो दुसरा मारामारा लढाने मोरोन्याने करतो. उदा०

[illegible]

(१) व्या × व्या, व्या × व्या;

(२) घो $\times$ प्या, घो $\times$ घो;

(੩) ਦ/ਸੀ,

एक पाठाने एका प्याडे जादा
घेतले आहे.

(१) प्या × प्या, प्या × प्या; प्यायाया
प्यादे किं (१)..., घो × प्या; देऊन
पांट्याने मागपारा भोवविणे इष्ट आहे.
कारण ह्यानंतर पांट्याने जर कांठे प्यादे
किंवा काळा भोटा माग्या तर त्याचा शेवटी
तोटा होतो.

[illegible]

पतिनी मागमार्ग व्याजाने करवी.

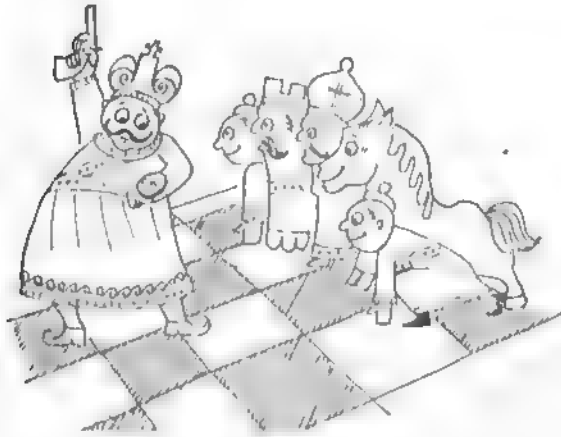
दृग्गता आत्मनोऽपि लक्षणं मोक्षोपधाने करणी, आणि

1. $\forall x \in A, \exists y \in B$ such that xRy (Every element in A is related to at least one element in B).

[illegible][illegible]

१. आकृती ११, वरील समस्या : आकृती ११, पाहा. काळाने वाढ्याने पाटे पाडे
गंगे वाम काळे प्याने गंगा वरील पांढऱ्या गंगाच्यापाटे आने जमने. आणि काळमाना त्या

प्यायाचा वजीर कऱ्म डाव जिंकण्याची संधी समजावी लागली असली. तेव्हा वाटमारीने पांढरे प्यावे न मग्न्या काळे प्यावे वजीर पट्टीच पुढे चालविल्यास त्या प्यायाचा यशस्वी रॉ किंग वजीर केवळ दोन स्वच्छीत करता येणे शक्य आहे; (कारण काळ्या राजाचा च ८ हा वजीरा करणाऱ्या बराबर ताचा आहे.) आणि दोन्ही काळ्याच्या डाव सहज जिंकता येतो.

६

आदिपर्व

सुरुवातीच्या चाली

ह्या पुस्तकाचा आरंभ आपली आणि डावपेचांची विभागणी सर्वसाधारणपणे तीन भागांत करतात. उदा०

- (१) सुरुवातीच्या चाली - आदिपर्व - Opening
- (२) मध्यवर्गाच्या खेळा - मध्यपर्व - Middle game
- (३) शेवटच्या खेळा - अंतिमपर्व - End game

१४ उघेड क्षेत्राचे भाग केवळ आपल्या इच्छेवरवीं अवलंबून असतात; कारण संपूर्ण डावाची विभागणी त्या वेळीं ज्यामागची अगदी काटेकोरपणे करता येत नाही. आणि समजा तशी विभागणी करण्यास नवोदित खेळाडूना डाव समजावून घेण्यास धासदायक आणि अडचणीची ठरेल.

याप्रमाणेच इतिहासातून बुद्धिवल खेळाकडे पाहिल्यास आगमन करून येईल की "वस्तुतः बुद्धिवलाचा प्रत्येक डाव मरणाने सुरुवात करिता आत्ता एकवटलेला भाव आहे."

सुरुवातीच्या चाली, मध्यवर्गाच्या डाव-आपणीसाठी गुंतागुंतीच्या कल्पना विणित असतात. मध्यवर्गाच्या वर्गाचे मोहोरी आणि प्यादी कार्यान्विता होतात, मागमारी करून डाव आधीसमोर आणतात; आणि डाव समाप्तीचा सत्ता तयार करतात. ह्या सर्व गोष्टी जाणून न घेता आणि पूर्वयोजना न करता केवळ देवावर विंगडून जर नवोदित खेळाडू बुद्धिवलाचा डाव खेळता तर त्याचा पराभव सहज होऊ शकतो म्हणूनच डावाच्या अगदी सुरुवातीपासून योजनात्मक खेळी खेळण्याचा त्यागतात. डाव चांगल्यारीतीने खेळण्यासाठी तुमच्या मनात विशिष्ट विचारप्रणाली आणि निश्चित हेतू आणि उद्दिष्ट असावे त्यागतात. कारण निमित्तक आणि निकामग चाली करून तुम्ही काहीच माधू शकणार नाही. तसेच बुद्धीचे उद्दिष्ट गाठण्यासाठी केलेल्या चाली तुम्हाला धोक्यात टाकतील.

अगदी सुरुवातीच्या चालीत मागमारी करून झटपट सह-मात करण्याचे उद्दिष्ट तुम्हाला गाठता येत नाही. यामाठी सुरुवातीच्या चालीतून कोणते मुख्य हेतू साधण्याचे असतात ह्याची माहिती पुढे दिली आहे.

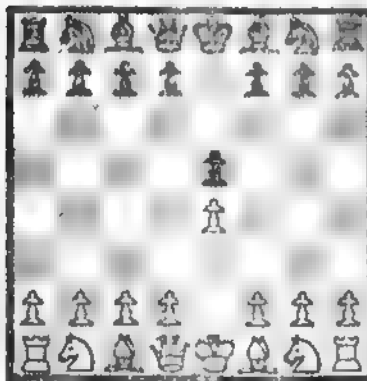

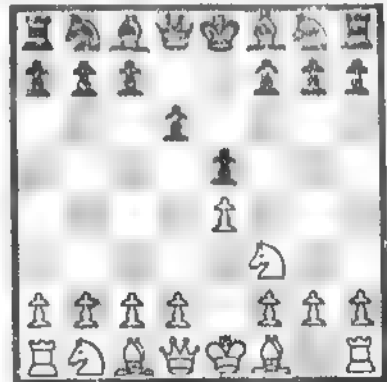
- (१) व्या - रा ४, व्या - रा ४; (१) व्या - रा उं ४, व्या - रा ४;
 (२) उं - व उं ४, घो - व उं ३; (२) व्या - रा उं ५? व्या - व ५,
 (३) व - रा ह ५, घो - रा उं ३?? (३) व्या - रा नो ४?? व - ह ५ शह मात
 (४) व × व्या शह मात (आकृती १२८ पाहा.)
 (आकृती १२७ पाहा).

अशा प्रश्नाचे एक उदा० प्रथम चारमळे 'सूर्याची मात' च्याचली आकृती ७९, ८० मध्ये दिले होते ते कृपया पाहावे.

वरील उदाहरणावरून कटून घेऊन ही सर्वसाधारण खेळ सूच्या चुका होऊ शकतात, परंतु चारमळा बुद्धिबळाच्या खेळातही कसा चुका होताना याचे प्रत्यक्षान घडणारे एक उदाहरण पुढे दिले आहे. हा सामना इ. स. १८५८ साली झाला. एका चारुडा, बुद्धिबळाच्या उच्च आणि ऐसॅटिवा काउंट ह्या दोघा बुद्धिबळातूनी काही बुद्धिबळे वेळी होती आणि त्यांच्या विरुद्ध बाबूडा अमेरिकेचा शतहासप्रसिद्ध कुशल बुद्धिबळपटू याचमोली होता. त्या सामन्याचे प्रमोचित्र वर्णन आकृत्यांकड चाली दिले आहे.

आकृती १२९

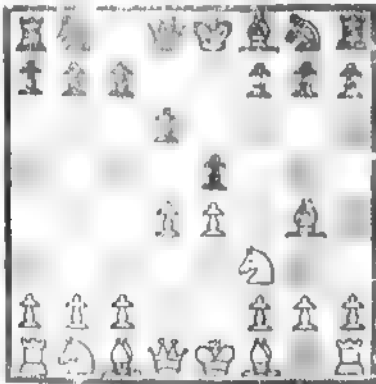

आकृती १३०

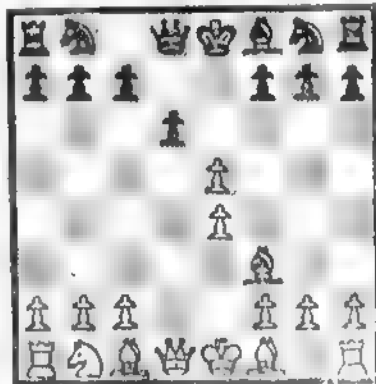
(१) व्या - रा ४, व्या - रा ४;
 दोन्ही बाजूंनी रा. प्यादे चालवून डाव मुरु केला आहे. अशा रीतीने राजापुढील प्यादी केंद्रबरांमध्ये चालविल्याने ती (१) एक-मेकांचे मार्ग रोखतात, (२) त्यांच्या मान्यतातील 'व ५' आणि 'रा उं ५' ह्या

(२) घो - (रा) उं ३, व्या - व ३;
 पादन्याने सुरवातीच्या एक लहान मोहोरे (उदा० धोडे) बाहेर काढून डाव रचण्यास शुभारंभ केला आहे. परंतु काळ्याने सुरुवातीलाच आणखी एक प्यादे पुढे चालवून (१) रा उं ४चा कर्णमार्ग तात्पुरता बंद

बराबर मार्ग इदी रोणूत आहेत त्यामुळे
(१) यिंमधी बुद्धिचळणा त्या बरात
स्थिरावण्याम भजाव करतात; त्याचवेळी
(४) उंटाचा कर्णमार्ग आणि (५)
वजीराचा कर्णमार्ग मोडळा करतात.

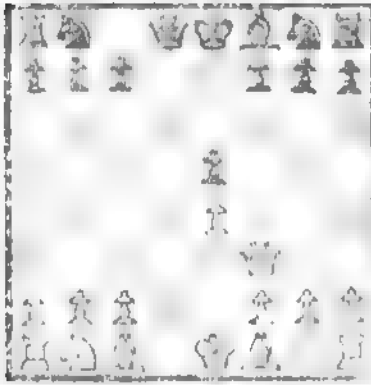
आकृती १३१

आकृती १३२

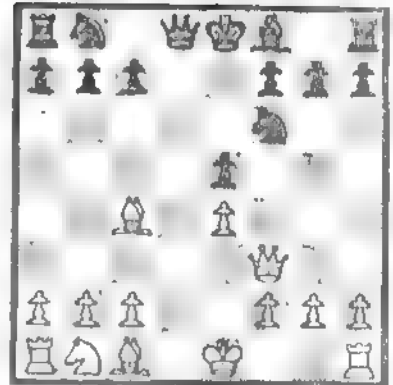
(३) व्या-घ ४, (घ) उं-रा घो ५;
पांढऱ्याने वजीर-व्यादे दोन घरे पुढे सारून
रा-४ मधील काळ्या प्याद्यावर, आपल्या
घोड्यानिशी दुहेरी मार्ग चढवला आहे.
काळ्या प्याद्याचा (व-प्याचा) एकेरी
बचाव पाहून काळ्याने, उंटाने पां. घोड्याम
खिळवून ठेवला आहे. (कारण घोडा
काढल्यास, काळा उंट पांढरा वजीर मारू
शकतो.) सर्वसाधारणपणे लांब फळ्याचा उंट
बाहेर काढायच्या आधी उड्डाण चालीचा
घोडा केंद्रबरावर जरब बसवण्यासाठी बाहेर
काढतात. येथे काळ्याने तसे न करता उंट
बाहेर काढला आहे.

(४) (घ) व्या × व्या, उं × घो;
पां. घोडा हुरेस धरल्याने, व प्याचा एक
जोर कमी होतो आणि काळ्या प्याद्याने
व-प्यादे मारल्यास ते काळे प्यादे वजीराने
प्यावे लागते (आणि नंतर काळा उंट
घोड्यास मारून पांढऱ्याची किल्लोटाची एक
तटबंदी दासकून टाकू शकतो बरीरे) म्हणून
पां. ने रा-प्यादे मारले आहे. काळ्याने
मात्र बाहेर काढलेला, सध्या मुस्थितीत
असलेल्या उंटाने पां. घोडा मारण्याची
अकाली बाई केली आहे. काळ्याने
सुरवातीच्या चालीत तेच ते (उंटाने)
मोहोरे दोन वेळा हलवून वेळ फुकट
दवडला आहे.

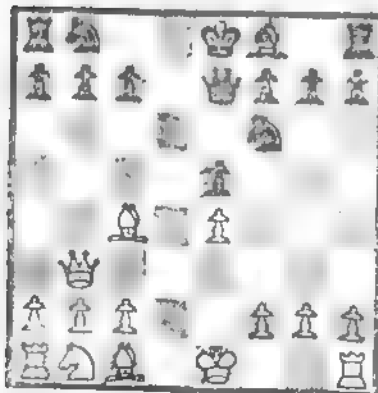
आकृती १३३

(५) व × उं, प्या × प्या;
काळ्या भेटाळा वजीराने मारून पांढऱ्याने आपल्या वजीर निर्धास्तपणे बाहेर काढला आहे. म्हणजे पां. ने एक मोठारे बाहेर काढले आहे त्याउलट काळ्यांना बाहेर आलेला उंट मारला गेला आहे.

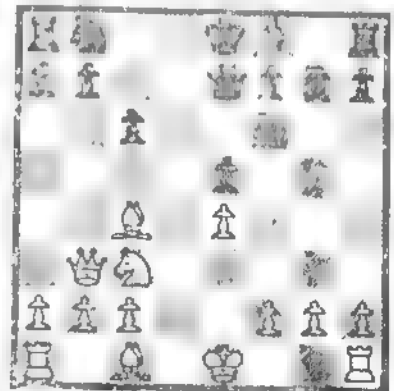

आकृती १३४

(६) उं-(घ) उं ४, घो-(ग) उं ३;
पांढऱ्याने आपल्या उंट मध्यवर्ती स्थानात बाहेर काढून, ग ने ७ मधील काळ्या प्याचावर दुसरा मार्ग दाखी गेल्या आहे. काळ्याने उशीरा का होईना, रा-घोडा बाहेर बाहेर पां. रा-प्याचावर मार्ग दाखी गेला आहे; आणि त्याचवेळी पां. वजीराची रा-उं. मधील काळ्या प्याचावराल मार्ग दाखीला अडवला आणला आहे.

आकृती १३५

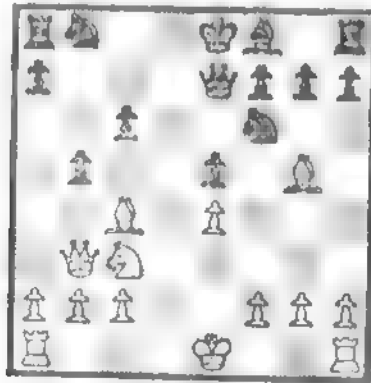
आकृती १३६

(૭) વ-(વ) ઘો ૩, ઘ-ગ ૨;

પાંદવ્યાને નીચી આખી ને. પાંદવ સમર્થિ
આખી-ગ ૩ ૭ મધી ૭ કાઢ્યા વ્યાખ્યાવરણ
પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...

(૮) ઘો-ઘ ૩, વ્યા-(ઘ) ૩;

પાંદવ્યાને ઘાંઘા બાંધે કાઢ્યું, ઘ-વ્યા ઘાંઘા
જોર કેટલા આંધે. અશા રાંધીને આપાયેલ
પાંદવને ઘાંઘા બાંધે કાઢ્યું. પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...

આકૃતિ ૧૩૭

(૯) (વ) ૩-ગ ઘો ૫, વ્યા-ઘ ઘો ૪.

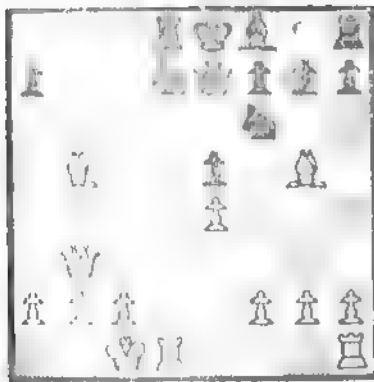
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...

(૧) પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...
... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ... પાંદવ...

(૨) પાં... પાં... પાં... પાં... પાં...
... પાં... પાં... પાં... પાં... પાં...

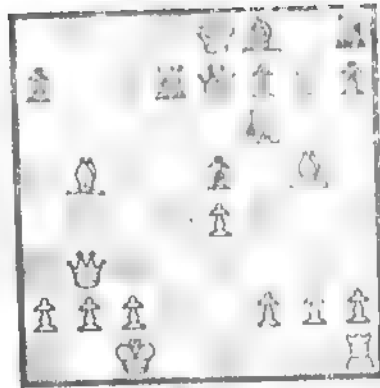
(૩) પાં... પાં... પાં... પાં... પાં...
... પાં... પાં... પાં... પાં... પાં...

॥
आकृती १४०

(१२) ०-०-०, (व) ह-व १;
पांढऱ्याने वर्जीमच्या बाजूला किलेकोट
करून मजबूत मोठ्या पक्षावर, आपल्या
हत्ती एकाच खेळात आपल्याची किमया
करून त्याचोळी दाखविवाक काळ्या
धोक्यावर त्वरित मार्ग जारी केला आहे.
तेव्हा धोक्याचा जोर देण्यासाठी काळा हत्ती
१४ व १५ आणल्या आहे.

॥
आकृती १४१

(१३) ह×घो, ह×ह;
हत्तीने धोडा मारून, पांढऱ्याने उताने
काट-राह देण्याची तयारी केली आहे.
काळ्याने त्या राह बसून घेऊन हत्तीने
हत्ती मारल्या आहे.
पांढऱ्याने स्थितिजन्य लाभ टिकविण्यासाठी
आणि डावावर वर्चस्व राखण्यासाठी लहान
-धोक्यासाठी आपल्या हत्तीसारंगे मोठे
बुद्धिबळ खेळी घातले आहे. तेव्हा ही
समयाचित अशी एक उत्कृष्ट खेळी आहे.

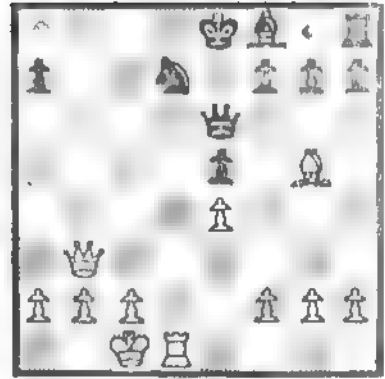

ह्री

आकृती १४२

(१४) (रा) ह-य १, घ-रा ३;
पांढऱ्याने आपला हत्ती, मोकळ्या पट्टीत
आणून, उठाने इरेस धरलेल्या हत्तीवर
आणखी एक मारा चढविता आहे. काळ्याने
मात्र वजीरा वजीरी करण्याच्या इंगेने त्याचा
वजीर पांढऱ्या रंगाच्या कर्णबरात चालवून
रा उं ३ मधील इरेस धरलेल्या घोड्यास
खेळण्याची सवड दिली आहे.

ह्री

आकृती १४३

(१५) उं×ह शाह, घो×उं;
ह्या मारामारीच्या मांत्रिकेन एक गोष्ट
ठळकपणे दिसत येते की, पांढऱ्या मोहोऱ्या-
पेक्षा, एक काळे मोहोरे (उदा० घोड्याचे)
अधिक अगस्तमुद्धा काळा राजा हालचाल
करण्यास असमर्थ आहे, तसेच त्याचा एकु-
लता एक हत्ती स्वग्रहात तसाच पडून आहे.
ह्याच्या उलट पांढरी मोहोरी कार्यक्षम
असल्याने पांढऱ्याची स्थिती उत्तम दिसते.

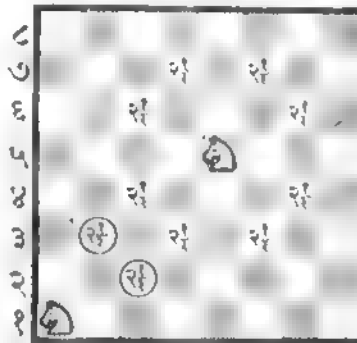
आकृती १४३ मधील परिस्थितीत पांढरा काळ्यावर कशी मात करू शकते वरे ? हे तुम्ही
शोधून काढा. (हे शोधून काढण्यासाठी तुम्हाला एक डावपेच मागला. वजीराचे बलीदान
करून पांढऱ्याला मात करिता येते का ते पाहता, आणि हे तुम्हाला जमते नाहीतर, ह्या
समस्येचे उत्तर प्रकृणाशेवटी दिशे आहे ते पाह्याच.)

ह्या डावावरून एक गोष्ट स्पष्ट होते की, पॉउ मॉर्फीने प्रथमपासून केन्द्रवरावर ताचा मिळ-
विण्याची धडपड केली आहे, आणि त्यात तो यशस्वी झाला आहे.

केन्द्रस्थानांच्या आमपास मोहोऱ्यांना योग्य ती व्यूहरचना करण्यात त्वरित यश मिळाल्यास
स्वसंरक्षणाची किंवा प्रतिस्पर्धावर हल्ला करण्याची संधी सहजगत्या मिळू शकते. परंतु ह्याउलट
मोहोरी जर, पट्याच्या कडेच्या पट्टीमध्ये किंवा एखाद्या कोपऱ्यातील घरात जाऊन बसली की
त्यांना अशा तऱ्हेची संधी कदापी मिळणार नाही.

पं. १०० ताने १००० हेतुने मगने काय हे आराम पुरीत आहत्यांवरून जाणून घेऊ.

आता मानव ज्ञाना पुरीत एक गोष्ट प्रामुख्याने आणावयाची आहे की, 'मोठ्याच्या ताकती (शक्तीने) जरीत जरावर येता तेव्हा त्याच्या हाताच्या आंगुलीस ह्या पं. १००, १००० येता. 'यासाठी मोठ्या पं. १००, १०००, येवयाची घरात मोठेरे टेंडें येता, या (मोठ्या)च्या फड्यात जरीत जास्त धरें येतिले हे आराम प्रत्यक्ष पाहू या. पं. १००, १००० ह्या मोठ्या पं. १००, १०००, येवयाच्या घरात मोठे टेंडें, त्याच्या पं. १००, १००० कशी कमी-जास्त येता ते पाहू :- (आकृती १४४ पाहा).

ए बी सी डी ई एक जी एच

आकृती १४४

मोठा जर '१' ह्या घरात ठेवला तर त्याच्या फड्यात, बी ३ आणि सी २

ह्या खुणांनी दाखविलेली दोनघरे येतात. धोडा जर बी १ ह्या घरात ठेवला तर

त्याच्या फड्यात, ए ३, सी ३ आणि डी २ अशी तीन घरे येतात. धोडा जर बी २ ह्या घरात ठेवला तर त्याच्या फड्यात, ए ४, सी ४, डी ३, आणि डी १ अशी चार घरे येतात. धोडा जर सी ३ ह्या घरात ठेवला तर त्याच्या फड्यात ए २, ए ४, बी १, बी ५, डी ५, डी १, ई २ आणि ई ४ अशी एकूण आठ घरे येतात. त्याचप्रमाणे डी ४ घरात धोडा असेल तर त्याच्या फड्यात आठ घरे येतील. आकृती १४४ मध्ये धोडा ई ५ ह्या केंद्रघरामध्ये असताना त्याचा फडा २३ ह्या आकड्यांनी दाखविलेल्या आठ घरांवर कसा पोहोचतो हे दाखविले आहे.

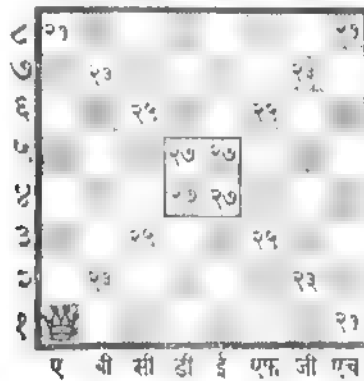
संगत वस्तुस्थितिनिदर्शक गोष्टींवरून कळून येईल की धोड्याचा फडा करीत कमी दोन घरांमधून जास्तीत जास्त आठ घरांपर्यंत पोहोचू शकतो, आणि पं. १००, १००० ह्या अगदी कोपण्यातीत घरापेक्षा, मध्यवर्ती घरात, किंवा त्याहीपेक्षा केंद्रघरात जर धोडा असेल तर त्याचा फडा वाढत वाढत जातो.

आता आपण, भोकरळ्या पट्यावर, येवज्मळ्या घरात 'म हा न' सामर्थ्यात वजीर ठेवून, त्याच्या पट्ट्यात कशी कमी जास्त बरे येतात ते पाहू. आकृती १४५ पाहा.

आपण मागे प्रकरण २ मध्ये पाहिले आहे की वजीर म्हणजे हत्तीची अधिक तो ज्या रंगाच्या घरात आहे त्या कर्णातीत उंटाची मिळून होणारा मयुक्त चाळ, गती आणि पट्टा होय.

$$\text{वजीराची चाळ, गती आणि पट्टा} = \left\{ \begin{array}{l} \text{हत्तीची (म+हा) चाळ गती आणि पट्टा} \\ + \text{उंटाची 'न' चाळ, गती आणि पट्टा} \end{array} \right\}$$

आता आपण वजीर पुढे विस्थापनाचे निरनिराळ्या घरात ठेवून त्याचा पट्टा आजगावून पाहू. आकृती १४५ पाहा.

आकृती १४५

(व) वजीर जर 'ए १' ह्या घरात असेल तर त्याच्या पट्ट्यात एकूण २१ बरे येतात. उदा० :-

हत्तीच्या 'म' चाळीने संकेतीत ७ बरे वजीराच्या पट्ट्यात येतात,
 + हत्तीच्या 'हा' चाळीने पट्टीतील ७ बरे वजीराच्या पट्ट्यात येतात,
 काळ्या कर्णा- } 'न' चाळीने ए१-एच८ } ७ बरे वजीराच्या पट्ट्यात येतात;
 तील उंटाच्या } ह्या कर्णातीत }

अशी एकूण २१ बरे वजीराच्या पट्ट्यात येतात.

(२) आता वजीर जर 'बी २' ह्या घरात असेल तर त्याच्या पट्ट्यात एकूण २३ बरे येतात. उदा०

म + हा चालीने एकूण १४ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात,
न चालीने { + ए१-एच ८ कर्णांत ७ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात;
+ सी१-ए ३ कर्णांत २ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात;

अशी एकूण २३ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात,

(च) गंगा वजीर जर सी ३ ह्या घरात असेल तर त्याच्या पडद्यात एकूण २५ धरे येतात,
उदा०

म + हा चालीने एकूण १४ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात,
न चालीने { + ए१-एच ८ कर्णांत ७ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात
+ ई १-ए ५ कर्णांत ४ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात;

अशी एकूण २५ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात.

(ढ) गंगा वजीर जर 'डी ४' ह्या घरात असेल तर त्याच्या पडद्यात एकूण २७ धरे
येतात. उदा०

म + हा चालीने एकूण १४ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात,
न चालीने { + ए१-एच ८ कर्णांत ७ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात,
+ जी १-ए ७ कर्णांत ६ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात;

अशी एकूण २७ धरे वजीराच्या पडद्यात येतात.

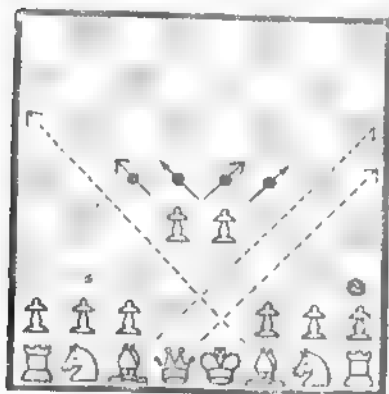
तानप्रमाणे वजीर जर डी ५, किंवा ई ४, ई ५ मध्ये असेल तर त्याच्या पडद्यात एकूण २७
धरे येतात.

अंगारि, द्विष्ट 'घ' 'र' 'च' 'ह' मधील वस्तुस्थितीनिदर्शक गोष्टी पाहण्या रंगाच्या
(रंगी) घरातील वजीराच्यामुद्रा लागू पडतात हे निराळे सांगायाम नको.

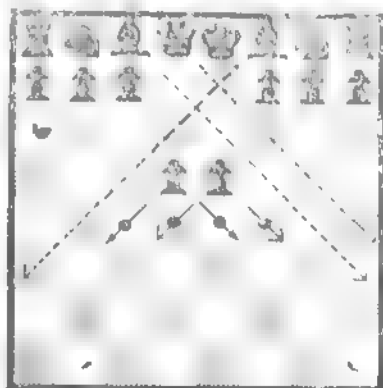
आपण वर पाहिले आहे की, वजीर जर डी ४ किंवा ई ५ ह्या घरात असेल तर त्याच्या
पडद्यात एकूण २७ धरे येतात; त्याचप्रमाणे वजीर जर ई ४, किंवा डी ५, ह्या घरात असेल
तर त्याच्या पडद्यात एकूण २७ धरे येतात. डी ४, डी ५, ई ४ आणि ई ५ ही केन्द्रधरे
जागी १८५ मध्ये जाड चौकटीत दाखविली आहेत. ह्या केन्द्रधरांमधील कोणत्याही एका केन्द्र
धरात जर वजीर असेल तर त्याच्या पडद्यात एकूण २७ धरे येतात. वजीराच्या पडद्यात २७
धरे येतात ह्याचा वस्तुतः खेळात उपयोग म्हणजे सहज हालचाली करता येण्याजोगी २७ पर्यायी
धरे वजीराच्या पडद्याला येतात. वरील सर्व गोष्टीवरून आपणही एक गोष्ट स्पष्ट होते की,
पडाच्या कडेच्या घरापासून वजीर (किंवा उंट) जसजसा केन्द्र घराकडे जातो तगतसे त्याला
हलता येईल अशा पर्यायी घरांची संख्या वाढत जाते. यासाठी प्रत्येक बुद्धिवळपटू आपल्या

मोतीप्याला पडाव्यात. कंठस्थ निद्रान देऊन त्यांचीही प्रत्यक्षी मोतीप्या ना. तेव्हा घरापासून दूर ठेवण्याचा सतत प्रयत्न करत असतो.

जवाबदीमध्ये मोह्याच्या केंद्र घरागळ स्थान मिळत नसल्यामुळे जवाबदीमध्ये केवहाही विस्तर नसणार नाही. कारण प्रतिस्पर्धी मोह्याच्या विस्तारासाठी महत्वाची कामगिरी घ्यायची असल्यामुळे जवाबदीमध्ये विस्तार होऊ नये म्हणून त्यांच्यावर खूप महत्वाची आणि जवाबदारीची कामगिरी घ्यायची आहे. १४६ आणि आकृती १४७ पाहा.

આજ્ઞા ૧૪૬

આકૃતિ ૧૪૭

आकृती १.४६ आणि १.४७ वरून दिसून येईल की राजा आणि बजीगपुडी उपाध्याय जोडी व ३७, व ४, रा ५, आणि रा ३५, ह्या ध्वन्यांनी मास्क टप्पी देवून त्याशिवाय रा-उट आणि व-उटाने कर्णमात्रे सोकटे वरून त्याशिवाय बजीगचा एक कर्णमात्रे सोकटा झाल्याने ह्या सर्व मोहोऱ्यांची मास्क टप्पी व ३४, रा ३४, रा ३४, ह्या मध्यवर्ती ध्वनि शिवाय त्यापुढीच पावया व महात्मा रंगीतः (कर्ण) ध्वन्यांनी मास्क टप्पी रावांचे. ह्यावरून कटून येईल की जो स्वेच्छा मुहूर्ताच्या चालीत राजा आणि बजीगपुडी उपाध्याय यशस्वीरीतीने पुढे चालू नको ते कटवणांरी ध्वन्य रंगीतने त्या देवू नको.

आहूती १८६ आणि १८७ रून आणखी एक गोष्ट निदर्शनास येते की : - मांज्याना हलका येवून अशा घगांची गरज वाढली म्हणजे त्यांचे सामर्थ्यही त्या प्रमाणाने वाढते. ह्या वस्तुस्थिती निदर्शक गोष्टींना उदाहरण दाखवा-वा प्रत्येक स्तराने प्रत्यक्ष येईल. उदा० आहूती १८६, १८७ मधील स्वयंकायिष्ठ (म्हणजे ए १, ए ८, एच १, एच ८ मधील) ह्यांचे सामर्थ्य शून्य आठे कारण त्यांना हातवाड करवा येत नाही. पण आहूती १८०, १८२ किंवा १८३ मधील डी १ ह्या घगांनील हत्तीचे मानधर बुडिंगत झाल्याने आढळून येईल. यावरून आणखी

[illegible][illegible][illegible]

(१) प्या-रा ४, ...; चिया
(१) प्या-व ४, ...; चिया
(१) प्या-व उं ४, ...; चिया
(१) प्या-रा उं ४, ...;
(१) घो-रा उं ३, ...; ही चाल घरी आहे.

} या होत. स्थानंतर

या समाज्या चारीमधे पांडव्या दोन साली अवघा जोरपिय आंगेर करण त्या मजान
ला केन्ध्यसना ताका निळडून त्यान वेळी याना मागची मोकळा करपा. ह्या पांडव्या
चा शीतार मळताने केवळ यथापांचा उभाट चारी न करपा आसरी मोतेरा मुख्याना. आपणे
अना यणे. दर पांडव्यावद्दल ते मागिते आंगे ते मजे साज्यासरी न्याय पडता ते निगडे
सांगाय्यास नको.

(१) प्या - ग ४, ... ; आनि (१) प्या - व ४, ... ; या चाही मरत निद्रासा
मागा येवंच नाहीं त्वांचे पुढीं कर्णकांवर भायर नजर रोयना दिवंची प्यापावना
नार्मात आल्याने त्यांची आगेकूच रोयतात.

[illegible]

“ जो केंद्रचक्रावर तावा मिलवू शकतो.
तो डावावर वर्चस्व मिलवू शकतो ”

रोळावपाची दुसरी पाळी काळमास येत असताना या मुक्तापि नक्षेत्रांत सडन उमवी लागते. त्याउलट पांडव्याय त्याचा 'उ' मान्य करायनाली प्रभातानस उमन मवी प्रसने; त्यावेळेचे मुक्तापि प्राधान्य सदां काळ पडत असते. त्याचा अडावोही निगमल्या प्रकारच्या मुक्तापिच्या चाळीतून कदा घडतात हे पाहू.

“मुक्तापिच्या चाळीचे प्रकार”

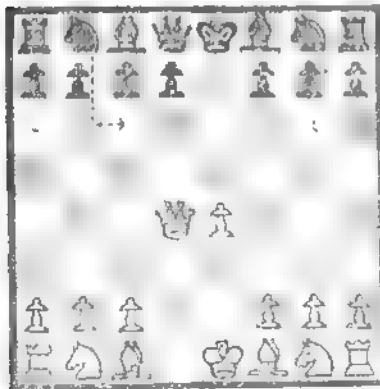
उदाहरण मुक्तापि सा आठ्ठासून पत गोष्ट जायवेळी ता, उदाही मुक्तापि गोष्टीयां पुढीं प्रसनी तला उडुणवाप्रीं गोष्टी कळू शकता. त्यानसून मुक्तापिच्या चाळी निरतिराळे प्रसने उडुणवाप्रीं आरंभ गोष्टीयां त्यावेळी उडुणवाप्रीं त्यावेळी सडात. त्या उडुणवाप्रीं सडांची नावेही निरतिराळी आहेत. उदा०

(१) सडी सडाची नावे त्याच्या गोष्टीयां नावां सून र. प्री. सडी. उदा० ‘रूपगोष्ट’ ‘उडुणवाप्री’ ‘निरतिराळी’ सड्या सडा. (२) सडी नाव त्याच्या मुळ आगत्यासून पत गोष्टी आते उदा० ‘आगत्या सडा’, ‘उडुणवाप्री’, ‘निरतिराळी’ ‘मुक्तापि’ ‘गिरिजा सडा’, ‘निरतिराळी’ सडा. (३) सडी नाव त्या आगत्यासून पत गोष्टीयां सडाच्या कल्याण त्याचे नाव सा सडा सडा. उदा० ‘कलीर सडा’ ‘मुक्तापि’, ‘उडुणवाप्री’ ‘निरतिराळी’ सडा.

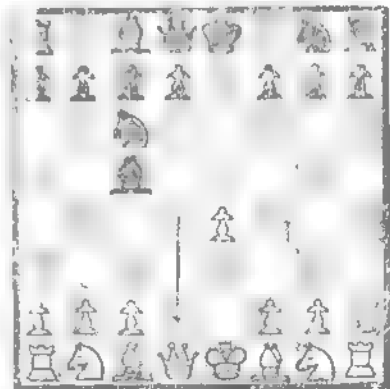
पुढे ‘सु’ ‘रु’ ‘वा’ ‘त’ त्यावेळी त्याचे सडा सडा, सडाच्या मुक्तापिच्या चाळीची माळी, सडी आरंभ आगत्या सडा. प्री. आरंभी पडात.

(सु) दुहेरी राजा - त्याचांची सडा सडा :-

(१) केंद्राच :-

आकृती १४८
काळ्याची खेळी आहे.

आकृती १४९
पांडव्याची खेळी आहे.

(१) प्या - ग ४, प्या - ग ४;

(३) ..., घो - व उं ३

(२) प्या - व ४, प्या - व ४;

(४) व - व १, उं - (व) उं ४;

(३) व × प्या, ...;

(आकृती १४९ पहा)

(आकृती १४८ पहा)

(क) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(ख) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(ग) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(घ) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(ङ) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(च) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(छ) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(ज) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

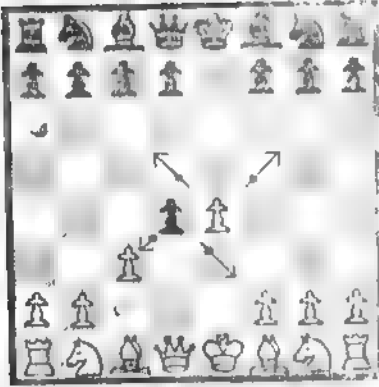
(झ) मुद्रवाणीया प्यायांच्या चाव्री केल्या आहेत; त्यामुळे

(४) ..., उं - (व) उं ४;

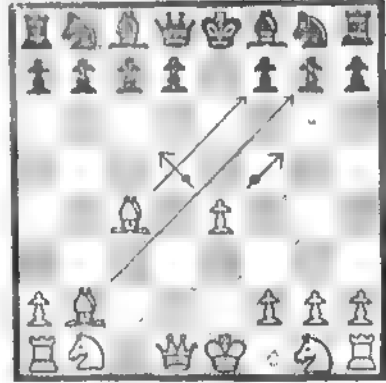
मनासिने अकसा जेवन जोपास केल्यासारखेचि सारि नुसते तणेचि नव्हते। तसेच

(२) डॅनीशचे आमीप (Gambit)

आकृती १५०
काळ्याची खेळी आहे

आकृती १५१
काळ्याची खेळी आहे.

- (१) प्या - रा ४, प्या - रा ४;
(२) प्या - व ४, प्या × प्या;
(३) प्या - (व) उं ३, ...;
(आकृती १५० पाहा)

- (३) ..., प्या × प्या;
(४) उं - (व) उं ४, प्या × प्या;
(५) उं × प्या, ...;
(आकृती १५१ पाहा).

प्याच्याने हे एक आमीप आहे. 'आमीप' हा शब्द इटाली भाषेतील 'Gambit' ह्या शब्दाकरता वापरला आहे. गॅम्बीट म्हणजे आमीप - ही जोगीम पत्करून केलेली वेदप्रत्यार्थ अशी मुक्कामीची चाल आहे. ह्यामध्ये खेळातू जोगीम पत्करून प्रसंगी एखाद दुसऱ्या बुद्धिबळाचा आमीप रुाने बळी देतो आणि त्याच्या बदल्यात अनुकूल डाववाद साधण्यासाठी पुढाकार किंवा इतर स्थितिजन्य लाभ मिळवू शकतो. थोडक्यात आमीप (Gambit) म्हणजे "स्थानाकूल डाव वाढ साधण्यासाठी, एखाद्या बुद्धिबळाचे (साधारणपणे प्याच्याने) आमीप दाखविणे होय"

बरील आकृती १५० मध्ये : आमीप रुाने दिलेल्या पांढऱ्या 'व' प्याच्याचा बळी काळ्याने नुकताच (म्हणजे २ ..., प्या × प्या खेळीने) घेतला आहे. ह्याशिवाय पांढऱ्याने दुसरे एक प्यादे - (व) उं ३ मध्ये चालवून आणखी एक आमीप काळ्याला दाखविले आहे. आणि ह्या आमीपाचा स्वीकार काळा करील असा अंदाज पांढऱ्याने केला आहे. कारण काळ्याने जर का (३) ..., प्या × प्या; ही चाल करून आमीप स्वीकारले तर पांढऱ्या (४) उं - (व) उं ४, ...; ही खेळी करून आपला एक उंट वेदरात बाहेर मुक्कामी काढू

मार्ग आणि वर पुढता निरांतेत आगीस मिळवून कल्याण पाळा आणामी एक आगीस स्वीकारतो. उदा०

(४) ... प्या × प्या; त्याचा उत्तर म्हणून पांढरा मग

(५) उं × ... प्या; ती मोठी करून आपला दुसरा भेट मारविला कल्याणादी मुल्यानात बाहेर काढतो (आकृती १५.१ पहा).

मागचे पाच मोठ्यांची मोळा बेगीज केल्यास आपणाम पुढील मोठी रिमून येतील :-

पाच पांच तीन प्यायांचे आगीपरूपाने वाडवून करून त्याच्या बदलता पुढील मोठी मायल्या आहेत—

(६) मुक्ता ति-रा चावीत दोन मोहोरी समर्थपणे बाहेर काढून, त्याने

(७) चांगली डाववाढ साधली आहे.

(८) एक पां. प्यादे मुक्तातीपासूनच केन्द्र खरात काढले आहे; त्या उःत काळ्याची कुली आहे; कारण काळ्याने पुढील चुका केल्या आहेत. उदा०

(९) बाहेर काढल्या प्यायांचे मारामारी केली आहे; आणि

(१०) मुक्तातीच्या स्थाने प्यायांच्या चावी केल्या आहेत; त्यामुळे

(११) त्याच्या आपली मोहोरी बाहेर काढता आली नाहीत — तसेच

(१२) बाहेर काढलेले प्यादेमुक्ता दोवटी मारले जाते; त्यामुळे

(१३) त्याच्या एकही मोहोरी किंवा प्यादे बाहेर काढण्याचे भाग्य त्याचे नाही.

(१४) त्याला डाववाढ करता आली नाही.

(१५) आगीपरूपी पां. प्यादी पुढतात मारण्याच्या नादात बाहेर काढलेले रा-प्यादेच दोन तीनदा हलविण्यात, काळ्याने ' धेल पुढत दटक्या ' आहे.

(१६) त्याचा चौपट फायदा पांढऱ्याने घेतला आहे.

मोठक्यात मांगावयाचे म्हणजे, काळ्याने तीन प्यायांचे आगीस स्वीकारले आणि त्यापोटी बाहेर काढले गेलेल्या पांढऱ्या उंटांच्या जोडमोळीच्या प्रस्तर हलव्याचे आत्मानही काळ्याला स्वीकारणे भाग पडते.

(३) हव्हॅनचे आगीप

(१) प्या - रा ४, प्या - रा ४;

(२) घो - (रा) उं ३, घो - (व) उं ३;

(३) उं-उं ४, उं-उं ४;

(४) प्या-(व) घो ४,...; (आकृती १५२ पाहा.)

प्याच्याचे आमीप पांढऱ्याने दाखविले आहे, आणि असा अंदाज बांधायला आहे की जर काळ्याने ते आमीप स्वीकारले उदा०

आकृती १५२
काळ्याची खेळी आहे

(४) ..., उं × (घो) प्या; तर तो पुढीलप्रमाणे पाचवी आणि सहावी

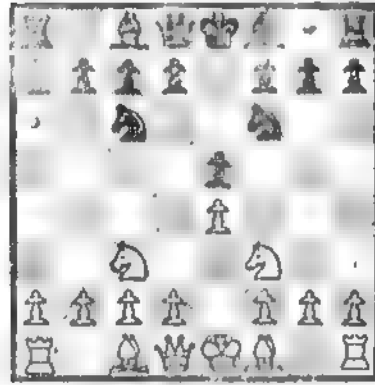
(५) प्या-उ ३, ...; } खेळी करू शकतो.

(६) प्या-ब ४, ...; } आणि अशा रीतीने तो बजीरापुढी ४ प्यादे

निर्धोकपणे पुढे सरू शकतो, आणि प्याच्याच्या साहाय्याने केंद्रबसंभोवती वट ताबा मिळवून डावबाद साधू शकतो. तसेच गंभाव्य इतर चढावण्याची पूर्वे तयारी करू शकतो. आणि धडाकेवाज खेळ होऊ शकतो त्यामुळे असा डाव खूप रंगतो.

परंतु अननुभवी खेळाडूंना हे सारे जमणार नाही तेव्हा नवोदित खेळाडूंनी शक्यतो “(४) ..., उ-घो ३;” ही खेळी करून प्याच्याच्या अमीपाचा स्वीकार करू नये. अशा प्रकारचा धोपटमार्ग स्वीकारल्यान काळ्याच्या त्वरित धोका पोहोचत नाही. परंतु डाव लांचतो.

(४) चार घोड्यांचा डाव :

आकृती १५३
पांढऱ्याची खेळी आहे.

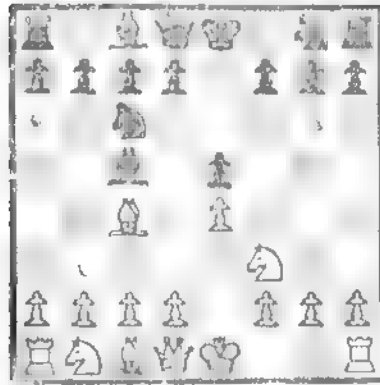
- (१) व्या - रा ४, व्या - रा ४;
- (२) घो (रा) उं ३, घो - (घ) उं ३
- (३) घो - उं ३, घो - उं ३; (आकृती १५३ पाहा).

आकृती १५३ मधील स्थिती पुढील खेळ्यातून आणता येते. उदा०

- (अ) (२) घो - (रा) उं ३, घो - (रा) उं ३;
- (३) घो - उं ३, घो - उं ३; किंवा
- (ब) (२) घो - (घ) उं ३, घो - (घ) उं ३;
- (३) घो - उं ३, घो - उं ३;

अशा प्रकारची सुरुवात जरी सुरक्षित असली तरी त्यामध्ये जिवंतपणा भासत नाही. कारण दोन्ही वाजून समान स्थिती प्राप्त होते त्यामुळे डावामध्ये तडफ उगल होत नाही. परंतु धोका नमव्याने, नवोदित खेळाडूंनी अशा प्रकारच्या सुरुवातीच्या चाली करावयास हरकत नाही.

(५) ग्युको पियातो

आकृती १५४

पांडन्याची खेळी आहे.

- (१) प्या-रा ४, प्या-रा ४;
 (२) घो-(रा) उं ३, घो-(च) उं ३;
 (३) उं-उं ४, उं-उं ४; (आकृती १५४ पहा)

आणि ह्यापुढे पांडन्याने जर का

- (अ) (४) प्या-व ३, ...; } असा भोषट्मार्ग
 (५) घो-उं ३, ...; } स्वीकारल्या तर

डावी व सौम्य स्वरूप प्राप्त येते. परंतु पांडन्याने जर का :

- (ब) (४) प्या-उं ३, ...; ही खेळी करून,
 नंतर केंद्रवरांवर ताचा भिलविण्यासाठी,

(५) प्या-व ४, ...; अशी खेळी करून वजीर प्यादे पुढे सरकाविल्यास त्याचा केंद्रवरावर भोजनापूर्वक दबाव आणता येतो, आणि ह्या हालचाली यशस्वी रातीने केल्यास त्याच्या दोन प्याचा केंद्रामध्ये राहतात आणि मग त्याच्या योग्य ती डाववाढ, करता येते.

(श) ह्यामुळे थोडे, उट वागेर काढून योग्य रीतिने टाकवाट याचा साधन येतो.

(ट) वेळेवर फिलेकोट करणे शक्य होते. वगैरे.

ह्या चाठीतून डाव भाग गुंतागुंतीचा होतो वग निवडाने व निवडानेच आणि उडी घेऊन त्याचा देणारा होतो.

परंतु वगळण्याचे पां. व्याख्या आसीयाचा साकार न करण म्हणजे आसारेत (२) ..., व्या × व्या ...; ही खेळी न करण) जर का काळ्याने

(३) २... उं - उं ४ ही खेळी खेळी आणि पोंट घेणे जर वा

(३) व्या × व्या ...; ही खेळी खेळी परती साठ्याचा थोडकूत ठरत करण (३) ..., व (३) हा ५ डाव; ही खेळी काळ्याने खेळी करून साठ्याची स्थिती निवडण, होणे आणि काळ्याचा डाववाडीसाठी गुंतण्या वागेर काढण्याचा शक्ती मिळत असे. निवडण्याचीच्या चाळीतील पाटासचा पुढाकार आणे. कारण साठ्याने मुदवालीचा व्याख्याना चाळी नेल्या आले आणि साठ्याचा साठ्याचा वागेर ही काळी नेली नाही व्याख्याना डाववाडीमध्ये मागे पळण्याचा संभव आहे.

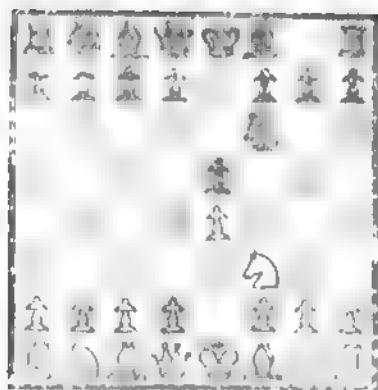
(४) साठ्याच्या व्याख्याने साठ्याने न येऊन, काळ्याचा (२) ..., व्या - व ४; ही वाट करून प्रविष्टात साठ्याने येते. साठ्याने "पाळ्याने" प्रविष्टासाठी "पाळ्याने" (आपली १५६ पाटा.) मागे आली क. १५६ घेणे आसारेत प्रविष्टात "मुक्ती-विधाने" साठ्याच्या साठ्याने होणे पाळ्यानेच्या प्रविष्टाच्या चाठीतून गुंतण्या वाट करणे. यासाठी कोणत्याही प्रकारचे साठ्याने साठ्याच्याच्या साठी साठ्याने विचार करणे आणि आवश्यक आहे. कारण साठ्याने साठ्याने म्हणजे साठ्याच्या साठ्याने उडी घेणे साठ्याने. तेव्हा आसारेत येण्यासाठी साठ्याने उडी घेणे आहे ते नेमके उडी घेणे व्याख्याने खेळी घेणे साठ्याने उडी घेणे साठ्याने. कारण साठ्याने साठ्याने साठ्याने उडी घेणे डाव साठ्याने येतो.

(७) "पेट्रॉलचा वचाव"

(१) व्या - रा ४, व्या - रा ४;

(२) घो - (रा) उं ३, घो - (रा) उं ३;

आपली १५७ पाटा. साठ्याच्या थोड्याने काळ्याचा व्याख्याने साठ्याने चढविण्या असल्याची काळ्याने त्या व्याख्याने नेम करण्याने, विनम्र साठ्याने व्याख्याने नेमचे प्रविष्टा चढविण्या आहे.

आकृती १५७
पांढऱ्याची गेली आहे.

[illegible]
$$(\frac{1}{2}, \frac{1}{2} \times \frac{1}{2}, \frac{1}{2} \times \frac{1}{2});$$

विशेष (५) धो - व (उं ६) काटग्रह, उं - ग २; आणि मग

(દ) ધો $\times$ વ, રા $\times$ ધો

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

२. या प्रमाणानुसार आताही पाठकाच्या (१) हा मेळतो. म्हणजे (३) सो × त्या, ... त मेळतो। म्हणजे (३) ... त्या = व ३, त्या वेळी उतर देणे नसावे, कारण त्याचा (४) सो = (३) व ३, ... ही चार संख्यांचा भाग होऊ नये. त्या प्रमाणानुसार सर्वोत्तम काळ्याचे केन्द्र प्यादे जाते.

(८) फिलीडोरचा वचाव

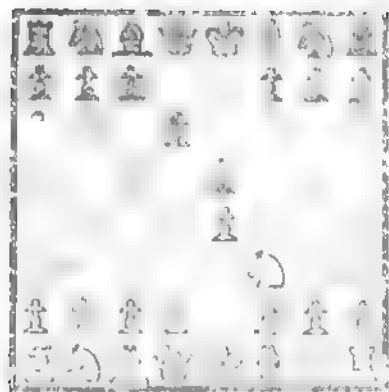
(१) प्या-रा ४,

પ્રશ્ન - ૨૧ ૪:

(੨) ਘੋ - (੨੧) ਤੇ ੩,

प्या - व रे; आकृती १५८ पाहा.

आकृती १५८
पंग-शान्ची खेळी आहे.

विनोद गान्धारीपां-रोमान्द अन्वर्तमान, त्याच, वस्तुतः केवळ फारसि
दिल्या आहेत. म्हणजे मुन्सा निजताच्या नदी केवळ, आपले नदीने नदीने दाटल्यात
मुम्बई हाक्याने दाटली आहे. उदाहरणाने निपारण केले (२)..., (१) - (५) ने २; हा
मुम्बईचा हाक्यानी सगळी दाटली आहे. नदीने फारसिने वस्तुतः केवळ फारसिने
पणुत निजता दाटली, फारसिने नदीने दाटली आहे. उदाहरणाने निपारण केले (२)..., (१) - (५) ने २; हा
राजा - उदाहरणाने निपारण केले (२)..., (१) - (५) ने २; हा
मुम्बई दाटली आहे. निपारणाने - उदाहरणाने निपारण केले (२)..., (१) - (५) ने २; हा
कायक ठरते.

(९) रुय लोपेझ

- (१) प्या - रा ४, प्या - रा ४;
- (२) घो - (रा) उं ३, घो - (घ) उं ३;
- (३) उं - घो ५, ...;

आकृती १५९ पाहा.

(१२) विहणन्ताचा डाव :

(१) व्या - ग ४, व्या - ग ४;

(२) घो - (य) उं ३, ...;

तसेच हा डाव अर्धा निव्वळला वाटतो कारण त्या चालीने काळ्यास मजबूती मिळते. हा डाव (२) घो - (ग) उं ३, ...; ही चाली काळ्यास फायदा देणारी असल्याने अर्धा मानक डाव नव्हता असा तर्क येतो असा अर्धा (२) घो - (य) उं ३, ...; ह्या चालीने आपता येत नाही.

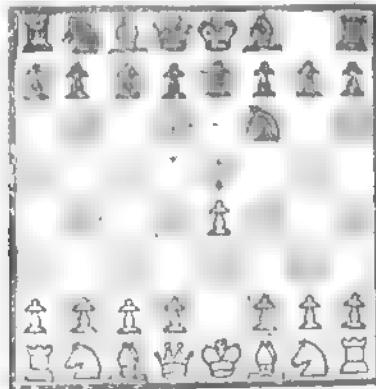
(क) एकेरी राजा व्याघाची सुरुवात

हा राजा व्याघाच्या मुक्तपेजा पर्यंत राजाच्या तसेच सुरुवात, दोन्ही बाजूपासून होऊ शकतो असा डाव आहे, परंतु काळ्यास एकेरी एकेरी राजा व्याघाची सुरुवात होऊ शकते. हा डाव (१) व्या - ग ४, ...; ह्या चालीने काळ्यास फायदा मिळतो, असा (१) व्या - ग ४, ...; ही चाली काळ्यास फायदा देणारी असल्याने अर्धा मानक डाव नव्हता असा तर्क येतो असा अर्धा (२) घो - (य) उं ३, ...; ह्या चालीने आपता येत नाही.

(१) अलेखीनचा द्याव

१ व्या - ग ४, घो - (ग) उं ३; (पांढ्या १६३ राजा.

हा डाव काळ्यास फायदा देणारा असल्याने अर्धा मानक डाव नव्हता असा तर्क येतो असा अर्धा (२) घो - (य) उं ३, ...; ह्या चालीने आपता येत नाही.

आदर्श १६३
पांढऱ्याची मेली आहे.

२. मातंगीने तालाच उच्यार नाहीं, जेणे अनुमान काढता येता त्यानेच तालाच्या ताळ्याची बाब टांगली राहते.

३. काळ्या वजाव गुण्याने सादणे. नाग सांगेनेच तालाच्या शेजावरून उच्यार नाहीं.

(३) प्रतिकेंद्र डाव

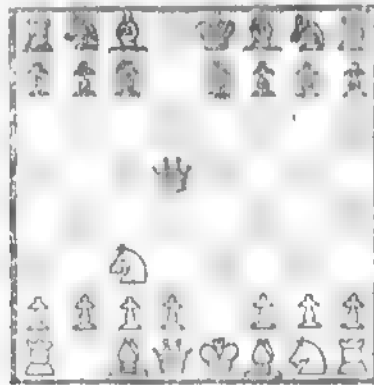
(१) प्या - रा ४, प्या - व ४;

काळ्याचा हा वचाव स्वागताचे नाहीं.

मागण मग पुढील चाली होण्याचा संभव असतो.

(२) प्या × प्या, व × प्या;

(३) थो - (व) ३ ३, ...; आकृती १६२ पाहा.

आकृती १६२

काळ्याची शेळी आहे.

आकृती १६२ मग सहायाने आपणानेच काळ्या वर्ज्यावर धाड्याने, काळ्याचा, त्याचा हाती वगैरे हाटोने वर्ज्या मध्ये गुंथित ठिकाणी पियाळाचा व्यासो, अशा चालीने थोरे मातंगीने नेचने मागे पुढील खेळाच्याने त्याचा वेळ पुकट द्यावा जाणे. त्या वेळाच्या निदर्शक गोष्टीचा दृष्टांत पाहता काळ्याच्या मिळतो. मागण वर्ज्या वाचवण्यासाठी पुकट नेचने शेळीनेच पहाण्याचा आपणही एक मोर्चे थोरे काळ्याचा मधी आपोआप मिळते.

(४) फ्रॅच-वचाव

(१) प्या - रा ४, प्या - रा ३;

१. अथ हिन्दु धर्मस्य प्रारम्भः ।
 २. अथ बौद्ध धर्मस्य प्रारम्भः ।
 ३. अथ जैन धर्मस्य प्रारम्भः ।
 ४. अथ सिक्ख धर्मस्य प्रारम्भः ।
 ५. अथ इस्लाम धर्मस्य प्रारम्भः ।
 ६. अथ ख्रिस्तियन धर्मस्य प्रारम्भः ।
 ७. अथ सिन्धु नदीस्य प्रारम्भः ।
 ८. अथ गङ्गा नदीस्य प्रारम्भः ।
 ९. अथ यमुना नदीस्य प्रारम्भः ।
 १०. अथ सरयू नदीस्य प्रारम्भः ।

(२) घो - (ग) उं ३,   प्या - ग ३;

(३) प्या - स ४, . . . :

આ બાબતે સરકારે નીચેના નિર્ણયો લીધા છે :—

(३) $\therefore$, व्या $\times$ व्या;

(४) घो × ज्या, घो - (रा) उं रे;

(૫) ધો - (ચ) ઉં ૩, . . . ;

[illegible]

(५) ... , त्या - व ३,

(੬) ਤੰ - (੮) ਤੰ ੪, ...;

॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

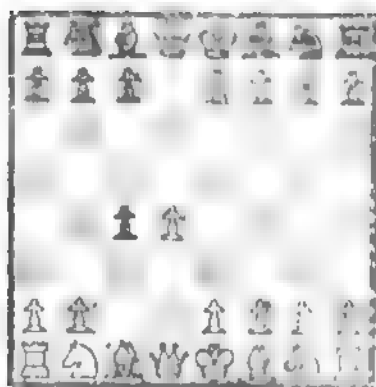
(६) उं-रा २, ...; नंतर प्या-(रा) उं ४, ...; त्यापुढे

५-३३, ...; त्वा स्पेक्ष्या करुण; किंवा

(६) प्या - (रा) घो ३, ...; नंय ३ - घो ३, ...; ह्य खेज्या करुन; केद्र भागीनीम
पादरी घरे, पादव्याच्या पल्ल्यांत येतील.

(૬) ... , ઘો - હં મ્ :

આફ્રીકા ૧૬૮
પાંડુન્યાની મેલી આહે.

ଏହାକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସମୀକରଣ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି:

[illegible]

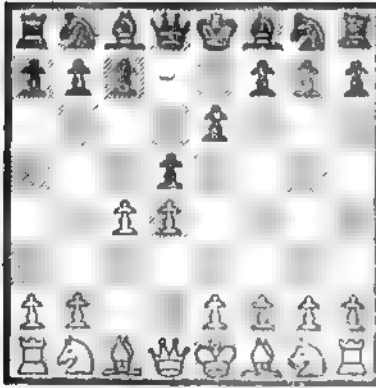
(२) यजीराच्या आर्मावाला नकार :
(किंवा स-व्याच्या आर्मावाला नकार)

(१) आ-स ४, आ-स ४:

१. (२) प्या - (ब) उं ४, प्या - ग ३; (पाठ ॥ १६९, ग-१.)

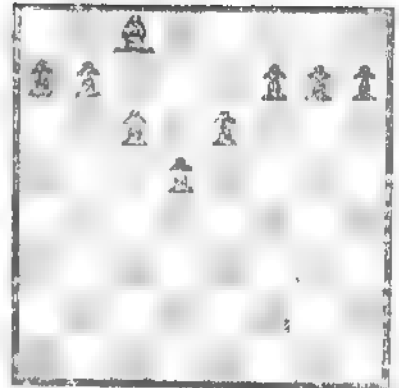
係訂

(२) ... ज्या - (घ) उं ३:

आकृती १६९

पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती १७०

प्यायाच्या वेळ्यात अडकलेल्या उंट

पांढऱ्याने हेऊ केल्याने आगीपात्राची - व ३ - प्यादे, काळ्याने सव्यातरी मारण्याचे टाळले आहे. ह्या वस्तुस्थिती निदर्शक बाबीमुळे ह्याला 'वजीराच्या आगीपात्रा नकार' हे संपर्क नाव पडले आहे.

येथे काळ्याने रा - प्यादे (किंवा व ३-प्यादे) खेळून व - प्यायाला जोर केला आहे. ह्याचे कारण उबड आहे. ह्यामध्ये मुखवातीला ' व ४ ' ह्या केंद्रबरात स्वतःचे प्यादे राखून ठेवण्याचा काळ्याचा हेतू स्पष्ट होतो. ह्याचे मूळ कारण 'केंद्रबराचा ताबा' होय, हा दोषा खेळाडूंमधील एक वादग्रस्त प्रश्न आहे. उदा० येथे पांढऱ्याने जर का (३) प्या × प्या, ... ; ही खेळी केली तर काळाही (३) ... , प्या × प्या. ही खेळी करून ' व ४ ' ह्या केंद्रबरात प्यादे राखून ठेवू शकतो. यावरून दिसून येईल की, अशा प्रकारची मुखवात नीट रीतीने खेळण्याचे ज्ञान आणि कसब दोघाही खेळाडूंना असणे लक्षात.

परंतु; काळ्याची स्थिती कोंडल्यासारखी होते. मुखवातीपासून काळ्याचा डाव हळूहळू आवळला जातो; ह्या गळचेपीची जाणीव काळ्याला होत असते, त्यामधील धोकाही त्याला दिसून येतो. तेव्हा ह्या सर्व गोष्टींची जाणीव ठेवूनच त्याने, ह्या गळफासातून सुटका करून घेण्याचा योग्य इलाज ताबडतोब करावयास हवा. उदा० (आकृती १७० पाहा.)

(चित्र क्र. १२) डॉ. अरुणोपाध्याय यांना पुण्याच्या प्राचीन शाळा भेट (१९५६)

(चित्र क्र. १३) डावीकडून : कु. जयश्री (वय १२ वर्षे) कु. वासंती (वय १३) कु. रोहिणी (वय ११) त्रिदिवल्लभ ग्वाडीकर भगिनी १९७५ च्या महिला राष्ट्रीय स्पर्धेत विजेतेपद कु. वासंतीने भूपतिले आठ आणि त्यामध्ये कु. जयश्रीने निसर्ग ब्रह्मक फ्लिडविला.

काही अखिल भारतीय नेपुण्यपद धारक

(चित्र क्र. १४) श्री. एम. गणेश
(१९५९, ६१, ६९, ७१, ७२, ७३)

(चित्र क्र. १५) श्री. नसीर अली
(१९६७)

(चित्र क्र. १६) श्री. फारुक अली (१९६३)

(चित्र क्र. १७) श्री. आर. वी. सारे (१९५५)

जिंदा ३, व ४ आणि (व) उं ३ मधील काळ्या प्याशांच्या वेळेपास सापडलेल्या (व) याचा अर्थ कसे काढावे? ही एक मुख्य अडचण काळ्याच्या मुखवातीपासून भेडसावीत असते. ही समस्या अशा प्रकारच्या चालीन वस्तूवर उद्भवते; आणि आकृती १७० मध्ये दाखविलेल्या अशा प्रकारच्या रचना साहजिकच निर्माण होते. तेव्हा काळ्या प्याशांच्या वेळेस (१) या (१) याचा मोकळा करण्याची तजवीज काळ्याने करावयास हवी. उदा० त्याने ... (१) - (१) ४; किंवा ... (१) - (१) ४; त्या चाली करून काळ्या प्याशांच्या (१) याचा बाहेर पडण्याची संधी द्यावी.

पण रचनेच्या सर्व मुखवातीच्या प्रकारांमध्ये ही मुखवात अत्यंत सुरवाती आणि निरंतर उघडता उघड करणारी आहे. म्हणून बुद्धिवल्ल खेळामध्ये उघडने चांगली प्रगती केली आहे याचे अशा प्रकारच्या मुखवातीच्या चालीच्या वाटेला जाणे हे भरे

(त) एकेरी - बजीर प्याशाची सुरवात

पण आताच पाहिले आहे की पांढऱ्याच्या (१) प्या - व ४, ...; त्या चालीला काळ्याने तर (१) ... (१) - व ४; त्या चालीने उतर दिले तर पुढे डाव खेळणे अवघी कठीण जाते; म्हणून काळा, ही (१) ... (१) - व ४; खेळी न करता दुसरी पग्यारी योग्य चाल निवडतो. उदा०

(१) ... (१) - (१) उं ३, आकृती १७१ पाहा किंवा

(१) ... (१) - (१) उं ४; (आकृती १७२ पाहा) ही चाल करून काळा पांढऱ्याच्या 'रा ४' ह्या घरावर ताचा निळविण्याचा प्रयत्न करू शकतो. (त्यामुळे दोन्ही खेळांमध्ये केंद्रमनास्पर्धेचा लढा सुरू होतो.) त्या चालीमुळे काळ्याचे दोन फायदे होतात.

पण फायदा : त्या चालीमुळे, पांढऱ्याच्या हत्यातला मुखवातीच्या खेळ्या करण्यास आळा बसतो.

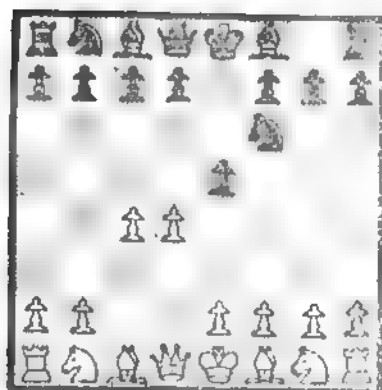
दुसरा फायदा : ही चाल केल्यामुळे काळ्याला ह्या तसा डाव टाकता येण्याची संधी येते, अशा रीतीने खेळण्याचे स्वातंत्र्य काळ्याच्या अभ्यासने रसाचा आत्मविश्वास वाढतो. तसेच त्याचा पांढऱ्याच्या ओंजळीने पाणी पिण्याचे टाळता येणे आणि त्याच्या मनावरील दडपण आणोआण कमी होणे; तो मोकळ्या मनाने डाव खेळू शकतो.

(१) बुडापेस्टचा बचाव

(१) प्या - व ४, धो - (१) उं ३;

(२) प्या - (१) उं ४, प्या - रा ४;

आकृती १७१

पांडव्याची खेळी आहे.

(आकृती १७१ पाडा) विचारपूर्वक वेळ केलेले हात पाहिले आहे. मारण पांडव्याने जर (३) व्या × व्या, ...; ही खेळी केली तर; काळा (३) ...; धो-धो ५; ही खेळी करतो आणि पुंड (४) ...; धो × (५) व्या, → ही खेळी करू शकतो.

या चार चालीमध्ये काळ्याने वांग काढू (५) पाडा एवढेच निवडू शकण्याचे आहे. मुरुगा विव्या चालीत नेच ने मोकळे होऊन बळ पडण्याचे आहे. तेव्हा पांडव्याने चरव्या खेळीच्या खेळी “(४) व्या - (५) उ ४...” या खेळी करून, पुंड वेळेच्या विनमोर (५) व्या पाळा योग करणऱ्या भागवतीला न पडता असा विनमोर आवडी लावतात करवी हे उचल. परंतु त्याच वेळी पांडव्याने त्या पुंड वेळेच्या (५) व्या पाळा (४) व्या - (५) उ ४, ...; ही खेळी करायला (४) ...; ५ - ३ ४; ही खेळी करून तो त्याचा उट निव्वंरुणे बाहेर सुट्याला आणत आणि पांडव्यास त्याच आणू शकता.

(२) उच्च वचाव

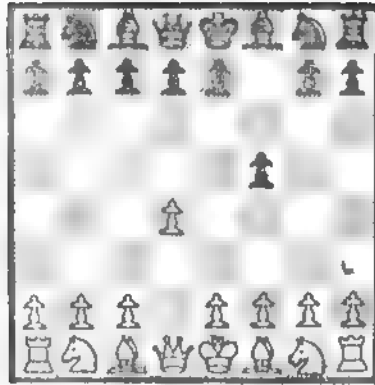
(१) व्या - व ४, व्या - (५) उं ४; (आकृती १७२ पाडा)

वरील चाल पुढील चालीतून येऊ शकते.

उदा० : (१) व्या - व ४, व्या - ५ ३;

(२) व्या - (व) उं ४, व्या - (५) उं ४;

या पुढे पांडव्याला (२) व्या - ५ ३, ...; ही खेळी करून केवळ वचावातून चालीत रूपांतर करण्याची संधी लाभते.

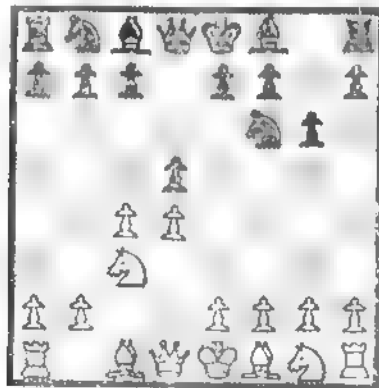

आकृती १७२
पादऱ्याची खेळी आहे.

नमोस्तेम सेवता जा हव वचना नक हाव अनुमप्याम चांवया अहे. कारण ह्यामने
व हाव ह्या नमोस्तेम सेवता जा हव वचना नक हाव अनुमप्याम चांवया अहे. कारण ह्यामने
व हाव ह्या नमोस्तेम सेवता जा हव वचना नक हाव अनुमप्याम चांवया अहे. कारण ह्यामने

- (अ) ..., प्या - रा ३; त्यानंतर..., प्या - व ४; किंवा,
(ब) ..., प्या - रा ३, त्यानंतर..., प्या - व ३; किंवा
(क) ..., प्या - व ३, त्यानंतर..., प्या - रा ४;

(३) मुन फिल्डच्या थचाव :

आकृती १७३
पादऱ्याची खेळी आहे.

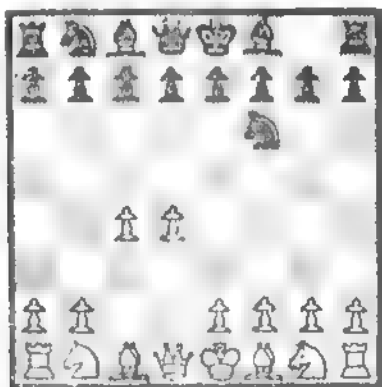
- (१) प्या-व ४, घो-(रा) उं ३;
 (२) प्या-(व) उं ४, प्या-(रा) घो ३;
 (३) घो-(व) उं ३, प्या-व ४: (आकृती १७३ पाहा)

ह्या वचन्यामध्ये काळ्या (रा) उट → घो २ ह्या वचन टेवून, केंद्रकर्णातील घरावर उंटाला दबाव वाढविण्याचा, काळ्याचा उंटस अ. त. तसेच तीन चा तीनच पुढी घरापासो जाही करता येतील. उदा०

- (४) प्या × प्या, घो × प्या;
 (५) प्या-रा ४, घो × घो;
 (६) प्या × घो, प्या-(व) उं ४;
 (७) घो-उं ३, उं-घो २;

अशा रीतीने काळ्या राज्या उट बाहेर काढणे. ह्या रंगळ्यातून उटबाण्याच्या स्थितीत, पांढऱ्या 'व-प्याया'चा 'उं'चा जोर आहे, आणि याचावर काळ्याचा 'घो'चा जोर होतो आहे. तथा आता सर्व उटबाणे केंद्रकर्णातील पांढऱ्या प्यायाच्या चपाविस ४; घो-प्या ४ केंद्रकर्णातील काळ्या उंट्याच्या सामर्थ्यामध्ये आहे.

(४) राज्या भारतीय वचाव

आकृती १७४

काळ्याची सेव्ही आहे.

- (१) प्या-व ४, घो-(रा) उं ३;
 (२) प्या-(व) उं ४, ..., (आकृती १७४ पाहा):
 किंवा
 (२) घो-(रा) उं ३ ...;
 (२) ..., प्या-(रा) घो ३;

आकृती १७१, पांढऱ्या दिव्याप्रमाणे गमनेदार खाली करता येता.

(३) घो - (ब) उं ३, उं - घो २;

(४) व्या - रा ४, व्या - ब ३;

(५) घो - उं ३, (ब) घो - ब २;

(६) उं - रा २, ० - ०;

(७) ० - ०, व्या - रा ४; बगैरे.

आकृती १७२ ज्याचा मारा व संवण्यासाठी, काळ्या... व्या × व्या ची खेळी करू शकतो. काळ्याचा हा वेग हाणून पाडव्यासाठी, पांढरा

(१) व्या - ब ४, ... : ही चाल करू शकतो. ज्याच्या वेग निवोन शक्यानेर
... : घो - रा ४ : ही खेळी करून रा - उं ३ शकता. व्याने पुढे दामट शकतो.
... : व्या (रा) उं ४ : पुढे व्या रा - उं ३ पट्टी : खेळी करून, मिडकोपाडी
... : रा - उं ३ या चालीने उं ३ वृद्धकाळा खेळावयास लागू शकतो.

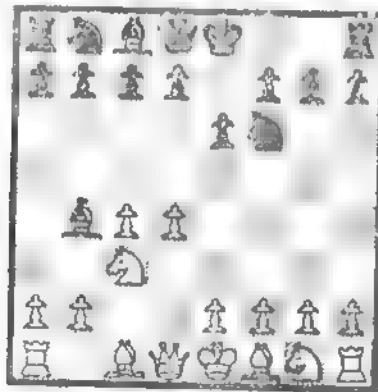
(५) निमझो-इंडियन यच्चाव

(१) व्या - ब ४, घो - (रा) उं ३,

(२) व्या - (ब) उं ४, व्या - रा ३;

(३) घो - (ब) उं ३, उं - घो ५;

आकृती १७२ पाहा :

आकृती १७२

पांढऱ्याची खेळी आहे.

पांढऱ्याच्या (१) व्या - ब ४, ... : व्या मुख्यानीच्या पांढऱ्या चालीस काळ्याने बर

मिळते उदा (१) ... गो (ग) ३ ३: स्थान ऐकता, नाणे, वेग काळा न मिळवता येते
तात्पुरते पुढे चालवीत नाही.

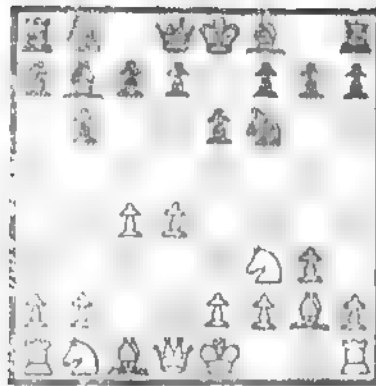
सिध्दा मेळीत पाठव्याने व योगीय रीत काढत 'ग ४' ने चालवावे म्हणजे
ऐकण्याचा स्वर येत पाहजे हाळ्याने उदाराचे सापेक्षता येत नाही, त्याने नमूद होते.
त्याच वेळी (ग) ३ ३ मधील काळा पोटा सापेक्षता 'ग ४' मधील माग येत नसत.
मुळे पाठव्याने (४) पदा - ग ४, ... ही रीत नसत नाही. आणि यामुळे
त्याने ही मेळीत केरीत नसत काळा येत नसत. म्हणजे हाळ्याने माग येत नाही.
पोटाचा (उमर घेऊन) पाहजे पोटाचा माग येत नाही. म्हणजे हाळ्याने माग येत नाही.
म्हणजे हाळ्याने माग येत नाही. म्हणजे हाळ्याने माग येत नाही. म्हणजे हाळ्याने माग येत नाही.

वर उल्लेखित्या मेळ्याच्या पुढे हाळ्याचा पुढीलप्रमाणे येतो करता येईल उदा
..., पदा - व ३; आणि त्याने ..., पदा ३ ४; त्याने गो ..., पदा ३ ४, त्याने
..., पदा ३ ४ ही रीत ही हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे
त्याचप्रमाणे पाठव्याने ही समस्त हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे हाळ्याने येत नाही.
येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही.
येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही.
येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही.
येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही.
येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही. येत नाही हाळ्याने येत नाही.

(५) वर्जीगचा भारतीय धर्माचा

- (१) पदा - व ४, गो - (ग) उं ३;
(२) पदा - (व) उं ४, पदा - ग ३;
(३) गो - (ग) उं ३, पदा - (व) गो ३;

अशा रीतीने व - मेळ्यापुढील हाळ्याने पाठव्याने हाळ्याचा येत नाही. याप्रमाणे
याचा पुढे ..., (व) ३ - पोरे: ही रीत ही हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे हाळ्याने येत नाही.
माग जाईल हाळ्याने येत नाही. उदा ३ पुढील हाळ्याने येत नाही. (४) पदा - (ग) गो ३,
उं - गो ३: हाळ्याने उदाराचे सापेक्षता पाहजे (५) उं - गो ३, ... (हाळ्याने
१७६ पाहजे) ही रीत ही हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे हाळ्याने येत नाही. याप्रमाणे
हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही.
हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही.
हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही. हाळ्याने येत नाही.

આકૃતી ૧૭૬
પાંદુન્યાની ગેલ્લી આગે

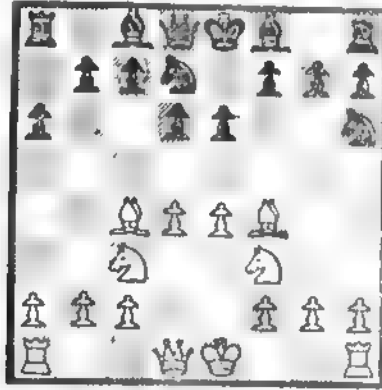
१. अथ यथा हि हिंसा न भवति तदा हिंसा न भवति । एवमपि यथा हि हिंसा न भवति तदा हिंसा न भवति ।
 २. अथ यथा हि हिंसा न भवति तदा हिंसा न भवति । एवमपि यथा हि हिंसा न भवति तदा हिंसा न भवति ।

[illegible][illegible][illegible]

- (१) व्या-ग ४, व्या-ग ३;
(२) व्या-व ४, व्या-व ३;
(३) घो-(रा) उं ३, घो-(रा) ह ३;

- (४) घो - (व) उं ३,
 (५) उं - (रा) उं ४,
 (६) उं - (घ) उं ४,
 ...;

आकृती १७७ पाहा

आकृती १७७

काळ्याची खेळी आहे.

आतापर्यंत करण्यात आलेल्या पांढऱ्या आणि काळ्या बुद्धिबळांच्या चालींमुळे होणारे फायदे आणि तोटे थोडक्यात पुढे दिले आहेत :-

पांढरी काळी
 (१) प्या - रा ४, ...;

(१) ..., प्या - रा ३;

(२) प्या - व ४, ...;

चालींमुळे होणारे फायदे आणि तोटे

उंट आणि वजीराचे मार्ग मोकळे झाले आहेत, प्यादे केन्द्रघरात जाऊन केन्द्रघरावर मारक दृष्टी ठेवणे आणि रा - पट्टीतील काळ्या प्याद्याचा मार्ग रंगवणे. ही एक चांगली चाल आहे.

प्यादे (दोनाणेंवजी) फक्त एकच घर पुढे चालविण्याने केन्द्रघराभोवती योग्य नोंदवाव आणू शकत नाही. रा - उंट आणि वजीराचे मार्ग मोकळे झाले आहेत परंतु पुढे व - उंटाच्या मार्गात अडथळा उत्पन्न होतो, त्यामुळे ही चाल आत्मबंधनकारक ठरते.

केन्द्रात दोन प्याद्यांच्या आघाडीमुळे केन्द्रघरावर वर्चस्व प्रस्थापिण्यास मदत होते, तसेच योग्य रॉनीने डावबाद करण्यास मोकळीक मिळते. व - उंटाचा मार्ग मोकळा झाला आहे.

(२) ..., प्या - व ३;

पुन्हा प्यादे फक्त एकच वर पुढे सारल्याने, केन्द्र घराभोवती योग्य तो दबाव आणला येत नाही. व-उंटाच्या एका घरापुरती मोकळीक दिन्नी आहे. परंतु रा-उंटाच्या मार्गात अडथळा आणल्याने आत्मबंधनकारक चाल ठरते.

(३) घो - (रा) उं ३, ...;

हा घोडा व - प्यागाने संग्रहण करतो आणि रा ५ ह्या केन्द्रघरावर मारक दृष्टी ठेवतो. डाववाडीमाठी सुयोग्य चाल आहे.

(३) ..., घो - (रा) ह ३;

कडेच्या पट्टीतील घरात घोडा बाहेर काढल्याने त्याचा मारा (आढापेक्षा कमी घरांवर म्हणजे) केवळ चार घरांवर होतो (आहुती १४४ पाहा) 'सुकुवांनीच्या डाव-वाडीमाठी घोड्याची चाल उंटाच्या पट्टीतील घरात करणे मोडसर ठरते.' तेव्हा काढ्याची ही डाववाडीची चाल कमी दर्जाची आहे.

(४) घो - (व) उं ३, ...;

केन्द्रघरांना आणि रा - प्याग्या या जोर करणारी ही चाल अत्यंत उपयुक्त आहे.

(४) ..., (व) घो - व २;

हा घोडा व-उंटाचा कोंडमारा करतो. उं ३ ह्या घरापेक्षा व २ ह्या घरात आणलेल्या हा घोडा कमी कार्यक्षम ठरतो.

(५) उं - (रा) उं ४, ...;

रा ५ ह्या केन्द्रघरात आणली एक जोर केल्या आहे. ह्या उंटाने ह - ३ मधील काळा घोडा मार्गाने चूक ठरले असते; कारण निरुपस्थानात बसलेल्या घोड्याचा बळी लांब पाठ्याच्या उंटाने घेणे योग्य ठरले नसते.

(५) ..., प्या - (व) ह ३;

काढ्याने केलेली ही आगमनी एक निरुपस्थानाची आहे. कारण ह्या खेळीने फक्त पां. उंटाचा व घो ४ ह्या घरात जाण्यास तारपुत्रे बंधन घातले आहे, परंतु काढ्या बुद्धिबळ दळात पुढील चढ्यामाठी उयुक्त करण्यास ही चाल आणि आचारपत्र केलेल्या चाली काढ्याच्या दृष्टीने निरूपयोगी आहेत.

(६) उं - (व) उं ४, ...;

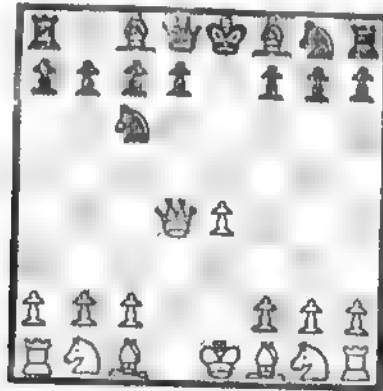
पांढऱ्याने केन्द्रघरांवर ताचा मिळविण्यामाठी आणि डावबाढ साधण्यामाठी एका पाडोपाठ एक केलेल्या प्याग्यांच्या आणि मोहोत्यांच्या यशस्वी चालीत ही एक उत्कृष्ट भर आहे. (आहुती १७७ पाहा)

केवळ महा सेळ्याने पांढऱ्याने आपली डाववाद अगरी आदर्श रीतीने साधली आहे, ह्याउष्ट काळ्यानी स्थिती अगरी निकट आंदे, आणि अशा ह्या विराजनाक स्थितीतून काळ्या मोहोऱ्यांना जर त्यांच्या प्राप्त कमकुवत स्थानांतून कार्यक्षम घर्गत आणावयाचे ह्याच्याम काळ्याच्या आगस्ती कितीतरी जादा सेळ्या कमव्या त्यानीत. काळ्याने योग्य अशी डाववाद न केल्यामुळे त्याचा डाव आवळला जाण्याची शक्यता आहे. पांढऱ्याने किलेकोटाची जय्या तयारी करून ठेविली आहे आणि त्याची मोहोरी चढाईभर हल्ला करण्यास सज्ज राहिल. ह्याउष्ट काळ्याला किलेकोट लगेच करवा येत नाही तसेच सभाव्य मार्गभोरीच्या योग्य रीतीने तोंड देण्यास त्याला खूप तयारी करावी लागते.

मुद्रवातीच्या चालीत वजीर बाहेर काढल्यास कसे तोंडे सोपान दे आकृती १७८ वरून समजावून घेऊ.

- (१) प्या - रा ४, प्या - रा ४;
- (२) प्या - ब ४, प्या × प्या;
- (३) ब × प्या, घो - (च) उं ३, (आकृती १७८ पाहा).

आकृती १७८

पांढऱ्यानी खेळी आहे.

पांढऱ्या वजीराने प्याडे मागून काळ्या घोड्याने प्याथावरून उडी मारून पांढऱ्या वजीरावर हल्ला चालविला आहे आणि प्याच वेळी उक्कटपणे डाववाद साधली आहे. वजीर वाचविल्यासाठी त्याच्या सुरक्षित दिसाशी हल्ल्याने भाग पडते, आणि त्याच्या तसे हल्ल्याने की पांढऱ्याचा वेळ कुकट जातो आणि त्याच वेळाने काळा आपले दुसरे मोहोरे डाववाद करण्यासाठी यशस्वी रीतीने बाहेर काढतो. तसेच आकृती १४८, १४९ आणि पान १०७ वरील मजकूर पाहावा.

“उत्तरी मुन्ना नीय नीति कशी करानी” त्यासाठी वारी मळ्याच्या मुन्ना पुढे
रावावे.

- (१) उत्तरी मुन्ना, राजापुढीक प्यादे किंवा वजीरापुढीक प्यादे ना पत्र वगवी. उदा०
(२) प्या - रा ४, प्या - रा ४ } ह्या खेळीने वजीर आणि उंटाने भागे मोडते
किंवा होवान. रा ४ किंवा व ४ ह्या केंद्रावरील प्या
(३) प्या - व ४, प्या - व ४; } वेळ प्यादे वर्णवगळ मारक हल्ली ठेवते, आणि
विरोधी प्यायांचा भागे रोखते.

संजातीच्या पक्ष्यांना उंच खेळांमध्ये तुफान जर रा - प्यादे आणि व - प्यादे यशस्वी
राविते पुढे दोन घरे हलवू शकतात तर भाग तुफान टावाची मुन्नाच उडवू शकते आणि
आहे असे समजतात.

(२) अज पक्ष्याच्या उंटा अगोदर उडवून चालीने आणि अजून टापाचे दोन्ही भोटे
मळ्यात राखण्यासाठी (रा) ३ ३ आणि (व) ३ ३ ह्या घरांमध्ये पक्ष्यांचा भरणजे
वेळी त्या स्थानांवर प्या - व ४ आणि प्या - रा ४ ह्या केंद्रावरील प्यायांना जोर देतात आणि
भागे खेळी रा ५ आणि व ५ ह्या केंद्रावरील मारक हल्ली ठेवतात. टाववाडीच्या हल्लीने
अज पक्ष्याच्या उंटाच्या मुन्नापासून कोणत्या योग्य स्थानावर हलवावे ते ठरवता येत नाही
ते उंटा भोटे प्रथम बाहेर काढता येत त्याच्या अनुषंगाने उंट भोटे टाववाडीच्या उंटाविषी
गोपे जाते.

(३) त्याकरिता लवकर किंवेकोट करणे हे चांगले असते. कारण यामुळे राजाचा संरक्षण
भाटू शकतो. तसेच हलवणाऱ्या जोर देण्यासाठी किंवेकोटाच्या हलीचा उपयोग होऊ शकतो.
(आ. १४० पाहा)

(४) सर्वसाधारणपणे राजाच्या चालीचा किंवेकोट करणे सोयीस्कर असते; कारण किंवे-
कोटाच्या सहा प्यायांना राजाचा जोर जोरू शकतो. पक्षी वजीराच्या चालीचा किंवेकोट केला
की व - ह प्यायांचा राजाचा जोर दोन भिळत नाही. त्या प्यायांचा संरक्षण देण्यासाठी
आणखी एक खेळी करणे भाग पडते. उदा० रा - (व) घो १. अशी जास्त खेळी, राजाच्या
चालीचा किंवेकोट केला येत नाही, करायी लागत नाही.

(५) आम्हांच्याकडून चाली शकवते टाववाडी. (आ. १७७ चालीक टाववाडी
खेळ्या पाहा.)

(६) टाववाडीच्या मुन्नापासून वजीरापासून महान सामर्थ्याने भागे पक्षी बाहेर काढू
नये; असे करणे तुमचेच धोखावे नाही तर त्यामध्ये वेळ कुठट जातो. यामुळे टाववाडीमध्ये
भागे पडतो, कारण बाहेर काढण्यास वजीरावर विरोधी लढान बुद्धिचल एखा कमल त्याच खेळी
ते टाववाडी साधू शकतो. वजीराच्या व.चविण्यासाठी हलवणे भाग पडते. ह्या हलवाहल्लीने
खेळ्या आणि वेळ कुठट जातो. ह्या कुठट जाणाऱ्या घेवत आणखी एक विरोधी बुद्धिचल

यशस्वी रीतीने बाहेर येऊ शकते म्हणजे त्याचा कायदा प्रतियोगीय मिळतो. (आ. १४८, १४९, १७८ पाहा. आणि पान १०७ वरील मजकूर पाहा.)

(७) मुक्ताचीच्या गेल्ल्यामध्ये एकच घोडेंसिं दोन तीन वेळा लढून वेळ फुटत गेल्ले नये (आकृती १३१, १३२, १५०, १५१ पाहा.)

(८) योग्य रीतीने डाववाढ साधण्यासाठी जमनीत जर दोघोरी यशस्वी रीतीने (मुक्तावान) बाहेर काढावीत (आकृती १७७ पाहा)

वर दिलेल्या सूचना, आपल्या सर्वसाधारण मार्गदर्शनासाठी आहेत. एखाद्या परिस्थितीत, वर सांगितलेल्या विचारसरणीत, जर एखादी गेल्ली चमक नसेल, तर ती (गेल्ली) एखाद्या कलनेनुसार, तुम्ही केव्हाही करू शकता.

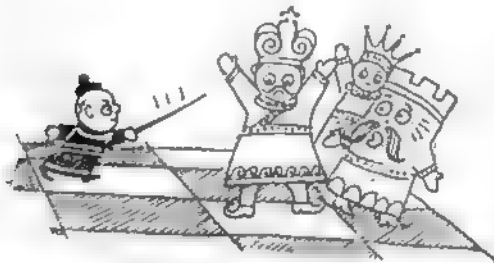
मुक्ताचीच्या चावीसंबंधी जितके सामान्य नियम कमीच पडले. (वेळा संपतेत अन्वयासाठी केवळ त्या विषयावर दिलेली पुस्तके वाचावीत).

आता आपण बुद्धिबळ गेल्ल्यात, सवाना आवणारा नडाईचा, गुंतागुंत वाढविणाऱ्या आणि मारामारी करून डाव आयोज्यात आणणारा मध्यंतरीचा टावर रम्य असावा अशा गोष्टीसंबंधीची माहिती पुढील प्रकरणात पाहू या.

आकृती क्रमांक १४३ वरील समस्येचे उत्तर : पांढऱ्याने पुढील भिंतगड डावपेच टाकला. (१६) व - तो ८ शक, ... ; पांढऱ्याने आपल्या वर्गीमाने बिंदूदान का बरे वेळ असले ? कारण (१) काळा राजा हट्ट शकत नाही (२) वेव्हा शक काढण्यासाठी पां. वजीर धोक्याने मारणे भाग पडले.

(१६) ... , थो $\times$ व ; ही चाल काढ्यावर न्यादी आहे. मग

(१७) ह - वट शक मार. पांढरा हत्ती, गेल्ल्या साहाय्याने वट मध्ये नेऊन काढ्यावर यशस्वी रीतीने मात करतो.)

मध्यपर्व (मध्यंतरीचा डाव)

मध्यपर्वचा डाव नेमता कोटून सुरू होतो, हे सांगणे कठीण असते. कारण मुदधानीवामून मध्यपर्वत डावाची ब्रह्मोद्भव सतत होत असते. उदा०

जातऱ्या मुरुवातीच्या दोन्ही विरांभी खेळाडूंकडे गळ्येने आणि गुणांनी समान, असे जातऱ्या मुरुवे बुद्धिबळ दळ असते. परंतु डाव सुरू झाल्यावर दोन्ही वाजुकधीन बुद्धिबळ दळांतून समानता नाहीशी होत; त्याची अनेक कारणे आहेत, त्यांमधी एक कारण पुढे दिले आहे.

जातऱ्या एका खेळाडूकडे (१) त्याच्या प्रतिस्पर्धापेक्षा गळ्येने जास्त बुद्धिबळ दळ राहणे आणि त्याच्या “बुद्धिबळ मर्यादितपणाचा वस्तुनिष्ठ लाभ” मिळणे. किंवा (२) त्याच्या प्रतिस्पर्धापेक्षा गुणवत्तेने अधिक असे बुद्धिबळ दळ राहणे आणि त्याच्या “बुद्धिबळ गुणवत्तेचा वस्तुनिष्ठ लाभ” मिळणे. अशा रीतीने वस्तुनिष्ठ लाभ मिळवून तो (खेळाडू) जाग्यार वर्चस्व गाजवू शकतो आणि दोन्ही सक्तीने डाव जिंकू शकतो.

मध्यंतरीच्या डावामध्ये, ‘डावावर वर्चस्व’ मिळविण्याचा मुख्य हेतू साधायचा असतो. असा वर्चस्व लाभ मिळविण्यासाठी पुढे दिलेल्या निर्गिराळ्या गोष्टी करणे आवश्यक असते.

खेळाडूने स्वगृहावाहेर काढलेल्या मोहोन्व्यांना :

- (१) कार्यान्वित करावयाचे असते,
- (२) त्यांची सुलभ हालचाल करण्याची क्षमता वाढवावयाची असते,
- (३) त्यांच्यामध्ये सुसंघटित रीतीने मारा करण्याची कुवत निर्माण करावयाची असते.

वरिल गोष्टी साधल्या म्हणजे पुढे चढाईचे धोरण स्वीकारावयाचे असते. यामाठी :

- (४) योग्य रीतीने मारामारी करून, ‘वस्तुनिष्ठ लाभ’ मिळवावयाचा असतो, आणि
- (५) डावावर “वर्चस्व” मिळवून, आपल्याला अनुकूल अशी डाव समाप्तीची स्थिती निर्माण करावयाची असते.

[illegible]

મુખાનિષ્ઠતા વસ્તુનિષ્ઠ ત્યાગ મિલ્લો. ઉદા०

महाराष्ट्र सरकारच्या वस्तुनिष्ठ लाभ मिळविता येतो.

[illegible][illegible]

(२) परिष्कार-शोधना, अथवा अग्रगण्यता-विषयक शोधना, विज्ञान

(३) प्रविष्टि-परिचय, अथवा प्राप्ति-मोक्षोपाय-विशेष-वर्णन-सम्बन्धित-सामान्य-योग्य-वर्गी-
य-सामान्य-वर्गी-प्राप्ति-मोक्षोपाय-विशेष-वर्णन-सम्बन्धित-सामान्य-योग्य-वर्गी-
आश्रय-१४३ पाठा)

यथा मास्य नृशङ्खे हृत्पद्मा हवयेव वासन्ति, परिसमाप्तौ वासन्ति सङ्गं भासन्
वस्तुनिष्ठ लाभ कसा मिलवावयाच अमता हे पाह.

[illegible]

(१) द्विधाती हल्ला : (Fork)

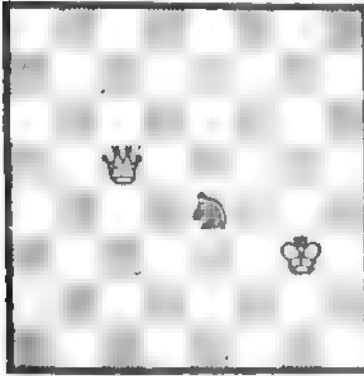
घोडा 'बजीर' हस्ती उंट प्यादे; हे क्रियाती हद्दा चढवू शकतात.

(' / ' म्हणजे फिवा)

- (२) इरेस धरलेले मोहोरे (Pin)
- (३) रेखा घात — (Skewer)
- (४) खुवा हल्ला — (Discovered attack)
- (५) काटशाह — (Discovered check)
- (६) दुहेरी शाह — (Double check)

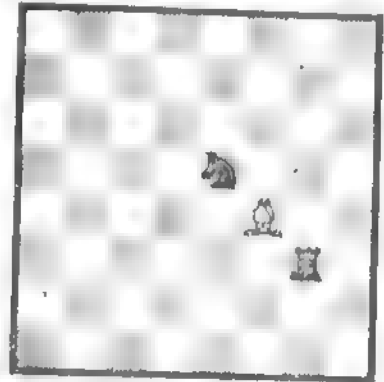
शक्तिनिष्ठ चट्याने सदा टावपेन म्हणजे बुद्धिबळ खेळातील चट्याने सदा, सदा सविस्तर माहिती पुढे दिली आहे.

(१) द्विधाती हल्ला (Fork) : म्हणजे, दोन किंवा अधिक मोठ्यापेक्षा एकाने त्या चढविल्या हल्ला होय. उदा.आ. १७९ ते १८४ पाहा.

आकृती १७९

द्विधाती — घोडा

आकृती १८०

द्विधाती चट

(१) ... , घो - रा ५ शाह;

काळ्या घोड्याने एकाच वेळी पांढऱ्या राजाचा शह देऊन वजीरावर खुनी हल्ला चढविला आहे. तेव्हा शाहाचे निवारण करण्यासाठी पांढऱ्याच्या राजा हल्ल्याने भाग पडते उदा० (२) रा - घो २, ... : तेव्हा काळ्या घोडा (२) ... , घो x व; ही खेळी करून वजीर फुकट्यात मारतो.

(१) उं - उं ४, ... ; पांढऱ्या जेज्याने

हत्ती आणि घोड्यावर एकाच वेळी सक्ता चढविल्या आहे; तेव्हा काळ्याचा हत्ती वाचविला तर घोडा मरतो आणि घोडा वाचवावा तर हत्ती मरतो. त्याचप्रमाणे हत्तीने घोड्याला फिवा घोड्याने हत्तीला जेज्या देता येत नाही, तेव्हा पांढऱ्याचा एक मोहोरे फुकट्यात मिळते.

१९५१ च्या राष्ट्रीय नेपथ्यपद
निवड सामन्यांतील बुद्धिवलपट्ट

(चित्र क्र. १८)

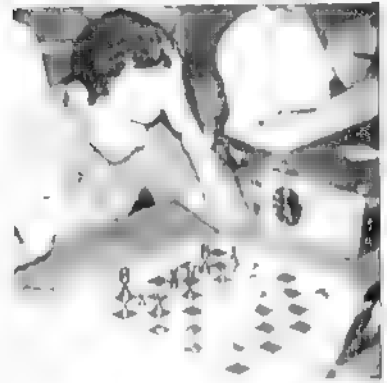
श्री. मुहम्मद हमीद (चरया कणाक)

(चित्र क्र. १९)

श्री. अब्दुल जव्हार (सहाया कणाक)

उदयोन्मुख बुद्धिवलपट्ट

(चित्र क्र. २०)

चि. जी. शेथे

संमिलित भारतीय नृभार मंडाला १९६० च्या
विजयी वीर: १९६४ च्या नव वनवी द येथ
इत्यादिमध्ये झालेल्या जागतिक
नेम ओलिंपिअडमध्ये

(चित्र क्र. २१)

चि. विश्वनाथ प्रभाकर आपटे (वय ८ वर्षे)

श्रीरुक् कस्तुरी वाम कायम ठिकवानवाम ।

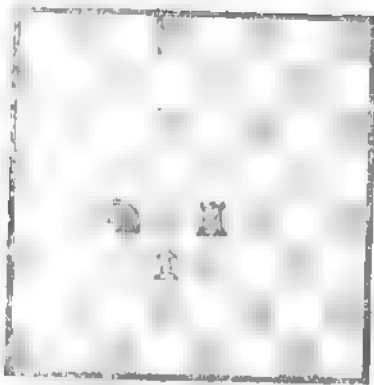
पयले आग वन्याय मना जया निवड वाम ॥

लेपनिक ऑलिम्पिड (१९६७) मध्ये गेहेरा भारतीय मंत्र

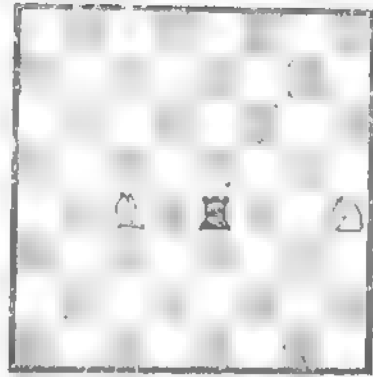

पुस्तक संख्या : श्री. रमेश चंद श्री. रमेश चंद

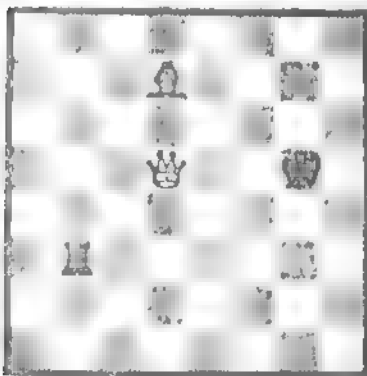
आकृती १८१
त्रिधाती प्यादे

(१) प्या - व ३, ...; प्या पाने एकाच वेळी राजाचे तोंडावर हल्ला करतो. दुसरी पाद - व ३, ... (प्यादे व ३) धोडा मारता येतो.

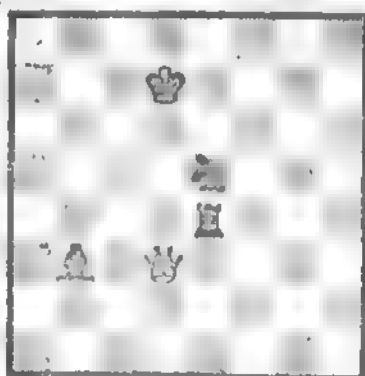
आकृती १८२
त्रिधाती हत्ती

(१) ... ह - ग १; हत्तीने एकाच वेळी अडास पालाचे तोंडावर हल्ला करू शकतो. येथे हत्ती एक मोठेच पुढे पाठलाग करतो.

आकृती १८३
त्रिधाती बजीर

(१) व - व ५ राह, ...; बजीराने एकाच वेळी काळ्या राजाला राह दिला

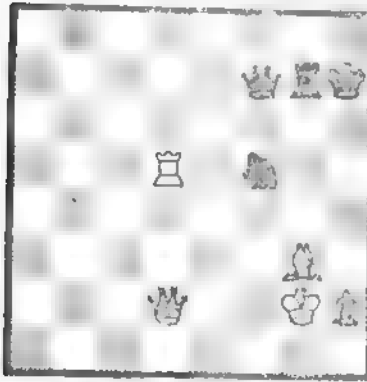
आ. १८४
आत्मघातकी त्रिधाती हल्ला

(१) व - व ३ राह, ...; अती असाहाच्या भगत बजीर त्रिधाती हल्ला

आहे आणि हत्ती आणि उंटवर हल्ला चढविता आहे. शहाचे निवारण करण्यासाठी राजा हल्ला किंवा काळा उंट मध्ये घातला की, वजीर हत्तीला सहज मारू शकतो आणि कुकटान मोहारे मिळवू शकतो.

चढविण्यासाठी 'ब ३' व्हा वरत नेला, परंतु 'रा ४' मध्ये खुर्मांडी बाबून चढलेला घोडा वजीरावर प्रहार करून त्याचाच मार. (१) ... घो × व; अशी उल्लाहा. भारता अशी चूक कधीही होऊ देऊ नये; कारण त्यामध्ये फायदा होण्याऐवजी भरून काढता येणार नाही असे नुकसान होते.

द्विघाती हल्ल्याचा डावामध्ये केलेला उपयोग : (आकृती १८५, १८६ पाहा.)

आकृती १८५

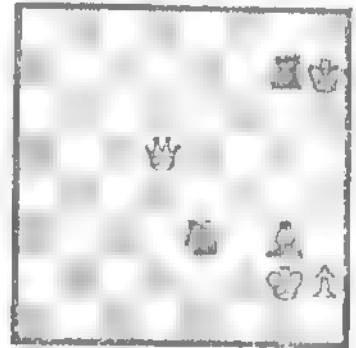
काळ्याची खेळी आहे;

(१) ... व × ह शह !

(२) द × व, ...;

काळ्याने आपला वजीर कमी दर्जाच्या हत्तीसाठी का बरे दिला असेल ?

(उत्तरासाठी आ. १८६ पाहा)

आकृती १८६

घोड्याचा द्विघाती हल्ला

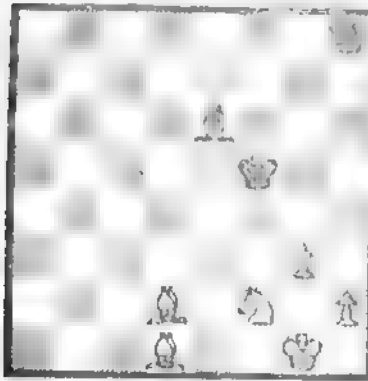
(२) ... घो - रा ६ शह; घोड्याने राजाचा शह देऊन, वजीरावस्ती खुनी हल्ला चढविता आहे. शह निवारण्यासाठी राजाला हल्ल्याने भाग पडते, मग घोडा वजीराला मारतो.

(३) रा - कोठेही हल्लतो, घो × व: अशा रीतीने काळ्याने हिकमतीने डावपेच दाखून पांढरा हत्ती कुकटान मिळवून सक्तीने वस्तुनिष्ठ लाभ मिळविता आहे.

(२) इरेम धगळेले मोहोर (P11) : घटान म्हुनःन्यान देवडीत पायाळ लावले पाहारेकरीन होव. त्याची मविस्वर मार्गानी मागे शिथी आहे. (आ. ६० आणि ६१ पाहा)

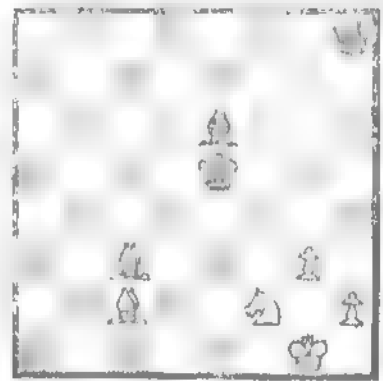
रेपावात कमा होणे हे सामान्यते फार उपाययुक्त जाऊ शकते. १९२, १९० मध्ये त्याचे आदेश पाहा.

आकृती १९९

पांडव्याची खेळी आहे.

(१) उं (व१) - उं२ शह, रा - ग३ (किंवा रा - उं३); काळा वजीर ज्या कर्णपट्टीत आहे त्या कर्णपट्टीत राजाच्या सक्तीने आणवले आहे. आता रेपावात कमा होतो ते आकृती १९० मध्ये पाहा.

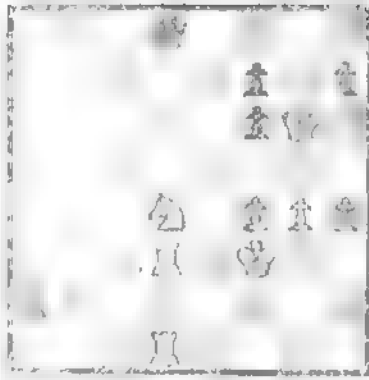
आकृती १९०

रेपावात सावधान्या वजीर

(२) उं (व२) - उं३ शह, ... ; (आ. १९० पाहा) आता शहमान्याचाधेर गजाला हलविणे भाग पडते. उदा०
(२) ... , रा - व३; (किंवा रा - व४) नग पांडव (३) उं × घ, ... ; ही खेळी करून वजीर फुकटाने मिळविता. अशा रीतीने पांडव्याने फार मोठा वस्तुनिष्ठ लाभ मिळविला आहे.

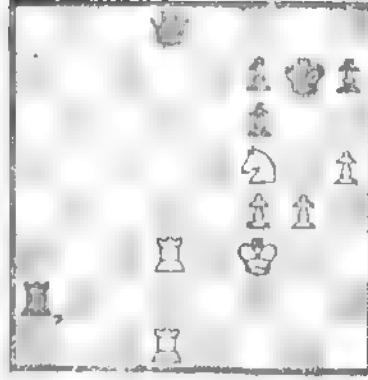
(४) खुपा दहल (Discovered Attack) :

पुढील स्थानांवर (नाम करू नये) बघा : जि, मागचे दुसरे मोठे उदा० कधी वजीर उं, दुसरा वजीर व३, ... , दुसरा वजीर, शिखरीमगे अवस्थेत राहून आहे) दुसरा वजीर कमा करून तो आणि सात वस्तुनिष्ठ लाभ कमा करून वेता वेता त्याचे एक उदाहरण आकृती १९१ आणि १९२ न वे दिले आहे, ते पाहा.

आकृती १९१

पांढऱ्याची शेळी आहे.

आकृती १९२

भोड्याने राजाच्या शह देऊन, काळ्या वजीरावर हत्तीचा घुग हाडा घडविला आहे.

(१) ज्या - ह ५ शह, ... हा तुमचा शह देण्यासाठी शह नाही. ही घुग हत्तीच्या पूर्वीतयारी आहे. काळ्या राजाच्या, ह ३ किंवा घो २ या घरात मनीस जाणे भाग पडते अशी त्यामागील कल्पना आहे.

(१) ... रा - घो २; (काळा राजा - ... हा हत्तीच्या त्यावर मात होणे) 'घे' पट्टीत पांढरा हत्ती, घोडा आणि काळा मनीस.

(२) घो - उं ५ शह, हत्तीच्या मान्यात अडथळा आणणाऱ्या भोड्याने शह दिव्याने हत्ती, वजीरावर घुग हाडा करू शकतो, कारण राजाच्या प्रथम हाडाबाहेर हलविणे भाग पडते. उदा०

(२) ... रा - कोटेही हलतो.

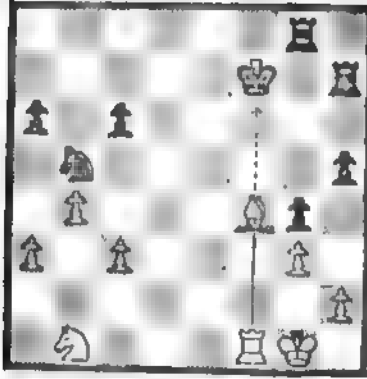
(उदा. रा - घो १)

(३) ह × घ (शह, मात)

याने राजाचे घुग हाडा करून वस्तुनिष्ठ लाभ मिळविता आणि हावावर सर्वस्व गाजविता येते.

(५) काटशह (Discovered Check) :

सद्यस्थितीत राजाच्या शेळी, वजीरावर वजीराच्या शेळीच्या शेळी-२ या घरात मनीस आहे. (आकृती १९३, १९४ पाहा.) काटशहचा फायदा घ्या वस्तुनिष्ठ लाभ मिळो हे दर्शविल्याने एक उदाहरण आकृती १९३ आणि १९४ मध्ये पाहा.

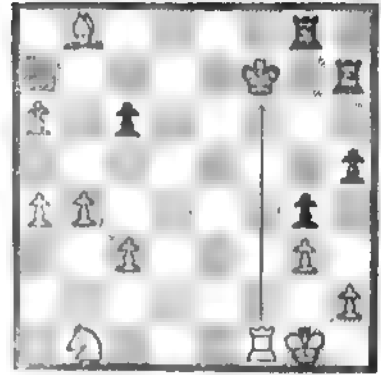

आकृती १९३
पांढऱ्याची ग्येळी आहे.

येथे सर्व काळी मोहोरी पांढऱ्या बरात आहेत; पांढरा उंट काळ्या कर्णपट्टीनीळ बरांमध्ये हलू शकतो आणि उं ४ मधील उंट हलला की पांढऱ्या हत्तीचा काटशाह काळ्या राजाला बसू शकतो. तेव्हा काटशाह देताना आपला फायदा करून घेण्यासाठी एखादे काळे मोहोरे योग्य अशा काळ्या बरात सर्तीने आणता येते का हे पांढरा आपी बघतो. उदा०

(६) दुहेरी शह (Double Check)

हा काटशाहानेच एक अर्धग प्रहार आहे. दुहेरी शहामध्ये दुसऱ्या न्वर मोहोऱ्याचा व्हा काटशाह उघडा करणारे मोहोरेही नव प्राप्त वगळून दुसरा साधा शह देणे (आकृती ६६ आणि आकृती ६७ पाहा.) दुहेरी शहाचा फायदा कसा करून घेता येतो त्याचे एक उदाहरण आकृती १९४ आणि १९६ मध्ये दिले आहे ते पाह्या.

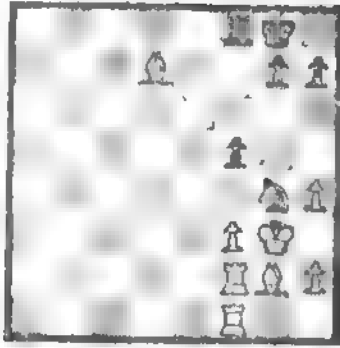
आकृती १९४
हत्तीचा काटशाह आणि उंटाचा शह.

(१) ग्या - ह ४, घो - ह २ धोडा एकुलत्या एक अशा सुरक्षित बरात हलतो. तेव्हा...

(२) उं - घो ८ काटशाह, रा - फोटेदी हलतो.

आणि मग पांढऱ्याला फुकटात धोडा मिळतो उदा० (३) उं × घो, ... ;

अशा रीतीने धोडा फुकटात मिळवून पांढऱ्याने बस्तुनिष्ठ लाभ मिळविला आहे.

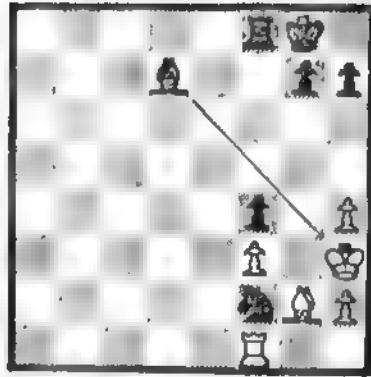

आकृती १९५
काळ्याची खेळी आहे.

(१) ... , ज्या - उं ५ शह; दुहेरी शहाच्या पूर्वतयारीसाठी दिलेला हा शह आहे.

(२) रा - ह ३, ...; पांढऱ्या कर्णा-तीक काळ्या उंटाचा संभाव्य झुपा काटशह आणि घोड्याचा साधा शह एकाच वेळी देता याचा म्हणून राजाला ह. ३ व्हा पांढऱ्या बरात सक्तीने देटला आहे.

उंटाचा काटशह आणि घोड्याचा साधा शह मिळून होणारा 'दुहेरी शह' देता याचा म्हणून काळ्याने पुढील हुकमी खेळी केली.

आकृती १९६
दुहेरी शह

(२) ... , घो × ह; दुहेरी शह आणि मान होते.

उंट काटशह देतो आणि घोडा हनीला मारून नयप्राप्त बरातून दुसरा साधा शह देतो. येथे दुहेरी शह दिल्यामुळे राजाला हलविणे भाग पडते. कारण एकाच वेळी दोन निरनिराळ्या दिशातून होणारा दुहेरी शह मारा करणाऱ्या मोहोऱ्यांना एकाच खेळीत मारून काढून, दोन्ही शहानंचे निवारण एकाच वेळी करू शकणार नाही ही गोष्ट नेहमी ध्यानात ठेवावी. येथे पांढऱ्या राजाला सुरक्षितपणे हलता येण्या-जोगे पळायन घर न उरल्याने त्याचावर मान होते.

आ. १९६ मध्ये काळ्याने हत्ती फुकटाने मारून स्थितान्वय लाभ मिळवून शेवटी यशाची रीतीने मान केली आहे.

वरंगल उग्रहरणान्तून चढाईने हुकमी डावपेच कार्यवाहीत कसे आगावयाचे आणि बरनुनिष्ठ त्यान कसा निवळावयाचा असतो हे दाखविले आहे.

आता प्राप्त स्थितीत हुकमी डावपेच वापरून संभाव्य विद्युत चढाई कशी करावयाची आणि

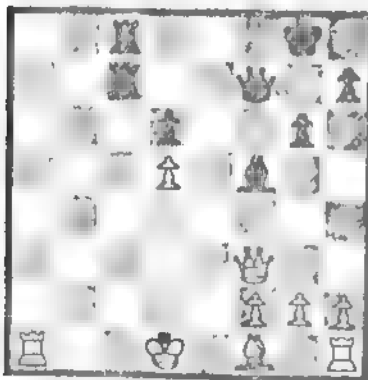

पुत्रे दिली आहे.

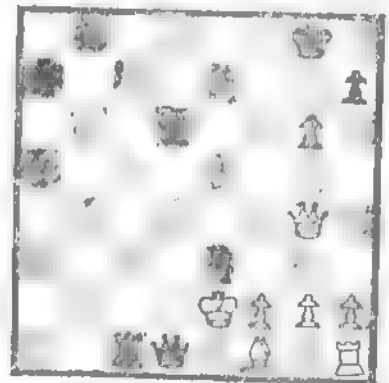
सूचना क्रमांक १ : पुढील उदाहरणांत, डाव्यातील मूळ चाली ठळक अक्षरात दिल्या आहेत. वेढोवेढी कानी सूचना दिल्या आहेत. तसेच पर्यायी चाली (लहान अक्षरात) दिल्या आहेत. हे सारे समजकट वाचन गेल्यास खेळोड्या मूळ डाव समजण्यास अवघड जाईल. यासाठी खेळोड्याने, पाठार प्रथम, मूळ (ठळक अक्षरात) चाली एका पाठोपाठ एक रोखत जाव्यात. (व्यावेढी पर्यायी चाली सूचना योग्ये वाचू नये म्हणजे अडथळल्यासारखे होणार नाही) हे प्रत्यक्षिक संपूर्णपणे घ्यातात आल्यावर प्रत्येक मूळ चाली वरील सूचना, टीपा आणि पर्यायी चाली समजावून घ्याव्यात. म्हणजे डाव्यातील खेळोड्यांचे पृथक्करण करणे करायचे, डाव रोखताना कोणत्या दिशेने विचार करावा लागतो योग्ये गोष्टीचे आकलन होण्यास सार मदत होईल.

મુતના કામાં ૨ ટાંચા બાજુની ૩ બાજુનાથી ૩ મહાત્માના સ્થાનમાં ૩
બાજુની ૩ બાજુનાથી ૩ મહાત્માના સ્થાનમાં ૩ મહાત્માના સ્થાનમાં ૩

सुदाहरण १

आकृती १९७
काळ्याची खेळी आहे.

આફ્રી ૧૧૮
પાંડ્યાની મેલી આદે.

आ. १९७ मधील संपत्ती यापूर्वी पुढीलप्रमाणे स्थिती निश्चालित होत असल्याची नोंद ठरवण्यात
 दिलेली येतात.

वृत्तात्मक दृष्ट्या काव्या सोपानांना, सुयोग्य हाष्टचात्री करण्याचा प्रस्ताव आहे.

शङ्खपेताय अथवा अनुकूल आहे. उदा०

(2) . . . 3 - 7 1 9 ! !

[illegible]
$$(i, j, k, \dots;$$

वर्जितान् कथयामासीत् काञ्चनानां हेतुं लयकरञ्चं दिशून्
येईत्), परन्तु य ५ मधीय पांडव्याध्यायाया हांगारा
वर्जितानां जोर नादीमा हांता.

(२) ... न $\times$ (न) त्या शह,

[illegible]

3. ग. ग. १. ह - उं८ ज्ञान;

देश-पावशा-दे-हि-तना-मन्-पाने, का-र-त-म-न-
मह-दिल-आहं.

(2) $\mathbb{R} \times \mathbb{R}, \mathbb{R} \times \mathbb{R}$ आदि;

કચ્છના રાજાએ કૃષ્ણને કહ્યું કે, તારા પાસેથી મને શું મળે છે ?
આજે.

(५) ग - ग२, व - व८ शतः

‘नट-टट’ ह्या पां. वरीर नामणा त मयेंको पां.
राजाच्या सक्तीनि आणवून, ‘शेपाळातली पूर्वतयारी
फेली आहे’ (आ. १९८ पाहा) अशा काळ्या
छंदाच्या बलिदानाच्या मूळ हेतू प्रगट होईल.

(६) ग - ग३, नू व वः

प्रां. मज्झिम-निकाय, अट्ठकविंशोऽध्यायः १, ५ अ
वर्गीय रेखाधातानि मास्ती.

आणि शेवटी हाव जिक्र शकतो.

(३) ..., ह - उं७ बाह (४) रा - रा१, य - य७ बाह; मात होत.

किया

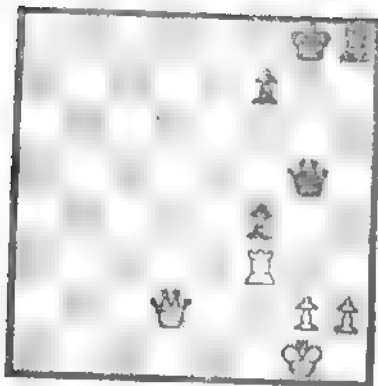
(४) रा-रा३, ह-रा१ शब्द

(५,) रा - लं४, व - रा४ शङ्क;

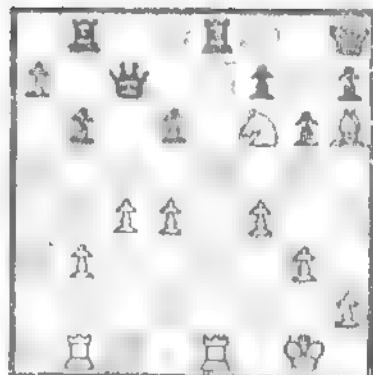
(६) रा - ३३, ह - ३१ यह मात

उदाहरण २

उदाहरण ३

आकृती : १९९
पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती : २००
पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती १९९ मध्ये दोन्ही बाजूंमधील बुरा : बळांची संख्या आणि गुण. समान आहेत. पांढरा राजा किल्ल्यात सुरक्षित आहे, पंढरा राजा उघड्यावर पडला असून भेदनीय आहे, तेव्हा राजाच्या संरक्षणासाठी काळा बजीर पुढे सरवावढा आहे. त्या बसुस्थितीतून, पांढऱ्याला हक्की चढाईचे डावपेच लढविण्याची सुगंधी मिळते. उदा० (१) ह - घोडे, ...; पांढरा हत्ती पोड मध्ये चालवून पांढऱ्याने काळ्या बजीराला शेरम घाला आहे. आता काळ्याने जर (१) ... प्या $\times$ ह, ही खेळी खेळी तर पांढरा (२) व $\times$ व शह, ...; ही खेळी करून बजीर मारतो आणि समजा काळ्याने जर (१) ... , व $\times$ ह; ही खेळी खेळी तर (२) प्या $\times$ व; ...; ही खेळी करून पांढरा हत्ती देऊन बजीर मिळवितो. अशा-

आकृती २०० मध्ये दोन्ही बाजूंमधील संख्या आणि गुण निपम आहेत. काळ्याकडे महान सामर्थ्यवान बजीर असून त्याच्याकडे गुणाधिक्य आहे. शास्त्रज्ञ पांढरी मोहोरी गुणांनी जरी करी असली तरी ती सुसंघटित रीतीने चढाई करण्याच्या दृष्टीने मोक्ष्याच्या जागा बळकावून बसली आहेत. त्यामुळे त्यांना स्थितिजन्य लाभ मिळू शकतो. तेव्हा पांढऱ्याला हक्की डावपेच लढविण्याची सुगंधी सहज प्राप्त होत. उदा०

(१) ह $\times$ ह शह, ह $\times$ ह; पांढऱ्याने हत्तीम हत्ती देऊन संभाव्य चढाईची तयारी खेळी आहे. (२) उं - घोड शह, रा $\times$ उं; पांढऱ्याने उं देऊन काळ्या राजाला मक्तीने धोर त्या घरात यावयाम भाग पाडले आहे. कारण संभाव्य दिवाती हल्ल्याची ती पूर्व-

राजा, ... राणा, ... राणा ... निळा
शरीर.

राजा ... (३) घो-हारा, ...;
हत्तीचा मारून, पांढऱ्या घोड्याने एकाकडे
गजाला हात दिवला आहे आणि त्याच येळी
बगीचावर खुनी हत्ता चढविला आहे.

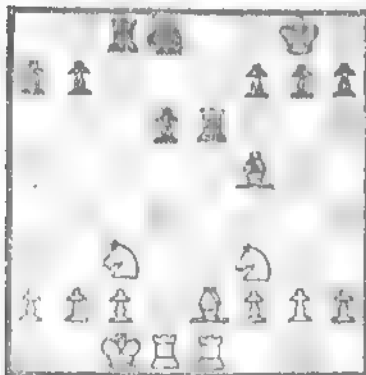
(३) ... , रा-घो१/ह१/उं१/ह३;

(४) घो×घ, ...;

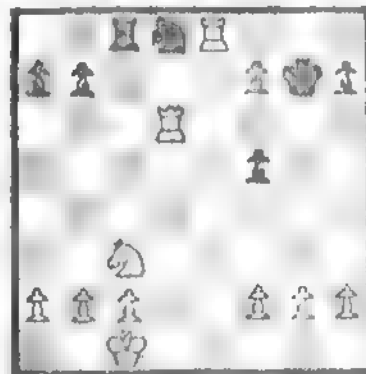
राजा आणि राणा एक उदेंदला फट पावले आहे. त्याच येळी मारून घेऊन तो
राजा आणि राणा दोघे काळाची या मोठ्या फेकडी आणि राणा मारून घेऊन,
महाराजा खुनी हत्ता निळा राजास निविदासणे खेळ निवडिले आहे.

उदाहरण ४

चित्र २०१ मधील राजाचा मार्याने एक मोठे येळी आहे आणि त्याच येळीने
राजा आणि राणा दोघे काळाची या मोठ्या फेकडी आहे. त्या येळी मोठ्या राजाचा मार्याने
राजा ... फेकडी मारून मोठ्या खुनी हत्ता यांनी हत्ता फेकण्यास निळा आहे. त्या
याच येळीने राणाची या मोठ्या मारून काळाचा राजास मारून घेऊन तो
महाराजा उदेंदला आहे.

आकृती २०१
पांढऱ्याची लेळी आहे.

आकृती २०२
काळाची लेळी आहे.

(१) घो-घ ४, ...;

हत्ता खुनी यांनी राजास निविदासणे
चढविला आहे.

- (१) ..., ह-ग४;
(२) घो×उं, ह×घो;

(३) उं-घो४;...

- (३) ..., व्या-(ग) घो३;
(४) उं×ह, व्या×उं;

(५) ह-ग८जह, ग-घो४;

(६) ह×(घ) व्या, ...;

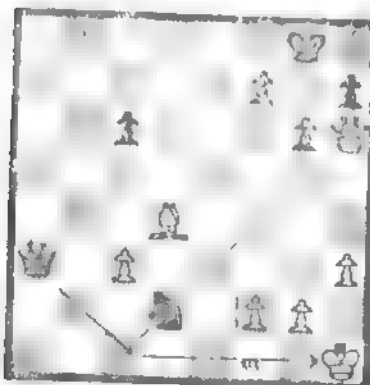
(६) ..., ह-उं२;

(७) ह(व६)×घो...;

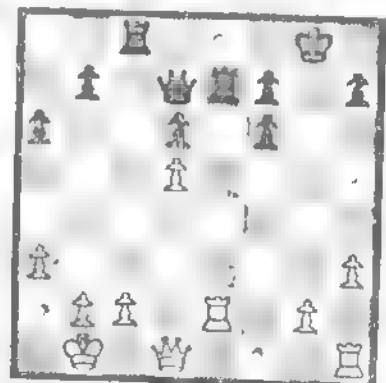
अशा गतीने पाद गिने समुत्पन्न होऊन निम्नवरील डावसंग ताल मिळते आहे.

उदाहरण ५

उदाहरण ६

आकृती २०३
काळ्याची खेळी आहे.

आकृती २०४
पांढऱ्याची खेळी आहे.

१. २०३ मध्ये दोन्ही बाजूकडील
२. मर्या आणि गुण समान
३. त्याची वेळी अगदी तर त्याने
४. काळवावर मान केरी अगदी
५. २०४ व - पी ७ शह-मान. पणु वेळी
६. माना तो आहे आणि तो समोचिन हाव-
७. पेन याहून उलट पांढऱ्या बजीरावा मारुन
८. माना आहे. उदा०

(१) ... व - उं ८ शह; शह
(२) व - ह २, घो - उं ८ शह; वेळ
(३) व - घो १, व × व; संभाव्य
४. हाड्यानी पूर्वयारी फेरी आहे आणि
५. माना शह वेळ पांढरा बजीर बजीराने
६. माना आहे.

(४) व × घो ... ;
गोड्यात काळ्याने, एकाच वेळी शह
आणि गुण हाड्याना उपयोग करुन फेवळ
१. शह वेळून बजीर मिळविता आहे;
आणि मान हाड्यानी यांनी शहदान असून-
गुण समोचिन हावपेन उलटून, मान वेळ
शह्याच्या बजीरावाच गुणासमून उलटून
याहून पांढऱ्यावर हाव उलटविता आहे.
गणसमूनकनेचे हे एक उलट उदाहरण
आहे.

आकृती २०४ मध्ये दोन्ही बाजूकडील
बुद्धिबळांची संख्या आणि गुण समान
आहेत, पांढरा राजा किल्ल्याकडे सरविता
आहे. पणु काळ्या राजाचा किल्ल्याकडे
फुटल्याने तो समोरून उधडा पडला आहे
आणि भेदनीय आहे. हा बसुविधीचा
पुरेपूर कायदा पांढऱ्याने उलटिला आहे.

उदा०

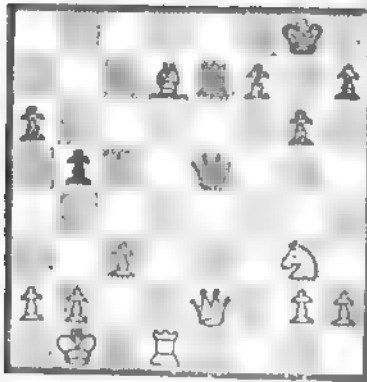
(१) व × ह ...; बजीराची (व १-ह ५)
ही कर्ण यात मोकळी करण्यासाठी, व
द्विवाही हाड्यानी पूर्वयारी करण्यासाठी
हत्ती मारुन काळ्या बजीरावर हाडा
चढविता आहे तेव्हा

(१) ...; व × हाही चाळ करुन;
पांढरा हत्ती मारला आहे आणि बजीर
वाचविता आहे.

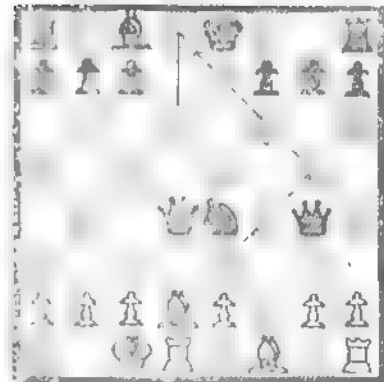
पांढऱ्या बजीराचा व १-ह ५ हा कर्णमार्ग
मोकळा झाल्याने त्याचा द्विवाही हाडा गडबड
चढविता येतो.

(२) व - घो ४ शह; व - हलतो.
आणि मन पांढरा बजीर, हत्ती फुटकात
मिळविता. उदा० (३) व × ह, ...

गोड्यात पांढऱ्याने (१) त्याच्या
गोड्यांच्या सहाज मुठम हाड्यानी
करण्याच्या कुघीचा आणि (२) स्थिति-
जन्य परिस्थितीचा पुरेपूर उपयोग करुन
येतला आहे.

आकृती २०५
पांढऱ्याची खेळी आहे

आकृती २०६
पांढऱ्याची खेळी आहे

दोन्ही बाजूकडील बुद्धिबळांची संख्या आणि गुण समान आहेत. दोन्ही राजे किल्लेकोटाला सुरक्षित आहेत. पांढऱ्या वजीरावर काळ्याने दोन जोर झाले आहेत. आता जर काळ्याची खेळी असती तर त्याने घोडा फुकटाला मिळविल्या असता. उदा०

(१) ... , व × व; (२) धो × व, उं - धो ५. रेणवान, कारण 'व८ - ह४' ह्या कार्यात असणारे पांढरा हत्ती आणि घोडा ((२) ... , उं × धो ५; ह्या खेळीमुळे) काळ्या उंटाच्या माग्यात येतात. (३) ह - व२, उं × धो; अशा रीतीने काळा, घोडा फुकटाला मिळवू शकतो.

परंतु आता पांढऱ्याची खेळी असल्याने, तो हिकमतीने असाच वस्तुनिष्ठ लाभ मिळवू शकतो; कारण रा २ मधील काळ्या हत्तीला व२ मधील उंटाच्या आणि रा ४ मधील वजीराच्या एकाच वेळी जोर देण्याने

दोन्ही बाजूकडील बुद्धिबळांची संख्या आणि गुण समान आहेत. पांढऱ्याने किल्लेकोट करून डाव बाट घेऊन घेतली आहे. त्याची मोहोरात सुसंयोजित रीतीने संभाव्य हलका करण्यास गिझ आहेत. त्याउलट काळ्याने किल्लेकोट केल्या नसल्याने त्याचा राजा असुरक्षित असून भेदनीय आहे. तेव्हा आता जर काळ्याची खेळी असती तर त्याने किल्लेकोट प्रथम केल्या असता. परंतु आता पांढऱ्याची खेळी आहे आणि तो हिकमतीने समयाचित डावपेच लढवून उघडथावर पडलेल्या काळ्या राजावर हलक्यांचा संसमिरा लावून अंती मात करतो.

(१) व - व८ शह! ...; वजीराचे हे बलिदान कशासाठी असेल बरे? येथेच तर नाट्य दडले आहे. कारण काळ्याला आवडो वा न आवडो, त्याला मात टाळण्यासाठी वजीर घेणे भाग पडते.

दुष्टात काम करणे लागले. म्हणजे ह्याचवेळी कामाचा ताण वाढतो तेव्हा उताऱ्या जोर देणारा हत्ती हळबिला बंडाभा उठ पुकटाने भिल्लो. उदा०

(१) व × व, ह × व; (काळ्याला ही चाल पाहणे भाग पडले, नाहींत बजीर आणि नाहींती नाहक मस्तीत.)

(२) ह × उं, ...; अशा रीतीने उं पुकटाने भिल्लुत पांड्याला घसुनिष्ठ लाभ भिल्लिला येतो.

(१) ... , रा × व; पांड्याने राजाला सक्तीने 'व १' च्या घरात आणले आहे.

(२) उं - घोष दुहेरी शह, रा - रा१; काळ्या राजाला एकुळ्या एक पयायन घरात आणे भाग पडले. आणि मग

(३) ह - वट शह - मात हत्तीने उघड्या 'व' पट्टीवर थेट मुसेडी मारून उंटाच्या ओरात आणि त्याच्या साहाय्याने काळ्यावर मात केली आहे; आणि स्थिति-काय अनुकूलतेमुळे उंटाच्या लाभ भिल्लिला आहे.

उदाहरण ९

जागी २०० मी. मोतीचा कडीत (विजयाची मजकूर लागला) सक्तीने आणले. दोन गोळावलेल्या आहेत. काळ्याने, एक पाहणे मोतीचे दुसऱ्या मिळ शकते अशा रीतीने विजेताने 'ह' हा उंटाच्याने बजीरान पुं मस्तीत आहे. कामाचा जबाब हा आपला उंटाच्याने पाहिलेला हत्तीने विजेताने पाहिलेला बजीरान पुं मस्तीत मिळ शकते. पांड्याच्या उंटाची मोती असल्यामुळे त्याने निकट काढलेला उंटा आणि बजीरान सक्तीने पाहिलेला उंटा वाचविला उदा० :

(१) उं - उं ६ ...;

पांड्या बजीराने उंटा घेण्याच्या उंटाच्या उंटा वेगमानपणे वाजूला काढण्यात पांड्याने धाडचूक तर केली नाही ना ? कारण

(१) ...; व × व;

ही चाल करून काळ्याने पांड्या बजीर भिल्लिला आहे. पण

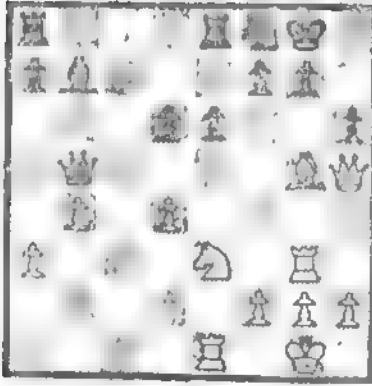
(२) ह × प्या, शह, रा - ह१;

ही चाल करून पांड्याने उंटाच्या ओरात राजाला शह दिल्या आहे. पांड्याने केवळ दाहावर शह देता यावेत म्हणून का आपला बजीर पुकटाने दिला आहे ?

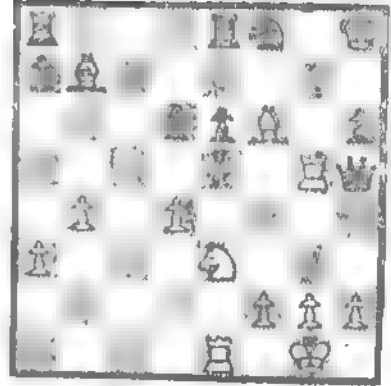
(३) ह × प्या काटशह, रा - घो १; }
(४) ह - घो ७ शह, रा - ह १; }

पांड्याने बजीराने बलिदान करण्यामागील हेतू, पुढील खेळीत दिवत येईलच, पण येथे पांड्याने शहावर शह देऊन काळ्याचा किल्लेकोट भुईमपाट करून काळ्या

आकृती २००
पांडव्याची गेली आहे.

आकृती २०१

काळ्याची गेली आहे.

फिलेहोट फोडून पांडव्याने विनमोर काळ्या
वजीरावर हल्ला चढविला आहे.

राजाच्या पळता भुई थोडी केली आहे, अगता
पुढील नाख्यमय चाल पांढरा करतो.

(५)ह - घो ५ काटशह...;
(आकृती २०८ पाहा)

पांडव्याने उंटाचा परत एकदा काटशह
देऊन आपल्या वजीराच्या बलिदानाचे उद्दे
मल्याज फंडण्यासाठी विनमोर काळ्या
वजीरावर हत्तीने हल्ला चढविला आहे.
कारण शहाचे निवारण करण्यासाठी राजा
बलविणे भाग पडते आणि मग पांडव्या
हत्तीने वजीराला मारता येते.

{ (५)..., रा-ह २;
(६) ह×घ, ..., }

अशा रीतीने पांडव्याने; आधी वजीराचे
बलिदान करून सुदवालीला अवघडलेल्या
परिस्थितीत समयोचित डावपेच वापरून
काळ्याचा फिलेहोट नष्ट केला आहे.
काळ्या राजा उबडा पडल्याने पांडव्याला
स्थितिजन्य लाभ मिळू शकतो आणि काळ्या
वजीराला मारून टाकल्याने डावावर वर्चस्व
मिळू शकते.

भाषापर्यंत (१) (२) (३) (४) (५) (६) (७) (८) (९) (१०) (११) (१२) (१३) (१४) (१५) (१६) (१७) (१८) (१९) (२०) (२१) (२२) (२३) (२४) (२५) (२६) (२७) (२८) (२९) (३०) (३१) (३२) (३३) (३४) (३५) (३६) (३७) (३८) (३९) (४०) (४१) (४२) (४३) (४४) (४५) (४६) (४७) (४८) (४९) (५०) (५१) (५२) (५३) (५४) (५५) (५६) (५७) (५८) (५९) (६०) (६१) (६२) (६३) (६४) (६५) (६६) (६७) (६८) (६९) (७०) (७१) (७२) (७३) (७४) (७५) (७६) (७७) (७८) (७९) (८०) (८१) (८२) (८३) (८४) (८५) (८६) (८७) (८८) (८९) (९०) (९१) (९२) (९३) (९४) (९५) (९६) (९७) (९८) (९९) (१००)

(१) लोकव्यापक पद्धतिवर हत्ती या हालचाही आणि माण्याचा उपयोग परिणामकारक रीतीने करून व्यावसायिक असतो.

(२) पद्धतिवर हत्तीवर कळवामागें उद्योगाच्या हालचाही आणि माण्याचा उपयोग परिणामकारक रीतीने करून व्यावसायिक असतो.

(३) पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे

(अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा

(ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय.

भाषापर्यंत पद्धति रीतीने आवाज उपयोग करून व्यावसायिक असतो.

पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय. भाषापर्यंत पद्धति रीतीने आवाज उपयोग करून व्यावसायिक असतो. पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय. भाषापर्यंत पद्धति रीतीने आवाज उपयोग करून व्यावसायिक असतो. पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय.

पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय. भाषापर्यंत पद्धति रीतीने आवाज उपयोग करून व्यावसायिक असतो. पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय.

(१) आवाज निर्मितीपणे वर्चस्व मिळवून अतिम विजय मिळविणे किंवा

(२) निर्मितीपणे वर्चस्व मिळवून आवाजमध्ये आशादायक अशी अनुकूल सुधारणा करणे.

पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय.

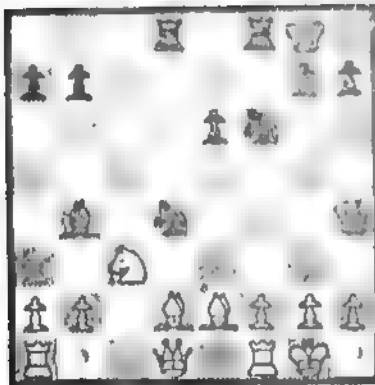
(१) प्राथमिक आकस्मिक वर्चस्व,

(२) प्राथमिक आकस्मिक वर्चस्व (अ) प्राथमिक आकस्मिक वर्चस्व,

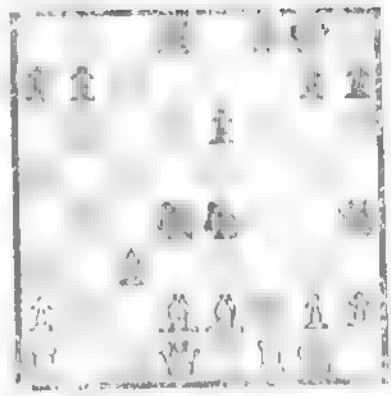
(३) प्राथमिक आकस्मिक वर्चस्व (अ) प्राथमिक आकस्मिक वर्चस्व,

पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय. भाषापर्यंत पद्धति रीतीने आवाज उपयोग करून व्यावसायिक असतो. पद्धतिवर हत्तीवर पद्धतिशास्त्री असे तंत्र स्तंभजे (अ) संशोधन पद्धति (Research Method) किंवा (ब) संशोधन पद्धति (Research Method) तंत्र होय.

उदाहरण १

आकृती : २०९
काल्याची शेळी आहे

आकृती : २१०
तुली शेळी आहे

आकृती २०९ मधील शेळी आणि आकृती २१० मधील शेळी यांची संख्या आणि गुण समान आहेत. परंतु दोन्यात भोवले असे मोठे ताल आहे जो शेळीच्या वर आहे. या शेळीचा तालातून मिळाले आहे.

- (१) काला वजीर चढाईच्या वरले असे ताल घेऊन उतरवा. या तालातून शेळी पोंदण वजीर अचानक स्वयच्छाल आहे.
- (२) दोन्ही काल्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा. या तालातून शेळीच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा. या तालातून शेळीच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा.
- (३) एक काला वजीर चढाईच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा. या तालातून शेळीच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा. या तालातून शेळीच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा.
- (४) पोंदणे वेट निष्प्रभ आहेत.
- (५) काला वजीर काला वजीर चढाईच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा. या तालातून शेळीच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा.

(१) ... , उं × घो!

काला वजीर चढाईच्या वरले असे ताल घेऊन मिळवा,

काला, (२) ... , घो - उं व हाह ही शेळी करून,

तुली शेळीचा पोंदण्यवर } (३) उं × घो ... निष्प्रभ आहे, ...

मर्चीने लावू शकतो } (४) ... , उं × घो. ही शेळी करून ये पोंदण वजीर ताल

(७) व × व, ह × व; (आकृती २१३ पाहा.)

भा.भा. काका हनी निमोन उंटा म हला
मल मलो. उदा० (८) .. हला मलो
काका भा.भा. हनी म हला मल मलो.

$$\mathcal{L}(\mathbf{y}|\mathbf{X}) = \prod_{i=1}^n \mathcal{L}(y_i|\mathbf{X}_i) = \prod_{i=1}^n \frac{1}{\sigma_i} \exp\left[-\frac{(y_i - \mu_i)^2}{2\sigma_i^2}\right]$$
[illegible]
$$\frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$

$\frac{1}{2} \quad \frac{1}{3} \quad \frac{1}{6}$

$$U = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \quad \text{and} \quad V = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$
$$3. \quad \left[\begin{array}{c} 1 \\ 2 \\ 3 \end{array} \right] \cdot \left[\begin{array}{c} 1 \\ 2 \\ 3 \end{array} \right] = \left[\begin{array}{c} 1 \\ 4 \\ 9 \end{array} \right] \quad \text{and} \quad \left[\begin{array}{c} 1 \\ 2 \\ 3 \end{array} \right] \cdot \left[\begin{array}{c} 1 \\ 2 \\ 3 \end{array} \right] = \left[\begin{array}{c} 1 \\ 4 \\ 9 \end{array} \right]$$
$$v = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \quad \text{and} \quad w = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

1. 1

(') ३ ॥ ३ : ॥ ॥ ॥

$$f_1 = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}, \quad f_2 = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$
[illegible]

17. *St. John's Wort* (*Hypericum perforatum*)

[illegible]

(९.) उं-उं २ घो × ह;

આફ્રી ૨૧૪ પાઠા. પાંચમ્યાને હંટ હં ૨
મને હમ્મત્રન વાચવિયા આહે. પક્ષ
મને મને ધોડવામામ્મે લહાન મોહરિં દેહન
મને મોડે નોરિં નિહત્રન યાચવર
પાઠમીન વચ્ચે નિહવિંદે આહે.

[illegible]

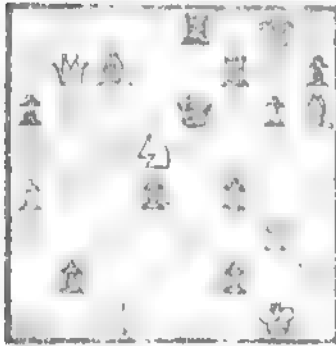
मोहोन्यांच्या हालचालींचे श्रेष्ठत्व

[illegible]

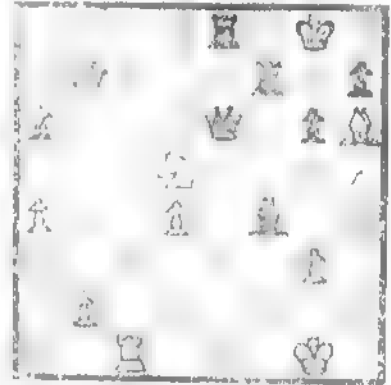
मोक्षार्थं योगं ब्रूते सांख्यं श्री गणेशाय, त्याच्या मोक्षोपार्था सांख्यीस कमी
परमानंदा, मानसमग्न्याच्या, तत्त्वज्ञाना अंश वाढत जातो. अशा वेळी, पटावर
काळोरा होऊ पडेल्या त्याच्या मोक्षोपार्था मग या जरा अल्प असली त्यामुळे त्याच्या
निष्कर्षावेळेस त्याने सामान्य प्रयोगास कमी होतं, ती मोक्षार्थ पटकटूक असल्याने त्याचे
प्रयोगातील सकार्य आणि स्वदुःखान्त हा अशा कल्पनांनी कुत्रा कमी होतं, हे नुकत्याच
दिशेच्या उदाहरणात (भा. २०, पाठा) पांढऱ्याचा अनुपस्थिती विवर्तकृत दिसून आले

आहे आणि काळ्या गोळा आणि योग्य उभारवाट करून हाक्या मिळवणे हे या खेळाचे लक्ष्य आहे. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत.

उदाहरण २

आकृती २१५
काळ्याची गेळी आहे.

आकृती २१६
पांढऱ्याची गेळी आहे.

आकृती २१५ मध्ये काळी गोळीची मुंबईत असून रा - पट्टी आणि रा - उंट पट्टीवर त्यांचा ताबा उपयुक्त आहे.

हाच्या उलट पांढरा गोळीची मुंबईत असून रा - पट्टी आणि रा - उंट पट्टीवर त्यांचा ताबा उपयुक्त आहे. हाच्या उलट पांढरा गोळीची मुंबईत असून रा - पट्टी आणि रा - उंट पट्टीवर त्यांचा ताबा उपयुक्त आहे.

(१) ... , व्या × व्या;

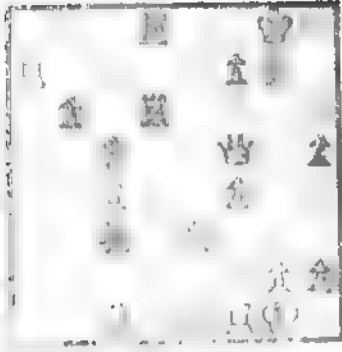
(२) व्या × व्या, उं - उं ५;

आकृती २१६ पाहा.

या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत.

या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत. या खेळाचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत.

उदाहरण ३

आकृती : २१७
काळ्याची गेली आहे

आकृती २१७ मध्ये दोन्ही बाजूंकडील मुद्रिकळांनी संख्या आणि गुण मगान...

हाक्या मोहोण्यांनी एकमेकांच्या सहकार्याने, भावाय चढाईच्या दृष्टीने, सुसंगठित दळा...

कमण्याची जखम तयार होती. त्या...

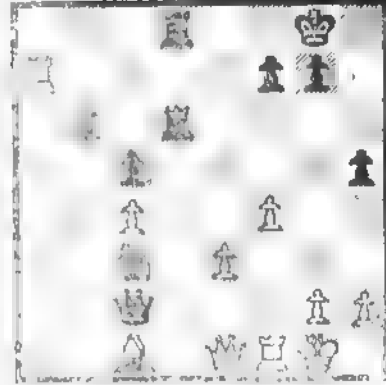
दडकणीने हातात हात मार...

पुढील काळ्याचे वर्तमान...

दोन्ही बाजूंनी...

काळ्या वजीरा आणि हत्ती पांढऱ्यावर...

पांढरा वजीर परिणामकारक हालचाल...

आकृती : २१८
पांढऱ्याची गेली आहे.

(१) ... , व - ३७ ! (आकृती २१८ पाहा) काळ्या वजीराने बेधडकपणे पांढऱ्याच्या आलीक गोटात, समर्थपणे प्रवेश करून आपल्या विजोदर धोड्याच्या जोर दिल्या आहेत आणि पुढे दिल्याप्रमाणे दोन उग्र धाक निर्माण केल्या आहेत. लढा.

(धा) (२) ... , ह - व८;
(३) व - ३२, ह × ह शह;
(४) व × ह, ह - व८

अशा रीतीने पांढऱ्या वजीराच्या हरेम पकडून मारता येते.

किंवा (४) रा × ह, ह - व८ शह;
(५) व - रा १, ह × व शह
(६) रा × ह, व - रा ७ मात

(क) (२) ... , धो - रा ७ शह;
(३) रा - ह१, ह - व८;
(४) व - ३२, ह × ह शह
(५) व × ह, ह - व८

अशा रीतीने पांढऱ्या वजीराला हरेम

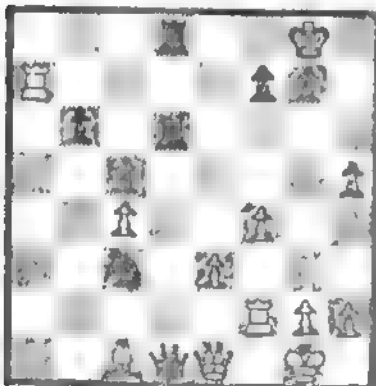

कम शकत नाही. त्याचा काळ्या
घोड्याकडील हाडा तात्पुरता उभेले.
(५) अजूनही स्वयंभूत अमणाच्या उंटाचा
मारा तोकडा आहे.
बरील मध्ये गोडी निवागत वेळ
काळ्याने पुढील सेळी ऐली आहे.

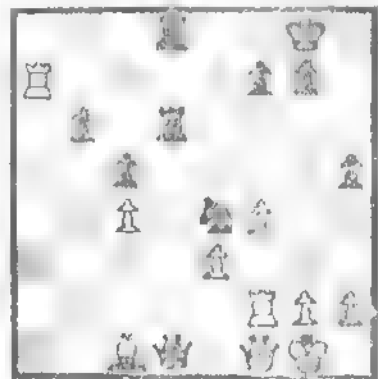
पाहून मागता येते, आणि हल्ली देऊन
कधी मिळविण्याने काळ्याला उचलूच येत
'उ' व्याभ मिळविता येतो आणि
... येतो. मावल्या ...
पत्तीमधीलगाव मं पूर्ण ताळ्यामुळे ...
... त्या स्थानातून विजिगीतू ...
येते. हा धातू आणि दहपण पांढरा जाणून
आहे, सेव्हा तानर कोणता तोडगा तो काढ
प्रकतो ये पाह. पांढऱ्याला पुढील सेळ्या
सुवा येणार नासत. उगा०

पांढऱ्याला पुढील सेळ्या करता येणार नाहीत. उगा०

(२) व - उ २, धो - रा ७ शक; (३) रा ८१, ह - व ८; कारण मग तो
पुढच्या संभाव्य सेळ्यांमुळे हावड होतो उगा० (४) ...
... वर 'धा' 'क' मध्ये सामान्याप्रमाणे धडू शकत. हा पांढऱ्याने पुढील शिष्टाप्रमाणे
सेळी ऐली. आकृती २१९ पाहा.

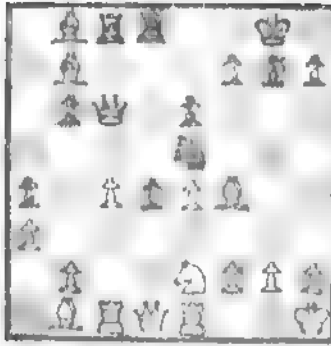
आकृती २१९.
पांढऱ्याची सेळी आहे.

आकृती २२०.
पांढऱ्याची सेळी नाही.

उत्तराखण्ड ४

आकृती २२१

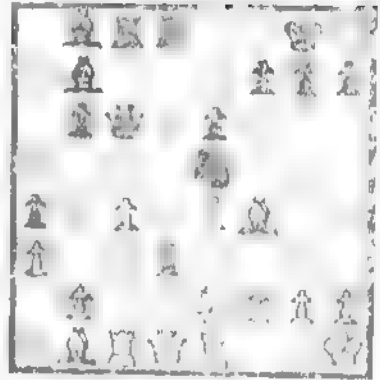
हाळ्याची शेळी आहे.

आकृती २२१ मध्ये दोन्ही बाजूंच्या राजा व रानेची सल्ला आणि गुण समान आहेत. परंतु पुढे मिळेल्या मोर्चावरून स्पष्ट दिसून येईल की, सुसंघटित हत्ता करण्यासाठी काळा पुढाकार घेऊ शकतो.

(१) पांढऱ्या व - ३ - प्यावावर काळ्याने तिकरी हाता चढवितो आहे. त्या कमजोर प्यावाचे संरक्षण करण्यास पांढरा असमर्थ आहे.

(२) दोन्ही काळे हत्ती चढाईच्या तयारीत आहेत. एक हत्ती उर्वरित विष्ट कमजोर प्यावावर हाता करण्यात वजीराच्या आणि घोड्याच्या सहाय्य करतो आणि दुसरा हत्ती वजीर परीचीत बदल प्यावाच्या संरक्षणात्मक जोर देत आहे.

(३) काळ्या घोड्याने केंद्रस्थानातून समर्थपणे पांढऱ्या व - ३ - प्यावावर प्राणालिक प्रहार करण्याचा पवित्रा घेतला आहे.

आकृती २२२

पांढऱ्याची शेळी आहे.

(४) काळे वजीर - प्यावे - ३ - पांढऱ्याने आहे. कारण त्याच्या आगेवर्तीवर प्याच्या पर्याप्त किंवा त्याच्या दोन्ही पर्याप्त विरोधी प्यावांचा अडथळा होणार नाही. नेहमी काळ्या प्यावांमध्ये प्रचंड सुसमाय्य सामर्थ्ये आहेत.

(५) दोन्ही काळे पेट पांढऱ्या राजाच्या बाजूला लुप्त मारा करण्यास मित्र आहेत.

(६) स्पष्ट पांढऱ्या मोर्चाच्या निष्पत्ती येईल क्षणभंगुर दिवसे. उदा० व - १० - १ मधील उदाहरण मधील पांढऱ्या प्यावांचे अडथळा भरला आहे.

(७) पांढऱ्या पांढऱ्या केंद्रघरात जाण्यास वाव मिळत नाही. उलट काळ्याच्या ... प्या - व ६ ह्या हस्तेवर चालीला, त्याला तोंड दाव्याचे आहे.

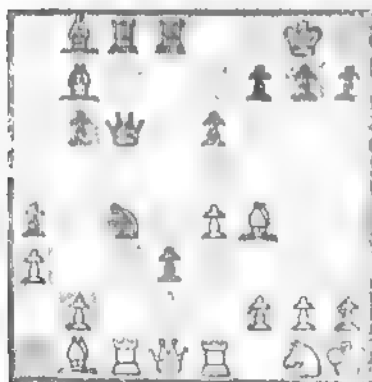
(८) पांढरा वजीर आणि हत्तींना हाता-चावीची मुभा नसल्याने त्यांना त्याच्या सर्व सामर्थ्यानिशी खेळता येणार नाही. बरील

... (१) ... (२) ... (३) ...
... आटे. उदा०

२. ... (आकृती २२२ उदा०). क ...
मांडण्याच्या प्रसंगी सामर्थ्यानिशी पांडव्या ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...

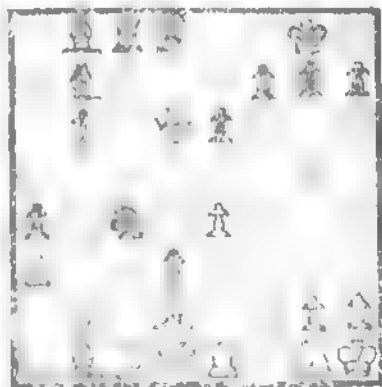
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...

... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...
... (२) ... (३) ...

आकृती : २२३
पांडव्याची गेली आहे

(२) घो घो! घो! घो! (२२३ पा.
मध्यम पोकलने व्यादे घालते) ... आणि

आकृती : २२४
पांडव्याची गेली आहे.

(३) उं-व२, व-व३! (आकृती २२४ पा.) ... मध्ये जाणून

तो ब-घो प्यावावर मारा करू शकतो. परंतु त्या काळ्या घोड्यामार्गे काळा बजीर एकाने व उंदर पट्टीत येतो आणि पांढरा हत्ती त्या काळ्या घोड्यास (१) प्या - (४) घोडे चालू करून इंग्रस पकडू शकतो. म्हणून काळा बजीर त्या पट्टीबाहेर हलविणे भाग पडते. (आकृती २२४ पाहा) तेव्हा मध्या काळा घोडा हद्द शकत नाही आणि हर - भोट हा कर्णालीक पांढऱ्या उंदराच्या काळ्या उंदराच्या हलल्यानून बचाविण्यासाठी तो उंदर हलविणे भाग पडते तेव्हा.

त्याचा बचाव केला आहे. आणि काळ्याने आपल्या बजीर व उं पट्टीबाहेर अशा मार्ग ठिकाणी हलविला आहे घी, तो उंदराच्या जोरात (४) ... ब × (६) प्या मान ही खेळी करून मरळ हाव शिकण्याची दहशत वेळू शकतो. त्यावरून काळ्या मोहोऱ्यांची एकमेकांतील सहकार्यांशी आणि सुसंघटितपणे हल्ला करण्याची सुल्लक्षणा प्रगटपणे दिसून येते.

आकृती २२५.
पांढऱ्याची खेळी आहे.

(४) घो - उं ३ ....; आकृती २२५ पाहा. पांढऱ्याने घोडा उं ३ मध्ये हलवून निर्गुण हल्ल्याने सापडलेल्या ब - प्यावाला बचावून मान वाचविण्यास प्रयत्न केला आहे. हे पाहून काळ्याने दुसरा भयंकर हल्ला केला. उदा०

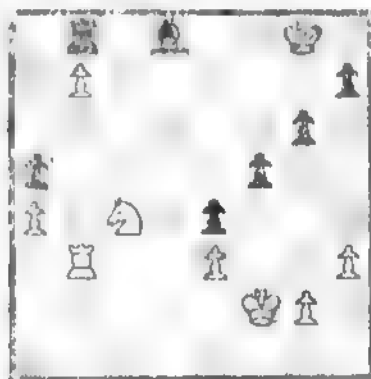
(४) ... , घो × (घो) प्या; ही खेळी करून पांढऱ्या बजीरवर प्राणांतिक हल्ला चढविता आहे. (आकृती २२५ पाहा.) कारण पांढऱ्या बजीराला ह्या भयानातून बचाव करण्यास पत्रायन बचाव उरले नाही. तेव्हा काळ्या बजीरवर प्रतिहल्ला चढविण्यासाठी पांढऱ्याने जर

(५) उं - घो ४, ही चालू खेळी तरी काळा (५) ... घो × ब ही चालू करतो आणि पांढरा (६) उं × ब ... ही चालू करून काळा बजीर मारतो तेव्हा काळा (६) ... , ह × ह; ही चालू करून फुकटात पां. हत्ती मिळविता.

आ २. निम्ने काला आण अ व. दुर्गि आण निळया आवा म रं व निळजिं.

[illegible]

उद्गाहरण ५

આકૃત્તી ૨૨૬
પાંદન્યાચી સોઢી આદે.

ਸਾਲੀ ੨੨੬ ਸਾਲੇ ਦੀਆਂ ੫ ਪ੍ਰੋਫੀਟ ਪੁਰਸ਼ਿਕਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧ ਮਤਲਬ ੧੦੦ ਟ.

हाथे बंदूक घ्याते साध्या गेले. गाऊन वजीरीकरणाची म्हाजे गाव जमले. ति. या बंदूक घ्याया ती बागेतून थोडीचियासाठी काळा हत्ती त्याचसाथ उभा गेले. गावा उजवडा भेटादीत आले. आगि ते, पाटण्या राजाचा हात देऊ यकता. गाउदर पाटण्या जेव्हा जोगा अमलेच्या बंदूक घ्यायाच्या मुल सावल्याचा मर्हिमा लवहलव दिवत गेले. काळ्या हत्तीचा मडमर वाचूदा नरण्यासाठी पाटण्या धोड्याने उड्डाण केले आहे. (१) को रा ५, उं - उं २; काळ्या उटाने धो १ - ह ७ सा कर्णावर येऊन आकषा हत्तीचा पाटायाचा वाट भोकळी केली आहे तसेच पाटण्या बंदूक घ्यायाच्या वजीरीकरणाच्या घरावर मारक दर्श ठेवली आहे. येथे काळ्याने (१) ..., उं - ह ५ हा ही खेळी केरी अमली तर पाटण्याने (२) घ्या - धो ३, ..., ही खेळी करून उलट उठावरती हाता चढविल्या असता म्हणजे काळ्या उटान्या सुरक्षित स्थळी हलविणे भाग पडले असत.

ઉદાહરણ ૭ મધ્યે મુનેવરિય દરજા આગિ એકા વ્યાખાને યાદને વૈમર કમે અમને કે દાવખિતે આહે. આફ્રી ૨૨૮ પાઠા.

આફ્રી ૨૨૮ મધ્યે દોઢી યા પૂરકીય મુદ્દિ-
યજાંની સ્વંસ્યા આગિ ગુણ સમાન આદેત.
પુરં રિએલ્યા મોટી નટખન લશ વેખૂન
ચેનાત. ઉદા૦

(૧) પાંદરા જતીય, એટાચ્યા જોરાય 'દ'
પદ્ધતીય કાંતે વ્યાને મેખ્યાની દહદાન લે.
આહે.

(૨) કાઢ્યા એટાના હાડનાયની
મોઠ્ઠીક મિઝાસ્યાને, સ્યાંના મારા ત્રીન
વાઠાં.

(૩) પાંદરા જતી મારમયાને હદ દાદા
ગાતી. કારણ તો હદુ શકેત અચી વહર
આગિ ચ પો ૨ હી ચરે કાઢ્યા એટાચ્યા
મામ્યાન ચેનાત.

(૪) તમેન પાંદર્યા એટાઠા આગિ
મોજ્યાતઠા હાલજાત કળ્યામ કમી ચા
મિઝાં.

મા મરે મોટાંની સળીય ટેન કાઢ્યાને
કોળી મેઝી કરાતી? ઉદા૦ મસોમ્મુલ
'દ' વ્યાખાના જોર કળ્યામાતી...;
દ-દ ૧ હી પાઠ કરુન, સળણે હાન

મેઝાયા કિયા ચ્દાઈને મોળા સ્તીકારુન
પદ્ધતીના સ્કેત કરાવા આગિ ડાયાન નેતમ્મ
અપન કરાં. આવા કાઢ્યાને પોળી ચાડ
મેઝી આદે તો પાઠા.

(૧)..., ડં ડં૪! આફ્રી ૨૨૯ પાઠા
વ-પો ૧ મધ્યે સ્થાનચ્દ હાલેલ્યા
પાંદર્યા દતીયર કાઢ્યા એટાને હાડા
નટખિયા આદે. ૨ મધ્યે આગળ

પાંદરેન પદ મારમયાને જતો હદ
મદન નાહી. તકુમ કાઢ્યા એટાંચ્યા
જોડાઠીય જતી ચઢી વજળ્યાની

અવયા નામામ ડાતી. પેઠા પાંદર્યાના
"તુમસ્યા એટાંચ્યા ચદમ્યાન જતી માવા.
કા?" હામ્મ મેડમા પૂલ્યામ્મને, માર્યા

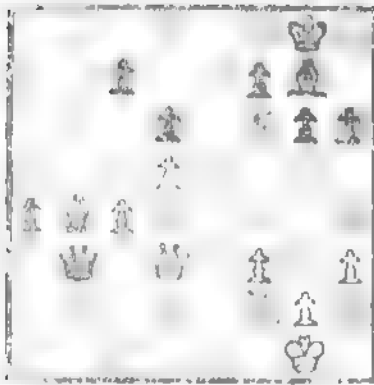
પોડા ચ રે મા મુગા હલ્લુન મારોમ્મુલ
જતીયા રિલ્યાસ ચેના ચેતો. મ્હમ્મુન
૨ પો-ચ રે;...પાંદરા તો મેઝી કર્મો.

કાળ, મારમારી શાસ્ત્રાય મેજ્યાંચ્યા
વદલી નટ પેના ચેતો આગિ મારમારી
મમ્મોઝ મોઝ શકેત અસા ટોઠાઠા

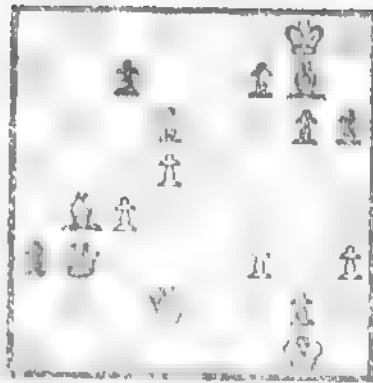
પાંદર્યાને મોંધા આદે. પરતુ હવેન તર પુંડ
ચ્દુ શકળારે નાટ્ય દહકે આહે.

મોચાની ૨૩૩
પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

૧. મોચાની ૨૩૩ : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

(૮) વ X વ, વ્યા X વ આગળ મગ તે 'મો' - પદ્મીત આલેકે કાલે ચદન વ્યાદે વજીર
ચળ્યાના થાક વાલે નેલા પાંદન્યાના ટેકા હલવાના લાગે. ૩.

(૯) કે - ૪ ૩, વ્યા - ૫ ૭; કાલે વ્યાદે પુંડ વાકુલ ટાકુન વજીર ચળ્યાને મગ
વાલાન આડ.

૨. પાંદન્યાની ચેલડી આટે : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

૩. પાંદન્યાની ચેલડી આટે : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

(૮) વ - વ ૨, વ્યા - ૫ ૭ : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

૪. પાંદન્યાની ચેલડી આટે : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

(૯) કે X વ્યા, ...; આગળ મગ કાલા વજીર વ્યા ટેકાના માર્ગો.

૫. પાંદન્યાની ચેલડી આટે : પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

સારાંશ : મોચાની ૨૩૩ : પાંદન્યાની ચેલડી આટે. પાંદન્યાની ચેલડી આટે. પાંદન્યાની ચેલડી આટે. પાંદન્યાની ચેલડી આટે. પાંદન્યાની ચેલડી આટે.

(१) ... , ग - सीट;

(२) ग - सीट, ग - बीट; (पाइया गजाकडे विंथ आये) काळ्या राजाने हत्तीवर हाका बंदविला होता .

(३) ह - ईट, ग - एट;

(४) ग - बीट, ग - बीट;

(५) ... ईट ,

किंवा

(१)

(१) ह - एट + , ग - ईट; (२) ग - ईट, ग - डीट;

(३) ह - डीट + , ग - सीट; (४) ग - डीट, ग - बीट;

(५) ग - सीट, ग - एट; (६) ग - बीट, ग - बीट;

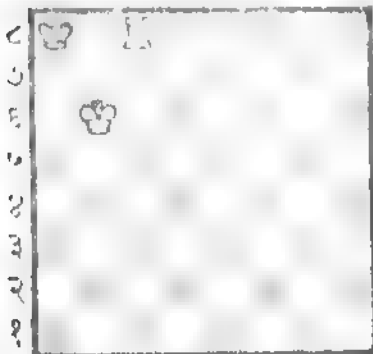
(७) ह - डीट ;

॥ (८) ग - सीट, ग - सीट; (९) ह - डीट, ग - बीट;

(१०) ग - बीट, ग - सीट; (११) ह - डीट, ग - ...

...

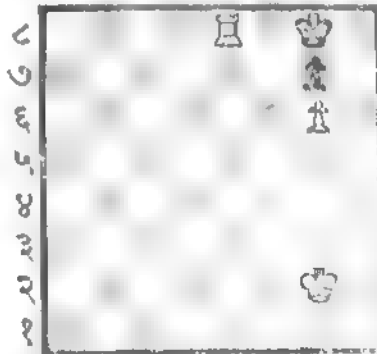
सर्गनामिक 'अ' आणि 'अ' मध्ये दिलेल्या चार मुल्ले काळा राजा पडला. केंद्राच्या गजाने हत्ती येता आहे, आणि त्याचा पुरता घेता पडून जाणाऱ्या मनी पादरा राजा मिळते आहे.

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २४८

(१) ह - सीट ;

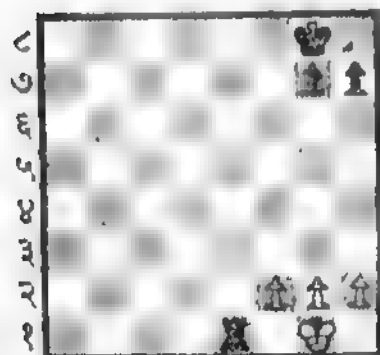
ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २४९

(२) ह - ईट ;

अशा रीतीने होण्याची बाजूचा केंद्रा-सको अशा रीतीने एक राजा महीने बंद रावा आल्या बजावर किंवा बजीराना म्हापाने पाव करू शकतो. आकृती २४८ ते आकृती २५५ पाहा.

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५०

(१) ... व-ई १ ♠

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५१

(१) व-डी ८ ♠

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५२

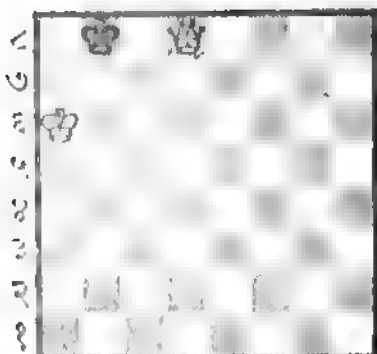
(१) व-ई ८ ♠

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५३

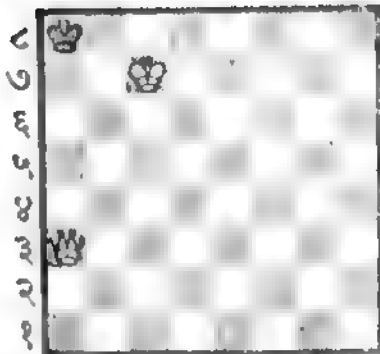
व-जी ७ ♠

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५४

(१) व-डी ८ ††

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २५५

(१) व-ए ३ ††

सूचना : चित्रा २ वी मुक्तांग निर्देश केलेल्या दुसऱ्या पायरीत 'व' रंगाची 'क' रंगाची मात करणारी रंग पुढे दिलेल्या बरोबरीच्या असताना प्रकारानंतर दिली आहे. (पान क्र. १९८ ते २०४ पाहा.)

चित्रा २ मध्ये निर्देश केलेले बरोबरीचे डाव करण्याची आवश्यकता का लागली; त्याच ने करण्याची रीत पुढे दिली आहे.

जे खेळाडू मात करतो, तो डाव (वेळ) नेव्हा त्याच एक पूर्ण गुण मिळतो. अन्य काही रंग डाव बघता रंगाने सव्याने त्यामात की त्यामध्य दोहोरीही होत नाही खेळाडू (वेळ) कात नाही. त्याच पामरी तो डाव 'बरोबरीने' गोडवाचा लागतो, आणि प्रत्येक खेळाडूचा ३; ३ गुण मिळतो. अशी बसविली असतामुळे, जगाचा खेळाडूवर डाव ठरण्याची सली जेव्हा होत, नेव्हा तो, डाव बरोबरीचा कसा करतो वेईल ह्याचा आयेकाट प्रत्येक करतो. कारण सव्य नाज होण्याची विन्ने दिवत असता पंडित अभ्याचा त्याग करतो — म्हणजे तो असे त्याचाकडे राखतो.

अस्य गुण मिळण्याचा प्रसंग येऊन ठेवत असता, खेळाडू, कमीत कमी अर्धा गुण कसा मिळविता वेईल ह्याचा आयेकाट प्रत्येक अनुत्प्रेत करत राखतो.

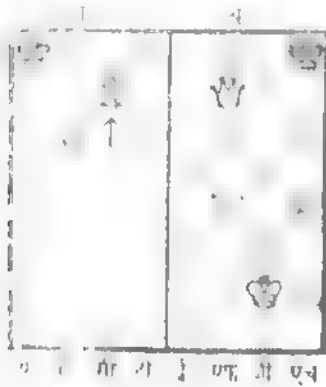
तक्ता क्र. २ मध्ये निर्देश केलेले 'अ' 'नि' 'मि' 'त' 'डा' 'व' करणारी रंग पुढे दिली आहे.

(अ) कुंठित डाव : (Stalemate)

खेळताना अशी एक स्थिती प्राप्त होते की जेव्हा एका खेळाडूचा त्याची खेळी असताना

कर्मजन्मा हो. त्याने त्याच काळात जन्माला आला. त्याचा जन्म २५८
१ आहुती २६१ मध्ये द्यावाचि आहोत.

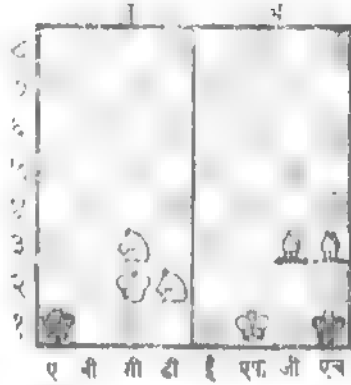

आहुती : २५८ अ, च
काळ्याची खेळी आहे.

आहुती २५८ अ. मध्ये काळ्याने मुक्तीच
(१) घो - र्वा ८ - ए ८; ही खेळी
केली, तेव्हा काळ्या राजाचा मुरझितपणे
हळण्याजोगे घर उरत नाही. त्याच
वेळी त्याचा शहही लागलेला नाही. अशा रीतीने डाव
कुंठित होतो.

(२) सी ६ - र्वा ७? ...; हा खेळी-
मुळे काळ्या राजाचा मुरझितपणे हळण्या-
जोगे घर उरत नाही. त्याच वेळी त्याचा
शहही लागलेला नाही. अशा रीतीने डाव
कुंठित होतो.

आहुती २५८ ब. मध्ये पांढऱ्याने (१)
ब - एफ ७? ...; ही खेळी केली. त्यामुळे
काळ्या राजाचा मुरझितपणे हळण्याजोगे
घर उरत नाही, त्याच वेळी त्याचा शहही
लागलेला नाही. अशा रीतीने डाव कुंठित
होतो.

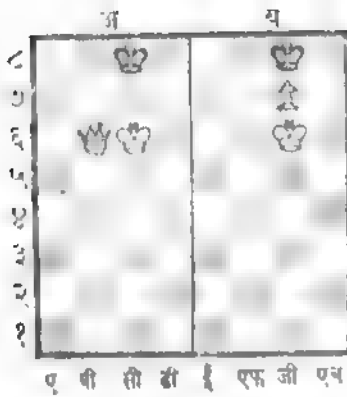

आहुती : २५९ अ, ब
काळ्याची खेळी आहे.

आहुती २५९ अ. मध्ये पांढऱ्याने
(१) घो - र्वा ३, १...; ही खेळी
केली, तेव्हा काळ्या राजाचा मुरझितपणे
हळण्याजोगे घर उरत नाही. त्याच वेळी
त्याचा शहही लागलेला नाही. अशा रीतीने
डाव कुंठित होतो.

आहुती २५९ ब. मध्ये पांढऱ्याने
(२) उ एच ३ - जी २ ३ ३ ही खेळी करून
मात करण्याऐवजी मउवडीने

(१) रा एफ २ एफ १....;
ही खेळी केली. त्यामुळे काळ्या राजाचा
मुरझितपणे हळता येण्याजोगे घर उरत
नाही. त्याच वेळी त्याचा शहही घसत नाही;
अशा रीतीने डाव कुंठित होतो.

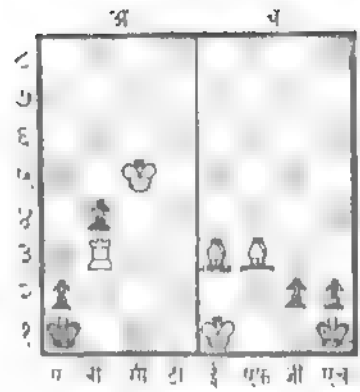

आकृती २६०

काळ्यांनी शेळी आणि

आकृती २६० अ मध्ये : पांढऱ्याने हलकाजीपणाने (१) य - वी ६? ? . ही शेळी केल्याने, काळ्या राजाच्या शहाती लागत नाही आणि त्याच्या सुरक्षितपणे हलका येण्याजोगे घरही राहतात नाही. त्यामुळे डाव कुठित होतो.

आकृती २६० य मध्ये : व्याख्याऱ्या बचावासाठी पांढरा राजा जी ६ मध्ये येतो. काळ्या राजाच्या शहाती लागत नाही आणि सुरक्षितपणे हलका येण्याजोगे घर राहतात नाही. तेव्हा डाव कुठित होतो.

आकृती २६१

काळ्यांनी शेळी आणि.

आकृती २६१ अ मध्ये : पांढऱ्याने पुर्वील शेळी केली (१) इ - वी ३? ? ...; ही शेळी होतो. येथे बी ४ मधील काळ्या व्याख्यात आगेकूच थांबविण्यासाठी पांढरा हली नसून बी ३ मध्ये आणून देतो. त्यामुळे कोणत्याही काळ्या दिवलांना हलका येत नाही. तेव्हा डाव कुठित होतो.

आकृती २६१ य मध्ये : पांढऱ्याने (१) उं एच ६ - ई ३, ...; ही शेळी केल्याने काळ्या राजाच्या सुरक्षितपणे हलका येण्याजोगे घर राहतात नाही. तसेच त्याच्या शहाती लागत नाही, तेव्हा डाव कुठित होतो.

आकृती २६२ ते २६९ मधील पांढऱ्याने कुठित होत असलेल्या काळ्या राजाच्या सुरक्षितपणे हलका येण्याजोगे घरही राहतात नाही. त्यामुळे डाव कुठित होतो. (१) उं एच ६ - ई ३, ...; ही शेळी केल्याने काळ्या राजाच्या सुरक्षितपणे हलका येण्याजोगे घर राहतात नाही. तसेच त्याच्या शहाती लागत नाही, तेव्हा डाव कुठित होतो.

(नि) जेव्हा स्थातव्य किंवा अग्रिम डाव आणि बरोबरीचा डाव (Perpetual check) : हा एक बरोबरीचा डाव साधल्याचा आणखी एक प्रकार आहे. त्या प्रमाणे एक

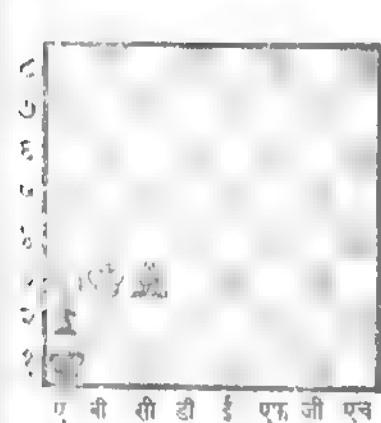

(३) रा-ई १, उ-जी ४;
 (४) रा-एक १, उ-ई २+;
 पाठ्या गंगा अ पठ्या गंगा के कल्पना की
 पाठ्या गंगा अ पठ्या गंगा के कल्पना की
 ना : गी गी , काय गी (५) रा-ई ११
 ... गंगा गंगा के कल्पना की
 (६) ... गंगा गंगा के कल्पना की
 ... गंगा गंगा के कल्पना की
 गंगा गंगा के कल्पना की

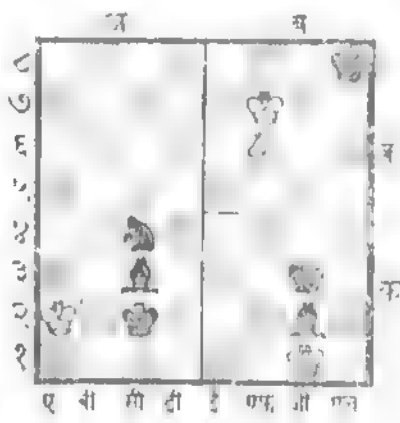
(५) रा-जी १, रा-एक ३;
 (६) रा-एक २, रा-एक २;
 (७) रा-एक १, उ-एक १;
 (८) रा-एक २, रा-ई २;
 (९) रा-एक १, रा-ई ४;
 (१०) रा-एक २, रा-एक ३;
 (११) रा-एक १, उ-जी २,
 अथा गंगा के पाठ्या गंगा के कल्पना की
 गंगा के कल्पना की

... पाठ्या गंगा के कल्पना की ... २६९ मध्ये
 ... पाठ्या गंगा के कल्पना की ...
 ... पाठ्या गंगा के कल्पना की ...
 ... पाठ्या गंगा के कल्पना की ...

आकृति २६९

(१) उ-जी ३

आकृति २७०

अ : (१) ... रा-सी २; आणि डाव
 कुंठित होतो.
 ब : (१) धो-एक ६, डाव कुंठित होतो.
 क : (१) ..., उ-जी २; आणि डाव
 कुंठित होतो.

(३) ग - री ८, रा - वी ८;

महजने शेवटी, आता २७१ अ प्रमाणे (सुखावाचीच) मिथी प्राप्त होई. त्याचप्रमाणे पांडुरंगाने वगदीही मिथी घेऊन नाही ते शिष्ट.

किंवा

न (१) ग - री ५, रा - री ७,

(२) ग - री ५, रा - री ८

३ रा - री ७, रा - री ८.

पण २७१ अ प्रमाणे मिथी घेई; (आण प्रमाणे शक्य)

माग गमना, जर काळ्याची प्रथम शेवटी अंशेवर काय होई ते पाहू.

ज (१) ... , रा - री ८,

(२) री - री ७, रा - री ७;

(३) रा - री ७, ...;

अशा रीतीने पांडरा रागा मी ८ त्या वृत्तीकण्याच्या मगचा ताबा नेऊ शकतो आणि व्याघाचा वजीर करून डाव जिंकू शकतो.

किंवा

य (१) ... , रा - री ८,

२ रा - री ७, ...

पण पांडुरंगाने जर (२) व्याघे - री ७ ? ... , ही शेवटी नुहून फेरी तर हात वृत्ति होऊन वगोवरीचा होतो.

(२) ... , रा - री ७,

(३) रा - री ७, ...;

अशा रीतीने पांडरा रागा मी ८ त्या वृत्तीकण्याच्या मगचा ताबा नेऊन, व्याघाचा वजीर करून डाव जिंकू शकतो.

माग २७१ अ प्रमाणे जर काळ्याची शेवटी मिथी घेई, पण २७१ अ प्रमाणे मिथी घेई. अशा

(१) जी ७, रा - री ७

(२) रा - री ७, ...;

अशा रीतीने पांडरा मी ८ त्या वृत्तीकण्याच्या मगचा ताबा नेऊन व्याघाचा वजीर करून डाव जिंकू शकतो.

पण जर काळ्याचा प्रथम शेवटी अंशेवर मग तो (१) ... रा - री ८; ही शेवटी

करून ता. २०१६ रीत्या निधीत येणे नसणे मागे नुकीस दिलेले नसणे मागितव्याप्रमाणे डाव कुटित करून बरोबरी करू शकतो.

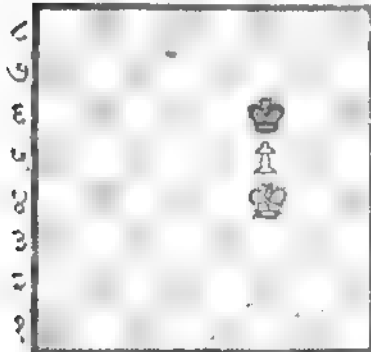
बरोबरी नसल्यास त्या वेळी डाव कुटित करणे दिलेले आहे.

सूच्य : पांढरे प्यादे प्याद्याच्या बंदीच्या मदतीने जर डाव न देता साक्या घरात पांढीव शकले तरच प्याद्या प्याद्याचा बरोबरी करून, बरोबरी करू शकतो. आणि जर हे शक्य नाही तर सगळे डाव कुटित बरोबरीचा होता. प्याद्याच्या बंदीच्या मदतीने बरोबरी करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते.

जेव्हा प्याद्याच्या बंदीच्या मदतीने डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते, तेव्हा बंदीच्या मदतीने डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते.

बरोबरी करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते.

या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते.

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २७२
पांढ्याची खेळी आहे.

आकृती २७२ पाढा.

पांढ्याची खेळी असताना

(१) रा-ई ४, रा-एफ ७;

किंवा

{ (१) रा-जी ४, रा-ई ७; किंवा }
{ (१) ... , रा-जी ७; }

बंदीच्या मदतीने प्याद्याच्या बंदीच्या मदतीने साक्या घरात पांढीव शकले तरच प्याद्या प्याद्याचा बरोबरी करून, बरोबरी करू शकतो. आणि जर हे शक्य नाही तर सगळे डाव कुटित बरोबरीचा होता. प्याद्याच्या बंदीच्या मदतीने बरोबरी करून घेतल्या जाऊ शकते. या वेळी डाव कुटित करून घेतल्या जाऊ शकते.

(२) रा-ई ५, रा-ई ७;

(३) - एफ ६+, रा-एफ ७;

(४) रा-एफ ५, रा-एफ ८;

(५) रा-ई ६, रा-ई ८;

अशा रीतीने आकृती २७१ अ मध्ये दाखविलेली स्थिती येणे आणि मग डाव कुटित होऊन

[illegible]

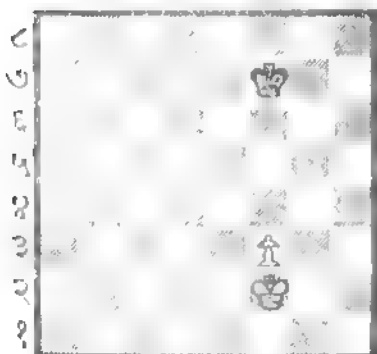
ମାମ ଆମ ଆମେ ୧୫ ମିନିଟ୍ ଆମେ, ଆମେ ମିନିଟ୍ ୧୫ ମିନିଟ୍, (୧୫ ମିନିଟ୍) ଆମେ ମାମ ମିନିଟ୍ ମାମ.

આનંદી ૨૭૩ પાના.

काळ्याची प्रथम खेळी अगतांना योग्यच
होते.

(१) ... , रा - एक ६;
(२) रा - ई ३, रा - ई ५;
(३) - एक ३+, रा - एक ५;
(४) रा - एक ३; ...; इष्टम

आकृती २७२ सहस्र स्थिती प्राप्त होत
आणि डाव कुठित होतो. पन्नु जग
पांडव्यानी प्रथम लेखी अमेक तर तो
'राजाचा निरोध' (आकृती २४६ पाना)
ह्या तंत्राचा योग्य रीतीने उपयोग करून
नवीन संस्थांना नवीना पायावर उभारून त्या
विश्व प्रकृती उभा

ॐ श्री गौरी नमः ॥ ॐ नमः शिवाय ॥

अक्रि २७३

[illegible][illegible]

(२) ग - एक ४, ग - ई ६;

(३) ग - जी ५, रा - ई ७; (ग) (३)..., ग - एफ ७, (३) ग - एफ ७,
ग - ई ७ (५) ग - जी ५ भगवते परा मय गौरीति वक्तो किया ५... ग - ३५,
(४) एफ ४+, ग - ई ६; (५) ग - जी ६, ग - ई ७; (६) ५ ५, ग - एफ ४
(७) ग - एफ ६, ग - ३५; (८) ग - जी ७, ० →, पांडुरा वजीरकण्ठा-रा, ग - ३५,
मिथवतो आणि प्याद्याचा वजीर करू शकतो).

(४) रा-जी ६, रा-ई ८; किंवा ४ ... रा-ई ६; (५, १५, ४, रा-ई ८)
(नंतर वर दिलेल्या (३ व) प्रमाणे)

(५) रा-एफ ६, रा-एफ ८: (राजाचा विरोध ह्या तंत्राचा फायदा पांडन्याला मातल्या खेळीत मिळतो.)

(६) एफ ४, रा-ई ८: (किंवा ६...), रा-जी ८: (७) रा-ई ७, वरील ४ प्रमाणे जिंकतो.)

(७) रा-जी ७, रा-ई ७;

(८) एफ ५, रा-ई ८; आता पांडरा जिंकू शकतो.

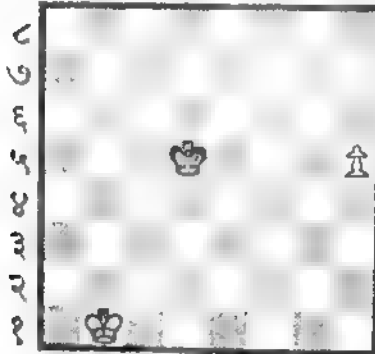
(९) एफ ६, रा-डी ८;

(१०) एफ ७, रा-डी ७/-ई ७

(११) एफ ८/व ५...; अशा रीतीने वजीर करून पांडरा उभारू शकतो.

खेळी गणना : आता परतिले जा. २७४ मध्ये कामाख्याप्रमाणे डावाची स्थिती नव्याच वेळा उद्भवते. डावाच्या अशा स्थितीने वजीरीकरणाच्या घरात प्यादे किती खेळ्यांमध्ये पोहोचू शकते यावर डावाचे भविष्य अवलंबून असते. यामाठीच “खेळी गणना”

म्हणजे चालीची आगाऊ मोजणी करणे ही एक आवश्यक बाब ठरते. उदा० आकृती २७४ पाहा :

ए बी सी डी ई एफ जी एच

आकृती : २७४

पांडन्याची खेळी आहे. जिंकते.

काळ्याची खेळी आहे. बरोबरी होते.

(अ) प्यादे तीन खेळ्यांमध्ये एच ८ ह्या वजीरीकरणाच्या घरात पोहोचू शकते. उदा० (१) एच ६, ...; (२) एच ७, ...; (३) एच ८, ...;

(ब) काळ्या राजाला एच ८ ह्या घरात पोहोचावयाला ४ खेळ्या लागतात. उदा०

(१) ..., रा-ई ६;

(२) ..., रा-एफ ७;

(३) ..., रा-जी ७;

(४) ... रा-एच ८,

आता आपण पांडन्याची खेळी प्रथम असताना आणि काळ्याची खेळी प्रथम असताना काय होते ते पाहू.

पहिली खेळी पांडन्याची असताना

(१) एच ६, रा-ई ६;

(२) एच ७, रा-एफ ७;

पहिली खेळी काळ्याची असताना

(१) ..., रा-ई ६;

(२) एच ६, रा-एफ ७;

(३) एच ८ / = घ, ...;

राजी ७ ह्या घरात गेल्यानंतरच काळ्या राजाच्या एच ८ ह्या वजीरीकरणाच्या घरावर त्या ठेवात पो, परंतु येथे वजीरीकरणाच्या मरणाच्या घरावर लांब असतानाच पांढरे प्यादे एच ८ ह्या घरात सुरक्षितपणे जाणे आणि त्याचा वजीर निधीकरणे होणे.

(३) एच ७, रा - जी ७; 'एच ८' हे वजीरीकरणाने घर काळ्या राजाच्या ताब्यात येते, तेव्हा पांढऱ्याने

(४) एच ८ / = घ..., ही खेळी करून वजीर करून सुद्धा काळा राजा त्याचा मारू शकतो (४)..., रा × एच ८; कारण एच ८ ह्या घरात, काळ्या राजापेक्षा कमी खेळ्यात, प्याडे, पोहोचत नसल्याने ते मरते.

ह्या पद्याच्या मरणाच्या उद्भवणारे मूळ पुढे दिले आहे ते नेंदणी प्याद्यात रेखात.

खेळी गणना "पद्धतीचे सूत्र" :

सूत्र (क. १) : अंतिम पर्वामध्ये राजा आणि प्यादे विरुद्ध एकुलता एक बचावघोर राजा अशा स्थिती असताना, वजीरीकरणाच्या घरात जाही पोहोचण्याची हीच चढाओढ सदन प्यादे आणि बचावघोर राजा प्याच्यामध्ये लागते. अशा वेळी पहिली खेळी सदन प्याद्याची अमेक आणि वजीरीकरणाच्या घराकडे जाण्याच्या चढाओढीत, बचावघोर राजा त्या (वजीरीकरणाच्या) घरापासून कमी तक्रमी दोन घरे लांब असताना जर ते प्यादे सुरूपपणे पोहोचते तर त्याचा वजीर अन ते (सूचना येथे प्यादे त्याच्या राजाच्या सद्गतीविना स्वतःपणे पुढे जाते.)

(१) हत्तीच्या पट्टीतील प्याद्याचा अपवाद :

ए किंवा एच ह्या हत्तीच्या पट्टीत प्यादे असताना, बचावघोर राजा, वजीरीकरणाच्या घरात जर वेळीच जाऊ शक्या तर त्या प्याद्याचा वजीर होऊ शकत नाही. उदा० गा० टी २७५ आणि आकृती २७६ पाहा.

(प्र. क्र. ६०)

मि. मायकेल ताल

मि. मायकेल ताल

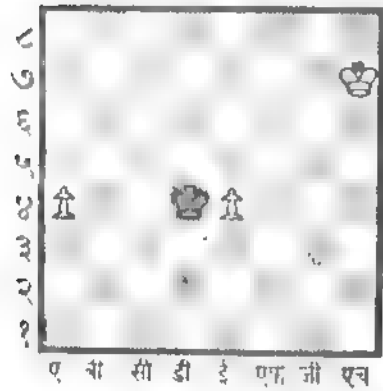
(प्र. क्र. ६०)

मि. मायकेल ताल

मि. मायकेल ताल

आता नवीन पुढे जाणे भागि पाता वजीर बडोने श्रेय माने जिहू शकतो. उदा०

(१) ए ५, रा - ई ४; ई ४ ने प्यादे माग्याने काळा राजा एक धर त्याने
... दुसऱ्या उदा० 'माग्या' वजीरकण्याच्या 'ए ८' ह्या धरा जाण्यासाठी
... नास जाणा. पण वजीरकण्या ए ८ ह्या वरून जाण्यासाठी ४ सेकडा
... या - शेळी गणनेच्या सूत्रानुसार प्याग्याचा वजीर बिनशोक होतो.

आता २७७
माग्याने शेळी आहे.

राजा ए ५ ने प्यादे माग्याने. उदा० (१) ... रा × ए ७, मग दुसरे ई ४ मधील पादरे प्यादे
... वजीरकण्याच्या ... यांना रागिने माने जाऊन. सगळ्या शेळी गणनेच्या सूत्रा
... वजीरकण्यासाठी ३ ४ मधील पाग्या ४ सेकडा राग्याने आणि काळा राजा या
... याचा वरून शेळीचा राग्याने जाऊन. यासाठी उदा०ने दुसरी चाळ कण्याचा काळ्या
... या (शिवा) ... याचा दुसरी चाळ कणने आणकळ ठरते. उदा० पादऱ्याने
(२) ई ५! ...; हीच चाळ करणे श्रेयस्कर ठरते.

आता आकृती २७८ मधील वजीर राजा ह्या जिहू भक्तीने पाहू.
आकृती २७८ पाहा.

- (अ) (१) - ए ५, ई ६ × एफ ५ +
- (२) रा × एफ ५, रा - सी ७;
- (३) ए ६, रा - बी ६;

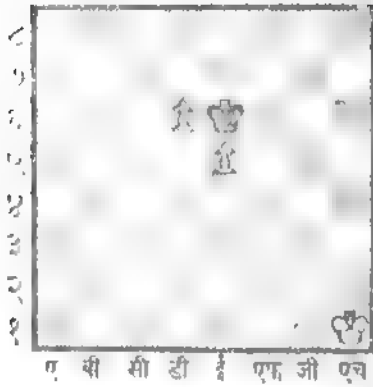
आता काळाराजा दुसरे प्यादे मानून डाव बरोबरीचा करू शकतो.

(ब) आता काळ्या राजाने निराळा
बचावात्मक पवित्रा वेतल्यास काय होते ते
पाहू.

- (१) ए ५, रा - सी ५;
- (२) ई ५! रा - बी ५;
- (३) ई ६, रा × ए ५; त्यापुढे शेळी
गणनेच्या सूत्रानुसार उरलेल्या प्याग्याचा
बिनशोकपणे वजीर होतो. येथे पुढे विलेखा
धोक्याचा इशारा जाणून घेणे आवश्यक
आहे.

- उदा० (१) ए ५, रा - सी ५;
- (२) ए ६, रा - बी ६; आणि आता
पादऱ्याने अम पृष्ठानी शेळी नुसती येथी
उदा० (३) - ए ७, ...; तर मग राजा
... रा × ए ७, मग दुसरे ई ४ मधील पादरे प्यादे
... यांना रागिने माने जाऊन. सगळ्या शेळी गणनेच्या सूत्रा
... वजीरकण्यासाठी ३ ४ मधील पाग्या ४ सेकडा राग्याने आणि काळा राजा या
... याचा वरून शेळीचा राग्याने जाऊन. यासाठी उदा०ने दुसरी चाळ कण्याचा काळ्या
... या (शिवा) ... याचा दुसरी चाळ कणने आणकळ ठरते. उदा० पादऱ्याने
(२) ई ५! ...; हीच चाळ करणे श्रेयस्कर ठरते.

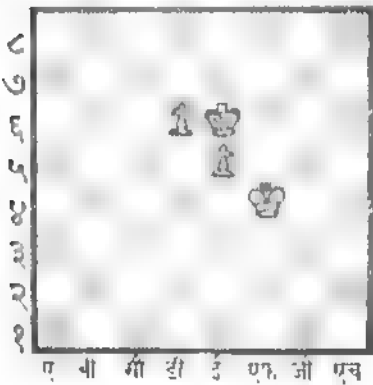

आकृती २७९

काळ्यांनी शेळी आहे

गजा आपल्या एफा (ई ५, मधील) व्याख्याजवळ घराणे शेळ्या करून तो डाव जिंकू शकतो.

आकृती २८०

पांढऱ्यांनी शेळी आहे

सूत्र (क ३) : "डावाच्या अंतिम पर्वात जेव्हा दोन व्यासा एकमेकांच्या जैरात शेजारच्या पर्वत अमनात, तेव्हा मिनेरी राजा मगून जोर देणाऱ्या व्याख्या, विन तोरपणे मारू शकणार नाही."

नवी होऊ शकते. कारण काळ्यांनी जर (१) ... , ग - ई ५ ही शेळी घेईल तर मग दुसरे पांढरे व्याखे वजीरक्यासाठी पुढे धाव घेत.

(२) - डी ७, ग - ई ६;

(३) डी ८ = ब, ...; तेव्हा वजीरक्या टाळण्यासाठी, काळा राजा जर, डी ७ आणि ई ६ ह्या घर्गमध्ये गेल्या घाहीत राहिल्या तर मग पांढऱ्या गजाच्या व्याख्याजवळ जाण्यास सहज संवड मिळते; आणि मग पांढरा गजा एका व्याख्याय योम्य ते संरक्षण घेऊन त्याचा वजीर बनवू शकतो आणि शेवटी डाव जिंकू शकतो. उदा० आकृती २८० मध्ये पांढरा घेऊन ठेवला आहे. आणि मग पुढे दिव्या-

आकृती २८० पाहा.

(१) ग - जी ५, ग - डी ७;

(२) ग - एफ ६, ... आता काळा गजा काहीच करू शकत नाही, कारण त्याच्यापुढे त्याच्या स्वतःचा रानथ करणे अशक्य असते. उदा.

(३) ... , ग - ई ८;

(४) ई ६, ग - डी ८;

(५) ग - एफ ७, ग - सी ८;

(६) ई ७, ग - डी ७;

(७) ई ८ = ब + ...;

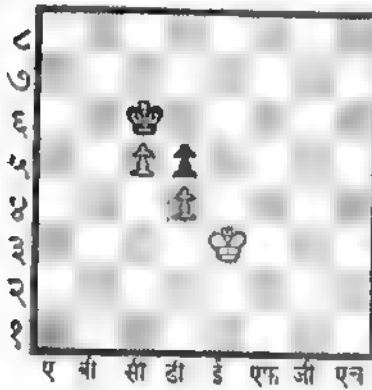
ह्या समस्येमुन उद्भवणार पुढील सूत्र ध्यानात ठेवावे.

(४) राजा आणि दोन प्याद्यांविरुद्ध राजा आणि प्यादे :

(अ) दोहोंपैकी एक बंदत प्यादे असताना.

आकृती क्र. २८१ पाह्या. बंदत प्याद्याविषयीचे महत्त्व आणखी एकदा पुढे दिले जाई.

बंदत प्याद्याच्या वज्रीगृहणाच्या घराकडे जाणाऱ्या मार्गापिंड घरावर त्याच्या स्थानाच्या शेवटी पट्ट्यांमधून विरोधी प्याद्याचा मारा होऊ शकणार नाही, तसेच त्याची मार्गातून अडवून घेऊ शकणारे विरोधी प्यादे, त्याच्या पट्टीत नसल्याने, ते (बंदत प्यादे) तिथेच राहणे त्यांच्या मार्गा आक्रमीत वज्रीगृहणाच्या घराकडे जाऊ शकते.

आकृती २८१

पांढऱ्याची मंडळी आहे

पराजित करणे, हे पांढऱ्या राजाने आप कविय टागे; तेव्हा समयोचित सेव्या करून तो हे काम यशस्वी रीतीने पार पाडू शकतो.

(क) भ्रमा जर पांढऱ्याची खेळी असेल तर काळ्या राजाचा ई ६ हे घर वापरण्यास अवकाश मिळू शकणार नाही आणि मग तो मग्न चालू करून जाऊ शकतो.

(१) रा-एक ४, रा- डी ७;

(२) रा-ई ५, ...; काळ्या प्याद्यावर हल्ला करण्याच्या उद्देशाने पांढऱ्या राजाने पवित्रा टाकला आहे.

(२) ..., रा-सी ६;

(३) रा-ई ६, ...; पांढरा राजा येथूनही काळ्या प्याद्यावर हल्ला चढवू शकतो, अशा वेळी काळ्या प्याद्याला जेथून जोर देता येणे शक्य आहे ते सी ६ चे स्थान काळ्या

मार्गे दिलेल्या आकृती २८० पेक्षा आकृती २८१ मध्ये एक काळ प्यादे जास्त आहे. हे काळे प्यादे जोर देऊन पांढऱ्या प्याद्याची वाट अडवून घेऊन आहे. आकृती २८० मधील उदाहरणावरून आपल्याला कळून चुकले आहे की पांढऱ्याची डाव अंकाच्याची मुक्त शक्ती डी ४ ह्या प्याद्यांमध्ये सामावलेली आहे. त्याच्या उघट काळ्या राजाला डी ५ मधील त्याचे प्यादे सी ६ आणि ई ६ ह्या घरांमध्ये राहत घाळीत मोठ्या मुश्किलीने सोभाळाचे लागते. तेव्हा सी ६ आणि ई ६ ह्या घरांनाच्या घरांत राहत घाळण्यापासून काळ्या राजाला

राजाचा मोठ्या भाव पडतो. अशा रीतीने भी ६ आणि ई ६ ह्या दोन्ही स्थानांवासात काळ्या राज्याच्या दूर टेंपण्यात पांढऱ्याने यदा भिळविले आहे.

(३) ..., रा - सी ७; (किंवा (३) ... रा - बी ७)

(४) रा × डी ५, ...; आता पांढरा राजा आपल्या एका प्याशाचा बजीर बिग्न्याने (आकृती २८० मध्ये सांगितल्याप्रमाणे) करू शकतो.

(५) राग जोर काळ्याची खेळी अगोदर तर मग ई ६ ह्या बगेवरी जाण्यावासात काळ्या राजा ग पंगून हलण्यासाठी पांढऱ्या राजाच्या थोड्या व्यंजना प्रसारण करावा लागतो. उदा०

(१) ..., रा - डी ७;

(४) रा - एक ५, रा - डी ७;

(२) रा - एक ४, रा - ई ६;

(५) रा - ई ५, रा - सी ६;

(३) रा - जी ५! रा - ई ७;

(६) रा - इ ६, ...; आता पांढरा राजा

पान क्रमांक २१२ वर (क) मध्ये दिल्याप्रमाणे प्याशाचा बजीर करून डाव जिंकू शकतो.

(५) दोस्तोपेक्षा; एकमुद्धा घटत प्यादे नसताना.

आकृती २८२ मध्ये एक ५ मध्ये उपास पांढरे प्यादे घटत प्यादे होऊ शकत नाही. काळ्या प्याशा पुढे जाताना जी ७ मधल्या काळ्या प्याशाच्या मान्यातीव बराचून जावे लागते. अशा परिस्थितीत, डाव बगेवरीचा होऊ नये म्हणून पांढऱ्याने अखेर जातून खेळावयास हजे लागे. अशा स्थितीतून पुढच्या खेळ्या तीन निरनिराळ्या प्रकारांनी खेळता येतात. उदा०

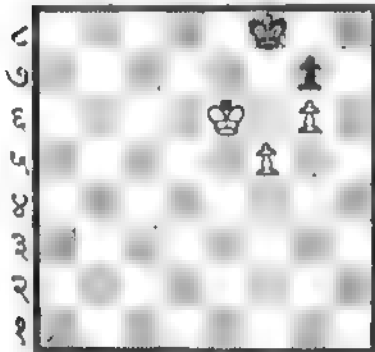
आकृती २८२ पाहा

(कुं) (१) एक ६, जी ७;

(२) एक ६ × जी ७ +, रा × जी ७;

(३) रा - एक ५, ...; आता

उरलेल्या पांढऱ्या प्याशाच्या पुढे काळ्या राजा आहे आणि पांढरा राजा त्या प्याशाच्या मागून जोर करू शकतो. येथे काळ्याच्याकडे विरोध आहे आणि आकृती २७२ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे शेवटी डाव बगेवरीचा होतो.

ए नी सी डी ई एफ जी एच

आकृती २८२

पांढऱ्याची खेळी आहे.

पांढऱ्याच्या पुढच्या खेळीमुळे बगेवरी होते; (६) रा - जी ६, ...;

(१) ..., रा - जी ८;

(४) रा - एक ६ रा - एक ८;

(५) जी ७ + रा - जी ८; आणि

- (१) रा - जी ८ या राजाकड्याचा अगदी वामा बाजूकड्याकडी सड्या राजाकडी
एक ७ ... जी ८ या राजाकडी सड्याकडी उरते. एका एक ७ या अगदी बाजूकड्या
जाती वर ८ या अगदी वामा वामा सड्या राजाकडी आधी आणजे पाहिजे.
(२) एक २, ने पांडा मुटू एक ६ मध्ये मारून जी ८ जी ८ काळ्या घ्यायाना उरसर
आधी बाजूकडी केला पाहिजे.
(३) एक ७ या अगदी सड्या राजाकडी नेणे; वामांम पांडे एवढे जी ८ ह्या बाजूकडी
वामाच्या व नमुन्या सडी नेता येत आणि मग बाजूकडी करून, डाव जिंकता येतो.
(आकृती २८२ पाहा)

(१) रा - जी ७, रा - जी ८;

(२) रा - ६ ३ रा - एव ८;

पांडे या राजाने पहिल्या टप्प्या मारुन आहे.
फंनु बाईमडवडीत पांड्याने जर आताच
(३) रा - एक ७ ... ही चाल केली तर
डाव बरोबरीचा होतो. कारण मग काळ्या
राजाकडी चाल उरत नाही.

नेव्हा पुढील सूच घ्यानात टयांध
जो वारित चाल करतो ।
तो खाईत जयश्री लोटतो ॥

(आकृती २८३ पाहा) टप्प्याने जी ८ मार उठून वामाच्या वामा वामा.

- (३) एक ६, जी ७ < एक ६; दुसरा टप्पा मारुन आहे. येथे काळ्याने
(३) ... , रा - जी ८; ही खेळी केली तर मग पांडेरा
(४) एक ७ +, रा - एव ८ आणि मग
(५) एक ८ व $\frac{1}{2}$ मान करतो.
(४) रा - एक ७ ... , मग नेव्हाने तिसरा टप्पा मारुन अंती विजय मग करून
नेता येतो. येथे पांड्याने जरी
(६) रा - एक ६ ... , मग नेव्हाने केली वामाच्या डाव सरावचा येतो. उदा
(६) ... , रा - जी ८
(५) जी ७, रा - एव ७;
(६) रा - एक ६, रा - एव ६;
(७) जी ८ व ... , पांडेरा मग डाव जिंकू शकतो.
(४) ... , एक ५;
(५) जी ७ +, रा - एव ७;
(६) जी ८ = व +, रा - एव ६;
(७) व - जी ६ $\frac{1}{2}$

हत्ती आणि व्यादे विरुद्ध हत्ती

(अ) व्याद्याला मागून जोर देणारा हत्ती असताना :

आकृती २८३
पांढऱ्याची खेळी आहे.

(आकृती २८२ मध्ये व्याद्याला मागून जोर देणारा हत्ती असतानाची स्थिती द्याविलेली आहे. अशा स्थितीत जर व्यादे पुढे येते तर पुढे दिव्याप्रमाणे खेळण्यात येईल.

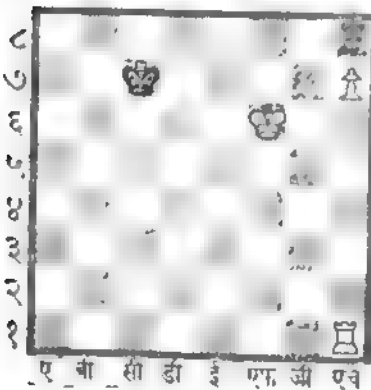
(१) ग-८ = व, ह-८ = ग-८.

(२) ग-८ = ग-८, ...

आणि मग पांढरा रंगीत जोर देणारा माहाय्याने (आकृती २८३ ते ३००) २९० मध्ये द्याविलेल्याप्रमाणे) सहज मात करू शकतो.

आता आकृती २८४ मधील स्थिती पाहू :-

आ. २८४ मधील स्थिती निराश आहे, कारण येथे वर्तमानस्थितीच्या घराबच काळा हत्ती

आकृती २८४
पांढऱ्याची खेळी आहे.

होण सांठून बसला आहे. तेव्हा हा अडसर वाजून मागण्यासाठी पांढरा राजा त्या हत्तीवर हल्ला चढविल्याचा पवित्रा घेतो.

(१) ग-जी७, ह-८ आणि काळ्या हत्तीचा एच ८ मातून हुसकावून घ्यावो. आणि मग तो रंग जोराने चिन्मोकपणे वजीर करू शकतो. (२) - एच ८ = व, ... आणि शेवटी डाय जिंकतो.

(ब) जोर देणारा हत्ती व्याद्याच्या पुढे असताना

आकृती २८५ मध्ये जोर देणारा हत्ती व्याद्याच्या पुढे असताना स्थिती द्याविलेली आहे. अशा परिस्थितीत पुढचा हत्ती त्या

अशाच उंची घराच्या बाजूने येणाऱ्या पाणी नाल्याच्या बाजूला (१) हा काळ्या राजाचा शक्य होई. त्याच नाल्याच्या बाजूने निघणारा पाणी नाल्याच्या बाजूला (२) हा काळ्या राजाचा शक्य होई. त्या पाण्याच्या काळा राजाच्या उंची येणे पाहिजे. (३) पाणी नाल्याच्या बाजूला येणाऱ्या पाण्याच्या मार्गात येत नाही.

(२) ... ग - डी ७;

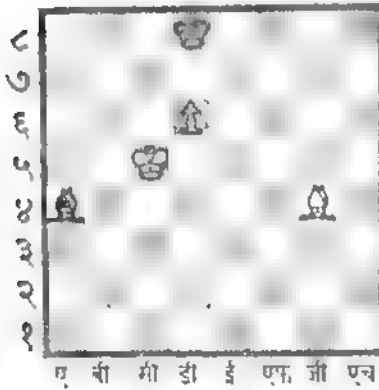
(३) एच ८/ = च, ह × एच ८;

(४) ह × एच ८, ... जेव्हा बाजूने येणाऱ्या पाणी नाल्याच्या बाजूला येणाऱ्या पाण्याच्या मार्गात येत नाही.

उंट आणि व्यादे विकसित उंट

(अ) घनाक्षरीय राजा व्याद्याच्या पुढील अक्षरांना

आकृती २८७ मध्ये घनाक्षरीय राजा व्याद्याच्या पुढील अक्षरांना (१) हा काळ्या राजाचा शक्य होई, निघणारा पाणी नाल्याच्या बाजूला येणाऱ्या पाण्याच्या मार्गात येत नाही. त्याच पाण्याच्या बाजूला येणाऱ्या पाण्याच्या मार्गात येत नाही. (२) हा काळ्या राजाचा शक्य होई. त्याच पाण्याच्या बाजूला येणाऱ्या पाण्याच्या मार्गात येत नाही.

आकृती २८७

पांड्याची खेळी आहे

आहे. पांड्या उंट पांड्याच्या रंगाच्या कर्ण बाजूने जात असल्याने तो काळ्या रंगाच्या घरात घमलेल्या काळ्या राजाच्या शक्य होई. अशा काळ्याच्या फक्त एक गोष्ट साधण्याची आहे ती म्हणजे, काळ्या राजाच्या अशा आहे त्या स्थानातून न हलविता, फक्त काळ्या उंट सुरक्षित ठिकाणी हलवत राहावयाचे उदा.

(१) उं - एफ ५, उं - बी ३;

(२) ग - बी ६, उं - सी ४

(किंवा उं - डी ५) अशा रंगीने खेळत राहण्याने डाव बरोबरीचा होतो.

(ब) घनाक्षरीय राजा व्याद्याच्या पुढील घरात जाऊ शकला नाही तर काय होते ते पाहू:

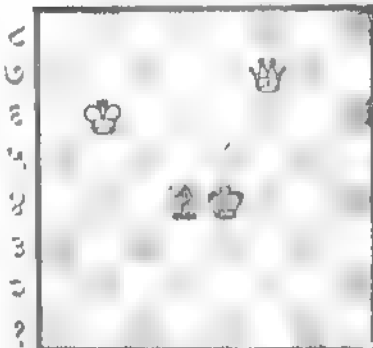

७. १५ - जेष्ठ शुक्र, आषाढ मास शुक्ल पक्ष सोमवार १३ दिनांक १९८० ई. स.
माघी.

(३) ... घो - ई ३ + ; काळा धोटा रामाळा सह देता.

३। ग स्वीय किंश उ ७, ... ; भाष्यापुं कालो नो भोगीति मे क्षी क्री ग
पादग टाव भिक् शकती.

वजीर विरुद्ध प्याने

ए. बी. सी. टी. ३ एच. जी. एच.

आकृती २१०
वाढत्याची माला आहे.

आ. १९० मध्ये केवळ राज्याच्या
आध्यात्मिक वृत्तीस संपूर्ण स्वतंत्रता
असावी असा विचार, विविध वृत्ती
स्थापना राज्याच्या सहाय्याने करा
शकते हे वाद. उदा०

- (१) य - ई ३ +, ग - डी ३;
(२) ग - फी ५, ग - मी ३;
(३) य - ई ५, ग - डी ३;
(४) य - डी ४ +, ग - ई -

मम वजीर गजाच्या सहाय्याने काळ्या
गजानर सहज मात करू शकतो.

परंतु माला पुदीरप्रमाणे असाय
आहेत बुदा०

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

[illegible]

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

गतिवादच्या संज्ञेमध्ये नेहमी उपयोगी पडणाऱ्या तांत्रिक शब्दांची यादी पुढे दिली आहे.

अ) गतिवादाच्या वेळापत्राच्या (Maneuvering for Tempo)

बि (१) विरोध (Opposition),
(२) दूरवा विरोध (Distant opposition),

क) विरोध पद्धती (Trangulation)

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

(द) ‘गतिवादाच्या वेळापत्राच्या (Maneuvering for Tempo)

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

‘गतिवाद’ (गतिवाद) म्हणजे, जगात घडणाऱ्या घटनांमध्ये त्यांच्या घडण्याच्या वेळापत्राचा (कालावधी) अर्थ, अर्थ, अर्थ समजावणे.

अ	ब	क
१	२ ३	४ ५ ६
७	८ ९	१० ११ १२

आकृती २१२

ही कोणी रोखी करीत ही गतिवाद वाटते

आकृती २१२ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे समान रचना स्थिती असल्याने ज्या रोखातून रोखी नसते तेव्हा, तो एक आदा ‘गतिवाद’ राखून ठेवू शकतो, त्याने फक्त त्याच्या प्रतियोग्याच्या चालीची नकड करायची असते.

उदा० आकृती २१२ पाहा :

- (अ) (१) व्या-ह ३, व्या-ह ३;
(२) व्या-ह ४, व्या-ह ४;
(ब) (१) व्या-उं ३, व्या-उं ३;
(२) व्या-य ३, व्या-य ३;
(३) व्या-उं ४, व्या-उं ४;
(घ) (३) व्या-उं ४, व्या-उं ४;

- (क) (१) प्या-उं ३, प्या-उं ३;
 (२) प्या-घो ३, प्या-घो ३;
 (३) प्या-ह ३, प्या-ह ३;
 (४) प्या-उं ४, प्या-ह ४! परंतु येथे ४... , प्या-उं ४ ही रोजी करू नये
 कारण मग (५) प्या-घो ४! प्या-ह ४; (६) प्या × (४) प्या, प्या × प्या;
 (७) प्या-ह ४, ...; (५) प्या-घो ४, ...; किंवा, (५) प्या-ह ४, प्या-उं ४;
 किंवा (५) प्या-उं ५, प्या × प्या; (६) प्या-ह ४, प्या-उं ५!
 (७) प्या × प्या, प्या-उं ४;
 (५) ...: प्या-ह ५!
 (६) प्या-घो ५, प्या-उं ४; किंवा (६) प्या-उं ५, प्या-घो ४).

शेवटीच्या भेदावरून आल्या अशा सर्वा महत्त्वाच्या निष्कर्षा काढता येणे वी, मारामारीतील अदलाबदल 'गतिवाद घालविणे'.

जर प्याची, समान रचना स्थितीत नमूद तर मग मराय करून क्रिया सोड्याने अनुमाने गतिवाद कोणाची आहे त्याचा नीटरी निवे शोध घ्याव्यास द्या. येथे नेहमी ध्यातात टेंदले वी, "समान रचना स्थितीत, जो कोणी खेळी करतो तो गतिवाद घालविणे.

(त्रि) विरोध : (Opposition)

अंतिम पर्वांमध्ये, (शेवटी उरणाऱ्या एका मोठ्या मोठ्याच्या किंवा) प्याच्या शेवटील खेळ्यांमध्ये, काही विशिष्ट घरात राजा कसा राहू / जाऊ शकेल किंवा मरमर्यातातील विरोधी राजाचा कसे हाक देत लायता येईल? अशा प्रकारच्या महत्त्वाच्या समस्यांचा विचार करावा लागतो. कारण, बुद्धिबळाच्या नियमानुसार दोन्ही राजांना कमीत कमी एक वर मध्ये सोडून राहावे लागते, म्हणून दोन्ही राजे सरळ एकमेकांदाजारा येऊ शकत नाहीत, नेहमी घराच्या ताऱ्याची शय दुसऱ्या राजावर आणि प्याच्याच्या रचनेवर अवलंबून असते. कधी कधी प्याच्यांना योग्य चाली मिळू शकत नाही किंवा देता येत नाही. अशा वेळी हावाचे भवितव्य दोन्ही राजांच्या आनुवंशिक स्थितीवरती संपूर्ण अवलंबून असते. अशा सर्व संबंधित स्थितीत सभाव्य 'विरोध' उर्यादक स्थितीत सगळ्यात महत्त्वाची ठरते.

आ. २९३ मध्ये 'विरोध'चा अमरी भाषा प्रकार दाखविला आहे. त्यामध्ये जो कोणी खेळी करील, तो, त्याच्या ताऱ्यात अमर्याच्या दोहोंपैकी एका उपयुक्त अशा महत्त्वाच्या घराला मुक्तो. उदा. आकृती २९३ पहा.

- (१) ... , रा-उं ३; (२) रा-व ५, ...;
 किंवा (१) ... , रा-व ३; (२) रा-उं ५, ...;

‘तान येळी एकदा खेळ अनेकांशी ।’ बुद्धिवल्लभदाचा खेळ आहे वाचनकशी ।’

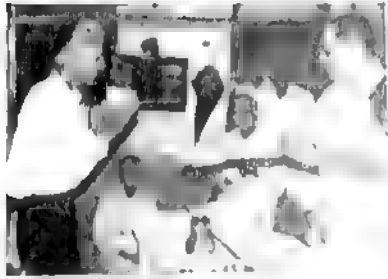

१६-१२-१९७७ रोजी सोलापूर येथे एकाने खेळी २० खेळांमध्ये २१ नवा मातलू का
श्री. पन. व्ही. पडसलगीकर खेळी देत असताना (चित्र नं. २५)

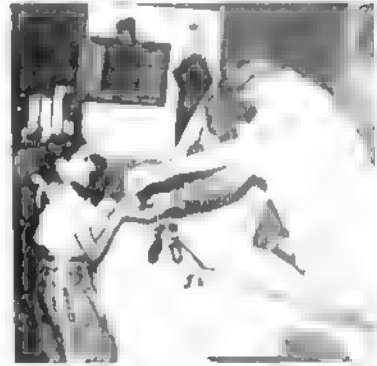
श्री. अशोक खरे (चित्र नं. २८) आणि श्री. मोहन फडके (चित्र नं. २९)
सप्टेंबर १९७४ ला नगर येथे २०, २० खेळांमध्ये एकाने खेळी खेळत असताना

बुद्धिचळ सामन्यांत विजयी झेळोवू वक्षीम स्वीकारताना

(चित्र क्र. ३०)

श्री. मोहनजी. धावूर आणि कु. गेरिणी म्हाडालकर
पुण्याचे मागावेर मातंगीय निवृत्तीक विद्याप सांगताना जेव्हा स्वीकारतात तेव्हा.

(चित्र क्र. ३१)

(चित्र क्र. ३२)

श्री. विजय अधिकारी
त्रिनाचर प्रदेशांत रा.पराज श्री. बी. एन. चव्हाणी
यांच्या फलीच्या हस्ते पारितोषिक स्वीकारताना

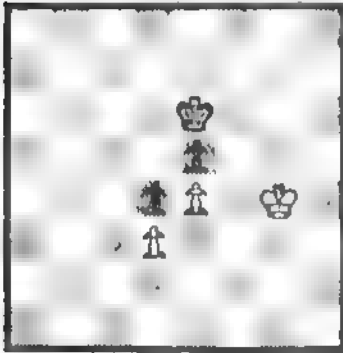
(चित्र क्र. ३३)

श्री. ना. ग. चव्हाण (पुणे)
म.जी. चव्हाणी मानदण लेखणीच्या
यांच्या हस्ते पारितोषिक स्वीकारताना

काळ्याकडे 'विरोध' जाऊनसुद्धा त्याचा त्याचा पांढरा नेता येऊ नाली. फक्त उदा० न निष्काळजीपणे जर (१) रा-रा उं १, २, ३... ही शेवटी कसला पोडगूक होईल तर त्या राजा त्याच्या हवाती शेवटी उदा० (१) ... रा-रा उं १, २, ३... आणि त्या त्याच्याकडे 'विरोध' जातो आणि शेवटी तो डाव बिकू शकतो.

आपण मागच्या पानावर पाहिले की मरल विंगाने तीन प्रकार असतात. उदा० उभा विरोध, पाडवा विरोध आणि कर्णा-विरोध; हे सगळे 'विरोध' परे मिळविण्यासाठी मागवेच उपयोगी पडतात, परंतु त्यामधून विजयी वरूनच मिळू शकतेच एवढा नाही हे मागे 'पाना' व 'पाना'चे 'विरोध' पाहू. उदा० आकृती २९५ पाहा.

आकृती २९५

काळ्याची शेवटी आहे,
पांढऱ्याकडे 'विरोध' जातो. आणि तो
जिकतो, कारण रा-उं ५ चे घर मिळाले.
निर्णायक ठरते.
आता आकृती २९६ पाहा.

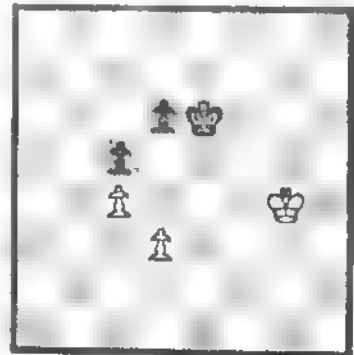
येथे काळ्याकडे विरोध असूनसुद्धा तो
निष्पक्षेपची ठरतो. आणि पांढरा राजा
रा-उं ५ मध्ये जाऊनसुद्धा काहीही माध्य
होत नाही. उदा०

- (१) ... , रा-उं ३;
- (२) रा-ह ५, रा-उं २;
- (३) रा-घो ५, रा-घो ५,
- (४) रा उं ५, रा-उं २;

शेवटी बरोबरी होते.

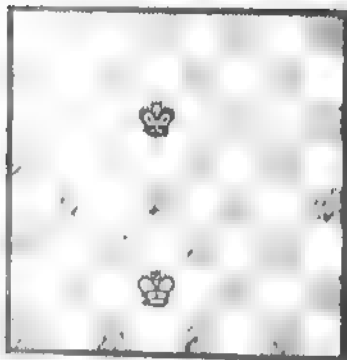
आकृती २९५ मध्ये रा-उं ५, हे घर
मिळाले आणि त्यामुळे उदा०

- (१) ... , रा-उं
- (२) रा-ह ५, रा-उं २;
- (३) रा-घो ५, रा-रा उं,
- (४) रा-घो ६, ...; (आता
विरोध)
- (५) ... , रा-व ३
- (६) रा-उं ५, ...;

आकृती २९६
काळ्याची शेवटी आहे.

(२) दूरचा विरोध

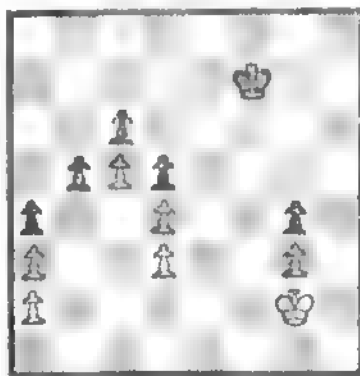

आकृती २१७

तो कोणी खेळी करीत त्याच्याकडे दूरचा विरोध असतो.

मता आकृती २१८ पाहो.

(१) रा-उ १,...; ही खेळी पाहल्याला 'दूरचा विरोध' मिळवून देते. पण त्याला जर त्रिकावधाने असेल तर त्यान रा उ ४ किंवा ४ ह ६ हे घर ताब्यात घ्यावयास हवे. येथे नुसते बहू, मध्ये जाऊन भागणार नाही, कारण मग काळा राजा त्याची पुढची चाळ रोखू शकतो. तेव्हा त्यावरून असा भोत्र घ्यावयास हवा की 'हा पांढरा राजा ब ह ५ मध्ये जातो तेव्हा काळा राजा (जवळत जवळ) ब उ २ मधे घरात असता काढा नये. म्हणजे थोडक्यात पांढऱ्याने काळ्या राजाला उजवीकडील दोन पट्ट्यांच्या बाहेर ठेवण्याची शिकवण करावयास हवी. उदा०

आकृती २१८

पांढऱ्याची खेळी आहे, तो जिंकू.

(बुचन : पुढे ज्या ठिकाणी खेळीची संख्या गृप आहे, त्या संख्या दोन स्तंभांतून विभागल्या आहेत; तेव्हा डाव्या बाजूकडील स्तंभातील खेळ्या-नंतरच्या खेळीसाठी उजव्या बाजूकडील स्तंभातील खेळ्या वाचाव्यात.)

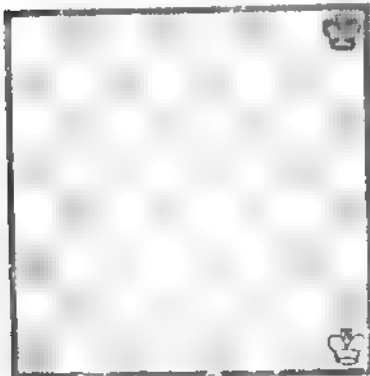

- (१) रा-उं१! रा-रा२;
 (२) रा-रा१! रा-उं२;
 (३) रा-व१, रा-रा२;
 (४) रा-उं२, रा-रा३;
 (५) रा-व२, रा-व३;
 (६) रा-उं३, रा-व४;
 (७) रा-व२, रा-रा३;
 (८) रा-रा३, रा-ह४;
 (९) रा-रा५! रा-रा५;
 (१०) रा-व५, रा-ह५;
 (११) रा-व६, रा-ह६;
 (१२) रा-व७, रा-ह७;
 (१३) रा-व८, रा-ह८;
 (१४) रा-व९, रा-ह९;
 (१५) रा-व१०, रा-ह१०;

- (१६) रा-उं३, रा-ह३;
 (१७) रा-उं४ - व, रा-ह४ = १;
 (१८) रा-व५, ..., आणि मग पांढरा
 (जिकली)
 (१९) रा-व२, रा-उं३;
 (२०) रा-व२, रा-उं३;
 (२१) रा-रा३, रा-व२;
 (२२) रा-उं३, ... रा-व२;
 (२३) रा-उं३, रा-रा२;
 (२४) रा-घो३, रा-व२;
 (२५) रा-ह३, रा-उं३;
 (२६) रा-ह३, रा-व२;
 (२७) रा-घो३, रा-व२;
 (२८) रा-घो३, ... ;
 आणि मग पांढरा हाव जिकली

“दूरच्या विरोध”ची ! आणखी काही उदाहरणे ! आम्ही आढित, (आकृती २९९ पाहा.

आम्ही २९९ मधील समस्येन विरोध !

आकृती २९९ : पांढरा-रा-व२ आणि

रा-व२ त्याच एकत्रित पांढरा-रा-व२ मध्ये. पांढरा-रा-व२ मध्ये त्याच्याकडे विरोध येतो. आणि त्यामुळे तो जास्तीत जास्त १७ मध्ये त्याच्यामध्ये वर ८ किंवा वर ८ मध्ये जाऊ शकतो. (त्याच दूरच्या विरोधचा उपयोग कसा होऊ शकतो हे दिसून येईल.)

(१) रा-ह२, (दूरच्या विरोध)

(२) ..., रा-घो३;

(३) रा-घो२, रा-उं३

(४) रा-उं२, रा-रा३;

(५) रा-रा२, रा-व२;

(६) रा-व२, रा-उं३;

(७) रा-उं२, रा-घो३;

(८) रा-घो२, रा-ह२;

(९) रा-उं३, ... ;

(विरोध पद्धतीच्या हावपेचामुळे पांढरा

दूरवा विरोध ठेवू शकतो.

(८) ... , रा घो२;

(९) रा-घो३, रा-ह२;

(१०) ... , रा-उ२;

(११) रा-उ३, रा-घो१;

(१२) रा-उ३, रा-ह२;

(१३) रा-उ३, रा-घो३;

(१४) रा-घो४, रा-ह२;

(१५) रा-उ३, (कर्ण विरोध)

(१६) ... , रा-घो२;

(१७) रा-घो३, रा-ह२;

(१८) रा-उ३, रा-घो१;

(१९) रा-घो२, रा-ह१.

(२०) रा-उ३, रा-ह२;

(२१) रा-उ३, ...

मोठे मोठ्याहून पुढे दिशेने तस्य नेहमी लक्षात ठेवावे.

“सधन्या रागांची संख्या चिपम असताता जर दोन्ही राजे - एकाच उभ्या पद्धती किंवा रांगेत किंवा कर्णात असतील तर मग जो कोणी खेळी करणारा त्याच्याकडे विरोध असतो; आणि अशा स्थितीतून आपणच लढविणे सोपे जाते.” उदा० आकृती ३०० पाहा.

(१) रा-उ३, रा-रा२;

(२) रा-उ४, रा-रा१;

किंवा (१) रा-घो३, रा-उ२!!

पं१ (१) ... , रा-रा ४ नको मग

(२) रा-उ३, ... , रा-उ२!!

रा-उ३ मग (२) रा-उ४!!

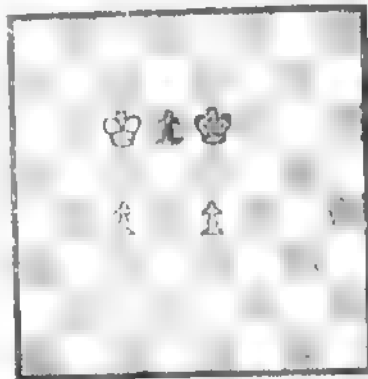
किंवा (२) रा-घो२, रा-उ३!

(पं२ (२) ... , रा-उ३ नको मग

(३) रा-उ३, रा-रा२;

(४) रा-उ३ मग पांढऱ्याचे जादा

प्याचे निरव्यांगी ठरते.

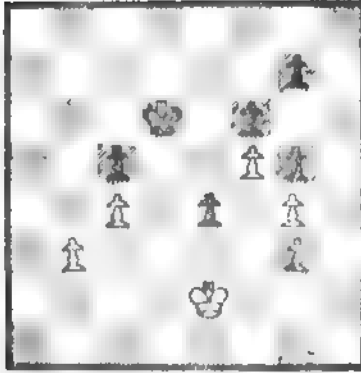

आकृती ३००

पांढऱ्याची खेळी आहे. बरोबरी होतं.

(क) : त्रिकोण पद्धती (Trangulation)

‘त्रिकोणपद्धती’ ही ‘विरोध’ संघर्षात पद्धत आहे. जेव्हा एका पांढऱ्याची ‘राजापद्धती’ आणि दुसऱ्याची ‘विरोध’ संघर्षात पद्धत असते, तेव्हा ही पद्धती वापरता येते.

उदा० ३०४

पांढऱ्याची खेळी आहे,
तो विशेष पद्धतीने शिकतो.

मदानी लागला. त्यामुळे तीसरा (A temp move) चालवीत आहे. पद्धतीने वापरता येते.

(१) रा-व २, ...; आणि जर
(१) ..., रा-रा ४; असेल तर
(२) रा-रा ३, ...; ही खेळी करून
प्यादे मिळवू शकतो.

(किवा
(१) ..., रा-उं ३; ही खेळी केल्यास
वरीलप्रमाणे पादरा
(२) रा-रा ३, ...; ही खेळी करून
प्यादे मिळवू शकतो.

बुद्धिचल डावांचे मूलभूत दोघट

प्राथमिक मात :

ह्या प्रकरणाच्या विभाग १ मधील तक्ता १. १ मध्ये याचा विभाग २ मध्ये सर्वसाधारण 'मात' करण्याचे प्रकार समविष्टे आहेत. ह्या विभागात प्रमुखत्वा एक राजावर नियंत्रितक्या तोडोव्याची संकल्पने प्राथमिक मात करण्याचे प्रकार समविष्टे आहेत; ह्यासाठी पुढे शिकते कमीत कमी बुद्धिचल टल असावे लागते.

(प्रा) राजा आणि वजीर
(थ) राजा आणि हत्ती,
(मि) राजा आणि दोन बंड,

येने किवा (२) वजीर (३) हट मध्ये किवा (४) पाद (५) उदरा रा-रा
(६) हट मध्ये नेऊन मात करता येते.

मर्यादाप्रमाणे कोणत्याही मिळितून गळतीत आता १० खेळ्या रा-रा ने मात करण
येणे शक्य आहे. उदा० आकृती ३०२ पाहा.

आकृती ३०२ मधील स्थिती । गळतीत आता १ खेळ्या रा-रा ने ।

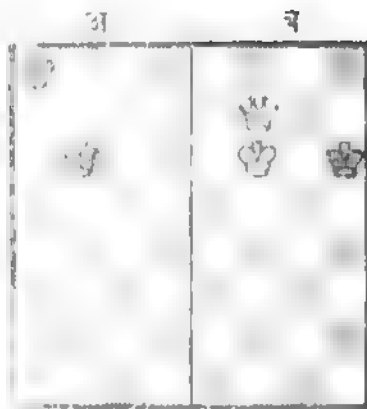
(१) रा-घो२, रा-व४;	(८) व-रा३ * रा-ह४;
(२) रा-उ३, रा-रा४.	(९) व-ह३ हट, मात)
(किवा २... , रा-रा३;	परंतु, येथे (८) व-(४) उ३?!
(३) रा-व४, रा-उ३.	ही खेळी केल्यास बरोबरी होती.
(४) व-रा४, रा-उ३;	(४) रा-व४, रा-उ३;
(५) रा-रा२, रा-घो२;	(५) व-घो५, रा-उ३
(६) रा-उ२, रा-उ३;	(किवा ५... , रा-रा३;
(७) व-घो३हाट, रा-रा१;	(६) व-घो३ हाट, ...)
(८) रा-रा६, रा-उ३;	(६) व-घो३, रा-रा८;
(९) व-उ३ शह-मात)	(७) रा-रा३, रा-उ८.
(३) व-(५)घो६, रा-उ५;	(८) व-घो३, ...; (येथे
(किवा (३) ... , रा-व४;	(८) व-घो३??!... ही खेळी
(४) व-रा८, रा-व३;	केल्यास डाव बरोबरीचा होतो)
(५) रा-उ४, रा-उ३;	(८) ... , रा-रा८;
(६) रा-उ२, रा-घो२;	(९) व-घो३, शह, मात
(७) व-व३ शह, रा-ह३;	आकृती ३०३ पाहा.

आ. ३०२ मध्ये पादरा राजा मुद्रा गिरीसून समजा 'व-घो' २ हा प्रमाणे रा-रा ने मात
करण्यासाठी १० खेळ्या पा-पाद, कारण राजा किंवा वजीर अ-घर चुकत खेळी
कमवी लागते.

येथे दोन प्रकाशनी बरोबरीचा डाव होण्याचा संभव असतो. उदा० खेळ्यांनी खेळी
असताना :-

जर (१) काठा राजा व-ह १ मध्ये आणि पादरा वजीर व-उ ३ किंवा व-घो ६
मध्ये असे डाव बरोबरीचा डाव होतो. (आकृती ३०४ ने पाहा)

याचप्रमाणे डाव किन्ही कोणत्याही अशा प्रकाशनी स्थितीत आली की डाव बरोबरीचा
होतो.

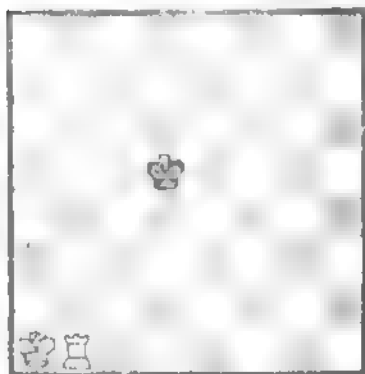
आकृती ३०४

पांढऱ्यांची खेळी आहे.

(२) काळ्यांची खेळी असताना तर काळा राजा ग. ह३ मध्ये, पांढऱ्या राजा ग उ३ मध्ये आणि पांढरा बज्जीर ग उ३ मध्ये असलेला तर ह्याच चरणां येण्या होतो. (आकृती ३०४ च पाहा.)

(५) राजा आणि हत्ती

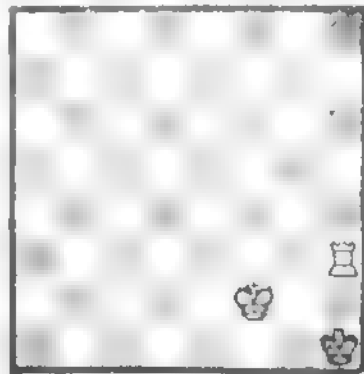
पट्याच्या केंद्रातील पक्षीमणीत अथवा मोक्यातील कोणत्याही एका भूभागामध्ये एकूळच्या एक राजाच्या रेडून- गावा आणि हत्तीने मान करवा येतो. अशा मानना फक्त एकच प्रकार संभवतो. उदा० काळा राजा ब धो १ मध्ये पांढरा राजा ब धो ६ मध्ये आणि पांढरा हत्ती ग ह ८ (दिव)

आकृती ३०५

पांढऱ्यांची खेळी आहे

तो मोंळा खेळ्यांत मान करतो.

आकृती ३०६

पांढऱ्याने मान केली आहे.

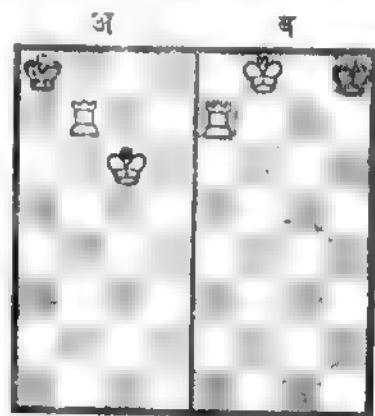
- (१) रा-घो २, रा-व ५;
 (२) रा-उं २, रा-रा ५;
 येथे जर (२) ..., रा-उं ५;
 (३) ह-व १, ...; पांढऱ्याचे वस्तु
 उद्दिष्ट म्हणजे काळ्या राजाच्या पटाच्या
 कडे-पट्टीत किंवा रॉकेट रेटणे हे आहे.
 (३) रा-उं ३, रा-रा ४;
 (४) रा-उं ४, रा-रा ५;
 (५) ह-रा १ शाह, रा-उं ४;
 (जर ५..., रा-उं ५;
 (६) रा-व ५, रा-उं ६;
 (७) ह-रा ४, ...;
 (८) रा-व ४, रा-उं ५;
 (९) ह-घो १ शाह, रा-ह ५;
 (१०) रा-उं ३, रा-ह ४;
 (११) रा-उं ४, रा-ह ३;
 (१२) रा-उं ५, रा-ह २;

आता आकृती ३०५ मध्ये, समजा
 पांढरा हत्ती, व घो २ मध्ये जर असेल तर
 मग आणखी एक शेळी जाटा करावी लागते.
 त्यामध्ये बरोचरीचे डाव बहुधा पुढील
 स्थितीत संभवतात. उदा० काळ्याची शेळी
 असताना, जर,

(१) काळा राजा 'व ह १' मध्ये,
 पांढरा राजा 'उं ६' मध्ये आणि पांढरा हत्ती
 'व घो ७' मध्ये असेल तर डाव बरोचरीचा
 होतो. (आकृती ३०७ अ पाहा).

(२) काळ्याची शेळी असताना जर
 काळा राजा 'रा-ह १' मध्ये, पांढरा राजा
 'रा-उं ८' मध्ये आणि पांढरा हत्ती
 'रा-रा ७' मध्ये किंवा सातव्या रॉकेट

- (१३) रा-उं ६, रा-ह ३;
 (१४) रा-उं ७, रा-ह २;
 (१५) ह-ह १, मात
 (८) रा-रा ४, रा-घो ३;
 (९) रा-रा ५, रा-घो ४;
 (१०) ह-घो १ शाह, रा-ह ५;
 किंवा १० ..., रा-ह ६;
 (११) रा-उं ४, ...; आणि मग काळ्याचा
 सातव्या शेळीवरील दिव्याप्रमाणे पुढील
 शेळ्या होतील.
 (११) रा-उं ५, रा-ह ६;
 (१२) रा-उं ४, रा-ह ७;
 (१३) ह-घो ३, ...; पण येथे
 (१३) ह-घो ३, रा-घो ३!
 त्या शेळ्या किंवा बरोचरी नाहीत.
 (१३) ..., रा-ह ८;
 (१४) रा-उं ३, रा-ह ७;
 (१५) रा-उं ४, रा-ह ८;
 (१६) ह-ह ३ मात.
 आकृती ३०६ पाहा.

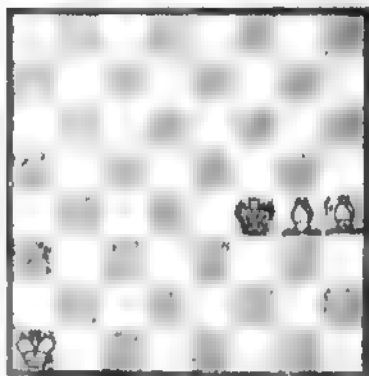
आकृती ३०७

काळ्याची शेळी आहे, डाव बरोचरीचा होतो.

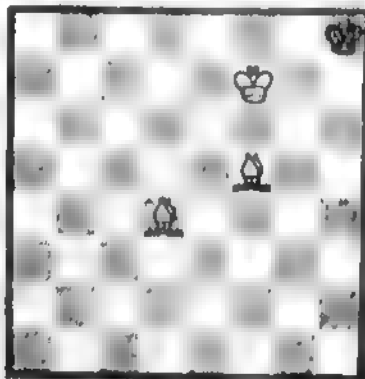
૧. ૧ નેમ્બર નેમ્બરોની ધરા અર અમેક તર વરોવરોના હાથ હોવો. માફની ૩૦૭ થ પાઠા.

(સિ) : રાજા આણિ ક્રોન હંટ

૧. ૧ નેમ્બર નેમ્બરોની ધરા અર અમેક તર વરોવરોના હાથ હોવો. માફની ૩૦૭ થ પાઠા.

આફની ૩૦૮

આફની ૩૦૯

આફની ૩૦૮ પાઠા. માફ કરવામારી ૧૮ નેમ્બરો આયરફ આફત. ક્રોન

- (૧) હં - ઘ૧, રા - રાધ;
- (૨) રા - ઘ૦, રા - ઘ૭;
- (૩) હં - (ઘ)હં, રા - રાધ;
- (૪) રા - હં૩, રા - હં૬;
- (ક્રિયા અ : (૪) ... , રા - રા૭;
- (૫) હં - ઘ૦, રા - હં૬;
- (૬) રા - ઘ૨, રા - ઘ૦;
- (૭) હં - રા૩, રા - હં૬;
- (૮) હં - (રા)હં, રા - ઘ૦;
- (૯) રા - રા૨, રા - ઘ૦;
- (૧૦) હં - ઘ૦, રા - ઘ૦;
- (૧૧) હં - હં૪, રા - ઘ૦;

- (૧૨) રા - હં૩, રા - હં૬;
- (૧૩) હં - ઘ૨, રા - ઘ૦;
- (૧૪) રા - ઘ૦૩, રા - હં૬;
- (૧૫) હં - ઘ૩ ઘ૬, રા - ઘ૦;
- (૧૬) હં - રા૩ ઘ૬, રા - હં૬;
- (૧૭) હં - રા૪, માફ)
- (ક્રિયા બ : (૪) ... ; રા - હં૬;
- (૧૮) હં - ઘ૩, રા - હં૬;
- (૧૯) રા - ઘ૪, રા - ઘ૦;
- (૨૦) હં - રા૧, રા - હં૬;
- (૨૧) હં - ઘ૨, નંતર (અ) પ્રમાણે)
- (૨૨) રા - ઘ૪, રા - ઘ૦;

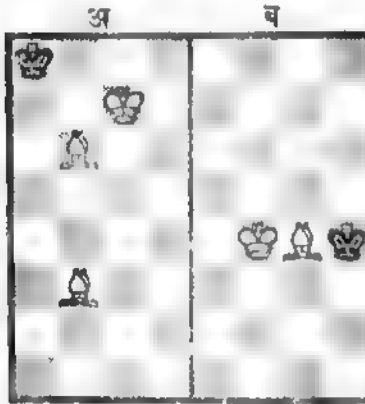

- (६) उं - रा१, रा - उं६;
 (७) उं - व३, रा - उं७;
 (८) उं - ग४, रा - घो४;
 (९) रा - रा१, रा - घो५;
 (१०) उं (ग)उं२, रा - घो४;
 (किंवा (१०) ... , रा - ह६;
 (११) रा - उं४, रा - ह७;
 (१२) रा - उं३, रा - ह६;
 (१३) उं - व३, रा - ह७;
 (१४) उं - उं१, रा - ह८;
 (१५) उं - रा३, रा - ह७;
 (१६) रा - उं२, रा - ह८;

- (१७) उं - घो२ दाह, रा - ह७;
 (१८) उं - उं४, मात)
 (११) उं - (रा) उ५, रा - ह३;
 (१२) रा - उं६, रा - ह४;
 (१३) उं - रा६, रा - ह३;
 (१४) उं - घो४, रा - ह२;
 (१५) रा - उं७, रा - ह३;
 (१६) उं - रा३ दाह, रा - ह२;
 (१७) उं - उं५ दाह, रा - ह१;
 (१८) उं - व४ दाह मात

(आकृती ३०९ पाहा)

व्यामध्ये बसोवरीचे ढाव बहुधा पुढील स्थितीत घडतात. उदा० आकृती ३१० अ आणि ब पाहा. काळ्याची खेळी असताना, जर

आ. ३१०

काळ्याची खेळी आहे.

(१) काळा राजा व ह१ मध्ये,

पांढरा राजा व उं७ मध्ये आणि पांढरा
 उंट व घो ६ मध्ये असेल तर ढाव -
 बसोवरीचा होतो. आकृती ३१० अ पाहा
 किंवा जर

(२) काळा राजा रा ह५ मध्ये

पांढरा राजा रा उं४ मध्ये आणि
 पांढरा उंट रा घो ४ मध्ये असेल तर ढाव
 बसोवरीचा होतो. आ. ३१० ब पाहा.

(क) राजा उंट आणि घोडा

हा प्रकार सर्वोत्तम कठीण आहे. मात निदर्शक स्थिती मर्याने आणण्यासाठी, उंट ज्या कर्ण
 रंगाच्या बसोवरीत आहे त्या रंगाच्या कोठ्यातील बसोवरी, विशेषी राजाच्या दोघटी बळबोवरीने
 आणून मात करता येते.

व्यामध्ये अनुकूल स्थिती नसल्यास, मात करण्यासाठी कमीत कमी ३४ खेळ्या लागतात.

૧૦ સારા પદ્ધતિને આત માત પાટલે

આકૃતિ ૩૧૧

કાન્યાની શ્વેલી આદે,

પાટલ ૩૧ શ્વેલીયાત માત કરનો.

- (૪) રા-૩૬, રા-૪૬;
- (૫) ધો-૩૫, રા-૩૪;
- (૬) રા-૪૫, રા-ધો૪;
- (૭) હે-૩૩, રા-૩૪;
- (૮) ધો-રા૬, રા-૩૩;
- (૯) હે-રા૬, રા-૪૨;
- (૧૦) રા-રા૫, રા-૩૨;
- (૧૧) ધો-હે૬, રા-ધો૨;
- (૧૨) હે-૪૫, રા-૪૨;
- (૧૩) રા-હે૬, રા-૪૨;
- (૧૪) ધો-ધો૬ શહ, રા-૪૨;
- (૧૫) હે-રા૬, રા-૪૨;
- (૧૬) હે-હે૬, રા-૪૬;
- (૧૭) હે-રા૨ શહ, રા-૪૨;
- (૧૮) ધો-રા૫, રા-૪૨;
- (૧૯) ધો-હે૩, રા-ધો૨;
- (૨૦) હે-૪૨, નંતર (આ. ૩૧૨ પ્રમાણે)

આદે. ત્યારી પદ્ધતિના આગળ કાન્યા રાજાહ, સર્તીને શુક્રાશ્વ રાજાશ્વ કોપના-તીલ પગત (શ્વજને હેટ ડયા કળે રંગાશ્વ પરાતીલ આદે, શ્વજના ચિહ્ન રંગાશ્વ પગત) નેકલ નંતર ત્યાહા નુલન્યા શામુલ્ય રેટન ગ્યાથે લાગન. (આકૃતિ ૩૧૧ પાટા)

(૧) ... રા-હે૩;

(જર પાટન્યાની શ્વેલી અસેહ તર તો
(૧) ધો-ધો૨ શહ, ...; હી શ્વેલી ચરુન મુગ્યાત કરનો મમ (૧) ... રા-૪૫,
(૨) હે-હે૩ શહ ... કાન્યાપુરે શ્વેલી પ્રમાણી શ્વેલી મૂલ શ્વેલીમારશ્ચી થોન.)

(૨) ધો ધો૨, રા-ધ૨;

કિય (૨) ... રા-ધ૨;

(૩) રા-ધો૫, રા-૪૨;

* કિયા (૧૬) ... રા-૪૨;

(૧૭) ધો-રા૫, રા-૪૨;

(૧૮) હે-રા૨, રા-૪૨;

(૧૯) ધો-હે૩, રા-ધો૨;

(૨૦) હે-૪૨, નંતર (આ. ૩૧૨ પ્રમાણે)

(૩) રા-ધો૫, રા-ધ૨;

(૪) હે-હે૩ શહ, રા-રા૩;

જર (૪) ... રા-૪૨;

(૫) હે-હે૬, રા-રા૬;

(૬) રા-હે૫, રા-રા૬;

(૭) રા-૪૬, રા-હે૬;

(૮) હે-૪૨ શહ, રા-હે૨;

(૯) ધો-૪૨, રા-હે૨;

(૧૦) ધો-હે૩, રા-હે૨;

(૧૧) ધો-રા૫, રા-ધો૨;

(૧૨) રા-રા૩, રા-૪૨;

(૧૩) રા-હે૬, રા-ધો૨.

- (१४) घो - उ३, (पुढे आ. ३१२ प्रमाणे)
 (१५) रा - उ१, रा - उ३;
 (१६) उ - उ३, रा - रा३;
 (१७) घो - व२, रा - उ०
 (१८) रा - व६, रा - उ३
 जर (१८) ... , रा - रा६
 (१९) धा - घो३, रा - उ०;
 (१०) उ - व३, रा - उ०
 (११) रा - रा०, रा - उ३;
 (१२) रा - उ६, रा - उ०
 (१३) ... , रा - उ०
 (१४) रा - धा६, रा - धा
 (१५) रा - घो०, रा - उ६;
 (१६) उ - उ२, रा - रा६;
 (१७) रा - घो०, रा - रा३;
 (१८) रा - उ६, रा - उ०

- (१९) रा - व१, रा - रा०;
 (२०) उ - उ३, रा - उ३;
 (२१) घो - व६, रा - रा०;
 (२२) रा - रा३, रा - उ०
 (२३) घो - उ२, रा - धा०;
 (२४) उ - घो०, रा - उ०
 (२५) रा - उ२, रा - उ०
 (२६) घो - रा३, रा - उ०;
 (२७) घो - उ१ रा०, रा - उ०
 (२८) उ - उ३ रा० रा०)
 (२९) उ - व३ रा०, रा - उ३;
 (३०) घो - उ३, रा - उ०
 (३१) रा - रा०, रा - घो०
 (३२) धा - घो०, रा - घो०;
 (३३) रा - उ०, रा - उ०
 (३४) घो - उ३, रा - घो०

* आणि त्या चालीतून आ. ३१२-नी स्थिती येते, आता राजाचा दुसऱ्या बाजूला हकालणे ही समस्या उरते. आ. ३१२ पाहो.

आकृती : ३१२
 पांढऱ्याची खेळी आहे.

- (३५) उ - उ५, रा - उ३;
 (३६) उ - उ३, रा - रा०
 (३७) घो - रा०, रा - व१;
 (* पुढच्या खेळीपेक्षा चांगली आहे.)
 (३८) ... , रा - उ०
 (३९) रा - व३ रा०, रा - रा१;
 (४०) रा - रा६, रा - व१;
 (४१) रा - व६, रा - रा१;
 (४२) उ - घो० रा०, रा - व१;
 (४३) घो - उ५, रा - उ१;
 (४४) उ - रा०, रा - उ१;
 (४५) उ - रा० रा०, रा - घो०
 (४६) रा - उ६, रा - उ२;

- (२१) रा - उ०, रा - ह १;
 (२२) रा - उ०, रा - व १;
 (२३) धो - ह ६ शाह, रा - ह १;
 (२४) उ - उ०, शाह मात)
 (२५) रा - व ६, ... ; किवा
 (२६) उ - रा ५, ... ही सुद्धा चागली
 शेळी आहे. पुढे त्याच प्रकारची शेळी
 प्रगती येत. उदा०

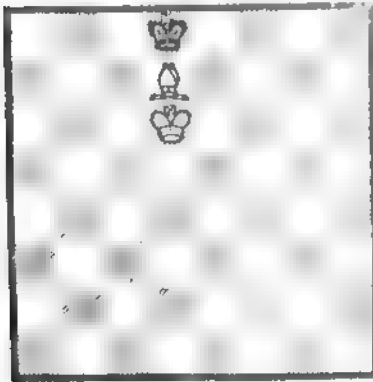
- (२७) धो - उ०, रा - व २;
 (२८) रा - उ०, रा - व १;
 (२९) उ - उ०, रा - उ० २;
 (३०) उ - धो ५, रा - व १;
 (३१) रा - रा ६, रा - उ० १;
 (३२) रा - व ६, रा - व १;
 (३३) धो - ह ५, रा - उ० १;
 (३४) उ - व ७ शाह, रा - धो १;
 (३५) रा - उ०, रा - ह २;
 (३६) धो - धो ७, रा - ह
 (३७) रा - उ०, रा - ह २;
 (३८) उ - धो ५, रा - ह १;
 (३९) धो - व ६, रा - ह १;
 (४०) धो - उ० शाह, रा - ह १;
 (४१) उ - उ० शाह मात)
 (४२) ... , रा - उ० २;
 किवा १८ ... रा - उ० १;
 (४३) धो - व ७, रा - धो २;
 (४४) उ - व ३, रा - व १;
 (४५) उ - धो ५, रा - व १;
 (४६) धो - उ०, ... आणि काळ्याच्या
 १७ व्या शेळीवरील सूत्रनेप्रमाणे
 पुढे चालू.
 (४७) धो - व ७, रा - धो २;

- किवा (४८) ... , रा - उ० १;
 (४९) उ - व ३ ... आणि आता
 (५०) (५०) ... , रा - उ० १;
 (५१) उ - धो ५, रा - उ० १;
 (५२) रा - व ६, रा - व १;
 (५३) धो - उ०, रा - उ० १;
 (५४) उ - व ७ शाह, ... आणि
 काळ्याच्या १७ व्या शेळीवरील
 सूत्रनेप्रमाणे पुढे
 (५५) २० ... , रा - धो २;
 (५६) रा - व ६, रा - उ० १;
 (५७) धो - उ०, रा - धो १;
 किवा (५८) ... , रा - व १;
 (५९) उ - धो ५, ... मग धो प्रमाणे)
 (६०) रा - व ७, रा - व १;
 (६१) रा - उ०, रा - ह १;
 (६२) रा - धो ६, रा - धो १;
 (६३) उ - ह ६ आणि २ शेळ्यांत मात
 (६४) ... , रा - ह १;
 (६५) उ - धो ७ शाह, रा - धो १;
 (६६) धो - व ७ मात
 (६७) उ - व ३, रा - उ० १;
 (६८) उ - ह ६, रा - उ० २;
 (६९) उ - धो ५, रा - व १;
 (७०) धो - धो ६, रा - उ० १;
 (७१) धो - व ९ शाह, रा - व १;
 (७२) रा - व ६, रा - उ० १;
 (७३) रा - रा ७, रा - धो २;
 (७४) रा - व ७, रा - धो १;
 (७५) उ - ह ६, रा - ह २;
 (७६) उ - उ०, रा - धो १;
 (७७) धो - रा ७, रा - ह २
 किवा (७८) ... , रा - ह १;

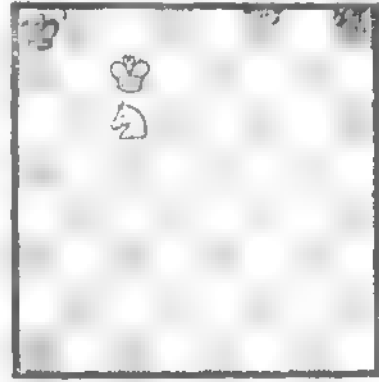
- (३१) रा-उं३, रा-ह२;
 (३२) धो-उं३ जाह, रा-ह२
 (३३) उं-धो३ मात
 (३४) रा-उं३, रा-ह२.

- (३५) उं-धो३ जाह, धो-
 (३६) ... रा-ह२;
 (३७) धो-उं३ (किंवा उं३) मात

व्यामध्ये तीन प्रकारांची बरोबरीना डाव पळ्याना सभव असता. उदा० काळ्याची खेळी असताना.

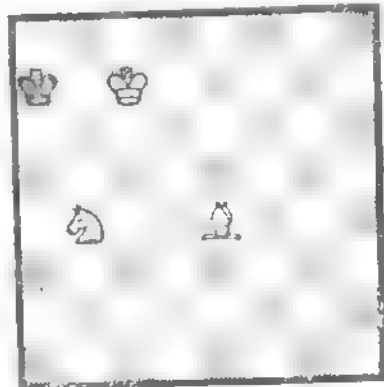
आकृती ३१३
 काळ्याची खेळी आहे.
 (१) उं३मुळे बरोबरी

आकृती ३१४
 काळ्याची खेळी असताना
 (२) धो३मुळे बरोबरी

(३) आकृती ३१५ मध्ये
 मोहोत्यामुळे होणारी बरोबरी दाखवण्या
 आहे.

आकृती ३१६ मध्ये नवी
 बुद्धिबळाच्यामुळे काळा राजा हातातून
 स्थान सोडू शकत नाही त्यामुळे डाव
 बरोबरीचा होतो.

आकृती ३१७
 काळ्याची खेळी आहे.
 (३) उं३ आणि धो३मुळे बरोबरी

काही (प्राथमिक) शैक्षणिक क्षेत्राच्या खेळ्या

[illegible]

(एक)

(८) राजा आणि त्याचे विद्वद् राजा आणि भोडा

[illegible]

पेली तर पाटण (२) पो - हरे शह ...
 ती जात करुन शह देतो. आणि काळ्याने
 जर (१) ... म हा ती मेली पेली
 तर पाटण (२) पो - हरे ... ही मेली
 हरे, थोडक्यात वजीरकणा-या मगदम
 थोडक्यात नावा राहता. आणि पाटण पोडा
 जरी मर्तेने हरेविणे भाव पाटणे तरीही
 हाच प्रयोगाचा होतो. उदा०

(१) नो-ब २ पाह, वा - ३७,

(૨) ઘો-૩૪! વ્યા-ધો ૮=૪

(३) पां - स ३ शह द्विधर्मी मन्त्रा

हरन वर्जोः मारुतोः.

आरुणी ३१६

4. 11. 1950. 11. 11. 1950. 11. 11. 1950.

(२-क) ना। तैसा जे पदमा पाम्हा भव सभ विना कानि कलामे नो
 तिनसमा सावही सभ सेनो नृपसभ समः प सा देव मे तब, महानो महानो
 दासवीन तो केखर योग्य स्थानी पोहोच सकतो.

सना प्रसङ्गा लक्ष्मी श्वाबासी आर ३६३ पृष्ठा.

उदा० आकृती ३१७ पाहा.

(१) घो-उं७, ...; (पंनु

(१) घो-घो६, ... ही खेळी त्र
पादम हरतो. उदा०

(१) ... , प्या-ह६;

(२) घो-उं६, प्या-ह७;

(३) घो-रा२ शह, रा-ब७;

(४) घो-घो३, रा-ग८;)

(१) ... , प्या-ह६;

(२) घो-घो५, प्या-ह७;

(३) घो-ग३ शह, रा-उं७; किवा

(३) ... , रा-ब५;

(४) घो-उं२! ; ... तो त्यावरून जाताना होऊन ... तो रा-ब७
तथा पादमारा उभारता. ... तो रा-ग३ रा-ग३ तो त्यावरून जाताना पादमारा
छाडतो.

(४) ... , रा-उं६;

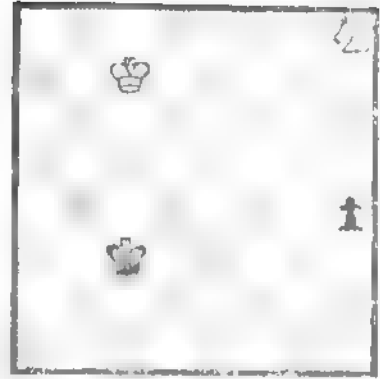
(५) रा-ब६, रा-ब७;

(६) रा-रा५, रा-रा७;

(७) घो-ह१! रा-उं६;

(८) रा-ब६, रा-घो७;

(९) रा-रा३, रा×घो;

आकृती ३१७

पादमारा खेळी आहे. बरोबरी होत.

(१०) रा-उं२, बरोबरी होत.

(४) घो-घो३, रा-ब८;

(५) रा-ब६, रा-ग८;

(६) रा-रा५, रा-उं७;

(७) रा-उं६, बरोबरी होत.

(२ख) त्यामध्ये एक अवाधानाक विषयी आकृती ३१८ मध्ये दाखवले आहे ती
पहा. आकृती ३१८ मध्ये दाखवले आहे बरोबर किंवा नाही अशा येवपाकाला त्या व्यक्तीने
फक्त शेवटी मान होऊ शकते. उदा०

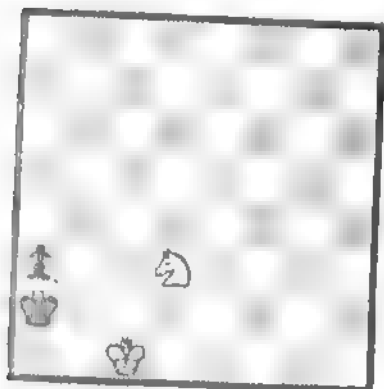
(१) रा-उं२, रा-ह८;

(२) घो-उं१, प्या-ह७;

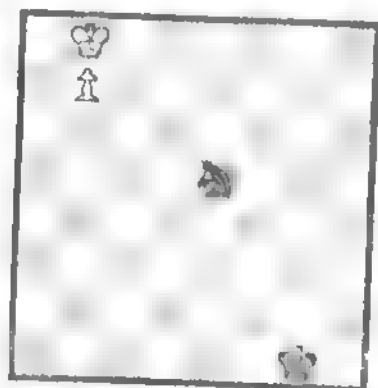
(३) घो-घो३ शह मात.

ह्या वस्तुस्थितीवरून उद्भवणारे एक सूत्र लक्षात ठेवावे. जर ह-पट्टीतील
किंवा घो-पट्टीतील सातव्या घरात प्याचे असताना त्याच्याजवळ त्याच्या

राजा असेल तर त्याच्याने विकण्याची संधी मिळू शकते. परंतु त्यादे जर रा/उं/व परीतील किंवा रा परीतील किंवा उं परीतील सातव्या घरात असेल तर तो रात असेवरी करण्याची संधी मिळते.

आकृती ३१८
राजा असेल तर...

आकृती ३१९
कालवाची खेळी आहे. पादरा विकतो.
परंतु त्यादे जर रा/उं/व परीत असेल
तर बरोवरी होत.

(२ ग) आकृती ३१९ पाहा.

(१) ... घो - व २ शह;

(२) रा - उं ८ ... परंतु

(३) रा - उं ७?? नही कारण

(३) ... घो - व ४; बरोवरी होत.

(२) ... घो - घो ३ शह;

(३) रा - व ८,

राजा असेल तर त्याच्याने विकण्याची संधी मिळते. परंतु त्यादे जर रा/उं/व परीतील किंवा रा परीतील किंवा उं परीतील सातव्या घरात असेल तर तो रात असेवरी करण्याची संधी मिळते.

(छ) राजा आणि घोडा विकत राजा आणि दोन प्यादी

राजा असेल तर त्याच्याने विकण्याची संधी मिळते. परंतु त्यादे जर रा/उं/व परीतील किंवा रा परीतील किंवा उं परीतील सातव्या घरात असेल तर तो रात असेवरी करण्याची संधी मिळते.

(१) उदा० आकृती ३२० पाहा.

आकृती ३२० मध्ये राजा वी रोला पादव्याचा असेल तर बरोवरी होत.

- (१) घो - उं३, प्या - घो७;
 (२) घो - घो१!... (परंतु
 (२) रा - रा६ नको कारण मग
 (२) ... प्या - रा७,
 (३) रा - उं६, प्या - घो८ / = व;
 (४) घो × व, प्या - रा८ / = व)
 (२) ...; रा - उं२;
 (३) रा - रा६, रा - उं३;
 (४) रा - रा५, ... बरीरे.

आणि समजा पट्टीली खेळी जर काळ्याची असेल तर तो प्याद्याचा बजीर नाही करू शकतो. उदा०

- (१) ...; प्या - रा७;
 (२) घो - उं३, प्या - घो७;
 (३) घो - रा१, प्या - घो८ = व
 किंवा (३) घो - घो१, प्या - रा८ = व

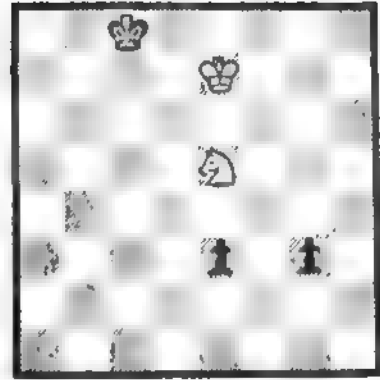
आता आकृती ३२० हून थोडी निगळी स्थिती अगतांना काय होई? पाहू. उदा०
 आकृती ३२१ पाहा.

(२) आकृती ३२१ मध्ये राजा, एका प्याद्याचा समाचार घेतो आणि घोडा दुसऱ्या प्याद्याचा समाचार घेऊ शकतो. उदा०

- (१) घो - उं६ शह; रा - उं२;
 (२) घो - रा४, रा - रा३;
 (३) रा - व३, रा - उं४;
 (४) घो - घो३ शह, रा - उं५;
 (५) घो - ह५ शह ... वगैरे

आता हत्ती पट्टीतील प्याद्याचा समाचार घोडा समर्थपणे घेऊ शकतो आणि घोडा पट्टीतील प्याद्याचा समाचार राजा सहज घेऊ शकतो.

(३क) लगतच्या पट्टीतील दोन जोड बंदूत प्याद्यांना, घोडा अडकवून ठेवू शकतो.

आकृती ३२०

जर पांढऱ्याची खेळी असेल तर प्रगेवरी घोडा आणि जर काळ्याची खेळी असेल तर तो जिकतो.

आकृती ३२१

पांढऱ्याची खेळी आहे

आकृती ३२२
पांदन्याची खेळी

(आकृती ३२२ पाहा.)

(१) घो - उ३, व्या - घो६;

किंवा १ ... , व्या - उ६;

(२) घो - ब४, ... ;

किंवा १ ... , रा - ह२;

(२) घो - ब२, ... ;

किंवा (१) रा - रा७, ... ;

(२) घो - ग२, व्या - घो७;

(३) घो - घो१, ... ; बगेरे

परंतु अशा दोन जोड व्यादे अमलाना विरोधी जोडा त्यांच्याजवळ आहे. परंतु त्या जोड व्याद्या सहाय्या किंवा सातव्या रॉकेल नगालावरून वरील प्रकारचे डावपेच करता येणे शक्य असते.

(३ख) आता व्यापांना त्यांचा राजाने सहाय्य मिळाल्यास आणि तेथे जवळपास अमलाना जोड्याच्या राजाने सहाय्य आल्यास टाव काही काळ चालू शकतो.

उदा० आकृती ३२३ पाहा.

(अ) आकृती ३२३ मध्ये जेव्हा पांदन्याची खेळी असते, तेव्हा बरोबरी होते.

३१०

(१) रा - घो१, ... ; आता पांदन्या राजाने समयोचित पवित्रा घेतल्या आहे.

उदा० जर (१) ... , व्या - उ७ शह;

(२) घो × व्या, ... ;

आणि जर (१) ... , व्या - घो७;

(२) घो - ब१, रा - घो६;

(३) घो × (घो) व्या ! ... ;

जेव्हा जर (१) ... , रा - घो५;

(२) घो - ब५ शह, रा - उ५;

(३) घो × व्या, रा × घो;

(४) रा - उ१, ... ;

(पुढे आकृती २७१ अ प्रमाणे बरोबरी होते.)

आकृती ३२३

(अ) पांदन्याची खेळी अमेर तर बरोबरी होते.

(ब) काल्याची खेळी अमेर तर तो जिकतो.

(व) आकृती ३२३ मध्ये जेव्हा काळ्याची खेळी असते तेव्हा तो जिंकतो.

(१) ... , रा - ह७;

(३) घो × प्या, प्या × घो शह

ही खेळी चालवता जिंकू शकतो.

(४) रा - व१, प्या - घो८ - व शह

(२) घो - व१, प्या - घो७ शह

(३ग) आकृती ३२४ प्रमाणे चालवताना असताना घोड्याने मात करू शकतो असा.

(अ) पांढऱ्याची खेळी असताना

(१) घो - उ६, रा - ह८;

(२) घो - घो३, प्या - ह७;

(३) रा - उ१, प्या - घो४;

(४) घो - उ२ मात.

(ब) काळ्याची खेळी असताना

(१) ... , रा - ह८;

किंवा (१) ... , प्या - घो४;

(२) घो - उ६, प्या - घो९;

(३) घो × प्या शह, रा - ह८;

(४) रा - उ१, ... ;

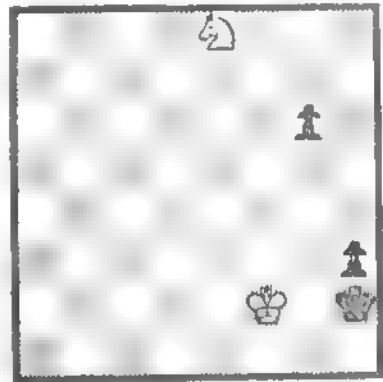
(२) घो - उ६, रा - ह७;

(३) घो - घो३ शह, रा - ह८;

(४) रा - उ१, प्या - घो४;

(५) रा - उ२, प्या - ह७;

(६) घो - रा३, प्या - घो५;

आकृती ३२४

पांढरा जिंकतो

(७) घो - उ१, प्या - घो६ शह.

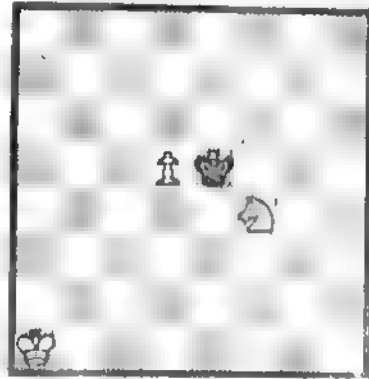
(८) घो × प्या शह - मात

(ज) राजा, प्यादे आणि घोडा विरुद्ध राजा

अंतिम पक्षांशी नुकत्या घोड्याचा वधविट्ठल जेव्हा जर अगोदर राजास जखम होत नाही, पणु पदावर घोड्यास जावाय जर प्यादेने प्यादे जाऊन अगोदर राजास जखम होऊन प्यादेने काळ्याने जर प्यादे मागेले तर हाय अगोदर राजास जखम होऊन प्यादेने हाताची घातले (मिठाडीस गहूत) प्याद्याने मरणास नेऊनी राजास जखम होतो. कारण जेव्हा प्याद्याने स्वतःने घातले करून, प्याद्याची घातलीने मरणास होतो पुरा करू शकतो. उदा. आकृती ३२५ मध्ये काळा राजा व ३ आणि रा ४ मध्ये राजास घातले जाऊनी करू शकतो नाहीं. कारण प्याद्याने जर घोडा घातला तर प्यादे पुंटे पुंटे जाते आणि जेव्हा त्याचा वजीर होऊ शकतो. काळा राजा व ३ आणि रा ४ मध्ये जर राजास घातले तर पांढरा राजा प्याद्याबरोबर जातो. आणि पुंटे राजाच्या मरणांने प्याद्याचा वजीर होऊ शकतो. कारण प्यादे

[illegible]

- (१) रा-घो २ रा-व ३;
- (२) रा-उं ३, रा-रा ४;
- (३) रा-उं ४, रा-व ५;
- (४) रा-घो ५, रा-व ६;
- (५) रा-उं ५, रा-उं ६;
- (६) प्या-व ६ शह, रा-व १;
- (७) रा-उं ६, रा-उं १;
- (८) घो-रा ६, रा-घो १;
- (९) प्या-व ७, रा-ह १ किया ह २
- (१०) प्या-घ ८ = व, ...
- (११) किया (८) प्या-व ७ शह रा-व १;
- (१२) घो-ह ३, रा-रा २.

आकृती १२५
पांढऱ्याची मोठी आहे.

[illegible]

(दोन)

(च) राजा आणि उंट विमल राजा आणि प्यावे

[illegible]

रजीमकर्याचा पक्षी ही उपायापुढी उ कोषाची वर जर उंटाच्या माथ्या येत नाहीत, तर (अर्थात अवायव्य प्रकालेगीत) मग "उंट सिंह पाडे" ह्याचा शेवट योग्यमान होतो; परंतु मग जर त्याच्या उंटाना माग पोखी असे उ किंवा पाडे सात देऊन जर चाळ मिळती असे उ तर मग त्यापाने (म्हणजे त्याच्या यजमनी गीति चर्चीत करून) अंती जाव जिकता येतो. उदा. आ. ३२६ पहा.

(१) हत्तीच्या पट्टीत ज्याचे अमलाना

आकृती ३२६
पांढऱ्याची खेळी आहे

(१क) वजीरकरणाच्या घराच्या
मोठ्या माल्यास उंट जर असेल तर
मोठ्या माल्याच्या घराच्या वजीर
करणा येतो. उदा. आकृती ३२६ पाहा.

(१) उं-व९ डाह, ग-घो१;

(२) ज्या-ह७ डाह, ग-उं१;

(३) ज्या-ह८/व डाह,

आणि मग पांढरा सडज वि१. पाहा.

(१ग) उंट जर वजीरकरणाच्या
घराच्या रंगान्वित रंगाच्या घरात हल्ल्यास
असेल आणि विरोधी राजा जर घो २ किंवा
ह १ ह्या घरात घळीत येतोच डाकल्या तर
हाय-वरोवरीचा होतो. आकृती ३२७ पाहा :

(१ख) आकृती ३२७ पाहा.

(१) उं-घ४, ...;

येथे (१) ज्या-ह७, ... किंवा

(१) उं-रा९ ... ह्या खेळ्या केल्या
की हाय कुठित होऊन वरोवरीचा होतो.

(१) ..., रा-घो१;

(२) उं-ग९ डाह ग-ह१;

किंवा (२) ज्या-ह७ डाह, ग-ह१

येथील मध्ये हाय कुठित होऊन वरोवरी होऊ
शकते. म्हणून (३) उं-घ४, ...; ही

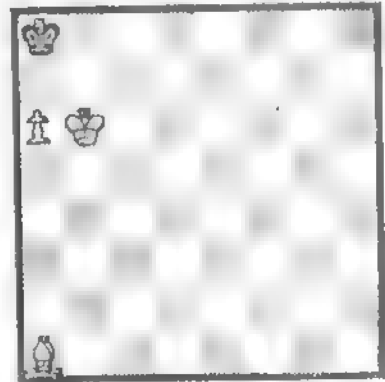
खेळी पांढरा करतो मग काळा (३) ...,

ग-घो१; ही खेळी करतो; काळा राजा

घो१ आणि ह१ ह्या घरांमध्ये गस्त घालीत

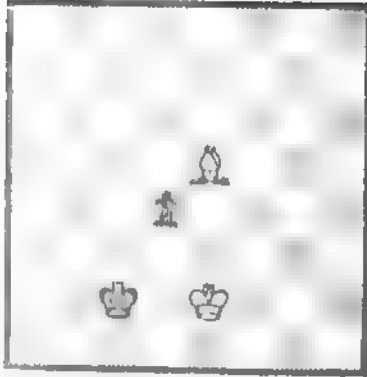
राहतो पांढरा काहीच प्रयत्न करू शकत नाही आणि हाय जेव्हा वरोवरीचा होतो.

(२) आता काही वैशिष्ट्यपूर्ण नवीन अमलाना काय होणे ते पाहू.

आकृती ३२७
पांढऱ्याची खेळी आहे.

२ (क)

आकृती ३२८
काळाचा की मेली आहे तो जिक्रो.

आकृती ३२८ पाहा.

- (१) ... , व्या - य ६ शाह;
- (२) राजा कोटेली हलतो, व्या - व ७.
- (३) ... नंतर, व्या - य ८ ...

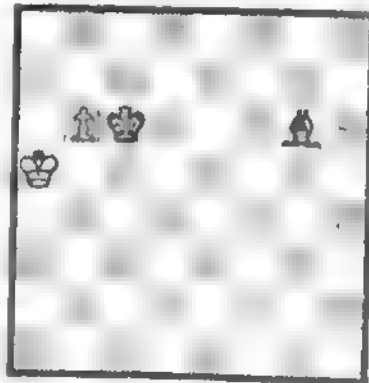
मग काळा हाय जिक्रो.

असा हाय, काळा फेवळ त्याच्या मुंड्याने जिक्रो. अंतिम पर्वत आकृती ३२८ ची स्थिती मग मुंड्यामुंड्याने फेवळपासून उद्भवली असली. कारण सर्वसाधारणपणे, पांढऱ्याने ते व्याचे मारून, बरोबरी फेरी असली.

(३२८) मग मग ३२९ मधील स्थिती दिखली आहे. यामध्ये व्यापासून जड बळा नसल्याने काळा असाही निवेवर योग्य ठिकाण परतला असतो. उदा०

- (१) रा - ल ६, उं - रा १;
- (२) व्या - यो ७, रा - उं २;
- (३) रा - ल ७, उं × व्या:

मग मग बरोबरी होते.

आकृती ३२९ : पांढऱ्याची मेली आहे

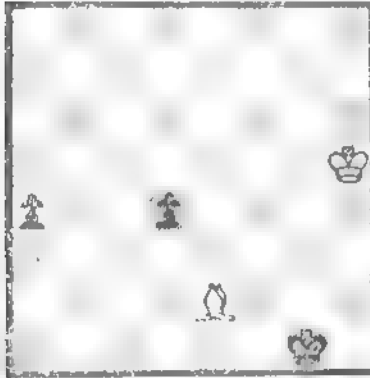
आकृती ३२९ मधील स्थितीत उंट, रा १ मध्ये मेलीत दुसऱ्या बोगरासो घरात (३२९) मध्ये जर असेच तर तो बरोबरी करू शकतो.

(छ) राजा आणि दोन व्यादी विरुद्ध राजा आणि उंट

इशारिकद दोन व्यादी असल्या, जिक्र्याची मधी बऱ्याच वेळा मिळते; परंतु चवथ्या मंकिपुंड व्यादी, जर मेल्या नसतील तर हाच बरोबरीना होण्याने येवता. अंतिम फेवळ नाही.

पट्ट, नवव्या गंकेतुंड प्यास शोधिल्ले पावळ उरपाक प्यास्याच्या राना लागीं उरपाक लागें मांडें तेंमेच राजा दुसऱ्या प्यास्या शोधिल्ले पावळ उरपाक लागें मांडें उरपाक लागें नून असलें.

(१) आता प्यासी पावळा गंका उर पावळें परमग राजाच्या राना लागें नियाळत उरपाची निर्णय अच'वून जमलें. उदा० आकृती ३३० पाहता.

आकृती ३३०
पांढऱ्याची खेळी आहे

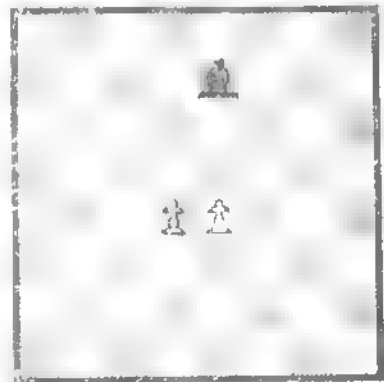
ह्या वराभूत उंट गंगा जमलें आणि त्याच्यामध्ये जरा पट्ट्यांचे शोधिल्ले (उदा० वह ५, रा ५) तर मग वडें१ किंवा वडें५ मधून उंट त्यांना रोवूं शकतो. ह्या मर्बा-मधून असा निष्कार काढता येतो की, दोन प्यास्यांचे एकमेकांपासूनचे अंतर, जर दोन / चार किंवा अधिक पट्ट्यांचे असेल तर, ते प्यास्यांना अधिक अनुकूल असतें, (ह्याचें एक उदा० आकृती ३३० मध्ये दिलें आहे ते आपण पाहिले आहे.)

(२) एकमेकांच्या शेजारच्या पट्टीत दोन वट्ट प्यास्या जर सहाव्या शंकित नमतील तर त्यांना उंट थोपवूं शकतो. उदा० आकृती ३३१ मध्ये दोन पांढऱ्या प्यास्या, रा४ आणि व ४ मध्ये असताना जर काळ्याची खेळी असेल तर तो त्या प्यास्यांना थोपवूं शकतो.

- (१) उंट - उंट४, प्या - ह६;
- (२) ग - घो४, ग - उंट७ !
- (३) रा - उंट३, प्या - व६;
- (४) ग - रा३, प्या - व७;
- (५) उंट - घो३, प्या - ह७;

तेन्ना एका प्यास्याचा वज्रीर तशी होउ शकतो आणि मग डाव जिंकता येतो.

अशाप्रकारे पाचव्या गंकेत किंवा त्याच्या पट्टे, मध्ये दोन पट्ट्यांचे अंतर ठेवून जर प्यासी असतील, तर मग उंट त्यांना रोवूं शकत नाही. परंतु त्यांच्यामध्ये एकाच पट्टीचे जर अंतर असेल (उदा० वह५, आणि वडें५) तर मग त्यांना वडो२ किंवा वडो४

आकृती ३३१
काळ्याची खेळी आहे.

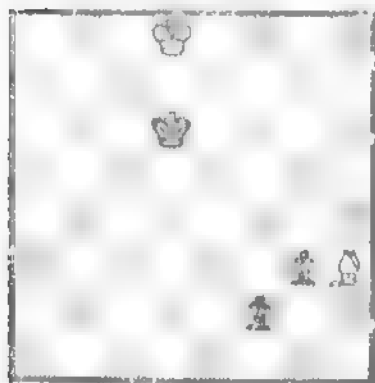
- सिन्धु

- (२) पृष्ठा - नं २, ३ - ग ४;

$$(1) \dots, \dot{z} = (1) \dot{z} \quad \text{or}$$

- [illegible]

- (३) एकसंज्ञा भवति । तदा एकात्म्यं, अर्थात् अर्थोऽपि सार्वभौमिकः भवेत्, तथा च

पान्ढ्यान्नी मेळी आशे.

विक्रम रंगाच्या घगत प्याने हत्याराने मारला
श्रेयस्कर ठरले. नाडीवर त्यांना लोखंड रोखता
येते. उदा० आकृती ३३२ मध्ये, राजा
अमृतमुद्रा व्यापाची जाळ उंढाने रोखली
अमृत्यापळे डाव जिंकता येत नाही. उदा०

- (२) उं धो २ ! ग - ग ॥

- (२) रा-रा ७, रा-घ ५;

- (३) ग - रा ६, ग - ग ६;

- (४) ग-ग ५, ग-ग ७,

- (५) ग-उ ष, ...: शब्दी दो-दो गजेव फक्त एकमेकांशी लडू शकतात. त्यामुळे बगेवरी होते.

(ज) राजा, उंट आणि प्यादे विरुद्ध राजा आणि उंट

[illegible]

(सूत्र १) कात्या राजा प्याशापुडील घरात जर जसेच र्निवा तो जर प्याशापुडील जेणव्यानी घरात जाऊ शकल आणि त्या घरातून, त्या (कात्या राजा) ला एकलता येत नसल तर तो डाव बरोबरीचा होतो. (भाकती २८७ पहा).

(सूत्र क्र. २) पांढरा राजा व्याघ्राजवळ असताना, काळा राजा व्याघ्राच्या सामने असून, ते व्याघ्र व्याच्या (रुक्मिणी काळ्या राजाच्या) साम्यानीच असते पुढे व्याघ्र काळ्या राजाच्याकडे 'विरोध' येत असलेक आणि व्याघ्राचे दोन कर्णवरील हालचाल करून व्याघ्राची कोणत्याही कर्णवरील कमीत कमी दोन घरांवरील सामा करीत असलेक तरच काळा, तो डाव घरोघरीचा करू शकतो. (या साम्याच्या सरगासाठी साम्याची उडवण ३६ पावा)

(१) आकृती ३३३ मध्ये काळा दोन कर्णवरील हालचाल करू शकतो. इतर सर्व गोष्टी सूत्र क्र. दोन प्रमाणे आहेत. तेव्हा पुढील खेळ्या होतात उदा०

- (१) उं-उं७, उं-रा७;
- (२) उं-घो६, उं-उं५;
- (३) उं-ह७, उं-घो६;
- (४) उं-घो८, उं×उं;
- (५) रा×उं, रा×व्या

किंवा

- (१) उं-रा६, उं-रा१ किंवा
- (१) उं-घो५, उं-घो३ वगैरे.

पांढरे व्याघ्र साम्याने गोवामळे पांढऱ्याचा खेळना असता नउ होणे.

आकृती ३३४
पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती ३३३
पांढऱ्याची खेळी आहे.

(२) ३३४ मध्ये काळ्याकडे नुसता कर्ण विरोध असून भागत नाही.

आ. ३३४ पाठा.

- (१) उं-व३, ग-उं५;
- (२) उं-घो६, उं ह७तो;

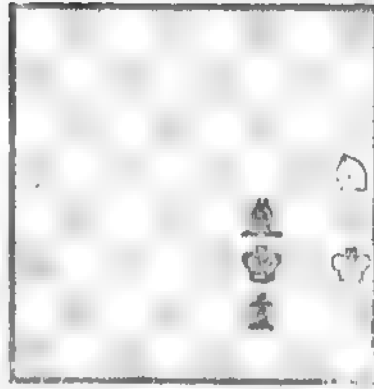
(३) व्या-उं७, आणि व्याघ्राचा वजीर होतो आणि मग पांढरा जिंकतो. ह्यावरून आणखी एक गोष्ट कळून येते की, काळ्या उडवल्या, व्याघ्राचा वजीर रुक्मिणीच्या मार्गावरून यशस्वी रीतीने हकदस्त लावणे की मग पांढरा डाव जिंकू शकतो.

- (२) आ. ३३८ पाळा.
 (१) घो घोडे, उं - राड; (किवा
 (१) ... , उं × घो; बरोबरी होते)
 (२) घो उं१, रा - रा ७;
 (३) रा - घो२, उं - उं५;
 (४) रा - रा १, रा उं६ (किवा
 (४) ... रा × घो; बरोबरी होत.)
 (५) घो - घो३, उं - रा६;
 (६) रा - रा २, उं - उं५;
 (७) रा - रा ३, ...

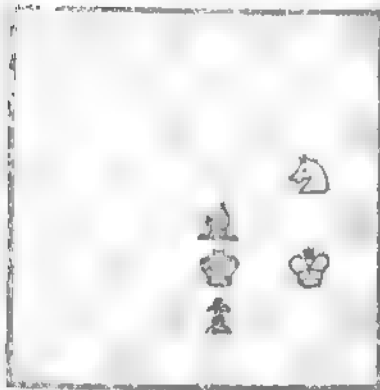
आता काळा काहीही करू शकत नाही.
 येथे पांडरा, त्याच्या सोडवाचे बळिदान
 ... बरोबरी ...
 ... काहीही चालत नाही.

आकृती ३३८

पांडराचा सोडवा तो बरोबरीचा आहे.

... पांडरा ... ३३९ मधील ...
 ... आकृती ३३९.

आकृती ३३९

पांडराची खेळी आहे, तो हरतो.

आ. ३३९ मधील स्थितीतून डाव
 बरोबरीचा न होता, काळा बिकू शकतो.
 कारण काळा त्याच्या प्यायाचा वजीर करू
 शकतो. आणि शेवटी डाव बिकू शकतो.
 उदाहरणार्थ,

(१) घो - उं३, उं × घो;

(२) रा हलतो, प्या - रा६ / = व
 प्यायाचा वजीर होतो.

(४) आता समजा, पांडरा राजा रा१
 मध्ये आहे. बाकीची परिस्थिती आकृती
 ३३९ मधील स्थितीतून मग डाव बरोबरीचा
 होतो.

(५) पांडरे प्याचे सहाव्या रंगीत असताना, काळा राजा जे प्यायाच्या मागे येतो,
 तेव्हा पांडरा राजा जे पांडरावर सरळ हल्ला चढवू शकत असेल ते रावाच्यापणे पांडरा बिकू

(१) ग-ग७। रा-ह२; (किंवा)

(१) ...; उ-ह६ शह;

(२) ग-ग८, उ-उ१;

(३) प्या-उ७ शह, रा-घो२;

(४) घो-घो६, उ-व२;

(५) घो-ग७...;

(२) प्या-उ७, उ-ह६ शह;

(३) ग-ग८, रा-घो२;

(४) घो-उ४, उ-घो५; (जर

(१) ...; उ-ह६;

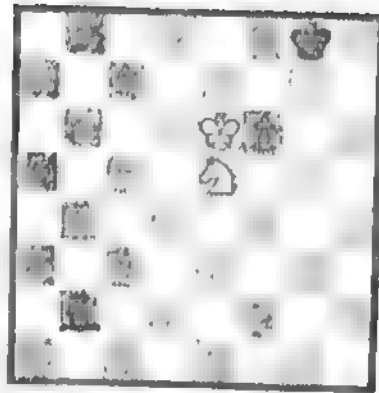
(५) ग-घो२, रा-ह२;

(६) घो-व२ शह, रा-उ४ (७) घो-ग७ शह...)

(५) घो-रा३, उ-ह६;

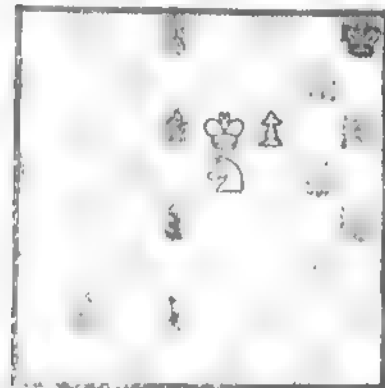
(६) घो-वा२, उ-उ१;

(७) घो-ग७, ...; याचं मग ग७चा किंवा, प७चा एक पराभवक उपायच आहे.

आकृती ३४१

पांढऱ्याची खेळी आहे.

आकृती ३४२

पांढऱ्याची खेळी आहे

(उदाहरण क्र. २) समजा, प७चा आ. ३४१ मध्ये काळा राजा प७च्या कोपण्यातील रा ह२ मध्ये अगेल तर हान बगेबरीचा होतो. आ. ३४२ वाटा.

(१) प्या-उ७, ...; (कारण आता

(१) रा-ग७...प्या चालीअ उ५घो प्या चालीने उत्तर देता येते. मग

(२) प्या-उ७, उ-घो२ अशा खेळ्या करता येतात.)

(१) ...उ-ह६

(२) ग-व७, रा-घो२.

(३) ग-ग८, रा-उ३; आणि आता

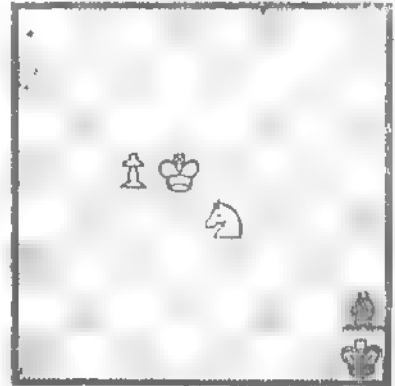
प७चा ग७ ह्या धरा-जाऊ शकणार नाही म्हणून तैयारी करावयाची होते.

(उदाहरण क्र. ३) पांढऱ्या प्यापासमून राजा राजा अ२-३ असेल तर मग उ७चा

कर्ण मारा, धोडा थोपवू, शकेंच आणि व्याथाची वज्रीर कर्णने हातात घेतली, त्यासाठी त्याच्या प्रकार आकृती ३४३ मध्ये दाखविली आहे.

- (१) घो - व६, उं - घो८;
- (२) व्या - उं६, उं - घो३;
- (३) रा - रा६, उं - उं२; (येथे)
- (४) रा - व७... आणि नंतर
- (५) घो - उं४... असे दडपण आणता आले असते !)

- (४) रा - व७, उं - घो१;
- (५) घो - घो१, रा - घो७;
- (६) घो - उं७, रा - उं६;
- (७) रा - उं८, उं - ह२;
- (८) घो - घो५, उं - घो३;
- (जर (८)..., उं - रा६;
- (९) घो - व६, उं - घो३;
- (१०) घो - उं४, उं - उं७;
- (११) रा - व७, उं - घो६;
- (१२) घो - व६, ...;
- (९) घो - ह३ ! (कव)
- (९) रा - घो७ ! नको काय
- (९) ... , उं - व१;

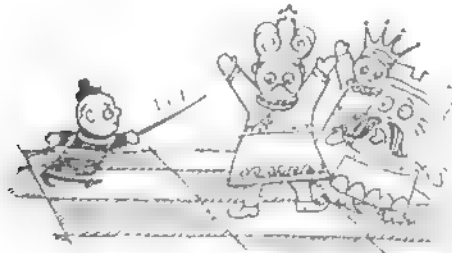

आकृती ३४३

पांढऱ्याची खेळी आणि ... क्रिकेट.

- (१०) घो - ह३, रा - रा२;
- (११) घो - उं४, रा - व७ (येथे रा. घो १.)
- (९) ... , रा - रा५;
- (१०) घो - उं८, उं - उं७;
- (११) रा - व७, उं - घो६;
- (१२) घो - व६ शह ... ; आणि त्यामुळे व्याथाची आगेकूच थांबविता येत नाही.

अंतिम पर्वात हत्ती

मग पांडव्या हनीच्या माहापात्रने (दोन जोगरा) पांडरा राजा ने पुढे जाणे. त्याच मग
मग शकतो. मग पांडरा राजा त्याच्या पत्नीसह मग जाणे. अशा मग
तरच मग मग सगळ्या निष्ठावादींच्या गोष्टीकडे मग पांडरा राजा.

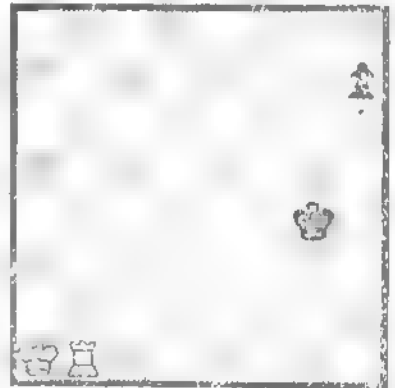
सूत्र क्र. ४ : अंतिम परीक्षेचे पांडरा हनी आणि राजा विरुद्ध कोठे त्याचे आणि राजा
अशी स्थिती असता, काळ्या प्यायाच्या अजूनही ओल्या पात्राच्या पुढील घरावरही जर
(दोघांवाही म्हणजे) पांडव्या हनीचा आणि पांडव्या राजाचा एकत्र वेळ सारा होत असेल
तरच फक्त पांडरा निकतो.

ह्यामधून आणखी एक सूत्र निघते ते पुढे दिले आहे.

सूत्र क्र. ५ : काळ्या प्यायापुढे पांडरा राजा आहे परंतु तो प्यायाच्या पट्टीपासून दोन
पट्ट्या आतल्या असे. अशा स्थितीत पांडव्याचा जर वेळी असेल तर तो निकतो. (सूत्र
३४५ मध्ये असा एक सामान्य प्रकार दाखविला आहे.

काळ्याची वेळी असेल तर तो बरोबरी करतो.

- उदा० (१) ... , प्या - ह ४;
(२) रा - घो २, प्या - ह ५;
(३) रा - उं २, जर
(३) ह - घो १ शह, रा - उं ६;
(४) ह - (रा) ह १, रा - घो ६;
(पश्चिमीत फारसा बदल होत नाही.)
(३) ... , प्या - ह ६;
(४) रा - घो २, प्या - ह ७;
(५) रा - रा २, रा - घो ६.
(६) ह - (रा) ह १, (त्यापेक्षा जास्त
काळीही करू शकत नाही.)
(६) ... , रा - घो ७;
(७) ह × प्या शह, रा × ह अशा
मंतीने बरोबरी होते.

आकृती ३४५

काळ्याची वेळी असताना बरोबरी होत.

परंतु प्रथम वेळी पांडव्याची, जर असेल तर मग तो पुढे जाणाऱ्या प्यायाच्या आगे-
कुचीवर बंधन घालतो आणि त्याच वेळी रा - ह त्या वजीरीकरणाच्या पट्टीत, पांडव्या राजाच्या
जाता याचे यासाठी पांडरा वेळ (म्हणजे वेळ्या) मिळवू शकतो. आकृती ३४५ पाहा.

- उदा. (१) ह - घो १ शह, रा - उं ४; (३) रा - घो २, प्या - ह ४;
(२) ह - ह १, रा - घो ३; (४) रा - उं ३, रा - घो ४;

- (१) ग - व २, व्या - ह ५;
(२) ग - ग २, ग - प्रो ५;
(३) ग - उं २, व्या - ह ६;
(४) ह - (व) ह १, ग - उं ५;

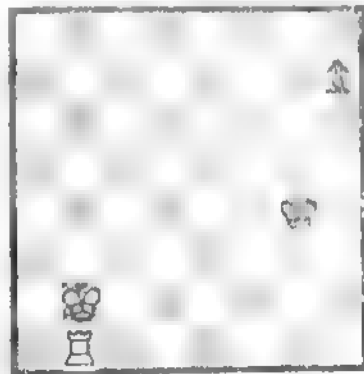
[illegible]

माता बांदरा राजा आ. ३४६ प्रमाणे व धो २ मध्ये जर असेल तर तो पंढर पोढावू
शॉप आणि हार मि. अकेल. (इतर परिस्थिती आ. ३४५ प्रमाणे आहे.)

- (१) ... , व्या - ह४;
- (२) ह - घो१ शत, ग - उ३;
- (३) ह - ह१, रा - घो१;
- (४) ग - उ३, व्या - ह५;
- (५) ग - व ३, व्या - ह६;
- (६) ग - ग २, ग - घो६,
- (७) ह - घो१ शत (पंच)
- (८) ग - उ३ ११ नको, कारण
- (९) ... , व्या - ह५;

ही ग्लेज़ी केन्याने बरोबरगी होते.

- (७) ..., ग-हउ;
(८) ह-घो८, ग-ह८;
(९) ग उ२, प्या-ह७;
(१०) ग-घो३, ग-घो८;
(११) ग ल३ का३ग्रह, ग-ह८;
(१२) ह-(घ) ह८, ग-घो८;

आमृति ३४९

$$E_{\text{eff}} = E_0 \left(1 - \frac{1}{2} \frac{v}{c} \right) \quad (1)$$

पांदरा दान निकलो.

- (१३) $n - n^2$ शब्द, $n - 3$ ७
(१४) $n \times n$ प्या, ...

(ग) काठवाड्याचा वाड्या सरीनाचे वाड्या इली अर पावे - र मला पाया वाड्या पावे मर
पाय पाय वाड्या वाड्या मर. मर (पायावाड्या मरमरमर) वाड्यापाय वाड्या वाड्या
वाड्या वाड्या. उदा. वा. उडा वाड्या वाड्याचे इली व वाड्या मर वाड्या वाड्या वाड्या
उडा मरमर आहे.

आकृती ३४७ पाहा.

- (१) ..., प्या - ह४;
 (२) ह - घो८ शह, रा - उं६;
 किंवा (२) ..., रा - ह६;
 (३) रा - घो२, प्या - ह'५;
 (४) रा - उं२, रा - ह७;
 (५) रा - व२, प्या - ह६;
 (६) रा - रा२, रा - ह८;
 (७) रा - उं३, ... नंतर मुख्य चाली-
 प्रमाणे)

- (३) ह - (रा) ह८, रा - घो५;
 (४) रा - घो२, प्या - ह'५;
 (५) रा - उं२, प्या - ह६;
 (६) रा - व२, रा - घो६;
 (७) रा - रा२, (परतु
 (७) रा - रा३; नफी
 कारण (७) ..., रा - घो ७ !
 (८) ह - घो ८ शह, रा - उं८ ! !
 आणि मग बगोबरी होत किंवा
 (८) रा - रा२, प्या - ह७, बगोबरी होत.
 (७) ..., रा - घो७;

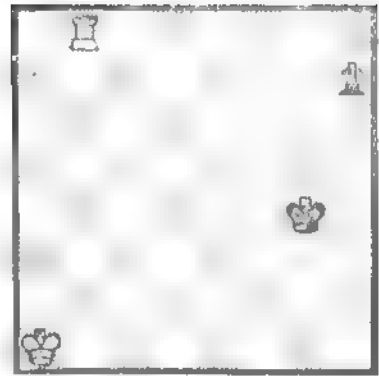
जर (७) ..., प्या - ह७;

- (८) रा - उं१ आणि मग राजाला त्याच्या
 प्याचाचे संरक्षण करता येत नाही.
 (८) ह - घो८ शह, रा - ह८;

(घ) पांढरा राजा काळ्या प्याचाच्या पाठीमागे जर असेल तर निरनिराळ प्रकार उद्भवतात.

(१) ह - प्याचे किंवा घो - प्याचे जर असेल तर हत्ती प्याचाच्या पाठीमागे आठव या
 राकित असणे श्रेयस्कर असते. ह्यावरून आपल्या एक मनु उद्भवतो ते पुढे दिले आहे.

सूत्र क्र. ६ : पांढरा राजा आणि पांढरा हत्ती काळ्या (ह - प्या किंवा घो - प्या)
 प्याचाच्या पाठीमागे आहेत; आणि अशा वेळी पांढरा राजा काळ्या प्याचाच्या घरापासून जर
 दोन रंगा लांब असेल तर पांढरा जिंकतो. अशा काटेकोरपणे सांगण्याचे शास्त्रास बरेच

आकृती ३४७
 काळ्याची खेळी आहे.

(९) रा - उं३ !

परतु हे नफी

(९) रा - उं१ !... ; कारण

(९) ..., प्या - ह७;
 बगोबरी होत.

(९) ..., प्या - ह७;

(१०) रा - घो३, रा - घो८;

(११) रा - ह३ काटशह, रा - ह८;

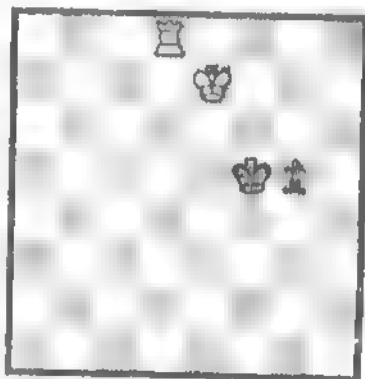
(१२) ह (घ) ह८, ...;

पुढे आकृती ३४६ प्रमाणे

१८. ... मन्त्री ... जो राजा ... नी अशी : "दोन राजांमध्ये राहता नाच याया ... राजाने 'मन्त्रिचाट' नाचून नाच्यार नाही. उदा० ... २४८ मध्ये ह्या मन्त्रीने ... २४९ मध्ये ... राजा ... मन्त्री ... विजय मिळवता येणे. उदा०

(अ)

- (१) रा-ब६, प्या-घो५,
- किवा (१) ... , रा-ग ५;
- (२) ह-(रा) घो ८, रा-उं ५;
- (३) रा-ब५, पुढे मुख्य सेव्यांप्रमाणे,
- (४) रा-ब ५, रा-उं ५,
- (५) रा-ब ४, रा-उं ६.
- तर (३) ... , प्या-घो ६;
- (४) ह-उं ८ शाह, रा-घो ५;
- (५) रा-ग ३, ...;
- (६) रा-ब ३, प्या-घो ६,
- (किवा ४) ... , रा-उं ७;
- (५) ह-उं ८ शाह, रा-घो ६;
- (६) रा-ग २, रा-ह ७;
- (७) ह-(रा) घो ८, प्या-घो ६;
- (८) रा-उं ३, ...;
- (५) ह-उं ८ शाह, रा-घो ७;
- (६) रा-ग २, रा-घो ८;
- किवा (६) ... , रा-ह-७;
- (७) ह-(रा) घो ८, प्या-घो ७;
- (८) रा-उं २, रा-ह ८;
- (९) ह-ह ८, शाह (मात)

आकृती १४८
पांढऱ्याची मेळी आहे.

- (७) रा-उं ३, (किवा
- (७) ह (रा) घो ८...
- (७) ... , प्या-घो ७;
- (८) ह-घो ८, रा-ह ८;
- (९) रा-उं २! (क० (८) ह X प्या,
- नको. कारण मग बरोबरी होते.)
- हयानंतर पांढरा तीन सेव्यांत मात करतो.

(ब)

- (१) ह-उं ८ शाह, रा-ग ५;
- (किवा (१) ... , रा-घो ५;
- (२) रा-उं ६, रा-उं ५;
- (३) रा-घो ६ काटशाह, रा-घो ५;
- (४) ह-उं ५, ... ;)

- (२) रा-उं ६, प्या-घो ५;
- (३) रा-घो ५, प्या-घो ६;
- (४) रा-ह ४, प्या-घो ७;
- (५) ह-(रा) घो ८, रा-उं ६;
- (६) रा-ह ३, ... , आणि मग पांढरा
- प्याचे मारू शकतो.

उपरिनिर्दिष्ट दोन्ही खेळी प्रकारात राजा या, त्याच्या पत्नीच्या मार्गाने जाताना गतिवाढ घालविण्याची मुळीच आवश्यकता नसते. म्हणजे 'गतिवाढ' न घा रविता मुद्रा, ती प्याशा जवळ राहते. आता आकृती ३४९ मध्ये हती व ६ मध्ये आदे (आणि राजा सर्व आकृती ३४८ प्रमाणे आदे.) ह्या (आकृती ३४९) मध्ये हार बरोबरीचा होतो. उदा०

(१) ह - उं६ शह, रा - रा५;

(२) रा - रा ६, प्या - घो५;

(३) ह - घो६, रा - उं६;

(४) रा - उं५, प्या - घो६;

पांढऱ्याला चांगली गतिवाढ मिळून बेणारी खेळी मिळत नाही.

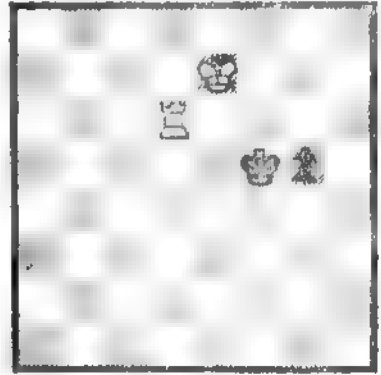
(५) रा - घो५, प्या - घो७;

(६) रा - ह४, रा - उं७;

आणि पांढरा एक खेळी मागे पडतो.
कारण जर

(७) ह - उं६ शह, रा - रा७;

(८) ह - (रा)घो६, रा - उं७; बरो.

आकृती ३४९

पांढऱ्याची खेळी आदे. बरोबरी होत.

ह्यामध्ये पांढऱ्याने, पुढे दिलेल्या एक मर्यात चांगला प्रयत्न करावा.

(१) ह - ब५ शह, रा - उं५;

(२) रा - उं६, प्या - घो५;

(३) ह - ब४ शह, रा - उं६;

(४) रा - उं५, प्या - घो६;

(५) ह - ब३ शह, रा - उं७;

(६) रा - उं४, प्या - घो७;

(७) ह - ब२ शह, रा - उं८;

(८) रा - उं३, प्या घो८ = घो - शह;

(९) रा - रा३, घो - ह३ शेवटी

बरोबरी होते.

ह्यावरून दिसून येते की, अशा प्रकारच्या शेवटील खेळ्या हांगण्यासाठी मुळावली वैशिष्ट्यपूर्ण स्थितीच कारणीभूत असते म्हणजे प्याशाच्या जवळपास राजा असला म्हणजे विजय मिळू शकतो; परंतु योग्य ठिकाणी जर तो नसला (म्हणजे तो जर लांब असला) तर हमण्यास बरोबरी होते.

(१) 'ह प्यादे' हे नेहमी अपवादात्मक असते. उदा० आकृती ३५० पाहा.

- (१) ह - रा५ शह, रा - घो५;
- (२) रा - घो६, प्या - ह५;
- (३) ह - रा४ शह, रा - घो६;
- (४) रा - घो५, प्या - ह६;
- (५) ह - रा३ शह, रा - घो७;
- (६) रा - घो४, प्या - ह७;
- (७) ह - रा२ शह, रा - घो८;
- (८) रा - घो३, प्या - ८/ = घो, शह;
- (९) रा - उं३, रा - उं८;

(१०) ह - (रा)घोर, ...आणि मग हत्ती
थोडा मारु शकतो व शेवटी पांढरा जिंकतो.

आकृती ३५०

पांढऱ्याची गेली आहे. तो जिंकतो.

(२) उं८ पटी प्यादे किंवा केंद्रपटी प्यादे जर अगेल तर गेल निगळ्या तऱ्हेने होतो.

सूत्र क्र. ७ : काळे प्यादे उरा रॉकेट असेल त्याच रॉकेट काळा राजा आहे; आणि पांढरा हत्ती पहिल्या रॉकेट आहेत; अशा वेळी पुढे दिल्याप्रमाणे स्थिती असेल आणि पांढऱ्याच्या जर खेळी असेल तर पांढरा नेहमी जिंकतो.

(१) दुसऱ्या, तिसऱ्या किंवा चवथ्या रॉकेट जर प्यादे असेल तर पांढरा नेहमी जिंकतो;
किंवा

(२) अ : पाचव्या रॉकेट काळे प्यादे आणि राजा भयताना, पांढरा राजा जर त्याच्या पाटीमागे तीन रॉका असेल तरच पांढरा जिंकतो.

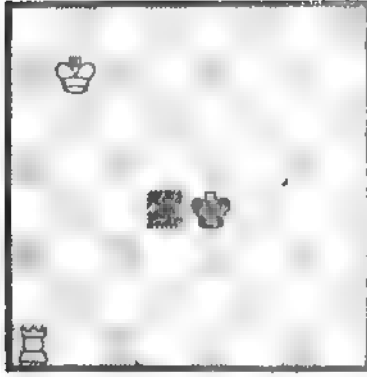
किंवा

(२) ब : सहाव्या रॉकेट काळे प्यादे आणि राजा भयताना, पांढरा राजा जर त्याच्या पाटीमागे दोन रॉका असेल तरच पांढरा जिंकतो.

किंवा

(२) क : सातव्या रॉकेट काळे प्यादे आणि राजा भयताना, त्याच रॉकेट जर पांढरा राजा वजीरीकरणाच्या घरांजवळ असेल तरच पांढरा जिंकतो.

वर्गल बार्थोलोम्युस, पुढे दिलेली आणखी एक पुस्तो जोडणे आवश्यक आहे. "प्याद्याच्या बाजूकडे दोन्ही राजे जर असतील तर, मग काळ्याकडे विरोध जातो, तेव्हा अशा स्थितीत पांढऱ्याने कधीही जाता कामा नये." प्याद्याच्या विरुद्ध बाजूच्या जर राजे असतील तर पांढऱ्याला विजय सहज प्राप्त होतो. आकृती ३५१ मध्ये एक वैशिष्ट्यपूर्ण स्थिती दाखविली आहे.

आकृती ३५१

पांढऱ्याची खेळी असताना पांढरा जिकतो.
काळ्याची खेळी असताना बरोबरी होते.

(अ) पांढऱ्याची खेळी असताना -

- (१) ग - उंद, व्या - वद;
- (२) ग - उं५, रा - राद;
- (३) ग - उं४, व्या - व७;
- (४) ग - उं३, ग - रा७;
- (५) ग - उं२ ... शेवटी पांढरा जिकतो.

(ब) प्रथम काळ्याची खेळी असताना

- (१) ..., व्या - वद;
- (२) ग - उंद, व्या - व७;
- (३) ग - उं५, रा - राद;
- (४) ग - उं४, ग - रा७;
- (५) ह - ह२, रा - रा८; शेवटी बरोबरी होते.

सहाय्या गेलेल्या प्यादे जर असेल, तर पांढरा राजा आणखी जवळ असणे आवश्यक ठरेल. कारण त्याच्या प्रतिस्पर्धीचा पराजय झाला खेळीचा व्यास बिघडतोच असतो. उदा० पांढऱ्या ३५२ पाहो.

(अ) पांढऱ्याची खेळी असताना

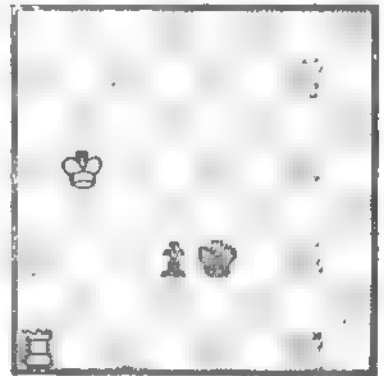
- (१) रा - उं४, व्या - व७;
- (२) रा - उं३, ग - रा७;
- (३) रा - उं२, व्या - व८/ = व११
- (४) ह × व ...

आणि मग पांढरा जिकतो.

(ब) काळ्याची खेळी असताना

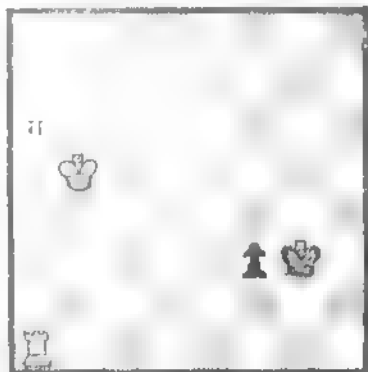
- (१) ..., व्या - व७;
- (२) रा - उं४, ग - रा७;
- (३) रा - उं३, व्या - व८/ = व
- (४) ह × व, ग × ह;

बरोबरी होते.

आकृती ३५२

पांढऱ्याची खेळी असताना पांढरा जिकतो.
काळ्याची खेळी असताना बरोबरी होते.

[illegible]

તાલુકો ૩૫૩
પાંડયાના મેલી આદે.

(अ) पाँढरा राजा (ब) घो ५, मध्ये
अमतांना

- (१) ग - उं४, ज्या - उं७;
(२) ग - घ३, ग - घा७;
(३) ग - ग२, ज्या - उं८ = घ;
(४) ह × घ, ...;
पाँदरा निकतो.

(ग) पांडव राजा (घ) उद्दि मध्ये अमताः॥

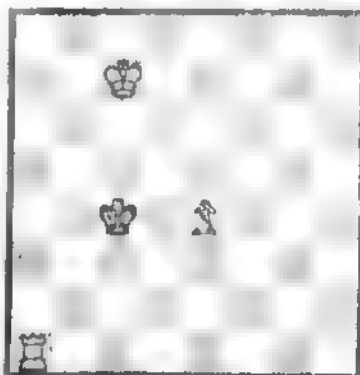
- (१) ग - घो, व्या - उं३;
(२) ग - उं४, ग - घो३;
(३) ग - घ३, व्या - उं८ = य.
(४) ह × य, ग × ह;
असंघर्षी होने.

श्रीगान्ध्या एकान्त्रात् । मेरी राते असीतार भा काकाके विराम राते राति
मान ली पुन्यवान् गांधार आर्जुनश्या जेभसीमे जी शिवा प्राप्त तां । निपादः सः ।
श्रमिदायक दर्शन. उदा० आकृती ३५४ पाठा.

(अ) पाठन्यायी गैली अमलाना

- (१) ग - वद, व्या - गद;
(क्रिया (१) ... , ग - वद;
(२) ग - राद, व्या - गद;
(३) ग - उद)
(२) ग - रा^२, व्या - रा^३;
(३) ग - उ^३, ग - वद;
(४) ग - उ^३, ग - वद;
(५) ग - उ^२, ... ;

अथर्व वेद पण्डित जिनकी.

(ब) काव्याची खेळी अभिताना

- (१) ... , व्यस-गदः

આકૃતિ ૩૬૪

पांढऱ्याची ग्वेळी आहे.

- (२) रा - व६, प्या - रा७;
 (३) रा - रा१, रा - व६;
 (४) रा - उ६, रा - व७;

- (५) ह - ह२ शह, रा - व६; !
 (किंवा) (५) ... , रा - व८;
 शेवटी बरोबरी होते.

एकाच पट्टीत दोन्ही गमे असताना, विरुद्ध बाजूला जाऊन (पांढऱ्याचा) विजय मिळविता येतो. ह्याच्या प्राथमिक नव्वाराखाठी 'विरोध' मिळविणे आवश्यक असले. उदा० आकृती ३५९ मध्ये पांढऱ्याकडे विरोध आहे आणि तो (विरोध) त्याचा हत्ती पंढर्या राखून जाईतोपर्यंत टिकवून ठेवणे आवश्यक असते.

- (१) ह - व२, प्या - व५;
 (२) ह - व२ !! ...;

आता पांढऱ्याकडे विरोध आल्याने काळा टाव हरतो. तेव्हा अगदी आवश्यक वाच मरणाचे प्याच्याच्या विरुद्ध बाजूला जाणे.

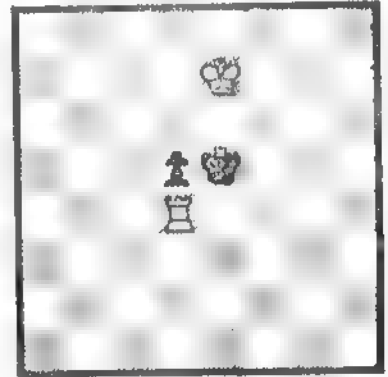
- (२) ... , रा - व४;
 (३) रा - व७ !!, पंगु, हे नको
 (३) रा - उ६, रा - रा१;
 (४) रा - रा६, प्या - व६;

आणि काळ्याकडे विरोध जातो.

- (३) ... , रा - उ१;
 (किंवा) (३) ... , रा - रा१;
 (४) रा - उ६, ...)

- (४) रा - रा६, ...;

आणि मग आकृती ३५९ प्रमाणे स्थिती प्राप्त होते.

आकृती ३५९

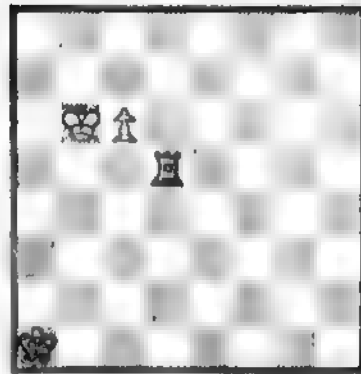
पांढऱ्याची खेळी आहे. तो जिंकतो.

शेवटी आणखी एक गोष्ट लक्षात ठेवावयास हवी आहे की, काही विशिष्ट प्रकारांत सहाय्य राखिलेल्या प्यादे, हत्तीच्या खेळाचा वा नाही. ह्याच एक नमुनेदार उदा. आ. ३५६ मध्ये दिले आहे.

- (१) प्या - उ७, ह - व३ शह;
 (२) रा - घो ५, (पंगु, हे नको

- (२) रा - घो७, मग (२) ... , ह - व२
 किंवा (२) रा - उ५, ह - व८)

- (२) ... , ह - व४ शह;
 (३) रा - घो४, ह - व५ शह;
 (४) रा - घो३, ह - व६ शह
 (५) रा - उ२, ह - व१!
 (६) प्या - उं ८, =ह परंतु
 (६) प्या - उं ८ = व, ह - उं१ शह
 (७) व × ह मग बरोचगी होते.
 (६) ... , ह - (व) ह१; ही खेळी मात
 पाचविण्यासाठी आवश्यक आहे.
 (७) रा घो३ मात करतो किंवा हत्ती
 मारतो.

आकृती ३५६
 पांढऱ्याची खेळी आहे, तो जिंकतो.

दोन

राजा आणि दोन प्यादी विरुद्ध राजा आणि हत्ती.

(क) सहाय्या रांकेत असणारी दोन बंदत जोड प्यादी राजाच्या साहाय्या-
 शिवाय जिंकू शकतात. उदा०

आकृती ३५७ पाहा.

पांढऱ्याची खेळी असताना;

(१) प्या - घो४, ह - घो५;

(२) प्या - ह७, ह × प्या

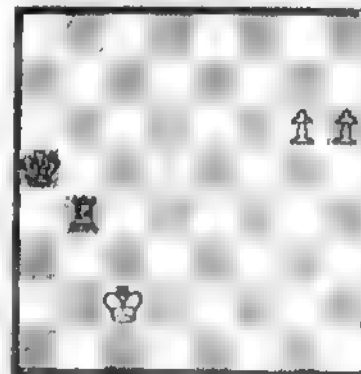
(३) प्या - ह८ = व आणि मग
 गुप्तार्थगच्या स्थितीत (आकृती ३९५ पाहा.)
 आणून डाव जिंकतो.

काळ्याची खेळी असताना

(१) ... , ह - घो१;

(२) प्या - घो४, ह - (रा) घो१;

(३) प्या - ह७, मग बरोचप्रमाणे

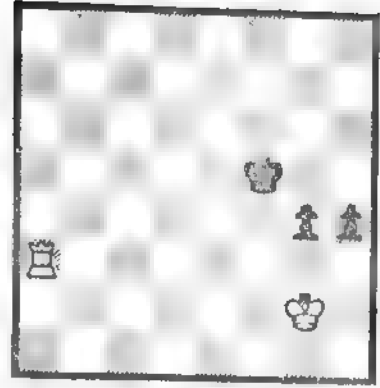

आकृती ३५७

पांढरा जिंकतो.

(ख) दोन्ही प्याद्यांच्या समोर विरोधी राजा जर आला तर तो हत्तीच्या
 साहाय्याने दोन्ही प्यादी मारून शेवटी डाव जिंकतो. (आकृती ३५८ पाहा.)

- (१) ह-ह४, रा-घो४;
 (२) रा-उं२, रा-ह४;
 (३) रा-रा३, प्या-ह६;
 (जर (३) ... , रा-घो४;
 (४) ह-ह५, राह, रा-घो३;
 (५) रा-उं४, प्या-घो६;
 (६) रा-घो४, प्या-घो७;
 (७) ह-घो५, राह, रा-ह३;
 (८) रा×प्या५, ...;
 (४) रा-उं२, रा-ह५;
 (५) ह-घो४, रा-घो४;
 (जर (५) ... , प्या-ह७;
 (६) रा-घो२,).
 (६) रा-घो३, रा-ह४;
 (७) ह×प्या, प्या-ह७;

आकृती ३५८

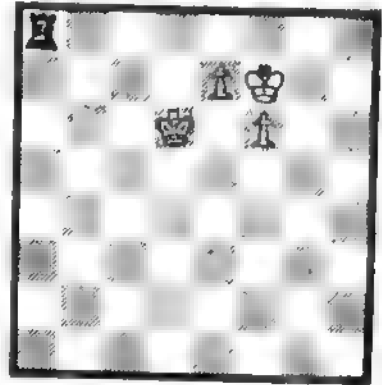
पांदरा जिकतो.

- (८) ह-ह४ राह, रा-घो३
 किंवा घो४;
 (९) ह×प्या, वगैरे

आता काही वैशिष्ट्यपूर्ण स्थिती पुढे दिल्या आहेत.

(स्थिति क्र. १) आकृती ३५९ पाहा :

- (अ) पांदव्याची खेळी असताना
 (१) प्या-रा ८ = व, ह×व;
 (२) रा×ह, रा-रा ३;
 (३) प्या-उं ७, रा-व ३;
 (४) प्या-उं ८ = व; मग पांदरा जिकतो.
 (ब) काळ्याची खेळी असताना
 (१) ... , रा-व २;
 (२) रा-घो ६, रा-रा ३;
 (३) रा-घो ७, ह-(व) घो १;
 (४) रा-घो ६, ...;
 (जर (४) प्या-रा ८ = व, ह×व;
 (५) प्या-उं ७, ह-रा २).
 (४) ... , ह-घो १ शह;

आकृती ३५९ : जो कोणी खेळेल तो जिकतो.
 (काळा राजा जर रा ४ ग उं ४, किंवा
 रा घो ४ मध्ये असेल तर बरोबरी होते.)

(५) रा-ह ७, रा-उं २;

(६) रा-ह ६, रा-५ व्या;

(स्थिति क्र. २) आकृती ३६० पाहा.

(१) रा-घ ४, रा-घो ६;

(जर (१)..., ह-उं ४,

(२) रा-रा ४!! ह-५ (घो) व्या;

(३) व्या-उं ७, ह-घो ५ शाह,

(४) रा-रा ३, ह-घो ६ शाह;

(५) रा-उं २, ह-घो २ किंवा

ह-ह ६

(६) व्या-उं ८ = घ बगेरे)

(७) रा-रा ५, रा-उं ५,

(८) व्या-घो ६, ह-रा ८ शाह

(९) रा-घ ६, ह-(रा) घो ८;

(५) व्या-घो ७!!

(पग (५) व्या-उं ७ नहो, ह-५ व्या शाह;

(६) रा-रा ५, ह-घो ४ शाह,

बरोबरी होते.) -

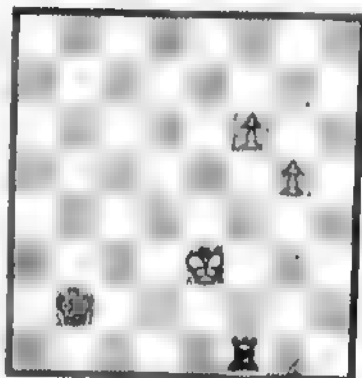
(५) ..., रा-घ ५!

(६) रा-उं ६!! रा-उं ५!

(७) रा-घ ७!!! रा-घ ४;

(८) रा-रा ८, रा-रा ३;

(७) व्या-रा ८, ह-५ व्या; मग काळा,
हत्तीच्या मदतीने जिंकतो.

आकृती ३६०

पांढऱ्यानी खेळी आहे. तो जिंकतो.

(९) व्या-उं ७, ह-(घ) ह ८;

(१०) व्या-उं ८ = घो शाह !!

रा हलतो;

(११) व्या-घो ८ = घ बगेरे.

(तीन)

राजा, हत्ती आणि व्यादे विरुद्ध राजा आणि हत्ती

सामान्य सूत्र :

वज्रीकरणान्या घरापर्यंत काळा राजा जर पोहोचू शकत नाही तर डाव बरोबरीचा होतो, आणि तो जर तसा पोहोचू शकत नाही तर तो डाव हरतो. बऱ्याच अंतिम डावांमध्ये हा नियम लागू पडतो, परंतु हा नियम म्हणजे दगडावरची रेष नाही. काटेकोरपणे गमावल्याने शास्त्रास बरील सूत्राच्या दुसऱ्या भागास ह-व्याचा अन्वय आहे.

बरील सूत्राप्रमाणे बगेबरोची आदर्श स्थिती कशी आणता येते हे आधी पाहू :

(अ) वजीरसंक्रमाच्या घरात काळा राजा आहे.

प्यादे जर फार पुढे (चाळविणे) गेले नसेल तर (काळा) राजाचा हाकटून देणे शक्य नसेल. (ही गोष्ट फीरेंडोरच्या काळाप्रमाणे माहीत आहे.) ॥ ३६१ ॥ पांढऱ्याचा स्थिती टाळविणी आहे.

आ. ३६१ मध्ये, प्यादे मरणाच्या राजा-गवे मर्यादित, काळा व्याचा राजा सिंगल रक्षित ठेवतो आणि त्यानंतर तो हत्ती वाटला गेला द्यातो. यदाचा राजा १ राहू जर मिश्रू शकते नाही तर भाग जो वर दे पाहता राहू व्या वगैरे जाऊ शकता नाही आणि त्यामुळे तो काळ्या राजाचा हाकटून देऊ शकत नाही.

(१) प्या-रा५, ह- (घ) ह ३;

(२) प्या-रा ६, ह-ह ८;

(पंतु (२)..., ह-घो३ ही मंडळी केल्यास मोठी धोडचूक साडे.

(३) रा-उं६, रा-व१;

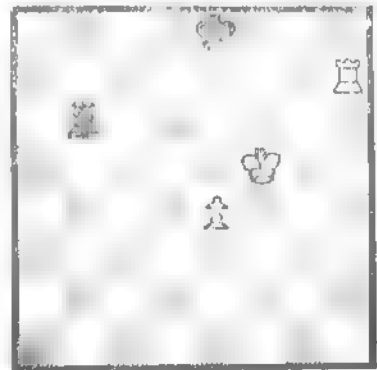
(४) ह-ह८, शह, रा-उं२;

(५) रा-उं७ जिकतो.)

(३) रा-उं६, ह-उं८ शह;

(४) रा-रा५, ह-रा८ शह;

(५) रा-व६, ह-व८ शह वगैरे

आकृती ३६१

पांढऱ्याची म्हेळी आहे, बरोचरी होते

ह्यामध्ये पुढे दिव्याप्रमाणे तीन सापळे द्यावेले आहेत; तेव्हा बचावघोर बाजूने ते नेहमी टाळणे आवश्यक आहे.

बचावघोर बाजूने

(१) आपला हत्ती स्थिर ठेवणे.

(२) आपल्या राजाचा वजीरसंक्रमाच्या घराबरोबर हाकलण्याची संधी देणे.

(३) आणि जेव्हा एवढे वजीरसंक्रमाने हर गोटणे भाग पडते, तेव्हा आपल्या राजाचा चुकीच्या घरात हलविणे.

ह्या गोष्टी नेहमी टाळणे अत्यावश्यक असते.

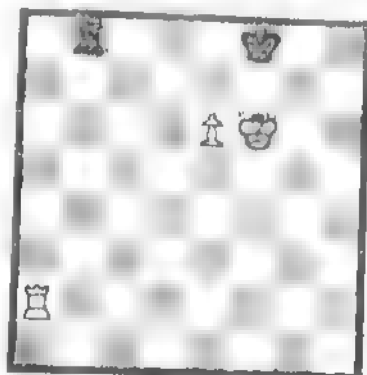
ह्या सर्वोच्च स्पष्टीकरण पुढे केले आहे.

(१) दृत्ती स्थिर देवणे

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

(संस्कृत भाषा में लिखिए।) मनुष्य के जीवन में धर्म का क्या स्थान है? (संस्कृत भाषा में लिखिए।)

१. प्राचीन काल - इस काल में भारत में बौद्ध धर्म का प्रचार हुआ था, जो कि प्राचीन काल में ही प्रचारित हुआ था।
 २. मध्य काल - इस काल में भारत में बौद्ध धर्म का प्रचार हुआ था, जो कि मध्य काल में ही प्रचारित हुआ था।
 ३. वर्तमान काल - इस काल में भारत में बौद्ध धर्म का प्रचार हुआ था, जो कि वर्तमान काल में ही प्रचारित हुआ था।

(੨) ... , ਫ-੩੨;

$$(r_1, \dots, r_{n-1}, r_n - \rho_1);$$

(૨) ધ - બોર શાદ, મા - ૩૨;

(३) ध्या - रा७ अह, रा - रा१;

(४) ए - श्री ८ बाह, ग - अर;

$$(\cdot) \mathbb{F} \times \mathbb{F}, \dots)$$

(५) ह - (रा) ह२, रा - घो१:

(३) ङ - घोर शक्त, ग - हरी;

(किताबें ... , रा - ३३ :

(४) प्या - रा ७ शह, बगैरे)

(४ ग - ३९,   ५२ गज,

(१) क्या - यह प्रश्न मंगल ग्रह पर पार्श्व
दृष्टी से चर्चित करने योग्य है।

આકૃતિ ૧૬૨

काव्याची लेखी आहे, - पांढरा शिको,
व-प्यादे आणि उं-प्यादे जर अशा
प्रकारच्या निमित्ताने दोन्ही तर निमित्त
निमित्त. परंतु जर ही प्रत्येक निमित्ताने
असेल तर बरोचरी होते.

३-१ राई मर अमर तर हा देवा ठ करणाय धुंसी जगा राहा नाहीं, आम्हो देवा
फिरा तो देवा देवा नाहीं. पण त्याच एक चमत्कार प्रतीत आहे. उमादे याच्या
३६३ पाद्या.

(१) ..., ह-(घ) उं१; (पशु
फारसे काही साथत नाही.)

(२) ह-ह७, ह-घो१;

(३) ह-घो७ शह, ग-उं१;

(किंवा (३) ..., रा-ह१;

(४) ह-ह७ शह, रा-घो१;

(५) प्या-उं७ शह, ग-उं१;

(६) ह-ह८ शह ...)

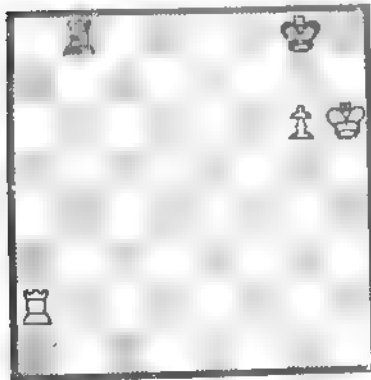
(४) ह-(रा) ह७, रा-घो१;

(५) प्या-उं७ शह, ग-उं१;

(६) ह-ह८ शह; ग-ग२;

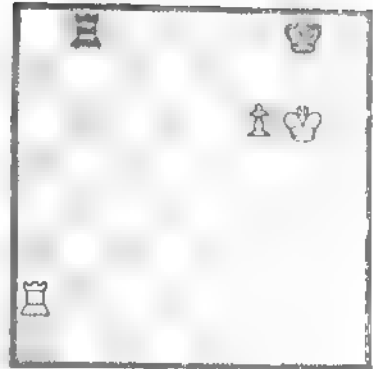
(७) ह×ह, ...

मग पांडरा महज शिकतो.

आकृती ३६४

पांडर्यानी ग्वेळी ओढ, बगेवग होणे.

ग. ॥ २६.

माल्यानी ग्वेळी ओढ, बगेवग होणे.

घोडा पसद, तः राजा घेव यः राजा
नर सवने गो राजा घेव यः राजा
येणे शहर तय, राजा घेव यः राजा
गोता अगोता राजा घेव यः राजा

उदा० आतां उं०, राजा:

(१) ह-ह७, ह-(घ) उं१;

(२) ह-घो७ शह, रा-ह१;

(३) ह-ह७ शह, ग-घो१;

आता जर प्यादे पुढे चालविले की, उदा०

(४) प्या-घो७, ...; ही ग्वेळी तुमगे-

मारव्ही ठरते, उदा०

(४) ..., ह-उं३ शह;

(५) रा-ह५, ...; आणि

पांडरा राजा पाचव्या राकेत मागे हटविले भाग घेते. त्यामुळे विजयेत हारण्या आणि राजाचा
काळा राजा मारु शकणे आणि शेवटी टाव शिकू शकणे.

(२) वर्जरीकरणाच्या घरातून राजाला विनाकारण वाहेर काढल्याने
प्रतिस्पर्ध्याला आयती संश्री मिळवून देणे.

परीक्षा-परीक्षा उद्दिष्टानि विष्ट मंथी केवलाती
मन्त्र नो मन्त्रान् मन्त्राणी श्रेष्ठान् योऽप्य
मन्त्राणि श्रेष्ठान् याम हने, अत्रा प्रकाशनी मंथी
मन्त्राणां यो जर चुहन् मन्त्री तर काय होत
हे आह्मी ३६५ मन्त्रान् समजावुन् धेऊ.
येथ मात्स्या दहशायी मंथी तत्त्वार
माता दीक्षार लट्कन् अमन्त्रानि काळ्या
मन्त्राणां पुनीत श्रेष्ठ्या मन्त्राणि श्रेष्ठ्या
मन्त्राणां उमा०

(१) ... रा-उं १,

(२) ... रा-रा १;

(३) ह-ह ८ शह, रा-उं २;

(४) रा-व ७, ह-(व) ह ८;

(५) प्या-व ६, ह-ह २ शह

(६) रा-उं ६, ह-ह ३ शह

(७) रा-उं ७, ह-ह २ शह;

(८) रा-घो ६ | ह-व २;

(९) रा-उं ६, आणि मग मिको.

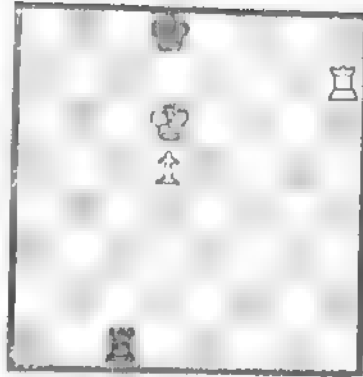
(१०) ह-ह ८ शह, रा-घो २,

(११) रा-व ७, ह-(रा) घो ८;

(१२) प्या-व ६, ह-घो २ शह;

(१३) रा-रा ६, ह-घो ३ शह;

(१४) रा-रा ७, ह-घो २ शह;

आह्मी ३६५
काळ्याची श्रेष्ठी आहे.

(किंवा (६) ... रा-उं १,

(७) ह-उं ८ शह, रा-घो २;

(८) प्या-व ७)

(९) रा-उं ६ | ह-व २;

(१०) रा-रा ६, ह-घो २;

(११) प्या-व ७;

आणि प्याकासाठी हत्ती लावा लागतो.

(३) चुडीच्या घगत राजाला हलविणे :

... मन्त्राणां एव मन्त्राणां पकार आहे ते आह्मी ३६६ मन्त्राणां पकार आहे. अत्रा
मन्त्राणां पकार नळा येता आणि जागते येते बुद्धिवादा प्याकाची मन्त्राणां पकार नळा
अहस्तान.

उमा० (१) रा-घोद, ...; (आता

घोडी करणामाठी फक्त एकच चाळ

येतो) ...; ह-व) उं ८ !

आणि जर पर्यायी चाळ (अ) (१) ...;

ह-घो ३ शह ?? केवी तर मग

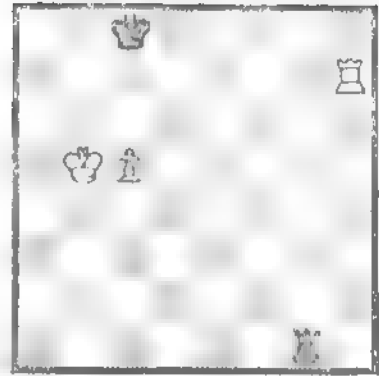
(२) प्या-उं ६, ह-घो २;

(३) ह-(व) ह ७, रा-घो २;

(४) प्या-उं ७ शह, रा-उं १;

- (५) ह - हट शह, रा - व२;
 (६) ह × ह, मग पांदरा जिकतो.
 किंवा व (१) ... , ह - धोट शह;
 (२) रा - उं३, रा - व१;
 (३) ह - हट शह, रा - ग२;
 (४) रा - उं३, शेवटी पांदरा जिकतो.
 (२) रा - उं६, ...; (किंवा
 (२) ह - हट शह, रा - व२;
 (३) व्या - उं३ शह, ह × व्या शह)
 (२) ... , रा - घो१! येथे राजा
 'घो१'मध्ये न हलविता जर 'व१'मध्ये
 हलविता तर तो पटवुड करतो. त्या वेळी
 आणीबाणीच्या क्षणी नृक होण्याची शक्यता असते.
 (३) ह - हट शह, रा - व२;
 (४) ह - (व) उं८, ह - (रा) हट;
 (५) ह - व८, ह - (व) उं८!
 (६) ह - व५, रा - घो१;
 (७) रा - व७, रा - घो२;

आकृती ३६६

राज राजा रोजी याचे चमत्कार आहे.

शेवटी बसताना हाच प्रश्न या वेळी स्पष्टीत करून समारंभ केला जातो.

आपलीच पाहिले आहे की, बर्जीकरणाच्या पद्धती जर काही राजा असेच तर तो पाहण्या
 व्यापारात अडथळा करू शकतो. त्या राजा बर्जीकरणाच्या पद्धतीनं जर बोलून काढले तर
 काय होई (पुढे ल्युसेनाचे प्रश्नात आकृती ३६७ पाहो) मध्ये दिव्य आहे ते पाहो.

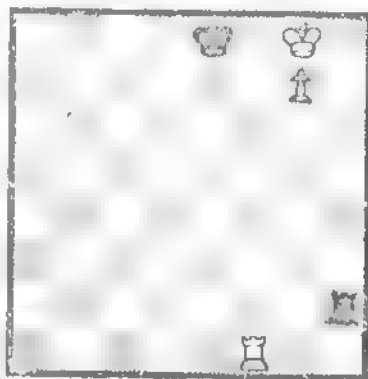
ल्युसेनाची स्थिती

बर्जीकरणाच्या पद्धतीनं जर राजास रोडस पर काय येते हे पाहू. बर्जीकरणाच्या
 पद्धतीनं राजा या वेळीच भ्रमणे राडो पसार आणून राजा राजाच्या दोघात मध्ये असणाऱ्या
 पद्धती, पाहण्यातून राजाचे व्यापार काही राजा राजाच्या व्यापारात अडथळा जाणू शकत नाही.

जर उल्लेख केलाप्रमाणे एक आदर्श स्थिती आहे. ३६७ मध्ये दाखविली आहे. त्या स्थितीला

[illegible]

- (१) ... , ह ह८;
 (२) ह उ३, ह (धा विजय पञ्चीया
 " ...) ...
 (३) ... , ह ह८;
 (४) ह ग४ शह, ग व२;
 (५) ग उ३, ह उ८ शह;
 (६) ग घो६, ह घो ८ शह;
 (७) ग-उ६, ह उ८ शह;
 (अ२ (६) ... , ह-घो७
 (७) ह ग५, ... आणि स्थानंतर
 (८) ह-(ग) घो ५, ...
 आणि अ२ (६) ... , रा व३;
 (७) ह-व४ शह, ग-उ३;
 (८) ह-व८, ह-उ८ शह;
 (९) ग-ग५, ह-ग८ शह;
 (१०) रा-उ४, व२(१)
 (७) ग-घो ५, ह-घो ८ शह;
 (८) ह-घो५, आणि मग पांदरा जिक्रो

आकृती ३६७
काळ्याची गंळी आटे.
पांढरा मिक्तो

आता गल्लजा कालरा गर्ताने जग ह - पृथ्वी सौंदर्यी तर काय होने ते पाहू.

आकृती ३६७ वाहा. (१) ... ह - गाड;

(२) ह - (ग) हरे, का मोक्षार्थ, ब्रह्मदा राजा ॥ ग हरे मध्ये विरा ग हरे मध्ये जाणवावी सर्वा भिल्ल आदि प्राण्याना ब्रह्मदा मोक्षार्थ। दोष आदि ध्याने हरे जाणवास मोक्षार्थ, आणि ब्रह्म राजा अथ गरे आणि नंद अथ मध्ये विरा हरे हरे राजा अथ मध्ये प्रसता, उदा०

- (१) ... , रा - रा२;
(२) ह - रा१ शत्रु, रा - उं३,
(क्रिवा (२) ... , रा - व३;

आपल्याकडे एक शिष्ट शस्त्र होते की ह - त्यासाठी ही पक्षा त्याच पक्षा माली. त्याच पक्षाच्या पक्षा कडेला असल्यामुळे पक्षा बाजूने, पक्षाच्या राजाच्या बाहेर पडण्याचा मार्ग नाही.

व्युत्प्रेनाची स्थिती केव्हा प्राप्त करून घेता येते ?

मग माघारणाणे, पाचव्या गतेला पांढरे प्यादे असताना काळ्या राजाच्या जर वर्गीर-करणाच्या पट्टीवून मोडले असे ठर पांढरा निवृत्ती निवृत्ती.

पाचव्या गतेला पांढरे प्यादे असताना, काळ्या राजाच्या प्याद्यासमूह (अप्राप्त वर्गीर-करणाच्या पट्टीवून) जर तीन पट्ट्या दूर देवा आले तर, पांढरा निवृत्ती. उदा०

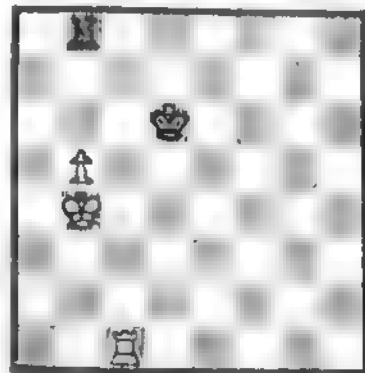
पांढरे प्यादे व-धो पट्टीवर जर असे ठर काळ्या राजा रा-उ पट्टीवर असताना असतो.

परंतु असे दोन प्रकार आढळून आले पांढरे की ज्यामध्ये काळ्या राजा आपल्या जवळ असल्यामुळे पांढरा निवृत्ती; परंतु आपापसी राजा आणि प्यादे त्यांच्यामधील अंतर दोन गंकाहून जाले असताने त्यावेळी नेव्हा हे माध्य होत.

सूत्र क्र. ८ पाचव्या शेंकडील प्याद्याजवळ त्याच्या राजा असताना जर काळ्या राजाच्या वर्गीरकरणाच्या पट्टीवून मोडले तर पांढरा निवृत्ती.

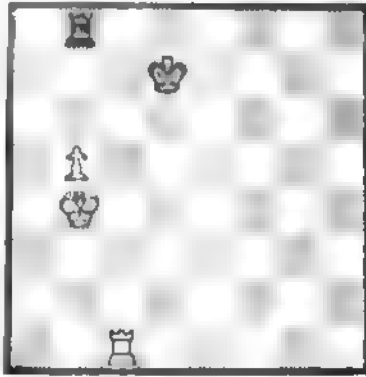
त्याचे स्पष्टीकरण आकृती ३६८ यकून करून घेऊ.

- (१) रा - ह५, ह - ह १ डाह;
- (२) किंवा (१) ... , रा - वर;
- (३) प्या - धो६
- (४) रा - धो६, ह - धो१ डाह;
- (५) रा - ह६, ह - ह१ डाह;
- (६) जर (१) ... , रा - वर;
- (७) प्या - धो६, ह - (रा)ह१;
- (८) प्या - धो७, ... आणि नंतर
- (९) रा - ह७, ही खेळी करून हत्ती मारता येतो.)
- (१०) रा - धो७, ह - ह७;
- (११) प्या - धो६, ह - (व)धो७;
- (१२) रा - ह७, ह - ह७ डाह;
- (१३) रा - धो८, ह - (व)धो७;
- (१४) प्या - धो७, आणि व्युत्प्रेनाची स्थिती प्राप्त होते. आकृती ३६७ पाहा.

आकृती ३६८

वर्गीरचीरी खेळी असो. पांढरा निवृत्ती.

आकृती ३६९

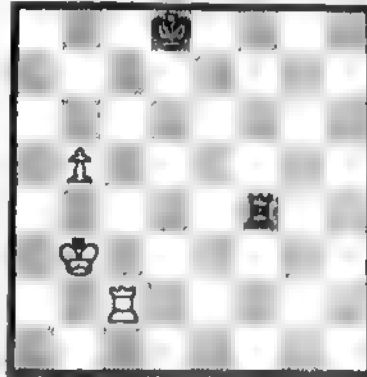
काळ्याची खेळी आहे. बरोबरी होते.

त्यामध्ये आणखी एक अपवाद आहे, तो असा: काळ्या हत्तीने प्याद्याच्या आणि पांढऱ्या राजाच्यामध्ये येऊन जर पांढऱ्या राजाच्या तोंड्या तर काय होते ते पाहू.

आकृती ३७० पाहा.

- (१) रा - ह३, ह - (रा) ह'५;
- (२) प्या - घो६, ह - ह३;
- (३) प्या - घो७, (किंवा
- (३) ह - घो२, रा - उ१);
- (३) ... , ह - ह३ शह;
- (४) रा - घो४, ह - घो३ शह;

आणि शंवटी बरोबरी होते.

आकृती ३७०

पांढऱ्याची खेळी आहे. बरोबरी होते.

(चार)

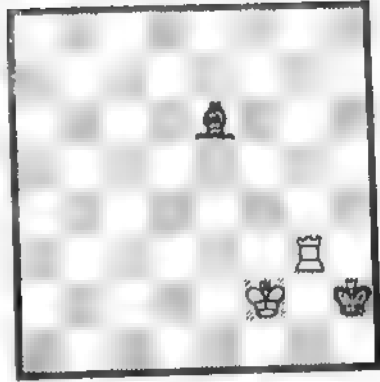
राजा आणि हत्ती विरुद्ध राजा आणि उंट
(प्यादी विरहित)

सर्वभाषांतराणे पटावर ही बुद्धिवेळे विखुल्ली असताना बरोबरी होते. परंतु, काळा राजा

- (२) ह-(व) ह३, उं-घो ८,
 (येथे जर (२) ..., उं-उं५;
 (३) ह-ह४, किंवा (२) ..., उं-व४;
 (३) ह-ह५, उं-उं२;
 (४) ह-(रा) उं५, उं-घो-३;
 (५) ह-उ६ योगे.)
 (३) ह-(व) घो३, उं-उं७;
 (४) ह-घो२, उं-व२;
 (५) ह-घो८! (आणि आता जर
 (५) ..., रा-ह६;
 (६) ह-घो३, त्यामुळे उं८ मारता येतो.)
 (५) ..., उं-उं७;
 (६) ह-ह८ शाह, उं-ह६;
 (७) ह-ह७, रा-ह८;
 (८) ह×उं, शाह मात

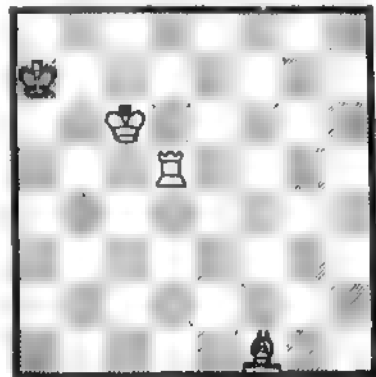
आकृती ३७४
 कोणाचीही खेळी असो. पांदरा जिकतो.

(च) आकृती ३७५ पाहा. त्यामध्ये पांदऱ्याला मान करण्याची संधी स्वचित् सापडत नसेल तर त्याला ढाव जिंकण्यासाठी आकृती ३७३ किंवा आकृती ३७४ सहाय्य स्थिती प्रथम प्राप्त करून घेणे भाग पडते.

आकृती ३७५ मध्ये पुढे दिलेल्या पाच निग्निराळ्या घरांमधी पक्षाच्या घरात जर पांदरा, त्याचा हवी नेऊ शकला तरच तो ढाव जिंकू शकतो. उदा०

- (क) (१) ह-(व) घो२,
 उं-घो७ शाह; (२) रा-उं७
 (आकृती ३७४ सहाय्य)

- (ख) (१) ह-(व) घो२,
 उं-कोठेही हळतो,
 (२) ह-(व) घो६, (आकृती
 ३७४ सहाय्य);

आकृती ३७५
 पांदऱ्याची खेळी आहे.

(ग) (१) ह - (व) ह२ शह, रा - घो१;

(२) ह - (व) घो२ शह, रा - उं१;

(३) ह - (रा) उं२, ...;

(घ) (१) ह - (रा) घो३, रा - घो१ (किंवा (१) ... उं - रा७);

(२) ह - (व) घो३ आणि नंतर (३) ह - (व) घो६;

(२) ह - घो७, उं८ कोटेही हलतो;

(३) ह - (व) उं७, ... आणि नंतर

(४) रा - घो६, (आकृती ३७४ सहाय्य).

(च) (१) ह - व२, उं - उं५; (जर १ ..., उं - ह६; किंवा

१ ..., रा - घो१; मग,

(२) ह - (व) घो२, नंतर (ग) प्रमाणे).

(२) ह - (व) घो२, रा - ह३; (३) ह - घो४, आणि नंतर पांदरा जिको.

आकृती ३७६

पांदर्याची खेळी आहे, बरोबरी होते.

(२) रा - उं६, रा - घो१; (म्हणु (२) ..., उं - ह४? नको

(३) रा - उं७! ...;

किंवा (२) ..., उं - उं४;

(३) ह - रा७ शह ...)

(३) रा - व७, ...; (म्हणु (३) ह - ग६, उं - ह४, बरोबरी होते.)

(३) ..., रा - घो२;

(३) ह - (व) घो३ शह, रा - ह३! बरोबरी होते.

(छ) आता आकृती ३७६ पाहा. येथे राजाचा अजूनही कोपण्यातील बरात कोंडता येत नाही म्हणून हा डाव बरोबरीचा होतो.

(१) ह - रा३, उं - घो३!

(काळ्याने (१) ... उं - घो३ दीव खेळी करावी नाहीतर तो हरतो. उदा०

(१) ..., उं - उं७; किंवा उं - घो८;

(२) ह - रा७ शह, रा - घो१;

(३) रा - घो६, ...;

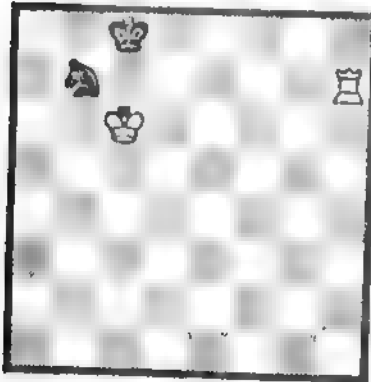
पांदरा जिकू शकतो कारण काळा राजा सुर-
विलक्षण पद्धत जाऊ शकत नाही.

(पाच)

राजा आणि हत्ती विरुद्ध राजा आणि घोडा (प्यादी विरुद्ध)

सर्वसाधारणपणे अशा स्थितीत बरोबरी होते. पण, काळ्याने पट म यवर्गी घरांतथे राहण्याचा आदेशाट प्रयत्न करावयास हवा, कारण काळा राजा जर पटाच्या कोपऱ्यात दकल्ला येव्हा तर तो हरतो.

(क) आकृती ३७७ पाहा :

- (१) ... , घो - व १ शह;
- (२) ग - व ६, घो - घो २ शह;
- (३) ग - व ५, घो - व १;

पांढरा काहीही करू शकत नाही उदा०

जर (४) ह - ह ८, रा - व २;

किंवा (४) ह - रा ७, घो - घो २;

काळ्या राजाच्या पांढरा कोपऱ्यात रेटू शकत नाही. त्यामुळे मात करता येण्याजोगी स्थिती प्राप्त करून घेता येत नाही.

आकृती ३७७

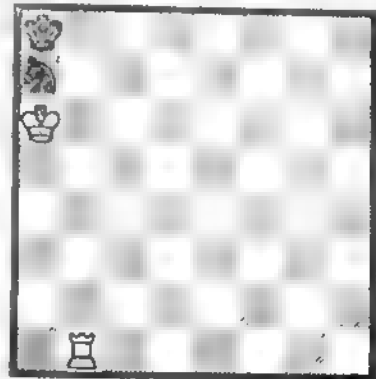
काळ्याची खेळी आहे, बरोबरी होते.

(ख) आग राजा जर कोपऱ्यात गेला तर काय होईल ते आकृती ३७८ वरून पाहू.

- (१) ग - घो ६ !, रा - घो १;
- किंवा (१) ... , घो - उं १ शह;
- (२) रा - उं ७, घो - ह २;
- (३) ह - घो ८, मात होते.)
- (२) ह - घो २ !! घो - उं १ शह;
- (३) रा - उं ६ काटशह, ग - ह १;
- (किंवा (३) ... , रा - ह २;)
- (४) रा - उं ७ ... ;
- (४) रा - उं ७, आणि दोन खेळ्यांत मात करतो.

आता जर काळ्याची प्रथम खेळी असेल तर तो त्याचा घोडा कोडीवाहेर काढतो. उदा०

- (१) ... , घो - उं १;

आकृती ३७८

पांढऱ्याची खेळी असेल तर तो जिंकतो. काळ्याची खेळी असेल तर बरोबरी होते.

(२) ह - घो २, घो - ग २ !!

(३) ग - घो ६, ग - घो १;

(४) ग - उं ५ काटशब्द, रा - उं २; शेवटी बरोबरग होणे.

(ग) शेवटीय गेल्ल्यान राजा, हत्ती बिकट गजा, मोठा अशी निक्की उरल झाड्याय, मंडण्याने बिकटगामादी पुडीय तीन डावपेच वापरावे.

(१) मात करण्याची दहशत.

(२) मोडवाळा अशा तिकाणी गिल्लयून टेवावयाचे की काळ्या राजाचा त्याचा त्यास करणे भाग पडावे.

(३) मोड्याचा कुंडित करून त्याचा बळी ध्यावयाचा. त्या सर्वांमध्ये पंडिता डावपेच उत्तम आहे. (आकृती ३७९ पाहा).

(१) ... घो - घो २;

(जर (१) ... घो - घो ६;

(२) ह - व १, आणि मोठा मारता येतो.

(२) ... रा - घो २;

(३) रा - घो ४ वरीर).

(२) ह - व ७, रा - घो १;

(३) ग - घो ६, रा - ह १ !

(४) ह - (रा) ह ७ !

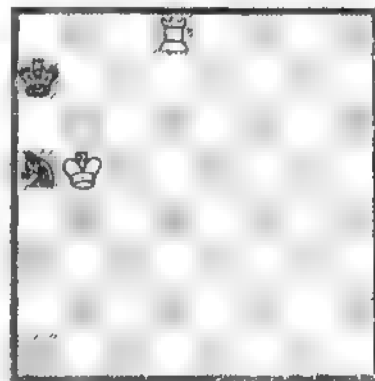
(परंतु (४) ह × घो १ केल्यास बरोबरी होणे).

(४) ... घो - व १;

(५) ह - ह ८, मोठा मस्तो आणि मग मात होते.

किंवा (४) ... घो - व ३;

(५) ह - ह ८ सह;

आकृती ३७९

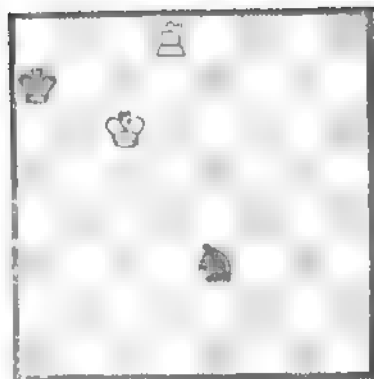
पांदरा जिकतो.

(घ) आता मोठा यज्ञाचा मध्यवर्ती वरात जर असेल तर काय होते ते आकृती ३८० मधून पाहू.

मोठा जेव्हा यज्ञ मध्यवर्ती वरात असतो तेव्हा डाव गुंतागुंतीचा होतो. परंतु शेवटी मोड्याला कुंडित करण्यात यश येते. कारण तो राजा-पामून दूर असतो. प्रत्येक वेळी मात करण्याची दहशत देत देतच मोड्याचा कुंडित करणे शक्य होणे.

आकृती ३८० पाहा. त्यामध्ये फक्त मुख्य खेळ्या दिल्या आहेत.

- (૧) જ-ઘડ શહ, ગ હર;
- (૨) જ-ઘરે, ઘો-ઉંડ;
- (૩) ગ-ઉંડ, ઘો-ગાઝ;
- (૪) જ-ઘપ, ઘો-ઉંડ;
- (૫) જ-ઉંડ, ઘો-ઘડ;
- (૬) જ-ઉંડ, ગ-જઘ;
- (૭) જ-(ગા)ઘોડ, ગ-હર;
- (૮) જ-જઘ શહ, ગ-ઘોર;
- (૯) જ-(ગ) ઉંડ, ઘો-ઘોડ શહ;
- (૧૦) ગ-ઘોડ, ઘો-ઉંડ;
- (૧૧) ગ-ઉંડ, ઘો-ગાઝ;
- (૧૨) જ-ઘોડ, ગ-ઉંડ;
- (૧૩) ગ-ઘરે, ઘો-ઉંડ શહ;
- (૧૪) ગ-ઉંડ, ઘો-જઘ;
- (૧૫) જ-(ગ) જઘ, મગ ઘોડા માગતા યેનો.

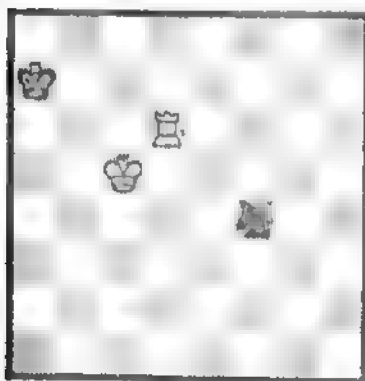

આકૃતી ૩૮૦

જ-ઘરે, ઘો-ઉંડ શહ. કાઢવાની મેલી.

(ચ) જ-ઘરે, ઘો-ઉંડ શહ, ગ-ઉંડ શહ. કાઢવાની મેલી.

આમણે ફક્ત મુખ્ય એકલા દિવા આશિત.

આકૃતી ૩૮૧

કાઢવાની મેલી. કાઢવાની મેલી.

- (૧) ... , ગ-ઘો?
- (૨) ગ-ઘર, ગ-ઉંડ;
- (૩) જ-(ગા) ઉંડ, ઘો-ગાઝ શહ;
- (૪) ગ-ઘરે, ઘો-ઉંડ શહ;
- (૫) ગ-ઉંડ, ઘો-ગાઝ;
- (૬) જ-ઉંડ, ઘો-ઘોડ;
- (૭) ગ-ઘપ, ગ-ઘર;
- (૮) ગ-ગપ, ગ-ઉંડ;
- (૯) જ-(ગ)ઘોર, ઘો-ઉંડ;
- (૧૦) ગ-ઉંડ આણિ મગ
- (૧૧) જ-(ગ) ઉંડ.

अंतिम पर्वत वजीर

$$x_1 = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 \\ -1 \end{pmatrix}, x_2 = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \end{pmatrix}, x_3 = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} -1 \\ 1 \end{pmatrix}, x_4 = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} -1 \\ -1 \end{pmatrix}$$

एक

(५) राजा ज्ञानि सर्वज्ञ विद्वान् राजा आनि प्यामी

[illegible]

(द) राजा आणि वज्रस विरुद्ध राजा आणि व्यादे

एक ओर उलट दिशा का निर्माण होता है और दूसरी ओर अग्रगण्य, या (अग्रणी, या अग्रणी) शक्ति प्राप्त होती है, या फिर इसी प्रकार की शक्ति प्राप्त होती है।

[illegible][illegible]

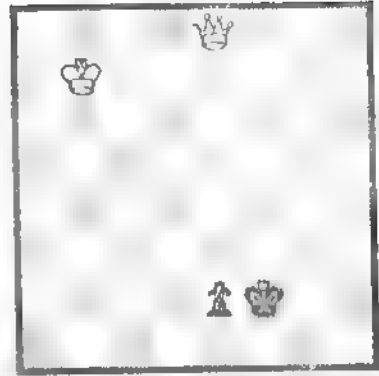
સાંતિના પગલાં આજેના મેળાવા ૧૦:૩૫ રૂ. પ્રસારણ આજી ૧૦:૨૫ રૂ. સાંતિના ૩૦:૪૫ મધ્યે મિલી આંદોલન પાસારાઈત.

(उदाहरण क्र. १) विजयसंरादनाचा एक मानात्य उदाहरण आम्ही उद्दर मंत्रालये आहे, आणि विजयसंरादनाचा मार्ग पुढे दिला आहे.

[illegible]

- (१) व - उं७ शह, रा - घो७;
 (१) ... रा - रा८;
 (२) रा - उं६, ...)
 (२) व - रा६, रा - उं७;
 (३) व - उं५ शह, रा - घो७;
 (४) व - रा४ शह, रा - उं७;
 (५) व - उं४ शह, रा - घो७;
 (६) व - रा३, रा - उं८;
 (७) व - उं३ शह ! आता काळ्याचा कचाट्यात पकडला आहे.), रा - रा८;
 काळ्या राजाला सक्तीने बत्तीगकण्याच्या घरात रोवला आहे. कारण (७) ... रा - घो८ ही खेळी केल्यास (८) व × प्या - ला राजांने उ - रा३ (१०) (११))

- (८) रा - उं६, रा - व७;
 (९) व - उं२, रा - व८;
 (१०) व - व४ शह, रा - उं७;
 (११) व - रा३, रा - व८;
 (१२) व - व३ शह, रा - रा८;
 (१३) रा - व५, रा - उं७;
 (१४) व - व२, रा - उं८;
 (१५) व - उं४ शह, रा - घो७;
 (१६) व - रा३, रा - उं८;
 (१७) व - उं३ शह, रा - रा८;

राजा २८२

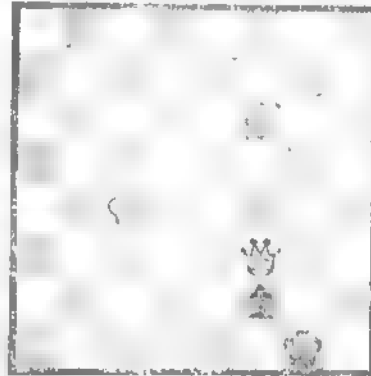
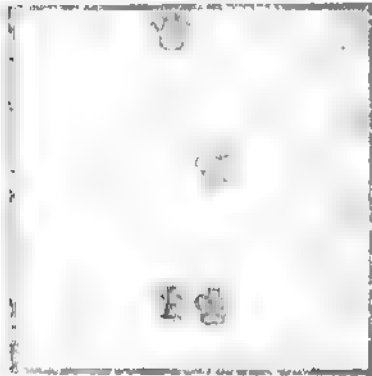
व - रा३ खेळी आहे

- (१८) रा - रा८; राजाच्या राजाच्या खेळ्या अशा असतील. उदा०
 (१८) रा - व४, रा - व७;
 (१९) व - उं२, रा - व८;
 (२०) रा - व३, प्या - रा८ व;
 (२१) व - उं२ मात
 (१८) ... , रा - व७;
 (१९) व - व३ शह; रा - रा८;
 (२०) रा - उं३, रा - उं८;
 (२१) व × प्या शह, रा - घो८;
 (२२) व - घो२ शह मात.

(उदाहरण क्र. २) प्या, रा४ रा राजा बत्तीगच्या मार्गात येऊन, जग, शह-वंदी करत असेल तर मग त्या पक्षाचा एक शह अथवा निरागम होतो. उदा० आकृती ३८३ पाहा. येथे बरोबरी होणे. कारण, पांढऱ्या बत्तीगच्या मार्गात शहदी देता येत नाही. तसेच पुढच्या खेळीत होणारे, प्याचाच वर्जमकण्यात येत शकत नाही. तेव्हा येथेही बरोबरी होते.

(उदाहरण क्र. ३) आकृती ३८२ मध्ये दाखविलेल्या विजय संपादनाच्या मार्गात उ - प्या६

... वंछ्याच्या शेवटी नाही, त्याच काळाच्या शेवटी कुठित नाही
... वंछ्याच्या शेवटी नाही, त्याच काळाच्या शेवटी कुठित नाही.

आकृती ३८३
पांढऱ्याची शेवटी आहे - बरोबरी होत.

आकृती ३८४
पांढऱ्याची शेवटी आहे - बरोबरी होत.

... वंछ्याच्या शेवटी नाही, त्याच काळाच्या शेवटी कुठित नाही
... वंछ्याच्या शेवटी नाही, त्याच काळाच्या शेवटी कुठित नाही.

आकृती ३८५
पांढऱ्याची शेवटी आहे - बरोबरी होत.

आकृती ३८५ मध्ये :

(१) व-घोरे शह, रा-हट !

अशा शेवट्या काळाच्या, पांढऱ्या वर्जागला
'घो' पट्टी सोडणे भाग पडते, नाहीतर
काळ्या राजाला सुरक्षित पळायन घर
राहत नाही आणि डाव कुठित होतो
आणि बरोबरी होत.

(उदाहरण क्र. ४) आता, जे वसिष्ठाच्या आज्ञेनुसार आता सामान्यतः विचारले जाणारे असे: जेव्हा वसिष्ठा व विष्णू यांच्यात गोळ्या लागल्या त्यावेळी वसिष्ठा यांनी काय केले? त्यावर असा प्रत्युत्तर देण्यात येतो की, वसिष्ठा यांनी विष्णू यांना गोळ्या मारल्या. कदाचित् आपण हेच ऐकले असेल. (१) वसिष्ठा यांनी विष्णू यांना ३८६ गोळ्या मारल्या.

वसिष्ठा यांनी ३८६ गोळ्या मारल्या. (२) वसिष्ठा यांनी विष्णू यांना ३८६ गोळ्या मारल्या.

उदा० (१) रा-घो६! रा-घो७;

(२) रा-उं२, काटशाह, रा-उं७;

(३) घ-रा३ शाह, रा-घो७;

(४) घ-रा२ शाह, रा-घो६;

(५) रा-उं३!! प्या-४८/ = घ *

* येथे दुसऱ्या कोणत्याही गोळीच्याशी बदली निवडीत निवृत्त राहते.)

(६) रा-घो३! ती एक समर्थीची आणि नमोदार चाल आहे.

(६) ... , घ-घ१; आता काळ्याची अडवण हीच आहे की, त्याला घडीगने शाह देण्याची संधी मिळत नाही.

(७) घ-रा१ शाह, घ-घ८;

(८) घ × घ शाह मान.

(उदाहरण क्र. ५) आता जे दुसरे एक विचारले गेले त्याचप्रमाणे, (१) वसिष्ठा यांनी विष्णू यांना ३८७ गोळ्या मारल्या.

(१) घ-(रा) हा१ शाह, रा-घो७.

(२) घ-हा२ शाह, रा-घो८;

(३) रा-घ३, प्या-४८ - घो

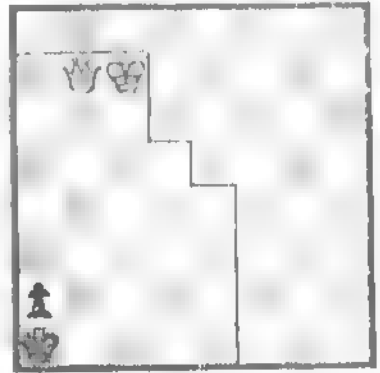
(किंवा ३ ..., प्या-४८/ घ).

(४) घ-उं२, मात; किंवा

(३) ..., रा-४८;

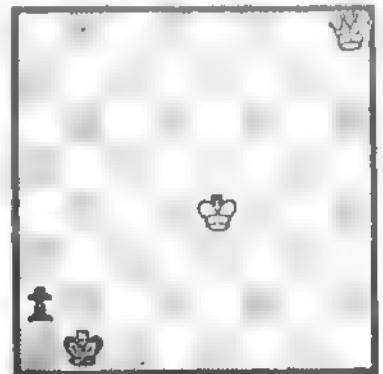
(४) रा-उं३, आणि नंतर मात;)

(४) रा-उं३; आणि दोन लेव्यांमध्ये मात होते.

आकृती ३८६

पांढऱ्याची शेकी आहे, तो जिंकतो.

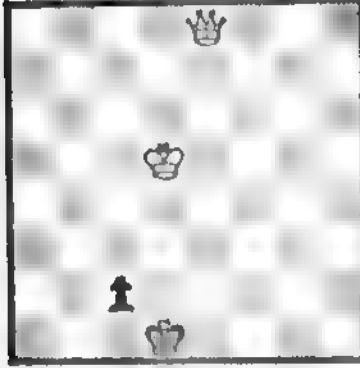
आकृती ३८७

पांढऱ्याची लेखी आहे, तो जिंकतो.

(उदाहरण क्र. ८) उवरिनांय मेळी प्रणाली हुनती आपाखी एक निगळी मेळी प्रणाली आकृती ३९० मयून पाहा.

आकृती ३९०

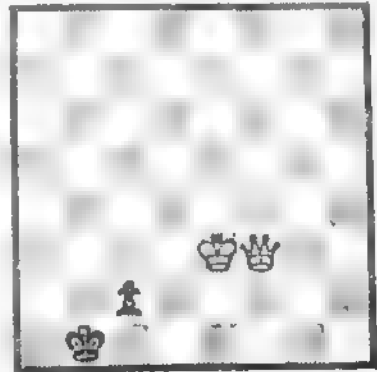
पांदन्यानी मेळी आहे, तो जिकतो.

(उदाहरण क्र. ९) राजीसकण्याचे धम पांदन्या राजाने त्याच्या माथ्यात जरा जाणजे तरीमुडा बरोबरी होऊ न देता पांदरा मेळी विजय मिळवू शकतो. उदा० आकृती ३९१ पाहा.

- (१) ब-रा४, रा-घो७;
- (जर (१) ..., रा-ह८;
- (२) रा-ब२ ! ... आणि जर
- (१) ..., रा-उ८;
- (२) ब-(ब)घो८, रा-ब८;
- (३) ब-ब२ मात)
- (२) ब-घो८ दाह, रा-ह८,
- (१) ..., रा-उ८;
- (३) रा-उ२, रा-ब८;
- (४) ब-रा१ मात)
- (३) रा-ब२, ... ;

आणि बरोबरीची संधी न देता, पांदरा राजा
प्यादे निर्धोक्पणे मारू शकतो.

- (३) ..., प्या-उ८ = ब दाह;
- (४) रा X प्या, रा-ह७;
- (५) ब-घो२ मात.

आकृती ३९१

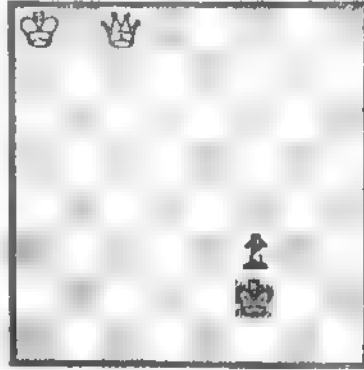
पांदन्याची खेळी आहे, तो जिकतो.

(उदाहरण क्र. १०) आता सातव्या राईत अशाचि प्यादे जर गेंगे नेंमंड तर वगेवराची वज्रान देवा येत नाहीं. त्यामुळे पांढरा नेहमी जिंकतो. उदा०

आकृती ३९२ पाहा.

- (१) ... , रा - घोड;
- (२) व - घोड शाह, रा - उंउ;
- (३) रा - घोड, रा - राह;
- (४) रा - उंउ, प्या - उंउ;
- (५) व - व१, रा - उं५;
- (६) व - (रा) उं१, वगेवे

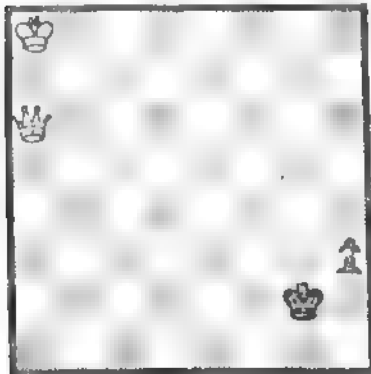
येथेही पांढरा दाद देऊन काळ्या राजाच्या प्याद्याच्या पुंढे सर्कांने रेडतो आणि जो वेळ राजेड त्यामध्ये पांढऱ्या राजाळा प्याद्या-जवळ आणण्यात यायतो आणि शेवटी आकृती ३८२ प्रमाणे डावपेच टाकून जिंकतो.

आकृती ३९२

काळ्याची खेळी आहे. पांढरा जिंकतो.

(उदाहरण क्र. ११) आता हत्ती - प्यादे जर असेड तर राजासार्गे आणखी गोवा असतो. उदा०

आकृती ३९३

पांढऱ्याची खेळी आहे. तो जिंकतो.

आकृती ३९३ पाहा.

- (१) व - रा२ शाह, रा - घोड;
- (२) व - घोड शाह, रा - ह७;
- (३) रा - घोड, रा - ह ८;
- (४) व X प्या शाह,
आणि पांढरा जिंकतो येथे जर ...
- (१) ... , रा - घोड;
- (२) व - उं१, रा - ह७;
- (किंवा २ ... , प्या - ह७;
- (३) रा - घोड, रा - ह५;
- (४) व - घो२, ...) शेवटी जर
- (१) ... , रा - ह८;
- (२) व - उं२ !! प्या - ह७;
- (३) व - उं१ शाह मान

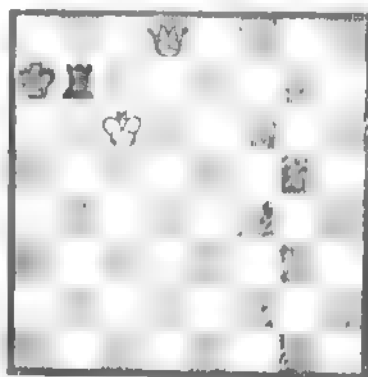
१। गणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।
२। श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।

१. ...
 २. ...
 ३. ...
 ४. ...
 ५. ...
 ६. ...
 ७. ...
 ८. ...
 ९. ...
 १०. ...

(३) व - ३४ डाढ़, ग - ३४
(४) ... ग - ३४;
(५) व - ३४ भाव,
(६) व - ३४ डाढ़,

(च) (१) ... , न-घोड;
(२) न-घोड शाह, ग-घोड;
(३) (१) ... , न-घोड;
न-घोड शाह, ग-घोड;
(२) न-घोड शाह, ग-घोड;
(३) न-घोड शाह, ग-घोड;
(४) न-घोड शाह, ग-घोड;
(५) न-घोड शाह, ग-घोड;

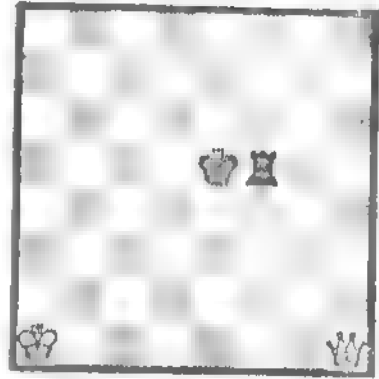
(१) ... ग - ...
 (२) ... ग - ...
 (३) ... ग - ...
 (४) ... ग - ...
 (५) ... ग - ...
 (६) ... ग - ...
 (७) ... ग - ...
 (८) ... ग - ...
 (९) ... ग - ...
 (१०) ... ग - ...

आहुती ३९७,
काल्याणी गेली आहे.
“सुरभयैंगची स्थिती”

(१) य - ह१ शाह, ग - ह१;
 (२) य - ह१ शाह;
 (३) य - घो२ शाह, ग - ह१;
 (४) य - ह२ शाह, ...;
 (क्ष) (१) ... , ह (ग) घो२;
 (२) य - य४ शाह,
 (ट) (१) ... ह - (ग) ह२;
 (२) य - ह५ शाह, ग - घो१;
 (३) य - घो३ शाह, ग - ह२;
 (४) य - ह३ शाह, ग - घो१;
 (५) य - घो२ शाह, ग - ह२;
 (६) य - ह२ शाह, ग - घो१;
 (७) य - यो८ शाह, ...;

अभिनिर्दिष्ट विधानां सा रीती प्रकटयामासौ सा पदव्युत्पत्तिः । तत्र त्रिंशत् श्लोकाः । स्थिती प्राप्त करून घेतल्यावर हल्लींदा येवळें करून त्याचा काटा काढवा येतो. तेव्हा कोणत्याही परिस्थितीतूनही वायव्येगनी स्थिती करी प्राप्त करून घ्यावयाची असते त्याने एक उदाहरण आकृती ३९६ मधून समजावून घेऊ. आकृती ३९६ मधील परिस्थिती काढ्या राजाच्या प्रथम पटाच्या कडेच्या चौकटीत सक्तीने जाये लागते, कारण त्याने तसे केले नाही तर त्याचा हत्ती त्याने जवळ ठेवणे मोठ्या मुत्किलीचे होते; आणि जर त्याला त्याचा हत्ती जवळ ठेवावयाचा असेल तर त्याला मान्यार गेल घेतच तसे ठेवणे शक्य होते. परंतु पटाच्या कडेला आल्याने त्याला पुढे माघार घेणे शक्य होत नाही आणि ह्यामुळे 'जरत' जाता ' स्थिती प्राप्त होणे शक्य होत नाही.

आकृती ३९६
पाट्याची रीती आहे.

- (१) रा - घो२, ह - उं१;
(२) रा - उं३, ह - रा०;
(३) रा - व३, ह - व१ शह;
(४) रा - रा३, ह - व४;
(जर (४) ... , ह - (व) उं१;
(५) व - ह१ शह, रा - रा३;
(६) व - (व) घो१, ह - (रा) घो१;
(७) व - (व) उं१, ह - (रा) ह१;
(८) रा - उं३, रा - उं३;
(९) व - व१, रा - घो३;

आणि आता चवथ्या राखेतील कोणतीही चाल केल्यास काढ्याला त्याच्या हत्तीस मुकावे लागेल.

- (५) व - ह२ शह, रा - उं३;
(६) व - उं३ शह, रा - रा३;
(किंवा (६) ... , रा - घो३;

- (७) रा - रा४, ह - (रा) घो४;
(८) व - व६ शह, रा - घो२;
(९) रा - उं४, ह - घो३;
(१०) व - रा७ शह, रा - घो१;
(११) रा - उं५, ह - घो२;
(१२) व - रा८ शह, रा - ह२;
(१३) रा - उं६, ... ;

(आकृती ३९५ पाहा.)

तेव्हा काढ्याचा उत्तम प्रतिकार म्हणजे त्याने शक्यतो पट मध्यात राहणे.

- (७) रा - रा३, ह - व३;
(८) व - उं१ शह, रा - रा२;
(९) रा - रा१, ह - व२;
(१०) व - उं२ शह, रा - रा१;
(११) व - ह८ शह !

(परंतु हे नको)

- (११) रा-रा६ ११ ह-व३ शह;
 (१२) रा-ह, मग अग्रेयरा होने।
 (१३) ... , रा-उ२।
 (१४) व-ह७ शह, रा-रा१;
 (१५) व-घो८ शह, रा-रा२;
 (१६) व-(व) उ८।...

माना काळ्या हत्तीच्या आणि राजाच्या
 मरणाकाम्यून समीपे दूर राहोवे लागेल,
 आल्यापुढे निर्मलगाळ्या तळवेने बचाव कसा
 कसा येतो ते पर्यायी बचाव पुढे दिले
 जात.

- (घ) (१४) ... , ह-व१;
 (१५) व-घो७ शह, रा-उ१;
 (१६) रा-उ६, आणि मग मान होणे.

- (फ) (१४) ... , ह-ह२;
 (१५) व-उं५ शह, किंवा
 (१६) ... , ह-व३;
 (१७) व-उं५, ...;

- (ब) (१४) ... , ह-व६;
 (१५) व-रा६ शह, रा-व१;
 (१६) व-घो८ शह, रा-उ२;
 किंवा १६ ... रा-व२;
 (१७) व-ह७ शह,
 (१८) व-उं४ शह, ...;

- (भ) (१४) ... , ह-व७;
 (१५) व-उं५ शह, रा-व२;
 (किंवा (१५) ... , रा-व२;
 (१६) व-उं६ शह, रा-घो२;
 (१७) व-घो४ शह, रा-ह१;

- (१८) व-ह५ शह, रा-घो१;
 (१९) व-घो५ शह, ...; किंवा
 (१५) ... , रा-रा१;
 (१६) व-घो५ शह, रा-उ२;
 (१७) व-उं६ शह, ...; वरील
 (१८) व-घो५ शह, रा-उं१;
 (१९) रा-रा६। ह-(व) उं७;
 (१८) रा-व६, ह-(रा) ह७;
 (१९) व-रा८ शह, रा-घो२;
 (२०) व-रा४ शह, रा-घो३;
 (किंवा (२०) ... , रा-घो१;
 (२१) व-(रा)उं६। ह-ह२,
 (२२) रा-उं६ काटशह मग आ. ३९५
 प्रमाणे)

- (२१) व-(रा)उं६, ह-ह४;
 (२२) व-रा७ शह, रा-ह४;
 (२३) रा-उं६ आणि घां. मान करतो
 किंवा हत्ती मारतो.

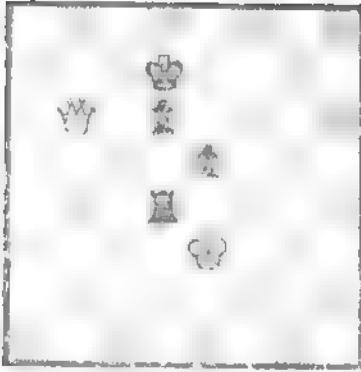
- (म) (१४) ... , ह-व८;
 (१५) व-उं५ शह, रा-व२;
 (किंवा 'भ' प्रमाणे इतर सोळा)
 (१६) व-घो५ शह, रा-व१;
 (१७) व-ह५ शह, रा-उं१;
 (१८) व-उं३ शह, रा-व२;
 (१९) व-घो४, रा-उं२;
 (२०) व-उं४ शह, रा-व१;
 (२१) रा-रा६, ह-रा८ शह;
 (२२) रा-व६, ह-व८ शह;
 (२३) रा-उं६, ह-व७;
 (२४) व-उं५, आणि घां. मान करतो
 किंवा हत्ती मारतो.

आकृती ४००

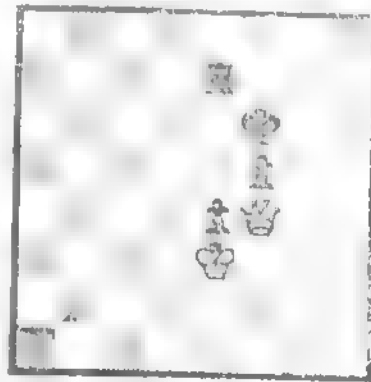
एकपट्टी कुंदरी प्यादी बहुधा करतात. (पंढर प्यादीची प्यादे बरोबरीची स्थिती आणू शकते). आकृती ४०० मध्ये बरोबरीचा प्रकार दाखविला आहे. त्यामध्ये दोन्ही प्यादी एकत्र प्यादे जर असेच तर करतो. आकृती ४०० साठी आकृती ३९९ ची प्रतिलिपीय वद्धत वापरता येत नाही. कारण आकृती ४०० मध्ये हत्ती आणि शेन प्यादी (एकमेकांच्या जोरात असल्याने) एकमेकांच्या उरकट रीतीने बचाव करीत असल्याने पांढरा काळीजी करू शकत नाही. काळ्याच्या अलंकरणे सेव्हा करता येतात. मोठक्यात त्यांच्याकडे अक्षित 'मनिवाह' नाही आहेत.

आकृती ४०० मध्ये दोन्ही प्यादी मागू शकतात. आकृती ४०१ साठी ४०० मध्ये...

- (१) व - ह४ शाह, ग - ग३;
- (२) व - घो०, ह - (ग) उ३;
- (३) ग - उ३, ह - उ३;
- (४) व - घो० शाह, ग - ग०;
- (५) ग - ग०! आणि मग तो
- शकतच दोन्ही प्यादी मागू शकतो: ...
- (६) ... , ह - व०;
- (७) व - घो० शाह, ग - ग४;
- (८) व - रा० शाह, ग - व३;
- (९) ग - व०, ह - रा२;
- (१०) व - घो० शाह, ग - व२;
- (११) ग - व०, प्या - ग६;
- (१२) व - घो० शाह, ग - व०;
- (१३) व - व० शाह, ग - व०;
- (१४) व - व० शाह, ग - व०;
- (१५) व - व० शाह, ग - व०;
- (१६) व - व० शाह, ग - व०;
- (१७) व - व० शाह, ग - व०;
- (१८) व - व० शाह, ग - व०;
- (१९) व - व० शाह, ग - व०;
- (२०) व - व० शाह, ग - व०;
- (२१) व - व० शाह, ग - व०;
- (२२) व - व० शाह, ग - व०;
- (२३) व - व० शाह, ग - व०;
- (२४) व - व० शाह, ग - व०;
- (२५) व - व० शाह, ग - व०;
- (२६) व - व० शाह, ग - व०;
- (२७) व - व० शाह, ग - व०;
- (२८) व - व० शाह, ग - व०;
- (२९) व - व० शाह, ग - व०;
- (३०) व - व० शाह, ग - व०;
- (३१) व - व० शाह, ग - व०;
- (३२) व - व० शाह, ग - व०;
- (३३) व - व० शाह, ग - व०;
- (३४) व - व० शाह, ग - व०;
- (३५) व - व० शाह, ग - व०;
- (३६) व - व० शाह, ग - व०;
- (३७) व - व० शाह, ग - व०;
- (३८) व - व० शाह, ग - व०;
- (३९) व - व० शाह, ग - व०;
- (४०) व - व० शाह, ग - व०;
- (४१) व - व० शाह, ग - व०;
- (४२) व - व० शाह, ग - व०;
- (४३) व - व० शाह, ग - व०;
- (४४) व - व० शाह, ग - व०;
- (४५) व - व० शाह, ग - व०;
- (४६) व - व० शाह, ग - व०;
- (४७) व - व० शाह, ग - व०;
- (४८) व - व० शाह, ग - व०;
- (४९) व - व० शाह, ग - व०;
- (५०) व - व० शाह, ग - व०;
- (५१) व - व० शाह, ग - व०;
- (५२) व - व० शाह, ग - व०;
- (५३) व - व० शाह, ग - व०;
- (५४) व - व० शाह, ग - व०;
- (५५) व - व० शाह, ग - व०;
- (५६) व - व० शाह, ग - व०;
- (५७) व - व० शाह, ग - व०;
- (५८) व - व० शाह, ग - व०;
- (५९) व - व० शाह, ग - व०;
- (६०) व - व० शाह, ग - व०;
- (६१) व - व० शाह, ग - व०;
- (६२) व - व० शाह, ग - व०;
- (६३) व - व० शाह, ग - व०;
- (६४) व - व० शाह, ग - व०;
- (६५) व - व० शाह, ग - व०;
- (६६) व - व० शाह, ग - व०;
- (६७) व - व० शाह, ग - व०;
- (६८) व - व० शाह, ग - व०;
- (६९) व - व० शाह, ग - व०;
- (७०) व - व० शाह, ग - व०;
- (७१) व - व० शाह, ग - व०;
- (७२) व - व० शाह, ग - व०;
- (७३) व - व० शाह, ग - व०;
- (७४) व - व० शाह, ग - व०;
- (७५) व - व० शाह, ग - व०;
- (७६) व - व० शाह, ग - व०;
- (७७) व - व० शाह, ग - व०;
- (७८) व - व० शाह, ग - व०;
- (७९) व - व० शाह, ग - व०;
- (८०) व - व० शाह, ग - व०;
- (८१) व - व० शाह, ग - व०;
- (८२) व - व० शाह, ग - व०;
- (८३) व - व० शाह, ग - व०;
- (८४) व - व० शाह, ग - व०;
- (८५) व - व० शाह, ग - व०;
- (८६) व - व० शाह, ग - व०;
- (८७) व - व० शाह, ग - व०;
- (८८) व - व० शाह, ग - व०;
- (८९) व - व० शाह, ग - व०;
- (९०) व - व० शाह, ग - व०;
- (९१) व - व० शाह, ग - व०;
- (९२) व - व० शाह, ग - व०;
- (९३) व - व० शाह, ग - व०;
- (९४) व - व० शाह, ग - व०;
- (९५) व - व० शाह, ग - व०;
- (९६) व - व० शाह, ग - व०;
- (९७) व - व० शाह, ग - व०;
- (९८) व - व० शाह, ग - व०;
- (९९) व - व० शाह, ग - व०;
- (१००) व - व० शाह, ग - व०;

आता दोन्ही प्यादी मागता येतात.

नीचे स्थिती जेव्हा दोन्ही प्यादी मागू शकतात. पंढर ह्या मध्येही पांढऱ्याच्या

आकृती ४०१

पांढऱ्याची सेव्हा आहे, तो निकतो

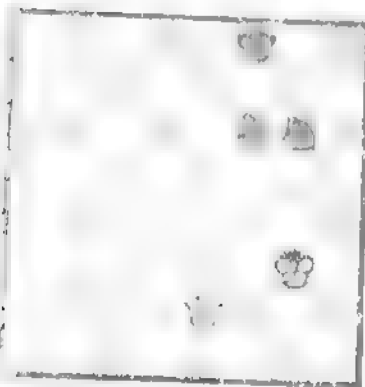

- (१०) व - उ३, उ - ह६;
 (११) व - वा३ शह, रा - रा१;
 (१२) व - व६ शह, रा - व२;
 (१३) व × उ३, ...; वगैरे
 (१४) रा - उ३, उ - ह२;
 (१५) व - व६ शह, रा - घो३;
 (१६) रा - व६ शह, रा - घो३

- पंहु पांढरा काहीच प्रगती करू शकत नाही.
 उदा०
 (६) रा - घो३, उ - घो३;
 (७) व - रा६, उ - ह२;
 (८) व - व६ शह, रा - घो३;
 (९) व - रा६ शह, रा - घो३;
 (१०) रा - ह५, उ - उ३;
 (११) व - उ३, उ - घो३ शह; ...

(२) रा - व६ शह, रा - घो३; रा - घो३ आणि दोन घो३

आमचे मुद्रा खोबरी होते. कारण,
 गोडे पांढऱ्या राजाच्या लोच ठेवू शकतात.
 उदा० आहूती ४०६ मध्ये पुढे दिवाप्रमाणे
 प्रयत्न करावा.

उदा०

- (१) व - रा६, रा - घो३;
 (२) रा - उ३, घो - ह२;
 (३) रा - घो३, घो(ह२) - उ३;
 (४) व - व६, रा - उ३;
 (५) रा - घो५, घो - रा३ शह;
 (६) रा - ह६, घो - रा२;

राजा काहीच प्रगती करू शकत नाही.

(३) राजा आणि वज्रस विरुद्ध राजा, उ३ आणि घो३

राजा काहीच प्रगती करू शकत नाही. कारण,
 गोडे पांढऱ्या राजाच्या लोच ठेवू शकतात.
 उदा० आहूती ४०६ मध्ये पुढे दिवाप्रमाणे
 प्रयत्न करावा.

- (१) ... रा - घो ३;
 (आहूत चांगली खेळी नाही) उदा०
 (२) ... रा - घो ३;
 (३) व - व ५, आणि एक मोहोरे मारता येते).
 (४) रा - व ५, ...; किंवा

(२) व-घो ३ दाह, हीमूदा आंगली
मेळी आहे.)

(२) ... उं-उं ३

(३) घ-घो ३ दाह, गा-उं ४;

(४) व-घो २, उं-उं ३

(५) घ-(घ) उं २ दाह, गा-उं ३

(६) घ-उं २ दाह, गा-घो २;

(७) गा-गा ५ उं-उं ३

(८) घ-घो २ दाह, गा-उं २;

२. गा-गा ५ उं-उं ३

(१०) गा-गा ३ उं-उं ३, गा-गा ३

(११) गा-घ ६, उं-उं ३,

(१२) गा-घ ७, गा-उं ३

(१३) घ-गा ४, गा-उं ३;

(१४) घ-घो ६, उं-उं ३

(१५) गा-घ ७ दाह, गा-गा ३

(१६) घ-घ ५ दाह, गा-गा ३;

(१७) ... गा-उं ३;

(१८) व-(घ) ३ ५ दाह आणि

आंगली ४०८ पाहा : आपणच एक बरोबराना प्रमाण आहे. आपणच पाहता गा-
रवाना प्रभाव पाहू शकते अशा आयुक्त प्रभावना पाहो-तू जन

(१) गा-गा ३ उं-उं ३

२. गा-गा ३ उं-उं ३

(३) गा-उं ५, उं-ह ३;

(४) गा-घो ५, उं-घो २;

(५) व-गा ८ दाह, गा-ह २;

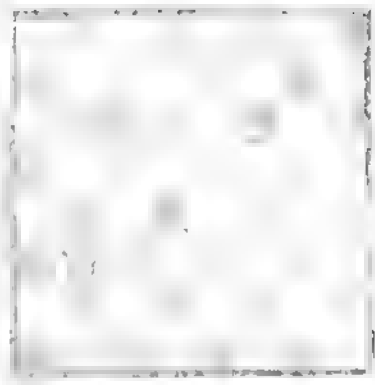
(६) गा-ह ५, उं-ह ३;

(७) व-गा ७ दाह, उं-घो ३

(८) व-(घ) उं ७, गा-घो ३;

घोरे.

आपणच पाहता काहीही प्रमाणी करू शकत नाही.

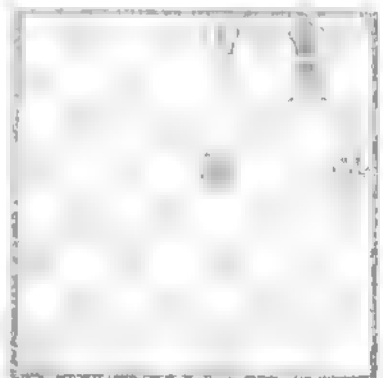
आपणच २०७

आपणच २०७

(१३) व-गा ४ दाह, गा

(१८) व-ह ७ दाह,

आणि २ वद पाहता निरुप

किंवा (३) रा-घो ३, रा-घ ५;

(४) व्या-ह ६, रा-रा ६;

(५) व्या-ह ७, व्या-उं ७;

मग बरोवरी होई.

(३) ... , रा-घ ५;

(४) व्या-ह ६, रा-रा ६.

(५) रा-उं १, ।

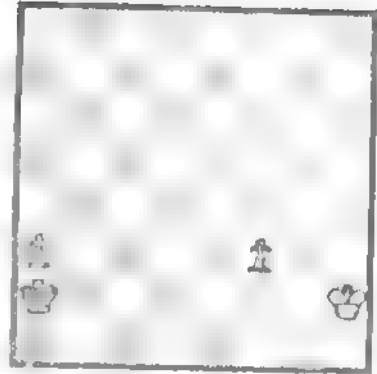
आणि पांढऱ्या प्यायाच्या बत्तीर बसतो, परंतु काळ्या प्यायाच्या आगे बट्टीला खीळ बसते. येथे पांढऱ्या राजाने अगदी पंढर काळ्या प्यायाच्या बत्तीरकण्याच्या प्रगाळात भाषा व्याख्यान हवा. उदा० आ. ४१८ मध्ये पांढरा राजा जर 'ह ३' मध्ये असता, तर मग हाच बरोवरीना होतो. उदा०

(१) व्या-ह ४, रा-घो ६;

(२) रा-उं १, रा-घो ३;

(३) व्या-ह ६, रा-घ ७;

(४) रा-घो ३, रा-रा ७;

आता ४१८

पांढऱ्याची खेळी आहे ती (३५)तो

(५) व्या-ह ७, व्या-उं ७;

(६) व्या-ह ८/८=८, व्या-उं ८=८
शेवटी बरोवरी होई

आता आकृती ४१९ मध्ये पांढऱ्याची जर प्रथम खेळी गेली तर त्याने बरोवरी करावयाची आहे ?

(१) रा-घो ७, व्या-ह ५;

(२) रा-उं ६, रा-घो ३;

(किंवा (२) ... , व्या-ह ६;

(३) रा-रा ७, व्या-ह ७;

(४) व्या-उं ७, बरोवरी होई)

(३) रा-रा ५ !!! व्या-ह ६;

(४) रा-घ ६, आणि मग दोन्ही प्यायांच्या बत्तीर होतो आणि शेवटी बरोवरी होई.

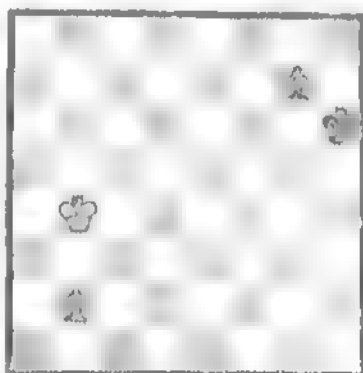
आकृती ४१९ : पांढऱ्याची खेळी आहे;
त्याने बरोवरी करावयाची आहे ?

(२) पांडव्या वजीरिहणाच्या वखवान आठ देतो.

पांडव्या वजीरिहणाच्या वखवान आठ देतो. पांडव्या वजीरिहणाच्या वखवान आठ देतो. पांडव्या वजीरिहणाच्या वखवान आठ देतो.

२.१० आठुनी ४३६ पाडा.

- (१) रा - उं५ ! रा - घो३;
- (११ रा (१) ... , द्या - भो४;
- (२) द्या - भो४, द्या - भो४;
- (३) रा - व४ ! रा - भो४;
- (४) द्या - भो४, द्या - भो४;
- (५) रा - रा३, रा - भो४;
- (६) द्या - भो४, रा - ह४;
- (७) द्या - भो४, द्या - भो४;
- (८) रा - उं२, रा - ह४;
- (९) द्या - उं२ ... रा४,
- (१०) द्या - घो३, रा - उं२;
- (११) द्या - घो३, रा - रा२;
- (१२) रा - उं६ ! रा - व२;
- (१३) रा - घो३ ! ! द्या - घो३;
- (१४) द्या - घो३, द्या - घो३;
- (१५) रा - ह४, द्या - घो३;

पांडव्यानी खेळी आहे, तो दिहो.

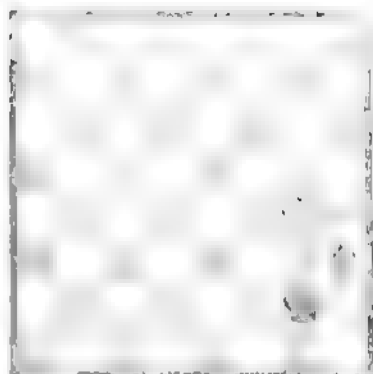
- (८) द्या - घो३, द्या - घो३
- (९) द्या - घो३ = व शह ,...

(३) दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो

दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो. दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो. दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो.

दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो. दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो. दोन्ही बाजूंचा वजीर होतो.

- (१) व्या - उंउ, व्या - हउ.
- (२) व्या - उंउ = व, व्या -
- (३) व - उंउ शत, ग
- (विवा ३... ग - उंउ
(... मा.)
- (४) व - गउ शत, ग - उंउ:
- (५) ... ग - गोउ:
- (६) व - गउ शत, ग - गोउ:
- (७) ग - गउ, ... ग - गोउ
(... मा.)
- (८) व - गउ शत, ग - गोउ:
- (९) व - गउ शत, ग - गोउ:
- (१०) व - गउ शत, ग - गोउ:
- (११) ग - गोउ!!!

आपल्यासाठी या पुस्तकाची आवृत्ती आहे. ती आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे.

आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे.

- (१) व्या - गोउ, व्या - हउ:
- (२) व्या - गोउ = व, व्या - हउ = व.
- (३) व - गोउ मात.

आपल्यासाठी आहे.

आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे.

(४) आपल्यासाठी आहे.

आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे. ती आपल्यासाठी आहे.

आकृति ४२१ : पांढऱ्याची शेळी आढे, बरोबर होतो.

आकृती ४२१ मध्ये दिले आहे ते पाहिये.

(१) ग - ह८ !!...

(परंतु (१) ग - उ३ नाही, ग - २३;
मग पांढऱ्या राजा व ३२ मध्ये शेळीच परत
जाऊ शकणार नाही).

(१) ..., ग - उ३;

(२) ग - घो७, ग - ग५;

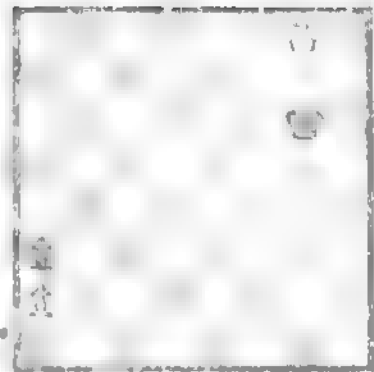
(३) ग - उ६, ग - घ६;

(४) ग - ग५, ग - उ३;

(५) ग - घ३, ग - घो७;

(६) ग - घ३, ग × घ्या;

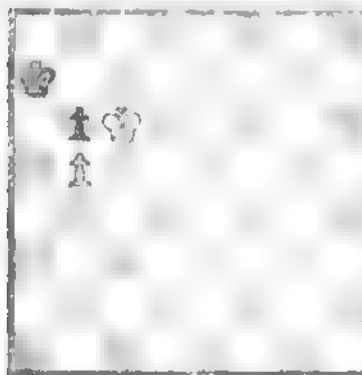
(७) ग - उ३, ... बरोबर होतो.

आकृती ४२१

पांढऱ्याची शेळी आढे, बरोबर होतो.

उदाहरण क्र. ४ : जर शेळी गते व्यापांजवळ असताना नर काय होईल? ही ४२१
वरून समजावून घेऊ.

आकृती ४२२

अ : ग - घो७ शेळी गते. राजा
ब : घ३ राजा व ३२ मध्ये शेळीच परत

(अ) प्रथम काळ्याची जर शेळी
अमेर तर लगेच त्याला काढे त्याचे सोडून
गारे त्याचा आणि मग तिनेच त्याचे
पांढऱ्याला मारता येते, आणि शेवटी राजा

(१) ..., ग - ह१ रिया ग घो१;
(२) ग × घ्या, मग घ्या राजा बजीर
रून पांढऱ्या राजा जिंकतो.

(ब) प्रथम शेळी पांढऱ्याची अमेर
तर त्याने प्रथम ही शेळी केली. उदा०

(१) ग - उ३, ग - ह१;

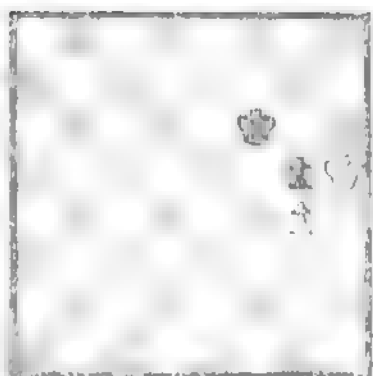
(२) ग × घ्या, मग घ्या राजा बजीर
रून पांढऱ्या राजा जिंकतो.

। अ. १० : आता अंतिम प्रकारचे
मिष्टक उदा० १० रू ४२३ मध्ये

संयोजना होतो. यासय काळा
आहे.

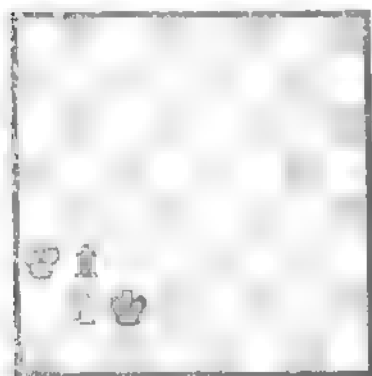
- (१) ग-ह ६, ग-उ २;
- (२) ग-ह ५, ग-उ १!
- (३) ग × व्या, ग-घो २!

यासय मग संयोजनाची प्रमाणेची उपाय
पावली होती.

पांढ्यांनी मोठी आले-पंगरी होत.

। अ. १० : आता अंतिम प्रकारचे
मिष्टक उदा० १० रू ४२३ मध्ये
संयोजना होतो. यासय काळा
आहे.

आकृती ४२३

। अ. १० : आता अंतिम प्रकारचे

- (१) ... ग-व ६;
- (२) ग × व्या, ग-व ५;
- (३) ग-घो ५, ग-व ४
- (४) ग-घो ५, ग-व ३;
- (५) ग-घो ६, ग-व २
- (६) ग-घो ७, ग-व ३;
- (७) व्या-घो ४, ग-व ३
- (८) व्या-घा ५

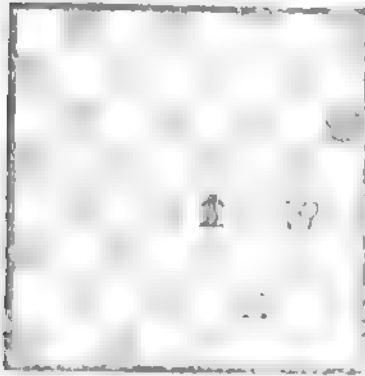
अंतिमी पादग जिकी.

वर्गल निवारमणानीवा वेगळे. ग
प्रमणी, विविध तन्हेने उपाय करून घेता
येतो. उदा० आकृती ४२५ ची स्थिती
पावली ४२५ मध्ये उपाय करा: यासय
मग त्यामधील फरक लक्षात येईल.

(१) $ग \times ग$ आ, ग-ग ३; (२) $ग - ३ ४$, ग-३ ३; (३) $ग - ३ ३, \dots$ (गग पादग आ. ४३२ प्रमाणे निकतो) गगगग काळा पुढी ४-प्रमाणे मुदवान कळत हा वगोवगना करतो अशा (१) $\dots$, ग्या-ग ३; (२) $ग्या \times ग्या$, ग-घो ३; (३) $ग - ३ ४$, ग-३ ३.

आकृती ४२९

काळ्या-११ गेळी आहे वगोवगना करतो.

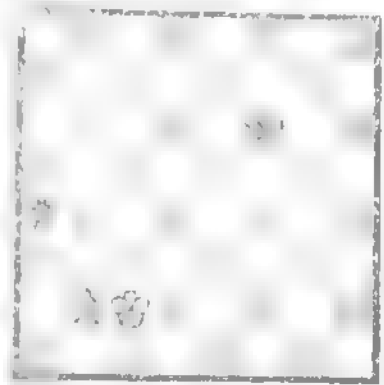
आकृती ४२९ प्रमाणे रचना यथाशी टोप्यामाडी काळा राजा फार दूर असत नाल्ल्याग गेळी.

उदाहरण १२ : आ. ४३० पादा. गगगग काळा राजा दूर आहे गेळी कार हो, ने पाहू :

- (१) ग-घो १! ग्या-ह २!
- (२) ग्या-घो ३, ! (कग डे नगे)
- (३) ग्या-घो ४, $\dots$
- (४) $\dots$, ग-ग ३;
- (५) ग-ह २, ग-घ ४,
- (६) ग $\times$ ग्या, ग-उं ४;
- (७) ग-ह ४ ग-घो ३,
- (८) ग-घो ४,

अशा पद्धतीने गेळी वगोवगना करतो.

अशा पद्धतीने, गेळी वगोवगना करतो. गेळी वगोवगना करतो. गेळी वगोवगना करतो.

आकृती ४३०

पादग्याची गेळी आहे तो निकतो,

[illegible]

महाराष्ट्र शासन, न्याय विभाग, मुंबई - ४०० ००२

$$\begin{aligned}
 & \left\| \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \right)^T \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \right) \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \right)^T \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \right) \right\| \\
 & = \left\| \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \right\| = 1.
 \end{aligned}$$
[illegible]

... ..

[illegible][illegible]

“ମନୁଷ୍ୟମିହ ଶାନ୍ତିପଥେ ଶାନ୍ତିଃ ପ୍ରାପ୍ୟାତ୍ମଜନିତଃ ।
 ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ॥”

तीस पाठ्याख्या वर्तमान सोनी की
काकपानि कोमो उत्तर पानि ई ग - व्यापानि
मरुतप करणे हे पानि भाग कर्तव्य करणे.
पान्यानी तो कोण निगे उपाय थोचूचरुतो
ना तो सोनी मुठे दिली आहे. (आकृती
४३ पाठा.)

(3) (2) ..., $n - (1)$ 33;

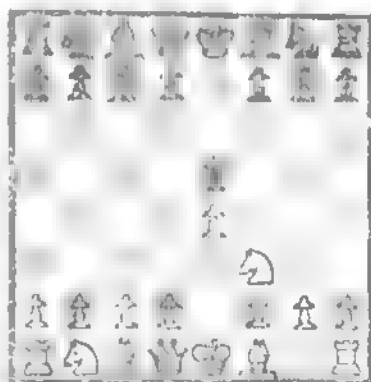
(31) (2) ..., $y - 3$;

$$(1) (2) \dots, \in \mathbb{N}.$$

(६) (२) ..., ३-व३;

(3) (2) ..., ଆ - ବଃ;

(ક) (ર) ..., શો - (વ) ંર:

आकृति ४३९

[illegible]

ग. ल. र. फ. टा अमरां देदी निवेदन गरे आइ.

॥ मन्त्रकृताः हा ज्ञाना मेठाना आग्या आहे. ही मनयमनकृता हानाय नांवाच्या
॥ १ ॥ उपासक अर्चा.

(3) $\frac{1}{3} - \frac{1}{3} = 0$.

[illegible]

મા માધ્યમ જાહેર સંબંધમાં મોટે જાતે,

$$(2) \dots, \dot{u}_i + \dot{u}_i^2;$$

31. आता आपण ह्या पर्यायी जाहीरी झगडी करू या.

$\mathbf{A} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \\ 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 5 & 6 & 7 & 8 & 9 \end{pmatrix}$

५-उद्गाता (मध्यवर्ती षष्ठा) येनास गायत्र्या होतो.

(一) (1) ... (2) ... (3) ... (4) ... (5) ...

1. 3. 4. 5.

१. संस्कृत भाषा का अर्थ है संस्कृत।
 २. संस्कृत भाषा का अर्थ है संस्कृत।
 ३. संस्कृत भाषा का अर्थ है संस्कृत।
 ४. संस्कृत भाषा का अर्थ है संस्कृत।
 ५. संस्कृत भाषा का अर्थ है संस्कृत।

[illegible]
$$(t^k)_{k=0}^{\infty} \text{ is a } \mathcal{C}_0\text{-semigroup on } X \text{ with } t^0 = I_X.$$

... (१) ध्या - वर, ...; ही शेळी ...

(19) ... त्या - वडे

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीसत्त्वैर्वाच्यं भवति ।
श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

(६) आ - च'ड, ...;

१. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x > y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $y < z < x$ हो।
 २. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x < y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $x < z < y$ हो।
 ३. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x = y$ हो, तो x और y के बीच में कोई वास्तविक संख्या नहीं है।
 ४. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x > y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $y < z < x$ हो।
 ५. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x < y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $x < z < y$ हो।
 ६. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x = y$ हो, तो x और y के बीच में कोई वास्तविक संख्या नहीं है।
 ७. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x > y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $y < z < x$ हो।
 ८. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x < y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $x < z < y$ हो।
 ९. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x = y$ हो, तो x और y के बीच में कोई वास्तविक संख्या नहीं है।
 १०. यदि x और y दो वास्तविक संख्याएँ हों, जहाँ $x > y$ हो, तो x और y के बीच में एक वास्तविक संख्या z है, जो $y < z < x$ हो।

(६) ..., उं - घो३;

भोग्य रातीनि अजात दायको.

वर वर सुखित नागत असलेल्या केंद्र प्याशाचे भविष्य उजळतीच आहे. कारण वरील प्याशाबरोबर निरेश हलवायला तोड देण्यास त्या प्याशाचा निरेश जोर देणे पोट्याचा नाग पडतो; आणि त्याच वेळी सुखित टारनागणी करणेही आवश्यक असते. (७) व-८३, ...; ही खेळी करणाची जी मूळ योजना होती ती आता त्याच अन्वयात आणता येणार नाही. कारण मग व प्याशाचा आधार पुढील आणि आता जर (७) (व) १० - १२, ...; ही चाळ केली तर पुढे बरीचच कोट्या जाणे! आणि मग (७) ..., ३ धो, त्या काळ्याच्या चालीबरोबर त्याच तोड घ्यावे लागेल; आणि धोटा इंग्रस भरवणे - व-८३ याचा दुसरा आधारही जातो.

त्या सर्व गोष्टी करून घेतून, पोट्याच्या हावबावयाच्या कार्यात याचाने एक फसला हावपेच दाखवतो. उदा०

(७) प्या - (व) ४, ...;

ही चाळ निकमती वाटते, परंतु दुसरी नाही, कारण ती सर्वात धरून पेट्यासारंगी वाटत नाही. धातून पुढील सभाव्य चाली हाऊ शकते उदा०

(८) प्या - ८ ५, उं × (८) प्या; काळा दोन जोरांनी प्याचे मारणे तेव्हा पाट्या

(९) प्या - व ५, ...; ही चाळ करून पोट्याचा जोर देणाऱ्या धोड्यावर हल्ला चढविणे तेव्हा,

(९) ..., धो - व १; ही चाळ करून धोटा माघारां बळकावून पाट्या

(१०) ८ × उं, ...; ही चाळ करून सत्तीने धिनजोर पोट्याच्या उलटून दावू शकतो. आणि अशा रीतीने एक संप्रेष मोहारे पुकट्यात मिळवायचे असा एक विचारलेला पाट्याच्या अन्वाचा किंवा काळ्याने जर (८) ..., धो × (८) प्या ही चाळ करून प्याचे धेनते तर पुढील चाली होतील, (९) ८ × धो, उं × ८; (१०) व-८ ८ शक्य, येऊन पोट्याच्या प्या सत्तीच्या बदल्यात दोन काळी मोहोरी मिळवू शकतो. परंतु हे मारं कवनायाम्राचाने सोडून दिलेले; कारण बसुस्थिती सांगणे की, पोट्याने मोहारे बाहेर काढून त्यांना कार्यपुन करणाऱ्या पेट्याची प्याचाची ही अवाम्मव आणि आत्मचाकी चाळ करून घेऊन पुकट दडवू शकते. अशा वेळी मधली फळी भक्रम करवायाची सोडून तो प्याचा चालविण्याच्या मार्ग का लावता हेच कळत नाही. कारण वर निर्देश केलेला हल्ला अक्रान्ती ठरणे आणि तो यशस्वी होत नाही. तेव्हा पुढील गोष्ट नेहमी लक्षात ठेवावी.

“कोणताही हावपेच लढवावयाच्या भावी आपली सर्व मोहोरी कार्यान्वित करण्याकडे लक्ष केंद्रित करावयास हवे.”

(७) ..., प्या - (व) ४३;

उंटावर होणाऱ्या सभाव्य हल्लापासून रक्षण करण्यासाठी काळ्याने केलेली ही आगाऊ

जाऊन आहे. शेताला हत्तीच्या पटीत एक फटाथन धरण्याचे पुढे गरजवून केले आहे. शेताला पायाची ही चाल; “सुकवासीच्या प्याशांच्या चाली टाळा”. ह्या नियमाचा उल्लंघन केलेला आहे का? अशी शंका येते. कारण सुकवासीच्या “मोहोच्यांना धोरण काढा” उल्लंघनाच्या कर्माचा अंशानुसार नेहमीच यांतिहरींनी चाली करून भागणार नाही. कारण हाच प्रसंग होत नाही पुढे कोसळणाऱ्या मंगल्य हत्तीच्या भोमा कमीच दुर्लक्षित जाणार नाही.

“समभसूत्रता, जातभेदा” हेच नेहमीच प्राण आणते. तेव्हा मंगल्य हत्तीला समभसूत्रता करून घ्यायला येतो. आणि तेव्हा काळ्याची (७) ... प्या (५) ह ३. ... प्या (५) ... नेहमीच घातकरी नाही, शाऊट पांड्याची (७) प्या - (५) ह ४ ... ही चाल खरी उनाह चाल आहे.

(८) प्या - ह ५, ...;

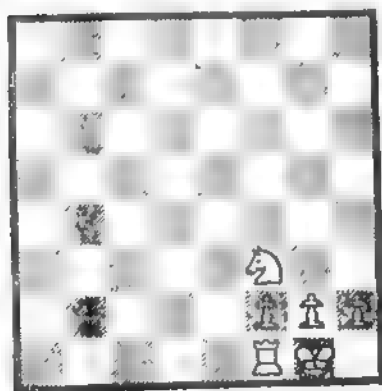
हाळ्याला, प्यालाचे आमिष दिले आहे. आणि ते आमिष काळा स्वीकाराऊन जाणे पाहण्याला वाटते.

(८) ..., उ - ह २;

पाहण्याने देऊ केलेले आमिष स्वीकारण्याऐवजी काळ्याने शेतालाच सुरक्षितपणे ह पटीत नेहमीच ठेवला आहे; आणि ह २ - धो ८ ह्या कर्मावरील शेताची जखम कायम ठेवली आहे.

(९) प्या - (रा) ह ३ ?? ...;

मूल नियमाच्या धाड्यावर बसवून पांड्याने वेहोणित केलेली ही वेगवेगळी चाल आहे. केवळ प्याचे एक मोहारे इरेस पकडले जाऊ नये म्हणून केलेली ही अनाटायी धडपड आहे.

आकृती ४३२

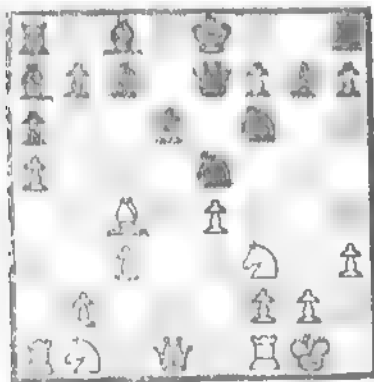
केवळ एक मोहारे इरेस पकडले जाऊ नये म्हणून किल्लेकोटाचे संरक्षण करणाऱ्या तट-बंदीतील प्याचे त्याच्या स्वग्रहातून ओढून बाहेर काढणे समुचित ठरेल का? असे करणे केव्हाही आरंभवातकी असते, कारण ह्या कृतीने एकत्रुटीने किल्लेकोटाचे संरक्षण करणाऱ्या प्यांच्यामध्ये कमकुवतपणा निर्माण होतो आणि राजाच्या संरक्षणात दिरंग येते. तेव्हा

प्या - (रा) ह ३; किंवा प्या - (रा) उ ३
ह्या चालीमुळे एकजिनसी किल्लेकोटात कमकुवतपणा निर्माण होतो, (आकृती ४३२

... (१०) ... (११) ... (१२) ... (१३) ... (१४) ... (१५) ... (१६) ... (१७) ... (१८) ... (१९) ... (२०) ... (२१) ... (२२) ... (२३) ... (२४) ... (२५) ... (२६) ... (२७) ... (२८) ... (२९) ... (३०) ... (३१) ... (३२) ... (३३) ... (३४) ... (३५) ... (३६) ... (३७) ... (३८) ... (३९) ... (४०) ... (४१) ... (४२) ... (४३) ... (४४) ... (४५) ... (४६) ... (४७) ... (४८) ... (४९) ... (५०) ... (५१) ... (५२) ... (५३) ... (५४) ... (५५) ... (५६) ... (५७) ... (५८) ... (५९) ... (६०) ... (६१) ... (६२) ... (६३) ... (६४) ... (६५) ... (६६) ... (६७) ... (६८) ... (६९) ... (७०) ... (७१) ... (७२) ... (७३) ... (७४) ... (७५) ... (७६) ... (७७) ... (७८) ... (७९) ... (८०) ... (८१) ... (८२) ... (८३) ... (८४) ... (८५) ... (८६) ... (८७) ... (८८) ... (८९) ... (९०) ... (९१) ... (९२) ... (९३) ... (९४) ... (९५) ... (९६) ... (९७) ... (९८) ... (९९) ... (१००) ...

(१०) ..., (११) घो × व्या; (आकृती ४३३ पाहा).

आकृती ४३३

प्याच्याने प्यादे मारण्यापेवजी, घोच्याने प्यादे मारून काढले आहे आणि काळ्याने प्यादस आणिल्या संधीचा पुढेपर पायदा करून घेतल्या आहे. कारण मंदस्वभावात पुढलेला घोडा त्याच्या वाटाच्या मारण्यात जाणीव्य चारी दिशांना करून देत आहे. (परंतु ही गोष्ट प्याच्याने पांढरे प्यादे मारून कदापि जमवी नसली.) उदा० पर्याकडे विंगजोर पांढऱ्या लंटावर घोडा गेट द्या चढवू शकतो तर दुसरीकडे तो घोड्याने घोडा मारून शहाची दहशत दाखविता. नेह्या पांढऱ्याने त्या दिशेची घोड्याचा काटा काढावयाचे ठरविले.

(११) घो × घो, ...;

... (१२) ... (१३) ... (१४) ... (१५) ... (१६) ... (१७) ... (१८) ... (१९) ... (२०) ... (२१) ... (२२) ... (२३) ... (२४) ... (२५) ... (२६) ... (२७) ... (२८) ... (२९) ... (३०) ... (३१) ... (३२) ... (३३) ... (३४) ... (३५) ... (३६) ... (३७) ... (३८) ... (३९) ... (४०) ... (४१) ... (४२) ... (४३) ... (४४) ... (४५) ... (४६) ... (४७) ... (४८) ... (४९) ... (५०) ... (५१) ... (५२) ... (५३) ... (५४) ... (५५) ... (५६) ... (५७) ... (५८) ... (५९) ... (६०) ... (६१) ... (६२) ... (६३) ... (६४) ... (६५) ... (६६) ... (६७) ... (६८) ... (६९) ... (७०) ... (७१) ... (७२) ... (७३) ... (७४) ... (७५) ... (७६) ... (७७) ... (७८) ... (७९) ... (८०) ... (८१) ... (८२) ... (८३) ... (८४) ... (८५) ... (८६) ... (८७) ... (८८) ... (८९) ... (९०) ... (९१) ... (९२) ... (९३) ... (९४) ... (९५) ... (९६) ... (९७) ... (९८) ... (९९) ... (१००) ...

... (११) ... (१२) ... (१३) ... (१४) ... (१५) ... (१६) ... (१७) ... (१८) ... (१९) ... (२०) ... (२१) ... (२२) ... (२३) ... (२४) ... (२५) ... (२६) ... (२७) ... (२८) ... (२९) ... (३०) ... (३१) ... (३२) ... (३३) ... (३४) ... (३५) ... (३६) ... (३७) ... (३८) ... (३९) ... (४०) ... (४१) ... (४२) ... (४३) ... (४४) ... (४५) ... (४६) ... (४७) ... (४८) ... (४९) ... (५०) ... (५१) ... (५२) ... (५३) ... (५४) ... (५५) ... (५६) ... (५७) ... (५८) ... (५९) ... (६०) ... (६१) ... (६२) ... (६३) ... (६४) ... (६५) ... (६६) ... (६७) ... (६८) ... (६९) ... (७०) ... (७१) ... (७२) ... (७३) ... (७४) ... (७५) ... (७६) ... (७७) ... (७८) ... (७९) ... (८०) ... (८१) ... (८२) ... (८३) ... (८४) ... (८५) ... (८६) ... (८७) ... (८८) ... (८९) ... (९०) ... (९१) ... (९२) ... (९३) ... (९४) ... (९५) ... (९६) ... (९७) ... (९८) ... (९९) ... (१००) ...

(११) ..., व × घो;

... (१२) ... (१३) ... (१४) ... (१५) ... (१६) ... (१७) ... (१८) ... (१९) ... (२०) ... (२१) ... (२२) ... (२३) ... (२४) ... (२५) ... (२६) ... (२७) ... (२८) ... (२९) ... (३०) ... (३१) ... (३२) ... (३३) ... (३४) ... (३५) ... (३६) ... (३७) ... (३८) ... (३९) ... (४०) ... (४१) ... (४२) ... (४३) ... (४४) ... (४५) ... (४६) ... (४७) ... (४८) ... (४९) ... (५०) ... (५१) ... (५२) ... (५३) ... (५४) ... (५५) ... (५६) ... (५७) ... (५८) ... (५९) ... (६०) ... (६१) ... (६२) ... (६३) ... (६४) ... (६५) ... (६६) ... (६७) ... (६८) ... (६९) ... (७०) ... (७१) ... (७२) ... (७३) ... (७४) ... (७५) ... (७६) ... (७७) ... (७८) ... (७९) ... (८०) ... (८१) ... (८२) ... (८३) ... (८४) ... (८५) ... (८६) ... (८७) ... (८८) ... (८९) ... (९०) ... (९१) ... (९२) ... (९३) ... (९४) ... (९५) ... (९६) ... (९७) ... (९८) ... (९९) ... (१००) ...

विष्णुने मदन करीत त्यामोरी भाषण करत असतानाच त्याच्यापुढे एक स्त्री येऊन तिने
हस्तावडविला आणि त्याने तिला, ह्या सा मंत्राचा जोर घेऊन या मांसाचा खोटे भाग

(१७) रा - ह १, ... :

मंडित सा मंत्राचा जोर घेऊन, या मांसाचा जोर घेऊन त्याने, 'मन्त्र' ।
एक वेळी मंत्राचा जोर घेऊन, 'मन्त्र' । या मांसाचा जोर घेऊन त्याने, 'मन्त्र' ।
एकाच धरणावर आहे ?

(१७) ..., उं × व्या :

या मांसाचा जोर घेऊन, 'मन्त्र' । या मांसाचा जोर घेऊन त्याने, 'मन्त्र' ।
एकाच धरणावर आहे ?

(१८) ह × उं, घो × ह मात

या मांसाचा जोर घेऊन, 'मन्त्र' । या मांसाचा जोर घेऊन त्याने, 'मन्त्र' ।

या मांसाचा जोर घेऊन, 'मन्त्र' । या मांसाचा जोर घेऊन त्याने, 'मन्त्र' ।
ह्यांचा जय होय या.

विभाग २

(घ) झाडांची जत्रा

ह्या विभागात, शुद्धिचक्र मंडित्याचा उलट झाल्याची जत्रा दाखली आहे. ह्यामध्ये जगभरच्या

... ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

(१) राजाचा भारतीय बचाव

(Neuhauser - १९२३)

M. Euwe

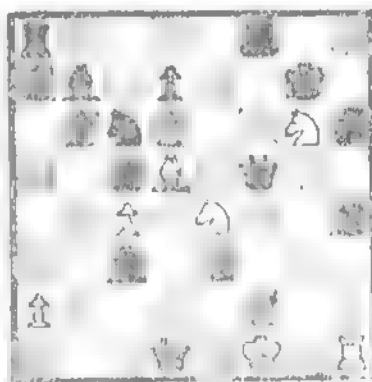
M. Najdorf

पांढरी

काळी

- (१) प्या - व६,
 (२) प्या - (व) उ६,
 (३) प्या - (ग) धो३,
 (४) उं - धो२,
 (५) धो - (व) उ३,
 (६) प्या - व६,
 (७) उं - धो२,
 (८) उं × धो,
 (९) प्या - व६ !
 (१०) प्या - ग३,
 (११) उं - व६,
 (१२) धो - रा६,
 (१३) प्या - (रा) ह४,
 (१४) धो - धो२,
 (१५) प्या - (रा) धो४,
 (१६) धो - रा२,
 (१७) धो - उं४,
 (१८) प्या × प्या,
 (१९) धो × प्या, शह,
 (२०) धो × प्या,
 (२१) रा - उं१,
- धो - (ग) उ३;
 प्या - (ग) धो३;
 उं - धो२;
 ० - ०;
 प्या - उ६;
 प्या - रा४;
 प्या - (रा) ह३;
 व × उं;
 धो - उं३;
 प्या - धो३;
 रा - ह१;
 व - व१;
 प्या - उं४;
 उं - धो२ !
 प्या - रा२;
 उं × प्या;
 व - उं३;
 उं × ह;
 रा - धो२;
 उं - उं६ शह;
 व × (उं) प्या;

(आकृती ४३४ पारा)

आकृती ४३४

पांढरी

काळी

- (२२) धो - उं६,
 (२३) धो × उं,
 (२४) धो/३ - ग२,
 (२५) प्या - ह६,
 (२६) धो - धो३,
 (२७) प्या × ह,
 (२८) रा - उं२,
 (२९) ह - ग१,
 (३०) व × ह,
 (३१) व - रा८,
 (३२) रा - धो१,
 (३३) रा - ह२,
 (३४) धो - धो१,
 (३५) व - धो८ शह,
 (३६) व - ह८ शह,
 (३७) व - धो८ शह.
- ग - ह१;
 (व) ह - ग१;
 ह - (रा) धो१;
 ह - धो६;
 ह × धो;
 ह × प्या;
 ह - रा१;
 ह × ह;
 रा - धो२;
 व - उं७ शह;
 व - व८ शह;
 व - उं७ शह;
 व - उं४;
 रा - उं३;
 रा - धो४.

(२) बर्जीगच्या भारतीय बचाव
(Copenhagen - १९३२)

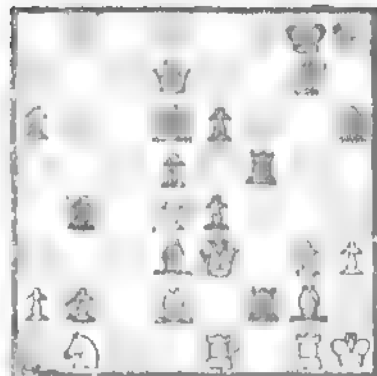
P. Saemish

A. Nimzovich

पांडगी

काळी

- (१) प्या - ब ४, धो - (रा) उ ३;
(२) प्या - (ब) उ ४, प्या - रा ३;
(३) धो - (रा) उ ३, प्या - (ग) धो ३;
(४) प्या - (रा) धो ३, उ - धो २;
(५) उ - धो २, उ - रा २;
(६) धो - उ ३, ०-०;
(७) ०-०, प्या - ब ४;
(८) धो - रा ५, प्या - उ ३;
(९) प्या x प्या, (उ) प्या x प्या;
(१०) उ - उ ४, प्या - (ब) ह ३;
(११) ह - उ ३, प्या - (ब) धो ४;
(१२) ब - धो ३, धो - उ ३;
(१३) धो x धो, उ - ग ३;
(१४) प्या - (ग) ह ३, ब - ध २;
(१५) रा - ह २, धो - ह ४;
(१६) उ - ब २, प्या - उ ४;
(१७) ब - ब १, प्या - धो ५;
(१८) धो - धो १, उ - (ब) धो ४;
(१९) ह - धो १, उ - ब ३;
(२०) प्या - रा ४, (उ) प्या x प्या;
(२१) ब x धो, ह x प्या;
(२२) ब - धो ५, (ब) ह - (रा) उ १;
(२३) रा - ह १, (ब) ह - उ ४;
(२४) ब - रा ३, उ - ब ६;
(२५) (ब) ह - रा १, प्या - ह ३;
(२६) डाव सोडून देतो. (आ. ४३५ पाह्या)

आकृती ४३५.

(३) भारतीय बचाव
(London Congress - १९३२)

Mrs V.

Sir G. A.

Menchuk

Thomas

Stevenson

पांडगी

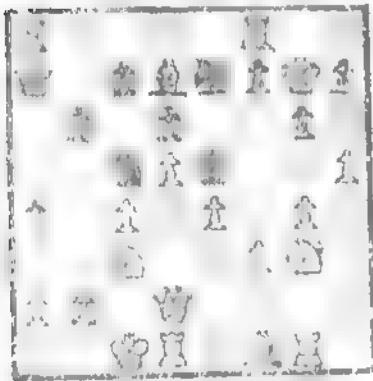
काळी

- (१) प्या - ब ४, धो - (रा) उ ३;
(२) प्या - (ब) उ ४, प्या - (रा) धो ३;
(३) धो - (ब) उ ३, उ - धो २;
(४) प्या - रा ४, प्या - ब ३;
(५) प्या - उ ३, ०-०;
(६) उ - रा ३, प्या - रा ४;
(७) (रा) धो - रा २! प्या - धो २;
(८) ब - ब २, धो - उ ३;
(९) प्या - ब ५, धो - रा २;
(१०) प्या - (ग) धो ४, धो - ब २;
(११) ह - (रा) धो १, प्या - (ब) ह ४;
(१२) ०-०-०, धो - (ब) उ ४;
(१३) धो - धो ३, उ - ब २;

पांढरी

काळी

- (१४) प्या (ग) ह ४, प्या - ह ५;
 (१५) प्या - ह ५, व - धो १;
 (१६) व - धो १, ग - ह २;
 (१७) ग - ह २, रा - धो ३;
 (आकृती ४३६ पाहा)

आकृती ४३६

पांढरी

काळी

- (१८) धो - उ ५, दाह, धो × धो;
 (१९) (धो) प्या × धो, प्या - ह ६;
 (२०) प्या - उ ६ दाह ! ग - ह १;
 (२१) व - ह ६, प्या × प्या दाह;
 (२२) ग - धो १, ह - (ग) धो १;
 (२३) प्या × प्या, प्या × प्या;
 (२४) व × प्या दाह ! डाव मोकळी देतो.

(४) फ्रॅन्च बच्चाव

(Breslau - १९१२)

S. Lewitzky

F. J. Marshall

पांढरी

काळी

- (१) प्या - व ४, प्या - रा ३;

पांढरी

काळी

- (२) प्या - रा ४, प्या - व ४;
 (३) धो - (व) उ ३, प्या - (व) उ ३;
 (४) ग - उ ३, ग - (व) उ ३;
 (५) (ग) प्या × ग, (ग) ग × ग;
 (६) उ - रा २, धो - उ ३;
 (७) ०-०, उ - रा २;
 (८) उ - (रा) धो ५, ०-०;
 (९) प्या × प्या, उ - रा ३;
 (१०) धो - व ४, उ × प्या;
 (११) धो × उ, प्या × धो;
 (१२) उ - धो ४, व - व ३;
 (१३) उ - ह ३, (व) ह - ग १;
 (१४) व - व २, उ - धो ५;
 (१५) उ × धो, ह × उ;
 (१६) (व) ह - व १, व - उ ४;
 (१७) व - रा २, उ × धो;
 (१८) प्या × उ, व × प्या;
 (१९) ह × प्या, धो - व ५;
 (२०) व - ह ५, (व) ह - (ग) उ १;
 (२१) ह - रा ५, ह - ह ३;

आकृती ४३७

पांढरी **काळी**
 (२२) व - धोर, ह × उं;
 (पान क्र. ३३७ वरील आ. ४३७ पाहा)
 (२३) ह - (व) उं, व - (ग) धो ६।
 हाव सोडून देतो.

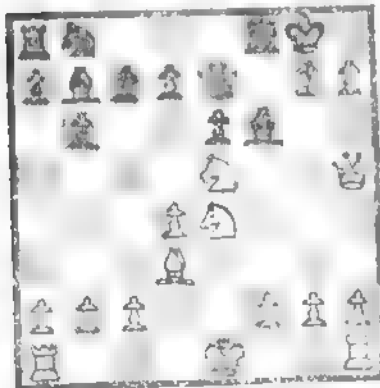
(५) डच्च यचाव

(London - १९१२)

Ed. Lasker, Sir George
 Thoma,

पांढरी **काळी**
 (१) प्या - व४, प्या - (ग) उं४;
 (२) धो - (व) उं३, धो - (रा) उं३;
 (३) धो - उं३, प्या - रा३;
 (४) उं - धो५, उं - रा२;
 (५) उं × धो, उं × उं;
 (६) प्या - रा४, प्या × प्या;
 (७) धो × प्या, प्या - (व) धो३;
 (८) धो - रा५, ० - ०;
 (९) उ - व३, उं - धो२;
 (१०) व - ह५, व - रा२.

(आकृती ४३८ पाहा)

आकृती ४३८

पांढरी **काळी**
 (११) व × प्या शह ! ग - र
 (१२) ..... रा - ह६
 (१३) धो५ - धो४ शह, ग - धो५
 (१४) प्या - ह४ शह, ग - रा५
 (१५) प्या - धो३ शह, ग - व३
 (१६) उं - रा२ शह, र - धो५
 (१७) ह - ह२ शह, ग - धो४
 (१८) रा - व२ मात.

(६) क्लिडिंगचा यचाव

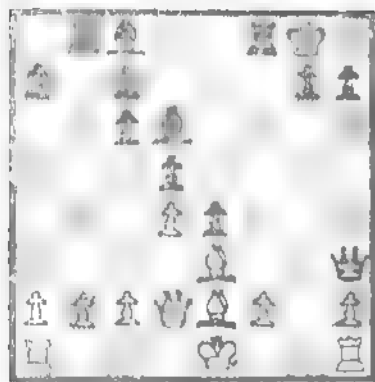
(London - १८५८)

H. E. Bird

P. Morphy :

पांढरी **काळी**
 (१) प्या - ग४, प्या - रा४;
 (२) धो - (ग) उं३, प्या - व३;
 (३) प्या - व४, प्या - (ग) उं४;
 (४) धो - उं३, प्या × (ग) प्या;
 (५) (व) धो × प्या, प्या - व४
 (६) धो - धो३, प्या - रा५;
 (७) धो - रा५, धो - (ग) उं३;
 (८) उं - (ग) धो५, र - व३;
 (९) धो - ह५, ० - ०;
 (१०) व - व२, व - रा१;
 (११) प्या - (रा) धो५, धो × प्या;
 (१२) धो × धो, व - धो;
 (१३) धो - रा५, धो - उं३;
 (१४) उं - रा२, व - ह६;
 (१५) धो × धो, प्या × धो;
 (१६) उं - रा३, ह - धो१;

(आकृती ४३९ पाहा)

आकृती ४३९.

पांडगी

काळी

- (१७) ०-०-०-०,
१-१-३-४,
(१९) प्या-उं३,
(२०) प्या-धो४,
(२१) रा-उं२,
(२२) रा-धो२१
(२३) प्या×उं,
(२४) व×उ,
(२५) रा-उं२,
(२६) उं×प्या,
(२७) ह-व३,
(२८) रा-व२,
(२९) रा-व१,
डाव सोडून देतो.

- ह×(उं) प्या;
व-१६!
व×प्या;
व-ह८ दाह;
व-ह५ दाह;
उं×(धो) प्या;
ह×प्या दाह;
व×व दाह;
प्या-१६;
उ-१६;
व-१६;
व-ह८ दाह;
व-१६;
व-१६;

(७) गुपतफिल्डचा बचाव

(U. S. Championship
New York - १९०६)

D. Byrne

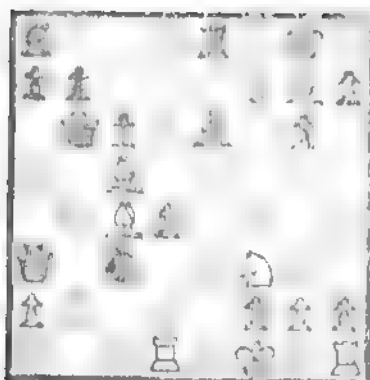
R. Fisher

पांडगी

काळी

- (१) धो-(रा)उं३,
(२) प्या-उं४,
(३) धो-उं३,
(४) प्या-व४,
(५) उं-उं४,
(६) व-धो३,
(७) व×(उं) प्या,
(८) प्या-रा४,
(९) ह-व१,
(१०) व-उं५,
(११) उं-(रा)धो५,
(१२) व-ह३,
(१३) प्या×धो,
(१४) उं×प्या,
(१५) उं-उं४,
(१६) उं-उं५,
(१७) रा-उं१,
(१८) उं×व,
(१९) रा-धो१,
(२०) रा-उं१,
(२१) रा-धो१,
(२२) रा-उं१,
(२३) रा-उं१,
(२४) व-धो४,
(२५) व-धो४,
धो-(ग)उं३;
प्या-(ग)धो३;
उं-धो२;
०-०;
प्या-व४;
प्या×प्या;
प्या-उं३;
(व)धो-व२;
धो-धो३;
उं-धो५;
धो-ह५!
धो×धो;
धो×प्या;
व-१६;
धो×(वउं) प्या;
(ग)ह-रा१ दाह;
उं-रा३!!
(पान क्र. ३४० वर दिलेली आकृती ४४० पाहा)
उं×उं दाह;
धो-रा७ दाह;
धो×प्या काट दाह;
धो-रा७ दाह;
धो-उं६ काट दाह;
प्या-१६;
ह-ह५;
धो×ह

आकृति ४४०

पांढरी

काळी

- (२६) प्या - (रा) द३, ह × प्या;
 (२७) रा - द २, ग - प्या;
 (२८) द - ग २, ह × प्या;
 (२९) व - द २, ग - प्या;
 (३०) ग × प्या, उ - व ४;
 (३१) धो - उ ३, धो - ग ५;
 (३२) व - धो ८, प्या - (व) धो ६;
 (३३) प्या - ह ४, प्या - ह ४;
 (३४) धो - रा ५, ग - धो २;
 (३५) ग - धो १, उ - उ ४ शाह;
 (३६) रा - उ १, धो - धो ६ शाह;
 (३७) रा - रा १, उ - धो ५ शाह;
 (३८) ग - व १, उ - धो ६ शाह;
 (३९) रा - उ १, धो - ग ७ शाह;
 (४०) रा - धो १, धो - उ ६ शाह;
 (४१) रा - उ १, ह - (व) उ ७ मात.

(८) कॅरोकानचा यन्नाव

(Vienna - १९२९)

Spielmann

H. H. H. H.

पांढरी

काळी

- (१) प्या - ग ४, प्या - (व) उ ३;
 (२) प्या - ब ४, प्या - व ४;
 (३) धो - (व) उ ३, प्या × प्या;
 (४) धो × प्या, धो - उ ३;
 (५) धो - धो ३, प्या - ग ३;
 (६) धो - उ ३, प्या - उ ४;
 (७) उ - व ३, धो - उ ३;
 (८) प्या × प्या, धो - उ ३;
 (९) प्या - (व) द३, उ - उ;
 (१०) उ - उ, धो - उ ३;
 (११) प्या - धो ४, धो - उ ३;
 (१२) उ - धो २, व - उ ३;
 (१३) प्या - धो ५, धो - (व) उ ३;
 (१४) उ - ग २, उ - उ ३;
 (१५) धो - धो ३, धो - उ ३;
 (१६) उ - ग २, धो - उ ३;
 (१७) व - ह ५, प्या - धो ३;
 (आकृति ४४१ पासा)

आकृति ४४१

पांडरी	काळी
(१८) धो - धो ४,	उं - (ग) उं३;
(१९) धो × उं शह,	धो × धो;
(२०) व - ह ६,	ह - उं १;
(२१) (व) ह - व१,	व - ग २;
(२२) (रा) ह - ग१,	धो - ग १;
(२३) धो - उं ५,	व - उं ४;
(२४) ह - ग ५,	उं - व ४;
(२५) धो - रा७ शह,	हान सोडून वे ०.

(९.) सिमिलियन बचाव

(Moscow-१९४३)

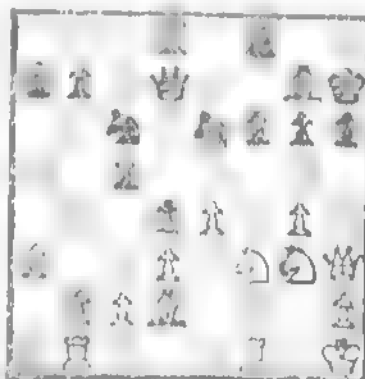
V. Smyslov

A. Kotov

पांडरी	काळी
(१) व्या - ग ४,	व्या - (व) उं६;
(२) धो - (व) उं३,	धो - (व) उं३;
(३) व्या - (रा) धो३,	व्या - (रा) धो ३;
(४) उं - धो २,	उं - धो २;
(५) व्या - व३,	व्या - व ३;
(६) उं - धो ५,	(रा) धो - ग२;
(७) व - व २,	व्या - (रा) ह३;
(८) उं - रा ३,	व्या - ग ४;
(९) ० - ०,	उं - ग ३;
(१०) धो - रा १,	व - व २;
(११) व्या - (व) ह३,	उं - ह ६;
(१२) व्या - उं६,	धो - व५;
(१३) ह - धो१,	व्या × व्या;
(१४) उं × व्या,	उं × उं.
(१५) व × उं,	० - ०;
(१६) व्या - (रा) धो४,	(व) ह - व१;
(१७) रा - ह१,	धो - रा३;
(१८) उं - व२,	व्या - व४;

पांडरी	काळी
(२०) धो ३३,	व्या - ३३;
(२१) धो - ग२,	व्या - ३३;
(२२) व - ह३,	ग - ह२;
(२३) धो - धो३,	व्या - उं३;

(आकृती ४६२ पाहा)

आकृती ४६२

पांडरी	काळी
(२४) धो - ३५,	व्या × धो;
(२५) (धो) व्या × व्या,	धो - उं२;
(२६) ह - धो१,	धो - ग१;
(२७) ह - धो६,	ह - उं२;
(२८) (व) ह - धो१,	ग - धो१;
(२९) ह × (ह) व्या,	रा - ३;
(३०) ह - ह३,	ग - रा२;
(३१) व - ह५,	ग - व३;
(३२) उं - उं४ शह,	धो - रा४;
(३३) उं × धो शह,	व्या × उं;
(३४) व्या - उं६ !	धो × व्या;
(३५) व × व्या शह,	ग - उं३;

पांढरी	काळी
(३६) ह/७×३,	रा-धो३;
(३७) धो×प्या शह,	रा-धो३;
(३८) प्या-धो४,	ह-(व)३१;
(३९) ह×ह,	व×ह;
(४०) व-व६ शह,	ह-३३;
(४१) धो×ह,	धो×प्या;
(४२) प्या×या शह,	हाव सोडून देतो.

(१०) निमग्नो इंडियन-बचाव

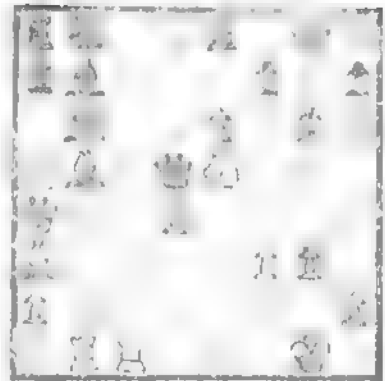
(U. S. Champion on
New York, १९४४):

A. Denker

R. Pine

पांढरी	काळी
(१) प्या-व४,	धो-(रा) ३३;
(२) प्या-(व) ३४,	प्या-ग३;
(३) धो-(व) ३३,	उ-धो५;
(४) प्या-रा३,	प्या-(व) धो३;
(५) उ-य३,	उ-धो२;
(६) धो-३३,	धो-ग५;
(७) ०-०,	धो×धो;
(८) प्या×धो,	उ×प्या;
(९) ह-धो१,	उ-ह४;
(१०) उ-ह३,	प्या-व३;
(११) प्या-उ५,	०-०.
(१२) प्या×(व) प्या,	प्या/प्या;
(१३) प्या-रा४,	ह-ग१;
(१४) प्या-ग५,	प्या×प्या;
(१५) धो×प्या,	व-धो४!
(१६) प्या-धो३,	प्या-धो३;
(१७) व-ह४,	;
(१८) (रा) ह-३१,	प्या-व३;
(१९) उ×(व धो)प्या,	व-व४;

पांढरी	काळी
(२०) प्या-३३,	
(आकृती ४४३ पाहा)	

आकृती ४४३

(२१) ह-३५!	उ×ह;
(२२) उ×उ,	ह-(ग) ३१;
(२३) उ-३४,	उ-३३;
(२४) उ×व,	उ×व;
(२५) उ×(व) ह,	हाव सोडून देतो.

(११) वेग्नोफचा बचाव

(Vienna, १८९८)

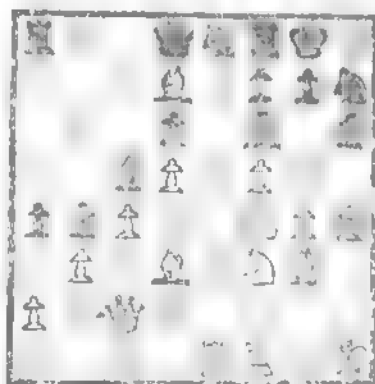
S. Tarrash.

G. Marco

पांढरी	काळी
(१) प्या-ग४,	प्या-ग४;
(२) धो-(रा) ३३,	धो-(ग) ३३;
(३) धो×प्या,	प्या-व३;
(४) धो-(ग) ३३,	धो×प्या;
(५) प्या-व४,	उ-रा३;
(६) उ-व३,	धो-(रा) ३३;

पांढरी	काळी
(७) ०-०,	०-०;
(८) प्या- (रा) ह३,	उ-रा३;
(९) प्या-उ३,	प्या-उ३;
(१०) धो-धो५!	धो-ह३;
(११) धो-(व) उ३,	धो-उ३;
(१२) प्या-५,	प्या-(रा) ह३;
(१३) ५-५,	५-५;
(१४) ५-५,	५-५;
(१५) प्या-(रा) उ३,	५-५;
(१६) उ-उ३,	प्या-(व) धो५;
(१७) प्या-(वा) धो३,	प्या-उ३;
(१८) प्या-व५,	प्या-धो५;
(१९) धो-रा३,	प्या-(व) ह३;
(२०) प्या-धो५,	धो-ह३;
(२१) प्या-(रा) ह३,	व-व३;
(२२) उ-धो३,	प्या-ह३;
(२३) रा-ह३,	ह-ह३;
(२४) (व) ह-रा३,	धो-रा३;
(२५) धो-उ३,	उ-(रा) उ३;

(आकृती ४४६ पाठा)

आकृती ४४६

पांढरी	काळी
(२६) धो-रा३,	प्या × प्या;
(२७) प्या × प्या,	व-धो३;
(२८) धो × ह,	रा × धो;
(२९) प्या-धो५,	प्या × प्या;
(३०) प्या × प्या,	धो × प्या;
(३१) व-(रा) ह३,	रा-धो३;
(३२) धो × धो,	उ × धो;
(३३) प्या-उ३!	प्या-धो३;
(३४) उ × (धो) प्या,	होव सोडून देतो.

(१२) नव लोपत्र

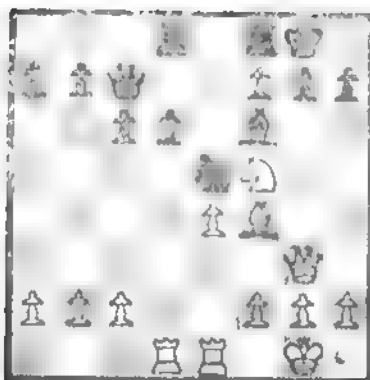
(New York-१९१८)

J. R. Capa-
blanka

Fonaroff

पांढरी	काळी
(१) प्या-रा३,	प्या-रा३;
(२) धो-(रा) उ३,	धो-(व) उ३;
(३) उ-धो५,	धो-उ३;
(४) ०-०,	प्या-व३;
(५) प्या-व५,	उ-व३;
(६) धो-उ३,	उ-रा३;
(७) ह-रा३,	प्या × प्या;
(८) धो × प्या,	धो × धो;
(९) व × धो,	उ × उ;
(१०) धो × उ,	०-०;
(११) ५-५,	प्या-५;
(१२) ५-५,	धो-५;
(१३) ५-५,	उ-उ३;
(१४) व-(रा) धो३,	धो-रा३;
(१५) उ-उ३,	व-उ३;
(१६) (व) ह-व३,	(व) ह-व३;

(आकृती ४४७ पाठा)

आकृती ४४५

पांडरी काळी

- (१७) ह × प्या, ह × ह;
 (१८) उ × धो, ह - व८;
 (१९) ह × ह, उ × उ;
 (२०) धो - ह६ शाह, रा - ह१;
 (२१) व × व, व × व;
 (२२) धो × प्या शाह, डाव सोडून देतो.

(१३) ग्युको पियातो

(Hastings - १८९५)

C. Von

W. Steinitz,

Burdeleben

पांडरी

काळी

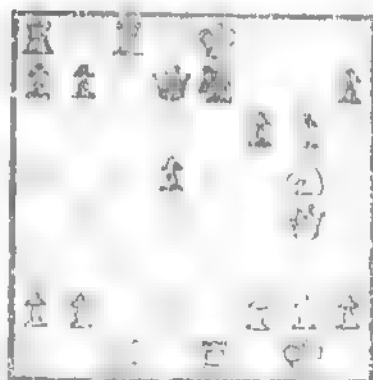
- (१) प्या - ग६, प्या - ग६;
 (२) धो - (ग) उ३, धो - (व) उ३;
 (३) उ - उ३, उ - उ३;
 (४) प्या - उ३, धो - उ३;
 (५) प्या - व६, प्या × प्या;
 (६) प्या × प्या, उ - ह८ शाह;
 (७) धो - उ३, प्या - व६;

पांडरी

काळी

- (८) प्या × प्या, (ग) धा × प्या;
 (९) ० - ०, उ - ग३;
 (१०) उ - (ग) ग०, उ - ग०
 (११) उ × धो, (व) उ × उ;
 (१२) धो × उ, व × धो;
 (१३) ० - ०, ० - ०;
 (१४) ह - ग१, प्या - (ग) उ३;
 (१५) व - ग२, व - व२;
 (१६) (व) ह - उ१, प्या - उ३;
 (१७) प्या - व४, ० - ०;
 (१८) धो - व६, ग - ०;
 (१९) धो - रा६, (ग) ह - (व) उ३;
 (२०) व - ०, ० - ०;
 (२१) धो - धो६ शाह, ग - ग१;

(आकृती ४४६ पाहा)

आकृती ४४६

पांडरी

काळी

- (२२) ह × धो शाह, रा - उ३;
 (२३) ० - उ३ शाह, ग - धो१;
 (२४) ह - धो३ शाह, रा - ह१;

पांढरी

काळी

(२५) ह × प्या शाह, टाय सोडून येवो.
Steinitz ने त्या शयाचा अर्थून न-शमीने
होवा शायट पुंठ दिल्या आहे.

(२६) ह - पो३ शाह,	रा - पो३;
(२७) व - ह४ शाह,	रा × ह;
(२८) व - ह३ शाह,	रा - उ३;
(२९) व - ह८ शाह,	रा - रा२;
(३०) व - पो३ शाह,	रा - रा१;
(३१) व - पो८ शाह,	रा - रा२;
(३२) व - उ३ शाह,	रा - व१;
(३३) व - उ८ शाह,	व - रा१;
(३४) पो - उ३ शाह,	रा - व२;
(३५) व - व६ मात	

(१४) हॉलनचे आमीय

(Berlin - १८५३)

Andersson

J. Dufresne

पांढरी

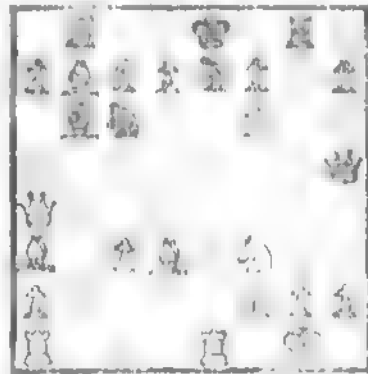
काळी

(१) प्या - रा४,	प्या - रा४;
(२) पो - (रा) उ३,	पो - (व) उ३;
(३) उ - उ४,	उ - उ४;
(४) प्या - (व) पो४,	उ × प्या;
(५) प्या - उ३,	उ - ह४;
(६) प्या - व४,	प्या × प्या;
(७) ० - ०,	प्या - व६;
(८) व - पो३,	व - उ३;
(९) प्या - रा२,	रा - ...
(१०) ह - रा१,	(रा)पो - रा२;
(११) उ - ह३,	प्या - पो४;
(१२) व × प्या,	ह - (व) पो१;
(१३) व - ह४,	उ - पो३;

पांढरी

काळी

(१४) (व) पो - व२,	...
(१५) पो - रा४,	...
(१६) उ × प्या,	व - ...
(१७) पो - उ६ शाह,	...
(१८) प्या × प्या,	ह - पो१;
- (आकृती ४४३ च्या.)

आकृती ४४३

पांढरी

काळी

(१९) (व) ह - व१,	...
(२०) ह × पो शाह,	...
(२१) व × प्या शाह,	रा - ...
(२२) उ - उ४ शाह,	व - रा२;
(२३) उ - व३ शाह,	रा - ...
(२४) उ × पो मात.	

(१५) राजाच्या उंटाचे आमीय

(London - १८५३)

Andersson

Kieseritzky

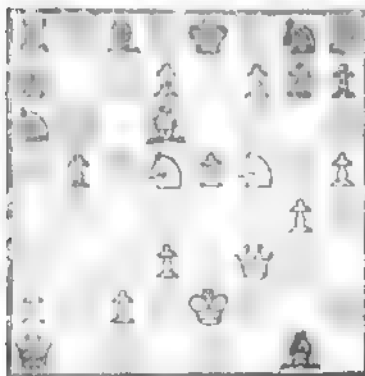
पांढरी

काळी

(१) प्या - रा४,	...
(२) प्या - (रा) उ३,	प्या × प्या;

पाठ्यरी	काट्यरी
(३) उ - उ३,	...
(५) रा - उ३,	...
(६) धो - (रा) उ३,	...
(७) ध्या - व३,	...
(८) धो - ह३,	...
(९) धा - ...	...
(१०) ध्या - (रा) धो३,	धो - उ३;
(११) ह - धो३,	ध्या × उ३;
(१२) ध्या (रा) ह३,	व - धो३;
(१३) ध्या ह३,	व धो३;
(१४) व - उ३,	धो धो३;
(१५) उ × ध्या,	व - उ३;
(१६) धो - उ३,	उ - उ३;
(१७) धो - ध३,	व × ध्या;
(१८) उ - व३!	उ × ध३;
(१९) ध्या - रा३,	व × ह शह;
(२०) रा - रा३,	धो (व) ह३;

(आकृती ४८८ पाहा.)

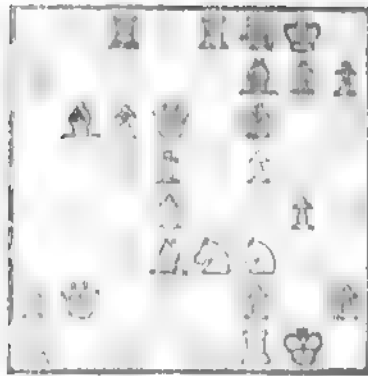

आकृती ४८८

पाठ्यरी	काट्यरी
(२१) धो × ध्या शह,	रा व३;
(२२) व - उ३ शह,	धो × व३;
(२३) उ - रा३ गा३.	
(१६) वज्रिगच्या भागिपाळा नकार	
(New York, १९२६)	
	Financet
A. M. ...	...

पाठ्यरी	काट्यरी
(१) ध्या - व३,	ध्या व३;
(२) ध्या (व) उ३,	ध्या - रा३;
(३) धो (रा) उ३,	धो - (रा) उ३;
(४) धो - उ३,	(व) धो - व३;
(५) ध्या × ध्या,	ध्या × ध्या;
(६) उ - उ३,	ध्या - उ३;
(७) धा - रा३,	रा ह३;
(८) उ - व३,	धो × उ३;
(९) ध्या × धो,	उ - व३;
(१०) ध्या (रा) धो३,	० - ०;
(११) ० - ०,	ह - रा३;
(१२) व - उ३,	धो - ०३;
(१३) धो - व३,	ध्या - उ३;
(१४) धो - रा३,	उ - रा३;
(१५) धो - ह३,	उ - (व) उ३;
(१६) ध्या - (व) धो३,	उ - धो३;
(१७) ध्या - धो३,	उ - (रा) ह३;
(१८) ध्या - धो३,	उ - (रा) उ३;
(१९) ध्या × ध्या,	ह - उ३;
(२०) व - धो३,	ध्या × ध्या;
(२१) ध्या - उ३,	व - व३;

(आ. ४८९ पाहा)

आहवा ११९.

पांढरी	काळी
(२३) घो - घो २,	डे - डे २;
(२४) (ग) ह - ग १,	प्या - (ग) ह ४;
(२५) प्या - (ग) ह ३,	घो - ह २;
(२६) ह × ह वाह,	ग - ग २,
(२७) ह - ग १,	ह - घो १;
(२८) व - डे १,	ग - ग ४,
(२९) ग - ग १,	प्या × घो;
(३०) व × घो,	प्या - ग ४,
(३१) प्या - डे ६,	ग - ग ३;
(३२) प्या - डे ६,	(ह) प्या × प्या;
(३३) डे - ग २,	प्या × प्या;
(३४) डे - ह ५,	ह - घो ७;
(३५) घो - ह ४,	व × प्या ४,
(३६) व × व,	डे × व;

टाव सोडून देतो.

(१७) यजिगाच्या आदिवाच्या स्वीकार :

(1) S. A. - 1 5 SR.

(2) 1 1 1 1 1 1 1 1

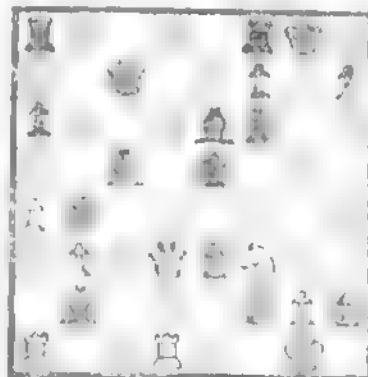
S. Flohr

L. A. Horowitz

पांढरी

काळी

- (१) प्या - व ६,
  - (२) ग - ग १,
  - (३) ग - (ग) ३ २,
  - (४) ग - ग २,
  - (५) डे - डे १,
  - (६) व - व १,
  - (७) व - ग २,
  - (८) ग - ग १,
  - (९) प्या × प्या,
  - (१०) डे - व ३,
  - (११) प्या - (व) ह ४,
  - (१२) (घ) घो - व २,
  - (१३) प्या - (घ) घो ३,
  - (१४) घो - ग ६,
  - (१५) घो × घो वाह,
  - (१६) व × घो,
  - (१७) डे - घो २,
- (आ. ६५० वाहा)

पांढरी	काळी
(१८) उं×प्या,	प्या×उं;
(१९) घो-घो ५,	रा-रा-
(२०) व×प्या शह,	रा-उं ३;
(२१) घो-रा ४ शह,	रा-रा २;
(२२) व-ह ४ शह,	प्या-उं ३;
(२३) (रा) ह-(व) उं १,	(व) ह-उं १;
(२४) ह×उं,	व-घो १;
(२५) प्या-उं ४,	ह×ह;
(२६) घो×ह,	व-घो ३;
(२७) घो×उं,	व×प्या शह;
(२८) रा-ह १,	रा×घो;
(२९) प्या×प्या,	प्या×प्या;
(३०) व-घो ४ शह,	ह-उं ४;
(३१) व-घो ६ शह,	ह-उं ३;
(३२) व-रा ८ शह,	रा-उं ६
(३३) ह-उं १ शह,	डाव सोडून देतो.

(१८) रेटी मुख्यत

(New York १९२६)

I.

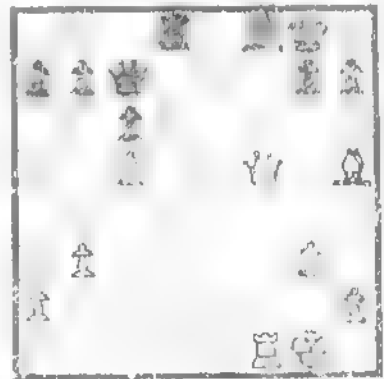
R. Reti,

Bogolubow :

पांढरी	काळी
(१) घो (रा) उं ३,	घो-(रा) उं ३;
(२) प्या-उं ४,	प्या-रा ३;
(३) प्या-(रा) घो ३,	रा-रा-
(४) उं-घो २,	उं-व ३;
(५) ०-०,	०-०;
(६) प्या-घो ३,	ह-रा १;
(७) उं-घो २,	(व) घो-व २;
(८) प्या-व ४!	प्या-उं ३;
(९) (व) घो-व २,	घो-रा ५;
(१०) घो×घो,	प्या×घो;

पांढरी	काळी
(११) घो-रा ५,	प्या (रा) उं ४;
(१२) घो-रा ६,	रा-रा-
(१३) उं×प्या,	व-रा-
(१४) घो×घो,	उं×घो;
(१५) प्या-रा ४!	प्या-रा ४;
(१६) प्या-उं ५,	उं-(रा) उं १;
(१७) व-उं २!	प्या×व) प्या;
(१८) प्या×प्या,	(व) ह-व १;
(१९) उं-ह ५!	ह-रा ६;
(२०) उं×प्या,	ह×(रा उं) प्या;
(२१) ह×ह,	उं×ह;
(२२) व×उं,	ह×व;
(२३) ह-(रा) उं १,	ह-व १;

(आकृती ४५१ पाहा)

आकृती ४५१

पांढरी	काळी
(२४) उं-उं ७ शह,	रा-ह १;
(२५) उं-रा ८,	डाव सोडून देतो;

(१९) सिलिलियन बचाव

War Shaw Team

Tournament १९००

P. Poles

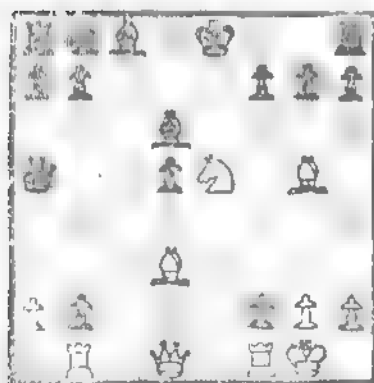
W. Winter

पांढरी

काळी

- (१) प्या-ग ४, प्या-(व) ३ ४;
 (२) धो-(ग) ३ ३, धो-(रा) ३ ३;
 (३) प्या-ग ५, धो-व ४;
 (४) धो-३ ३, प्या-ग ४;
 (५) धो×धो, प्या×धो;
 (६) प्या-व ४, प्या-व ३;
 (७) ३-(ग) धो ५, व-ह ४ दाह;
 (८) प्या-३ ३, प्या×(व) प्या;
 (९) ३-व ३, प्या×(३) प्या;
 (१०) ०-०, प्या×(धो) प्या;
 (११) ह-धो १, प्या×प्या;
 (१२) धो×प्या, ३-व ३;

(आकृती ४५२ वाहा)

आकृति ४५२

पांढरी

काळी

- (१३) धो×प्या, ०-०;
 (१४) व-ह ५ दाह, प्या-३ ३;
 (१५) ३×प्या दाह, प्या×३;
 (१६) व×ह; ३-(ग) ३ ४;
 (१७) (रा) ह-रा १, ३-ग ५;
 (१८) ह×३, प्या×ह;
 (१९) व-३ ६ दाह; डाव गोष्टी देतो.

(२०) फॅन बचाव

Magdeburg, १९०३

R

R

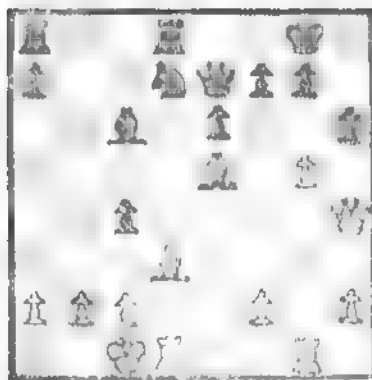
Spichmann

L'Hermet

पांढरी

काळी

- (१) प्या-रा ४, प्या-रा ३;
 (२) प्या-व ४, प्या-व ३;
 (३) धो-व २, प्या×प्या;
 (४) धो×प्या, धो-व ३;
 (५) धो-(ग) ३ ३; (ग) धो-३ ३;
 (६) धो×धो दाह; धो-धो;
 (७) ३-व ३, प्या-(ग) ह ३;
 (८) व-रा २, ३-व ३;
 (९) ३-व २, ०-०;
 (१०) ०-०-०, ३-व २;
 (११) धो-रा ५, प्या-३ ४;
 (१२) प्या×प्या! ३×धो;
 (१३) व×३, ३-३ ३;
 (१४) ३-(रा) ३ ४, व-ग २;
 (१५) व-व ४, (ग) ह-व १;
 (१६) ३-व ६, व-रा १;
 (१७) (ग) ह-धो १, प्या-(व) धो ३;
 (१८) व-(रा) ह ४, प्या×प्या;
 (१९) ३-रा ५, व-ग २;

आकृति ४२३

पांढरी काळी

(२०) प्या (रा) धो ४! प्या - ३ ५,

(२१) प्या - धो ५! धो - ब २;

(आकृति ४२३ पहा)

(२२) ब × प्या! प्या × ब,

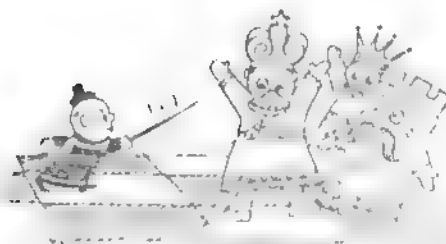
(२३) प्या × प्या काट दाह, रा - ३ १;

(२४) ह - धो ८ दाह, रा × ह;

(२५) प्या - ह ७ दाह, रा - ३ १;

(२६) प्या - ह ८ = ब मात्र

सूचना : अतिनर्तक अमानवीय कामे करीत असलेली व्यक्ती या खेळातून विलंबित राहिली जाईल, ते त्या नर्तकाचे वेळापत्रात, पट्टे मध्येच नमोविले जाईल.

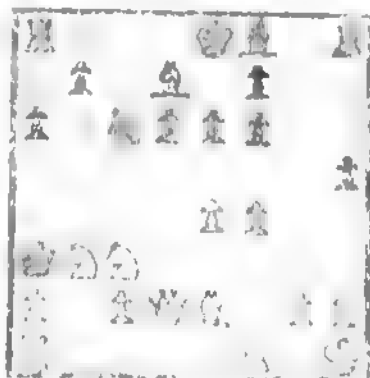
॥ सायण व्यासनिने त्याना वादा योग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण
सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद. ॥ सायण व्यासने ह्मण

सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद.

सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद.

(सिद्धिद्वयन वचना)

स्वास्त्योन्मेषीत
फिशर
वादायोग्य

- (१) व्या - ग३, व्या - (व) उ३.
- (२) घो - (ग) उ३, व्या - व३;
- (३) व्या - व३, व्या - व्या.
- (४) व्या - व्या, घो - ग३.
- (५) घो - व३, व्या - (व) उ३.
- (६) उ - (ग) घो३, व्या - ग३.
- (७) व्या - उ३, व - घो३.

- (८) व - व३, व - व्या;
- (९) घो - घो३, व - ह३;
- (१०) उ - घो३, व्या - उ३.
- (११) उ - ग३, उ - ह३ मध्ये नेण्याना
वाक दाखवून, काळ्यापण अशी
उत्तरदायी मेळी कसण्याची भयळ
पाहणी आ...
गजाकडनी...

- (१२) ..., व्या - (ग) ह३.
- (१३) ० - ० घो - उ३;
- (१४) ग - ह३, उ - व३;

आकृती २५४ पाह्या.

आकृती २५४

(१४) घो - घो३, घो - घो३.

सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद.
फिशरना वजीर अनामसणे
वादायोग्य मी निने उक्तया वाद.

सायण व्यासने वादायोग्य मी निने उक्तया वाद.
(१५) व्या - (व) ह३, घो - घो३.

(१६) व्या - (ग) ह३, घो - घो३.

(१७) ..., व - ह३; ग३

(१८) व्या - उ३, घो - घो३ मध्ये नेण्याना
वाक दाखवून, काळ्यापण अशी
उत्तरदायी मेळी कसण्याची भयळ
पाहणी आ...

वहमत राज केस, रोस केस नरहृष शाश केस (किसना) (किस हृषय केस)।
आणि सेठ फुडा फुड मुक शाश केस, (किसने), नलीग-स चके केस तीन नरहृष
प्यापा, केस-स न पात फिडरुपा, फरु फिडरुपा अला एक डिस्पा फिडरुपा
मार्फति यम फिडा । . . . . . फिडरुपा ग-उ-प्यापा नरहृष केस, नरहृष रावोपा,
हृष होई अशा होय फिडरुपा नरहृष, हा नरहृष असा फिडरुपा नरहृष नरहृष
हृष होई फिडरुपा नरहृष नरहृष नरहृष नरहृष, नरहृष केस १ . . . . .
फिडरुपा नरहृष नरहृष नरहृष, नरहृष नरहृष नरहृष नरहृष नरहृष नरहृष

नेगवा टाव

मार्फती पंढरी	फिडरुपा काळी	नरहृष नरहृष देण्याने त्याने नरहृषपाय हृष, नरहृष (१) प्या - (१)हृष ही नरहृष ... .
(१) प्या गड, घो (ग)उडे;		
(२) प्या गड, घो वड;		
(३) प्या वड, प्या वड;		
(४) घो (ग)उडे, प्या (ग)घोडे;		
(५) उ (व)उडे, घो घोडे;	पंढरी	काळी
(६) उ घोडे, उ घोडे;		
(७) (घ)घो वड, फिडरुपा मुकवाणी पायून केल्या हा नरहृष नरहृषांनी मार्फती मार्फता पडला. मार्फ (७) (ग)गो - वड हा नरहृषा स्वर्गीय नरहृष नरहृषा मार्फत पडला नरहृष नरहृष नरहृष नरहृष नरहृषा. नरहृष नरहृष नरहृष मार्फता, नरहृष नरहृष नरहृष काठपायमारी नरहृषांनी ही नरहृषांनी मुक होण्याच्या अशी, नरहृष नरहृषांनी नरहृष नरहृषांनी नरहृषांनी		
(८)		
(९) प्या - (ग)हृष, प्या (ग)हृष;		
(१०) प्या - (घ)हृष, आता मार्फती नरहृषा नरहृषांनी नरहृषांनी नरहृषांनी नरहृषांनी नरहृषांनी नरहृषांनी		
(११)		
(१२)		
(१३)		
(१४)		
(१५)		
(१६)		
(१७)		
(१८)		
(१९)		
(२०)		
(२१)		
(२२)		
(२३)		
(२४)		
(२५)		
(२६)		
(२७)		
(२८)		
(२९)		
(३०)		
(३१)		
(३२)		
(३३)		
(३४)		
(३५)		
(३६)		
(३७)		
(३८)		
(३९)		
(४०)		
(४१)		
(४२)		
(४३)		
(४४)		
(४५)		
(४६)		
(४७)		
(४८)		
(४९)		
(५०)		
(५१)		
(५२)		
(५३)		
(५४)		
(५५)		
(५६)		
(५७)		
(५८)		
(५९)		
(६०)		
(६१)		
(६२)		
(६३)		
(६४)		
(६५)		
(६६)		
(६७)		
(६८)		
(६९)		
(७०)		
(७१)		
(७२)		
(७३)		
(७४)		
(७५)		
(७६)		
(७७)		
(७८)		
(७९)		
(८०)		
(८१)		
(८२)		
(८३)		
(८४)		
(८५)		
(८६)		
(८७)		
(८८)		
(८९)		
(९०)		
(९१)		
(९२)		
(९३)		
(९४)		
(९५)		
(९६)		
(९७)		
(९८)		
(९९)		
(१००)		

पांढरी	काळी
सा पांड (७०) ... , ७० - १०० (७०)	
(७०) ... , ७० - १००	
(७०) ... , ७० - १००	
(७०) ... , ७० - १००	
(७०) ... , ७० - १००	

सा पांड (७०) ... , ७० - १०० (७०)

सा पांड (७०) ... , ७० - १०० (७०)

सा पांड (७०) ... , ७० - १०० (७०)

(७०) ... , ७० - १०० (७०)

पांढरी — सा पांड

काळी — सा पांड

पांढरी	काळी
(१) सा - ७०, ७० (७०)	
(२) सा - ७०, ७० (७०)	
(३) सा - ७०, ७० (७०)	
(४) सा - ७०, ७० (७०)	
(५) सा - ७०, ७० (७०)	
(६) सा - ७०, ७० (७०)	
(७) सा - ७०, ७० (७०)	
(८) सा - ७०, ७० (७०)	
(९) सा - ७०, ७० (७०)	
(१०) सा - ७०, ७० (७०)	
(११) सा - ७०, ७० (७०)	
(१२) सा - ७०, ७० (७०)	
(१३) सा - ७०, ७० (७०)	

पांढरी	काळी
(१४) सा - ७०, ७० (७०)	
(१५) सा - ७०, ७० (७०)	
(१६) सा - ७०, ७० (७०)	
(१७) सा - ७०, ७० (७०)	
(१८) सा - ७०, ७० (७०)	
(१९) सा - ७०, ७० (७०)	
(२०) सा - ७०, ७० (७०)	
(२१) सा - ७०, ७० (७०)	
(२२) सा - ७०, ७० (७०)	
(२३) सा - ७०, ७० (७०)	
(२४) सा - ७०, ७० (७०)	
(२५) सा - ७०, ७० (७०)	
(२६) सा - ७०, ७० (७०)	
(२७) सा - ७०, ७० (७०)	

(२८) सा - ७०, ७० (७०)

सा पांड (७०) ... , ७० - १०० (७०)

सामान्यानीक २१ वा (सामना
(जकणाग) टावः
(सिमिलित्त यत्ताव)

स्वामी
पांढरी

फिशर
काटी

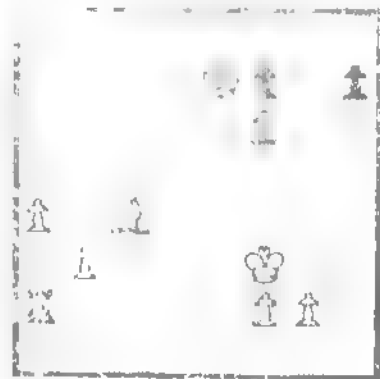
- (१) व्या - ग३, व्या (व) उ३
(२) घो (ग) उ३, व्या ग३;
(३) व्या व३, व्या - व्या;
(४) घो - व्या, व्या (व) ग३
(५) घो - (व) उ३, घो - (व) ग३
(६) उ - ग३, घो - उ३
(७) उ - व३, व्या - व३;
(८) व्या - व्या, व्या - व्या
(९) ग - ग, उ - ग३
(१०) घो - घो, व्या - घो;
(११) उ - ग३, ग - ग,
(१२) व - उ३, उ - ग३
(१३) (ग) ह - ग३, व्या उ३,
(१४) उ - घो, व - ग३
(१५) व - व, व्या व
(१६) (व) ह - व३, ग ह व३;
(१७) उ - ग३, (व) ह - घो३;
(१८) व्या (व) घो३, व्या - उ३;
(१९) घो - व्या, उ - घो;
(२०) ह - उ, उ - व्या ग३,
(२१) ग - उ, ह - ह,
(२२) उ - व्या, ह - व३
(२३) ग - (ह) व्या, ह - (व३) व्या
(२४) ह - ग३, ह - ग३
(२५) उ - ह, ह - व३,
(२६) व्या ह३, ह - व३
(२७) उ - उ३, ह - ह३

पांढरी

काटी

- (२८) ग - घो३, ग - उ३;
(२९) ग - उ३, ग - ग३;

(पांढरी १६१ पाहा.)

पांढरी १६१

पांढरी

काटी

- (३०) व्या - (ग) घो३? व्या - उ३,
(३१) व्या व्या, व्या उ३
(३२) उ घो३, व्या ह३
(३३) ग घो३, ग व३
(३४) ग उ३, ह - ग३
(३५) ग घो३, ग ग३
(३६) उ ग३, ग - उ३
(३७) उ व३, ह (व) घो३,
(३८) उ ग३, ह घो३,
(३९) उ - उ३, ह ह३,
(४०) उ ग३, व्या ह३,

(४१) ग - ग३, पाटवानी मेळी
(४२) ग - ग३)

(पांढरी १६२ पाहा.)

[illegible][illegible][illegible]

મારે તો સ્વેચ્છાથી સોમ ન નામ અન પ્રકારે લીધું. પાંચ વર્ષોનો છોકરો મારા હાથમાં પિંચાડેલું. મારે સમજે તો છાતીનો નીચેનો ભાગ અસત્યામ ચુરડીયર દ્વારા ચોટી દેખાઈ રહ્યો હતો. છોકરાને મારા કમરપાંચી વચ્ચે પાંચ બટાના જેવે અસત્યામ લગનાથી, સ્વેચ્છાના નામ નામ મારા કમર વચ્ચે પાંચ બટાના જેવે અસત્યામ પાંચમાઈ અમે સમાઈને મારા કમરમાં પ્રકારે ગમતા. મુંઝાતા અને આવડે છવાડે, મારે ફાડેલું તેમજ પ્રતિજ્ઞાનર મારા કમરે લગના નામ મારા કમર વચ્ચે પાંચ બટાના જેવે સ્વેચ્છા સ્વેચ્છા જાત અમે.

- (૬) ગુજરાત રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૪૬, રામચંદ્રાવાડા.
- (૭) બેંગલ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, મલ્લારાજ સિંહના કાર્યાલય દ્વારા, વર્ષ ૧૯૧૬.
- (૮) મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૧૧, રામચંદ્રા મંદિર, જુહાપુરા.
- (૯) તામિલનાડુ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૨૪૧, નામપ્પાલ મેડ, ત્રિપુરા.
- (૧૦) હૈદરાબાદ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, નામોશ બિલ્ડિંગ, પાર્સી મેન સોસાયટી પુલ, અમદાવાદ ૧૦.
- (૧૧) ઓરિસા રાજ્ય, બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૯, ૦ મો. માર્ગ, અંગ્રેજી કોલેજ, બલુસોર.
- (૧૨) બોમ્બે રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૧૮૦ આર્મી સ્ટ્રીટ, પોલિયા.
- (૧૩) મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય, બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૫૬ આર્મી મેડ, બિકાનેર, રામચંદ્રાવાડા.
- (૧૪) બાંગ્લાદેશ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૨૬, જાલપા, રાજ્ય, રામચંદ્રાવાડા.
- (૧૫) સરગંધ રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૧૧૧ મેડ, રાજ્ય, રામચંદ્રાવાડા.
- (૧૬) રામચંદ્રાવાડા રાજ્ય બુદ્ધિચક્ર મંડલ, ૧૦૨, ૧૦૩ મેડ, રામચંદ્રાવાડા.

[illegible][illegible][illegible]

आंतरराष्ट्रीय बुद्धिगल महासंघ

[illegible]

मा महामायाये दमनीम नमोनी निमगीय, मा महामायाये, मा महामायाये निमगु य
नमोनीक नमोनीकयय अया महामाया निमगीय, मा महामायाये निमगु य

विभागीय स्पर्धा (Zonal Tournaments) : माहे महाराष्ट्र राज्य स्पर्धा विभागात विभागीय केली आहे.

[illegible]

([44] 44 : 6 42 4157)

[illegible]
$$1 - \frac{1}{2} = \frac{1}{2} \quad \text{and} \quad \frac{1}{2} - \frac{1}{4} = \frac{1}{4} \quad \text{and} \quad \frac{1}{4} - \frac{1}{8} = \frac{1}{8} \quad \text{and} \quad \frac{1}{8} - \frac{1}{16} = \frac{1}{16}$$
[illegible]

100% avattit, 65-70 miltä y. alusvaatteiden myyjä yhä eniten.

प्रेस मेमोरिअल (१९५६ - १९६६) : दिना १९७१ मा प्रकाशित भएको थियो ।

[illegible]

भाग्नामध्रील महिला युजिबन्धपद

[illegible]

- (१) कु. अर्थात् निराकृत माहीअकर
 (२) कु. अर्थात् निराकृत माहीअकर
 (३) कु. गीर्णार्थान् निराकृत माहीअकर
 (निर-निपात १३ पादा).
- (अथ १३ वीं)
 (अथ १४ वीं) भा.
 (अथ १५ वीं) वा । तत्र च । त्रिभुवनम् ।
 होमः ।

महाराष्ट्र राज्य आदिम जनसंख्या मंत्रालय, मुंबई, महाराष्ट्र, भारत
 महाराष्ट्र राज्य आदिम जनसंख्या मंत्रालय, मुंबई, महाराष्ट्र, भारत

- (१) कु. बामनी गार्डियन (महागुरु)
(२) पी. गभास्करा (कर्नाटक)

[illegible][illegible][illegible][illegible]

बुद्धिमान स्नेहावर, ते मंढे स्टॅण्डमध्ये १२ वागून मिळीत आले. १९५० मध्ये
ने योग्य नावाचे, एका साप्ताहिकाल मिळीत आले. बुद्धिमत्तामयी १२ वी वर्षाच्या १-४
आठवणी मागिल्या.

[illegible]

(२) विविध न्यायिकी : न्यायिकी दूर सत्र के तहत १००० को
मास्को सफ़र अचानक खाली.

ગામમાં કુલ ૫૫૧૭ વૈદિકામ માનવતા મળેલી છે જેમાં ૧૧૫૭ માનવતા સ્ત્રી અને ૪૩૬૦ માનવતા પુરુષ માટે છે.

ज्ञानर भैरवी अथवा भैरवी गीता में भैरव की भक्ति का वर्णन है। भैरव की भक्ति का ज्ञानर भैरवी अथवा भैरवी गीता में भैरव की भक्ति का वर्णन है।

आता, मला येणे अवश्यक आहे. त्याची कधी कोणतीच शेताहून मालमिर्झा मिळाली.

१. श्री. कृष्ण शारदाभा	२. श्री. विनाय शारदाभा
३. श्री. शारदाभा	४. श्री. शारदाभा
५. श्री. शारदाभा	६. श्री. शारदाभा
७. श्री. शारदाभा	८. श्री. शारदाभा
९. श्री. शारदाभा	१०. श्री. शारदाभा
११. श्री. शारदाभा	१२. श्री. शारदाभा

शुद्धिचक्र शेताची (महागण्डात) याद :

महागण्डात शुद्धिचक्र शेताचा प्रसार आणि प्रसार त्याची केवळ स्थिती काहीत्याना

श्री चक्र एक मेक ! पूर्वी आणि आता

महागण्डात शुद्धिचक्र शेताचा प्रसार आणि प्रसार त्याची केवळ स्थिती काहीत्याना

महागण्डात शुद्धिचक्र शेताचा प्रसार आणि प्रसार त्याची केवळ स्थिती काहीत्याना

3.3.1 T. =

[illegible]

1. 1970-71 ମସିହା 12 ମଇ, ଶିବପୁର, ଯାହା ଛତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଛତ୍ରପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ
 ଥିବା ଏକ ଗ୍ରାମୀଣ ଅଞ୍ଚଳ, ଯାହା ଛତ୍ରପୁରର 15 କି.ମି. ଦୂରରେ
 2. 1970-71 ମସିହା 12 ମଇ, ଶିବପୁର, ଯାହା ଛତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଛତ୍ରପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ
 ଥିବା ଏକ ଗ୍ରାମୀଣ ଅଞ୍ଚଳ, ଯାହା ଛତ୍ରପୁରର 15 କି.ମି. ଦୂରରେ

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

श्री. श्रीगुरुण साखळकर (1911-2001)

[illegible]

ବ୍ୟାପକ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିକ୍ଷଣ ଯୋଜନା ଗ୍ରହଣ କରି, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ
 ଓ ନ୍ୟାୟ ଯୁଗ ଆଣିବା ପାଇଁ ଶାସନ ସମିତି ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଶାସନ ସମିତି
 ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଶାସନ ସମିତି ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଶାସନ ସମିତି ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ

[illegible]

$\frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} f(x) e^{ikx} dx = \delta(k)$

(१) डॉ. एन. वी. भिरे, महागुरु शिव नेम असोसिएशनचे निष्ठाग.

(૨) શ્રી. મોનિદરાવ ગાર, મહામણ માત્ર શુદ્ધિકર મંડલ, મધ્ય વિભાગને અધ્યક્ષ તરીકે
અહમદનગર એંથ શુદ્ધિકર મંડલ સ્થાપના ત્યાંની જમ મેંટ્ર પડાકાર માં મ
આના મંડલ શુદ્ધિકર કમળામાલી ને પરિશ્રમ થેત માંડેત.

(૩) શ્રી. મોહન ચાવડા

(੪) ਅ. ਆ. ਆ. ਆ.

(५) श्री. जंतनगर कि. गिन्कर :

(६) श्री. बलराम वैद्य

(૭) શ્રી. રામભાઈ મંડ્ર

(८) श्री. गमजी (गाने में) राजभर

सुश्रीमद् रामकृष्ण वैष्णव कोविद प्रसिद्ध आर्य.

उपमंहार

विभाग १

प्रकरण १ ने ९ मार्च बुद्धिबळ खेळाने वटोरीत सर्व नियम दिले आहेत. परंतु आणखी काही महत्त्वाच्या निर्णयांनी मार्गदर्शक ठरून येणे आवश्यक आहे, ते खालील पृष्ठ १०-१२ वर दिले.

नियम क्रमांक १ : खेळी केंव्हा पूर्ण होते ?

(अ) विजयाच्या क्षण बुद्धिबळ खेळताना, खेळाटू नेट्या आल्या क्षण त्या बुद्धिबळावरून काढून घेणे खेळाची खेळी पूर्ण होते.

म्हणून हाताने बुद्धिबळ नेट्याच्या खेळाटूने वर नेत दुसऱ्या खेळाटूने त्याच्या त्याच्या हाती आणून घ्यावी. परंतु एकदा बुद्धिबळावरून हात काढून घ्यावा लागतो. त्यावेळी त्याने दुसऱ्या दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये.

(ब) किंवा खेळाटूने (बळी नेट्या किंवा) मार्गट असेल त्यावेळी, बळी नेट्याने त्या बुद्धिबळाच्या पदाचक्षेवर काढून घेतून, त्याच्या शेवटी ज्या बुद्धिबळाने मार्गट आहे त्या बुद्धिबळाच्या (नेट) त्याच्यावर टिकल्यावर बुद्धिबळावरील हात काढून घेतल्या क्षण, ती खेळी पूर्ण होते.

(क) किंवा किल्लेकोट करताना :

किल्लेकोटामागी (प्रथम) राजा हाटकितान आणि एकदा हा राजा आरंभ करतो. त्यावेळी त्याने दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये. त्यावेळी त्याने किल्लेकोटामागी टिकणे गरजेचे आहे.

प्रथम हातमागी नुसत्या राजाच्या हाटकिताने त्याने दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये. त्यावेळी त्याने किल्लेकोटामागी टिकणे गरजेचे आहे. त्यावेळी त्याने दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये.

नियम क्रमांक २ : व्याघ्राच्या बदलीच्या वेळी :

व्याघ्राच्या बदलीच्या वेळी त्याने खेळाटूने त्याच्यावरून काढून घेतून, त्याच्या त्याच्या हाती आणून घ्यावी. परंतु एकदा बुद्धिबळावरून हात काढून घ्यावा लागतो. त्यावेळी त्याने दुसऱ्या दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये. त्यावेळी त्याने किल्लेकोटामागी टिकणे गरजेचे आहे. त्यावेळी त्याने दुसऱ्याकडे टिकता कामा नये किंवा तो खेळी परत घेता कामा नये.

विभाग :-

वृत्तिबल सामान्यापे संश्लेषण

$$\int_{\mathbb{R}^n} |f(x)|^p dx = \int_{\mathbb{R}^n} |f(x)|^p dx = \int_{\mathbb{R}^n} |f(x)|^p dx = \int_{\mathbb{R}^n} |f(x)|^p dx = \int_{\mathbb{R}^n} |f(x)|^p dx.$$

(स्था) शब्द पड़ने । knock out

(म) गकुंड गोविंद पञ्चत, किंवा मातंगळी पञ्चत

(ने) स्विस् लीग फुटबल.

ਯਾਦੁ ਪਦਮੀਨ੍ਦ੍ਰਾ ਯਾਮਦਯਾਨ, ਭਾਗੀਨੀ ।
 ਪਾਤਕੀ, ਪਾਤਕੀਆ ਮਾਪਤੀ । ਭੀਖ ਪਾਯਾਭੀ । ਭੀਖ ਪਾਤਕੀ ।
 ਸਮਾਯਾਤੀ ਭੀਖ ਪਾਤਕੀ ।

ग. अ. सं. वि. (सा. वि.) पदवीच्या मागच्या १० वर्षांपूर्वी, १९५०-५१

[illegible]

በገንዘብ ፋይዳ ይኖሩት ተቆም አስተማሪ የሆነው ምረቃ

(ग) बाइपजट (knock out)

[illegible]

नियम २ : प्रत्येक मैमोडूनी अथवा मैमोडूनीगैप में एक ही भाग हो, तथा मैमोडूनी
मैमोडूनीगैप में या मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में,
या मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में, तथा मैमोडूनीगैप में,

नियम ३ : प्रत्येक सेमिनरी पाण्डित्या आणि काल्या (पुं. लिंगाचे) त्वेच्या जोगात
ह्याच दि. मर्यादा अन्वयेने मग घरावी.

इति श्री. लालू प्रसाद यादवः

[illegible]

1. [Blank line]
 2. [Blank line]
 3. [Blank line]
 4. [Blank line]
 5. [Blank line]
 6. [Blank line]
 7. [Blank line]
 8. [Blank line]
 9. [Blank line]
 10. [Blank line]
 11. [Blank line]
 12. [Blank line]
 13. [Blank line]
 14. [Blank line]
 15. [Blank line]
 16. [Blank line]
 17. [Blank line]
 18. [Blank line]
 19. [Blank line]
 20. [Blank line]
 21. [Blank line]
 22. [Blank line]
 23. [Blank line]
 24. [Blank line]
 25. [Blank line]
 26. [Blank line]
 27. [Blank line]
 28. [Blank line]
 29. [Blank line]
 30. [Blank line]
 31. [Blank line]
 32. [Blank line]
 33. [Blank line]
 34. [Blank line]
 35. [Blank line]
 36. [Blank line]
 37. [Blank line]
 38. [Blank line]
 39. [Blank line]
 40. [Blank line]
 41. [Blank line]
 42. [Blank line]
 43. [Blank line]
 44. [Blank line]
 45. [Blank line]
 46. [Blank line]
 47. [Blank line]
 48. [Blank line]
 49. [Blank line]
 50. [Blank line]
 51. [Blank line]
 52. [Blank line]
 53. [Blank line]
 54. [Blank line]
 55. [Blank line]
 56. [Blank line]
 57. [Blank line]
 58. [Blank line]
 59. [Blank line]
 60. [Blank line]
 61. [Blank line]
 62. [Blank line]
 63. [Blank line]
 64. [Blank line]
 65. [Blank line]
 66. [Blank line]
 67. [Blank line]
 68. [Blank line]
 69. [Blank line]
 70. [Blank line]
 71. [Blank line]
 72. [Blank line]
 73. [Blank line]
 74. [Blank line]
 75. [Blank line]
 76. [Blank line]
 77. [Blank line]
 78. [Blank line]
 79. [Blank line]
 80. [Blank line]
 81. [Blank line]
 82. [Blank line]
 83. [Blank line]
 84. [Blank line]
 85. [Blank line]
 86. [Blank line]
 87. [Blank line]
 88. [Blank line]
 89. [Blank line]
 90. [Blank line]
 91. [Blank line]
 92. [Blank line]
 93. [Blank line]
 94. [Blank line]
 95. [Blank line]
 96. [Blank line]
 97. [Blank line]
 98. [Blank line]
 99. [Blank line]
 100. [Blank line]

रम्या वाटचल करण्यासाठी प्रथम कर्नाटकी संगीतकारांनी या संगीतचरित्रात भर दिली आहे. या संगीतचरित्रात संगीतकारांच्या वाटचालीचा एक रम्य दृश्य आपल्याला मिळते. संगीतकारांनी या संगीतचरित्रात संगीतकारांच्या वाटचालीचा एक रम्य दृश्य आपल्याला मिळते. संगीतकारांनी या संगीतचरित्रात संगीतकारांच्या वाटचालीचा एक रम्य दृश्य आपल्याला मिळते.

माया सहात नाही.

श्रीम पद्मवीने माझी सेवांना केला ती मंगला जी । त कथावाचक । पत्नी । वसुदेवा । वसुदेवा ।
ममता सेवाद्वयी राख्या । वांगे.

- (१) प्रथम वाद पक्षाने फेराना समतल मागून घेतले.
(२) नंतर त्या फेराना मागलेले २ मिल्लवतार.
(३) सानन्याच्या टांबरी निधाना जगांना निहाळून जाण्यासाठी प्रत्येक मागेमागील एक आकडा मिल्लवतार.

उदा० एकाच्या सामान्या मेळाट्या मर्या ५० ओं. (१०' ५०) ५
 * ..... पांढरी,

(१) ..... पांढरी ..... फेरी .....
 आणि २ मेळाट्टा घेतो (५०')

(२) फेरीची संख्या + २
 (मेळा ६ + २)

(३) सामान्याच्या डावी ५, जागासाडी निशिर निळा उदा० उदा० २२ नवी उदा० ११.
 (२) मधील मर्या ५, निळासा. उदा० ६। २। ५ २२ २३ फेरी उदा० २.
 थोडक्यात २३। ११२ मर्या मर्या फेरीच्या ह्या अशीच नव्हे २३ फेरीच्या नव्हे.

एका मागील एक रोमाच्या ..... फेरीची मेळाट्टा सामान्यतः दोन दोन पेटो आणि
 असे फेरीच्या फेरीच्या दोन दोन पेटो, एका पांढरीच्या दोन पेटो फेरीच्या फेरीच्या
 एकाच रंगाच्या फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो
 फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो
 सामान्यतः फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो

समजा सामान्याच्या पांढरी फेरी दोन मेळाट्टा जोड याच्या दोन पेटो आणि त्या
 आधीच्या फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो फेरीच्या दोन पेटो

फेरी क्रमांक	अ मेळाट्टा	ब मेळाट्टा
१	काळी	काळी
२	पांढरी	पांढरी
३	पांढरी	काळी
४	काळी	पांढरी

येथे दोन्ही मेळाट्टा दोनदा पांढरी आणि दोनदा काळी बुद्धिके जरी मिळाली असते
 तरीमुद्दा "रंगपालट" ह्या तत्वावर अनुसरून पांढरी फेरी अ त्या पांढरी आणि
 ब त्या काळी बुद्धिके मिळाल्यास हजेरा. आणखी एक उदाहरण पाहा :

फेरी क्रमांक	अ मेळाट्टा	ब मेळाट्टा
१	पांढरी	काळी
२	पांढरी	पांढरी
३	काळी	पांढरी
४	काळी	काळी

[illegible]

1944年 5月 25日 星期三

पं. क्र. १	अ. सं. २	स. सं. ३
१	पांढरी	काळी
२	पांढरी	काळी
३	काळी	पांढरी
४	पांढरी	पांढरी

अक्षरों या मोमोंकी जोड़ लाई गये, कारण निम्नानुसार 'य' ।
 मान्यता होती। कारण त्याका 'पांढरी' बुद्धिबंद प्रकाशमान
 भाषि 'य' ला जर 'काठी' बुद्धिबंद लाई। 'य' 'पांढरी'
 कोठीक भाषि त्याका पांच पेसी चारदा 'पांढरी' बुद्धिबंद लाई, नही निमात्र लाई
 । क चामा रीतिने जोड़ देण्याचा प्रयत्न करीत होता तोच मरणापारम्भ होताना
 । या जातक किताब पर फायदेशीर अण्णार होती, नही त अक्षरों मोमोंकी जोड़
 जोड़ निवेष्ट, किम पद्धतिने मोमोंका जोड़ निवेष्ट लाई। पद्धति पद्धति वाच्य,
 । तम ही प्रतीति होती 'नमोस्तुते' । तम ही प्रतीति होती 'नमोस्तुते'
 पद्धि दिव्याप्रमाणे भाषिती भगवती त्यामो.

गुणाश्च ३.

१॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥

पंक्ति	संख्या	विवरण	प्रमाण	दिनांक	स्थान
१	१	...	...	...	...
२	२	...	...	...	...
३	३	...	...	...	...
४	४	...	...	...	...

इतर काही उपयोगी माहिती

(१) इसाई ती नाते " इंग्लिश चेस क्लब" याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " या नाते समोर येतात.

" Correspondence Chess Association of India "
69 Kanchan Colony, Chembur, Bombay 400 011 A. S.

(२) भारत प्रसिद्ध होणारे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

Pudalgurwada, B. Jay Chowk, Sangli, M. S.

इंग्लिश चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

पुण्यामध्ये

- (१) क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.
- (२) क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.
- (३) क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.
- (४) क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

मुंबईमध्ये

क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

सांगलीमध्ये

क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

(१) क. एन. एन. चेस क्लब

(२) क. एन. एन. चेस क्लब

अहमदनगरमध्ये

क. एन. एन. चेस क्लब याचे मोठे पत्रे " The Chess Monthly " याचे नांव " SAIRANI " " A chess monthly " हे आहे.

परिशिष्ट - १

शब्दार्थ

मराठी-इंग्रजी

श्री	इतर म्यानारी : Better
श्रेष्ठ दर्जाची बाजू : Attacking or superior } Side	plus piece : श्रेष्ठ बाजू : Superior Side.
अ	कनकपदक : Bishop
अक्रियता : Passive	
अर्ध-खोली पट्टी : half open file	ग
अटकलेल : Trapped	गक पट्टी-गक म्यानारी दोन म्यानारी (अथवा दुहेरी पट्टी) Doubled
अन्त्यान्त्या कार्यावळ : Anatoly Karpov	Pawn.
अद्वयवद्वय : Exchange	
असुरक्षित बुद्धिचळ : Exposed piece	
आ	क
आमिष : Gambit	कर्ण : Diagonal
फाहकवीरचे प्रती आमिष : Falkbeer Counter Gambit	कर्णभूमी : A square on a diagonal
आंतरराष्ट्रीय मास्तर : International Master	कर्ण (पट्टी वर) चौर : Squares on a diagonal
आंतरराष्ट्रीय महापंडित : Inter- national Grand Master	कनिष्ठ दर्जाची बाजू : Decending } Side or Inferior
आंतरराष्ट्रीय व्याप निवाडक : Inter- national Judge	सक्रिय : Active
आवाहन कर : Challenger	संश्लेषक : Detector
इ	सुलभ : Discovered check
इंग्रिस थ्रॉलेट : P.n	कार्यकर्ता : Overworked Piece
उ	कालाळी : Black
उघडे बुद्धिचळ : Exposed piece	फिलेनेट : Castling
	कुठित डाव : Stalemate
	केंद्र बर / रे : Central Square / s

म

मैली : A Move

मैली लेखन : Notation

मैली वाचन : Reading the

Notations

मैली रिकॉर्ड : Record of moves

म

मैली : Maximum number of squares a piece can go in a move

मैली गेम : Tempo

मैली गेम मिर्जागी : To gain a tempo

मैली गेम घाटीगी : To lose a tempo

म

मैली

मैली : Knight

मैली गेम : A Blunder

म

मैली : Attack

मैली गेम : Attacking side

: A move

मैली गेम : A good move

मैली गेम (म) : Wrong corner

म

मैली गेम : Discovered Attack

म

मैली गेम : Federation International Des Echess (F. I. D. E.)

मैली गेम / करणे : To support

म

मैली गेम : Zugzwang position

म

मैली : Game

मैली गेम : Opening Game

मैली गेम : Development

म

मैली : Table

मैली गेम : Relative Values

मैली गेम : Temptation

मैली गेम : Queen's Triple attack

म

मैली गेम : Double check

मैली गेम : Doubled pawns

मैली गेम : Double attack

मैली गेम : Forked attack

मैली गेम : Bishop's Fork

मैली गेम : Knight's Fork

मैली गेम : Pawn's Fork

मैली गेम : Rook's Fork

मैली गेम : Queen's Fork

म

मैली गेम : Champion

मैली गेम : (Chess) Championship

म

मैली : File

मैली गेम : File squares

मैली : Board

मैली : Range

मैली गेम : Opponent

प्यादे : Pawn

(प्यादेचे प्रकार : Different types of Pawn.)

बंदत प्यादे : Passed Pawn

मागामळेचे प्यादे : Backward Pawn

गुटे प्यादे : Isolated Pawn

दुहेरी प्यादी : Doubled Pawns

प्याद्यांची जोडी : Adjacent Pawns

वाढमारीचे प्यादे : Enpassant Pawn
or In Passing Pawn

विशंकू प्यादे : Hanging Pawn

प्याद्यांची सावळी : Chain of Pawn &

पांढरा, रा : White

प्राथमिक मात : Basic Mate

पाचर : Wedge

पिछाडीची गंक : Back row

प्याद्यां स्वनेली ठावटारे : Gaps in the
Pawn formation

फ

फायदेशीर मारामार : Winning the
exchange

फाल्कबीरचे प्रती आमिष : Falkbeer
Counter-attack

फुलडात मारलेले बुद्धिबळ : Laprise

फेंड लिव्हरचा हल्ला : Fried Liver
Attack

व

वचाव : Defend

वचावपोर बाजू : Defending side

वढती : Promotion

बलिदान : Sacrifice

चाली : Move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

चालीचा वेळ : Legal move

वर्णनावक लेखन पद्धति : Descriptive notation

रानी : Queen

राजक : Queen's

राजकवाक्य : Bad move

राजपारी : Enpassant, In passing

राजपारीने व्यादे : Enpassant Pawn
In passing Pawn

विरोध : Opposition

साथ विरोध : Row opposition

फाइ विरोध : File opposition

फाई विरोध : Diagonal opposition

राजकमारी पट्टी : Queening file

विश्वविजेता : World Champion

विजेता : Champion

अ

आड : Check

आड मार : Check-Mate

आड हटाने के पद्धतियाँ : Methods of
removing check

शह गारम्य : Perpetual check

ए

सुध शक्ति : Potential energy

अपेक्षा : Ambition

सुध संयोजन : Good combination

सर्ज के सेंच सुद्धिबल : Touched piece

सुध स्थानीय : Well positioned

सुद्धि व्यादे : Isolated pawn

सुध स्थानीय : Well positioned

सुध हलचल : Free movement

सुध हलचल अमर्यादी क्षमता :

Math

सुध स्थानीय चालीनी गार्दी :

List of Opening moves

(१) दुई राज पारिजात मारवा

Double King Pawn

(२) डनीजने चालवा : Danish

Crab

(३) इल्लो चालवा : Evans's

Crab

(४) नाव डालवा चाल : Four

Knight's game

(५) मुक्का पिछाडी : Guoco

P

(६) राजाचे भातवा : King's

Crab

(७) पेट्रुसो चालवा : Petro's

Defence

(८) फ्लाडोना चालवा : Philidor's

Defence

(९) रुय लोपेस : Ruy Lopez

(१०) स्कॉटल चाल : Scotch

game

(११) टुव चालवा चालवा : Two

Knight's Defence

(१२) विजाना चाल : Vienna

Game

रु लोपेस चाल चालीनी मुक्का चाल : Single

Knight's game

(१) अमेरिकन चालवा :

American Defence

(२) कैरो चालवा चालवा : Caro-

Knight Defence

- (३) प्रतिकेंद्र डाव : Center
Counter Game
(४) फ्रेंच बचाव : French Defence
(५) सिर्लियन बचाव : Sicilian
defence

- घा दुहेरी बजीर प्यादीची मुक्काम
Double Queen Pawn opening
(१) बजीरान्या आमिषाचा स्वीकार :
Queen's Gambit accepted
(२) बजीरान्या आमिषाचा नकार :
Queen's Gambit declined

- व एकरी बजीर प्यादीची मुक्काम :
Single Queen pawn opening
(१) बुडापेस्टचा बचाव : Budapest
Defence
(२) डच बचाव : Dutch defence
(३) गुनफिल्डचा बचाव : Gruen-
feld defence
(४) रावाचा आमिष बचाव :
King's Indian defence

- (५) बजीरान्या आमिष बचाव :
Queen's Indian defence

- ह
हत्ती : Rook/Castle
हल्ला : Attack
होल्डचाही शोध : Mobile

- हक्कमी चढाईचे डावपेचांची यादी :
List of Techniques used in
attacks

- (१) फोर्क : Fork
(२) डोम पकडणे पोंडणे : Pin
(३) रेखाघात : Skewer
(४) खुला हल्ला : Discovered
attack
(५) काटघात : Discovered
check
(६) दुहेरी गद्द : Double
check

परिशिष्ट २

शब्दसूची

इंग्रजी मराठी

A

Algebraic notation :

Algebraic notation : अल्ब्रिज पद्धती

Attack : हल्ला चढाई

Attacking side : चढाईपोर बाज

Attacking side : चढाईपोर बाज

B

Back row : पछाडीची राक

Bad move : बुरा चाल

Better placed Piece : सुस्थानाची

Better placed Piece : सुस्थानाची

Bishop : बिशप

C

Castle : कॅसल

Castling : कॅसलिंग

Central Square : केंद्रचौर

Challenger : आव्हान करणारा

Check : चेक

Check-mate : चेकमेट

Combination : संयोजन मार्ग

D

Defend : रक्षा करणे

Deflection : कार्यव्युत्थी

Descriptive notation : वर्णनात्मक

Descriptive notation : वर्णनात्मक पद्धती

Development : विकास

Discovered check : शोधित चेक

Discovered check : शोधित चेक

Double attack : दुहेरी हल्ला

Double check : दुहेरी चेक

Doubled Pawns : दुहेरी पावनी

E

En passant : एन पासंट

En passant : एन पासंट मार्ग

En prise : एन प्रीस

Escape square : पलायन चौर

Exchange : आदानप्रदान

Exposed piece : प्रत्यक्ष झालेली

Exposed piece : प्रत्यक्ष झालेली

F

F. I. D. F. : फॅडरेशन ऑफ इंटरनॅशनल डेव्हलपर्स

File : फाईल (उभ्या पंक्ती)

Flight square : पलायन चौर

Forced move : लादलेली चाल

Fork : फोर्क

G

Game : गेम

Gambit : बलिदान

Grand Master : अग्रगण्य मास्टर

Guard : रक्षण, रक्षक, रक्षणकर्ता

Good Combination : सुसंगत

I

Half open file : अर्ध मोकळी पट्टी

I

Ikudabon : वेदाथवेजीम बोना

Interpose : अंतर्धान

Isolated Pawn : मुंड प्याद

International Grand Master :

आंतरराष्ट्रीय महापंडित

International Master : आंतरराष्ट्रीय

मॅट्र

International J. P. : आंतरराष्ट्रीय

न्याय निवाडक

K

King : राजा

Knight : घोडा

L

Lucena Position : ल्युसेना स्थिती

M

Master : मास्टर

Master Piece : अग्रगण्य, अग्रगण्य

कृती

Master Piece : अग्रगण्य, अग्रगण्य

कृती

Mobile : हालचाली योग्य

O

Open-file : मोकळी पट्टी

O. N. P. : O. N. P.

O. N. P. moves : सुसंगत चाल

Overworked Piece : कापरी

Opposition : अंतर्धान

List of Chief Openings :

मुख्यचालीच्या चालींची यादी

(1) Double King Pawn Openings : दुहेरी राजा प्याद

(2) Danish Gambit : डॅनिश

गॅम्बिट

(3) Evans's Game : एव्हान्स

गॅम्बिट

(4) Four knight's Game : चार

घोड्यांचा खेळ

(5) Gamco Pawn : गॅम्को प्याद

(6) King's Gambit : राजा

गॅम्बिट

(7) Petroff's Defence : पेट्रोव्ह

रक्षण

(8) Philidor's Defence : फिलिडोर

रक्षण

(9) Ruy Lopez : रुय लोपेझ

(10) Scotch Game : स्कॉटची

खेळ

(11) Two Knight's Defence :

दोन घोड्यांचा रक्षण

(12) Vienna Game : विएनाचा खेळ

S. P. K. : Pawn opening :

प्याद चाल प्याद चाल

(13) Alekhine's Defence :

अलेक्झीनचा रक्षण

(14) Caro-Kann Defence :

कारो-कान्नी रक्षा

(15) Center Counter Game :

केंद्रावली

(16) French Defence :

(17) Sicilian Defence :

सिसिलीयन रक्षा

Double Queen Pawn

Openings : दुर्गम वीर रक्षा

दुर्गम

(18) Queen's Gambit accepted :

क्रीम-रानी रक्षा

(19) Queen's Gambit declined :

क्रीम-रानी रक्षा

Single Queen Pawn

Openings : क्रीम वीर रक्षा

क्रीम

(20) Budapest Defence :

बुडपेस्ट-रक्षा

(21) Dutch Defence : दच-रक्षा

(22) Gruenfield Defence :

ग्रुनफील्ड

Kasparov's Italian Defence :

कास्पारोव रक्षा

Queen's Italian Defence :

क्रीम-रानी रक्षा

P

Pawn : पद

Passive : अक्रिय

Perpetual Check : सतत गाली

Pin : डीम धरण

Potential energy : संभव शक्ति

Q

Queen : क्वीन

Queen's Triple attack : क्वीन-त्रिक

क्वीन

Queen's Pawn : क्वीन-पद

R

Rook : रूक

Rook's Pawn : रूक-पद

T

Termination : समाप्ति

Tempo : समय

List of Techniques in

Attacks : दुर्गम रक्षा

दुर्गम-रक्षा

(1) Fork : फोर्क

(2) Pin : डीम धरण

(3) Skewer : स्कीवर

(4) Discovered Attack : दिसाईड अटैक

(5) Discovered Check : दिसाईड चेक

(6) Double check : दुर्गम चेक

W

Winning the exchange : फाईन एक्चेंज

विजय

Wedge : वेज

World Champion : विश्व चैंपियन

Z

Zugzwang Position : ज़ुगज़्वंग

जिग

अध्याय ग्रंथ

Name of the book	Author
(1) Chess is an easy game	By Fred Reinfeld
(2) Chess in nutshell	
(3) Improving your chess	
(4) Chess a way to learn	By W. Rutson Morry & W. Melville Mitchel
(5) Chess openings	By I. A. Horowitz
(6) New Traps in chess openings	
(7) An Invitation to chess	By Irving Chernev and Kenneth Harkness
(8) Logical Chess move by move	By Irving Chernev
(9) Practical chess endmes	
(10) The most instructive games of chess ever played	
(11) A guide to chess openings	By Barden Loonard
(12) Your Book of chess	By Raymond Bott and Stanley Morrison
(13) Discovering chess	
(14) Chess tactics for beginners	By R. G. Wade
(15) History of chess	By R. J. R. Murray
(16) Fisher V Spassky (The world chess championship match - 1972	By Svetozar Gligoric
(17) Basic Chess Endings	By Reuben Fine
(18) The Complete Book of Chess	By I. A. Horowstz and P. L. Rothenberg

शुद्धिपत्रक

पान क्र.	श्लोक क्र.	अशुद्ध	शुद्ध
३६	१८	असंदिग्धपणा	संदिग्धपणा
३६	२९	असंदिग्धपणा	संदिग्धपणा
४२	११	असंदिग्धपणा	संदिग्धपणा
४२	१३	असंदिग्धपणा	संदिग्धपणा
४२	२०	असंदिग्धपणा	संदिग्धपणा
४८	१६	करोता	करोता
६६	७	बजीराजा	बजीराजा
७६	५	पांढर्याने व्याखाने	पांढर्याने, व्याखाने
७७	२७	हटाहरण	हटाहरण
७८	२१	सूक्ष्मी नेहम	सूक्ष्म हृदीने
८३	५	हुहेरी	हुहेरी
८७	८	अशी १२३	अशी आकृती १२३
१०९	५	(५) उं × ... व्या;	उं × व्या ...;
१३४	२३	(५)	(६)
१५८	१४	(२) ..., उं × धो५;	(२) ..., उं - धो५;
१६९	३	(५) ... ह - व!	(५) ..., ह - व!
१६९	११	(४) रा - ह,	(४) रा - ह१,
१६९	१४	(घी) (८) ह ह७ - ह२,	(घी) ह (ह७) - ह२,
१७१	७	(२) धो - उं, ...	(२) धो - उं३, ...;
१७१	२२	कायळा	काळ्या
१८०	२१	आकृती २६६	आकृती २३६
१९८	६	(अ)	। हा।
२१२	१५	प्यायीमध्यं	प्यायीमध्यं
२१३	१९	(१) एफ ६, जी ७;	(१) एफ ६, रा - जी ८;
२१३	२०	(२) एफ ६ × जी ७ +,	(२) एफ ६ × जी ७,
२१४	२	बरोबर	बरोबरीचा
२२०	२८	ही खेळी	ही खेळी केली
२४५	११	प्याये	प्याया

२५२	२०	(२) ३३४
२५३	२१	३ आकृति ३५
२५४	२२	उदा०

३२१	१	अंतिम पत्र
३२२	१	
३२५	१	
३२७	१	
३२८	१	
३३१	१	
३३३	१	अंतिम पत्र
३३५	१	

(२) आकृति ३३४
आकृति ३३४
आकृति ३३४
आकृति ३३४

एक आकृति ३३४

आकृति ३३४

“बुद्धिवळाची चाल किंवा खेळी म्हणजे बुद्धिवळाचा आसोच्छ्वास आहे.”

“बुद्धिवळ खेळ” म्हणजे दोन बुद्धिवंतांमध्ये चालणारा लढा आहे.

“बुद्धिवळ खेळ” म्हणजे आंतरराष्ट्रीय संधान सहज साधण्याचा दृवा आहे.

“बुद्धिवळ खेळ” एक श्रमिक कार्य होऊ शकते किंवा बुद्धिवळ खेळ एक श्रमपगिहारक मांजेची लूट होऊ शकते.

“बुद्धिवळ खेळ” म्हणजे आठवणीच्या आठवापाठ्या नसून सुयोग्य समजुतीच्या सुमनांनी वहरलेल्या आणि सुसूत्र ताऱ्या विचार-पुण्यांची प्रफुल्लित अशी माला आहे, की जी जिकण्यासाठी नरोदित खेळाडूंमध्येच नव्हे तर जागतिक कीर्तीच्या बुद्धिवळ पंडितांमध्येही कळत नकळत तीव्र चढाओढ लागते.

“बुद्धिवळाचा प्रत्येक डाव म्हणजे सुसंगत तर्कशास्त्राचा एकवटलेला भाव आहे की, जो मनाचा ठाव घेतो.”

